

T.C.

**DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE PROGRAMI
DOKTORA TEZİ**

**TÜRKİYE’DE DAHİLDE İŞLEME REJİMİ, ETKİLERİ:
AMBALAJ SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ**

Zeynep ŞAHİN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Haluk TANDIRCIOĞLU

İZMİR, 2019

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE’DE DAHİLDE İŞLEME REJİMİ, ETKİLERİ:
AMBALAJ SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

Zeynep ŞAHİN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Haluk TANDIRCIOĞLU

İZMİR, 2019

DOKTORA TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “**Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi, Etkileri: Ambalaj Sektörü Örneği**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

05/07/2019

Zeynep Şahin

TEŞEKKÜR

Oldukça uzun soluklu bir dönem sonunda ortaya çıkan bu çalışmanın tamamlanması için yardıma, desteğe, yol göstermeye, bilgi birikimini paylaşmaya her an hazır olan saygıdeğer Danışman Hocam Dr. Öğr. Üyesi Haluk Tandırcıoğlu'na, çalışmanın ilk zamanlarından tamamlanmasına kadar desteğini esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Zeynep Arıkan'a, çalışmanın şekillenmesinde ve akademik bir değer taşımasında olağanüstü katkı sağlayan, yakınlıklarını hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Lale Alkinoğlu ve Prof. Dr. Yusuf Kıldış'e, son aşamada değerli yorumlarını esirgemeyen ve destek veren saygıdeğer hocalarım Doç. Dr. Can Bakkalcı'ya ve Doç. Dr. Serkan Cura'ya teşekkürü borç bilirim.

Yaşantımın her anında ve bu çalışma boyunca verdikleri tüm destekler ve varlıkları için çok sevgili ailem; annem Özen Becan'a, babam Mehmet Zeki Genç'e, annem Tülay Genç'e, babam Çetin Becan'a, dualarını hiç eksik etmeyen anneannem Saffet Bostonoğlu'na, çocukluğumdan beri eğitimin en önemli erdem olduğunu öğreten rahmetli dedem Lütfi Bostanoğlu'na ve elbette sonsuz özverisi, sabrı ve sevgisi ile bu çalışmayı tamamlamamda olağanüstü katkı sağlayan sevgili eşim Sayhan Şahin'e teşekkür ederim.

ÖZET

Doktora Tezi

Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi, Etkileri: Ambalaj Sektörü Örneği

Zeynep ŞAHİN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Maliye Programı

Bütünleşen dünya ekonomisi içinde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler, ülke refahını yükseltmenin anahtarı olarak ihracatı arttırmayı kabul etmekte ve ihracatlarını artırabilmek için tüm ekonomik enstrümanları en verimli şekilde kullanmaya çalışmaktadırlar. Bu amaçla uygulamaya alınan dış ticaret politikaları yine küresel ekonomi politikalarına göre şekillenmektedir. Bilhassa gelişmekte olan ülkelerin kısıtlı döviz kaynaklarını artırmaları için daha çok ihracat yapma gereklilikleri, iktisat politikalarının birinci önceliklerindendir. Döviz kazancı sağlamanın birincil yolu bilindiği üzere ihracattır. Genelde anlamda dış ticaretin, dar anlamda ise ihracatın teşvik edilmesi için birtakım araçlar geliştirilmiştir.

Uluslararası ticaretin dünya genelinde giderek serbestleşmesi beraberinde kendine özgü bir disipline tabi kılınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu durum özellikle ihracata dönük sanayileşme modelini benimseyen ülkelerde dış ticaretin desteklenmesi unsurlarını üzerinde titizlikle çalışılması gereken bir noktaya getirmiştir. Bir taraftan desteklerin sürdürülmesi diğer taraftan dünya düzenine uyum sağlanması açısından diğer tüm ülkeler gibi Türkiye Cumhuriyeti de konu üzerinde hassasiyetle çalışmış ve çalışmaktadır. Benimsenen liberal ekonomik sistem, Türkiye’nin dış ticaret politikalarını küresel ekonomi politikaları ile uyumlu hale getirmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. İhracata dayalı sanayileşme modelinin işlerlik kazanması, ihracatın artırılması amacı ile dış ticaret politikalarının ve özellikle teşvik politikalarının etkin kullanımı ile doğrudan ilişkilidir.

1996 yılından itibaren uygulanmaya başlanan yeni teşvik politikalarının mahiyeti faaliyetlerin teşvik edilmesi ve ihracatçılarımızın dünya pazarında söz sahibi konuma gelmesidir. Bu bağlamda uygulanan teşvik tedbirlerinden en çok kullanılan ve en önemlisi olarak kabul edilen ise dahilde işleme rejimidir. Dahilde işleme rejimi, ihracata yönlenecek olan ithalata vergisel kolaylıklar getirilmesini sağlayan bir teşvik sistemidir.

Çalışmada, ülkemizde faaliyetlere yönelik olarak diğer bir takım teşvik sistemleri ile beraberce uygulanmaya başlanan ve görece en önemlisi olan Dahilde İşleme Rejimi'nin amaçları ile birlikte anlatılarak uygulamada ortaya çıkan sonuçların bu amaçlarla örtüşüp örtüşmediğini ortaya konmuş ve etkinliğinin arttırılması için öneriler getirilmiştir. Bu kapsamda rejimin statik ve dinamik etkileri değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda hammadde temininde ithalata bağımlılık oranı oldukça yüksek olan ambalaj sektörü ele alınmış, dahilde işleme rejimi kapsamında sağlanan faydalar, yaşanan sıkıntılar ve ortaya çıkan dezavantajlar incelenmiştir. Gerek genel dış ticaret verileri gerekse ambalaj sektörü dış ticaret verileri ampirik modelleme ile ele alınarak dahilde işleme rejiminin ihracat ve ithalata hem genel dış ticaret gerçekleştirmelerinde hem de ambalaj sektörü gerçekleştirmelerinde etkileri tespit edilmiş dahile işleme rejiminin hem genel ihracata hem de ambalaj sektörü ihracatına etkisinin pozitif ve anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna mukabil saptanan durumlara ilişkin sorunlar ortaya konarak bunlara ilişkin çözüm önerileri üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dahilde İşleme Rejimi, Dahilde İşleme Rejiminin Statik ve Dinamik Etkileri, İhracat Teşvikleri, Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri, Ambalaj Sektörü.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy(PhD)

Inward Processing Regime: Effects: The Case of Packaging Sector

Zeynep ŞAHİN

Dokuz Eylul University

Graduate School of Social Sciences

Department of Public Finance

Public Finance Program

Within the integrated world economy, both developed and developing countries agree to increase exports as the key to increase the welfare of the country and try to use all economic instruments in the most efficient way in order to increase their exports. For this purpose, the foreign trade policies that are put into practice are shaped according to global economic policies. Particularly the efforts of developing countries to export more to increase scarce foreign exchange resources are among the top priorities of economic policies. The most reliable way to obtain foreign currency is exports. Various instruments have been developed to promote foreign trade in general and export in particular.

The gradual liberalization of international trade has made it necessary to subject it to a distinctive discipline. This has brought the elements of supporting foreign trade to a point where meticulously studied, especially in countries that have adopted the export oriented industrialization model. On the one hand, in terms of both maintaining world order and keeping the current support, like the other countries the Republic of Turkey also worked on the issue and is working with precision. Adopted liberal economic system has revealed that the necessity of harmonizing Turkey's foreign trade policy with global economic policies. The activation of the export-based industrialization model is directly related to the effective use of foreign trade policies and especially incentive policies to increase exports.

The nature of the new incentive policies that have been implemented since 1996 is the promotion of activities and the exporters' position in the world market. Within this context, the inward processing regime is not only the most widely used but also the most important incentive measure that were implemented among others. Inward processing regime is an incentive system that provides tax facilities for imports which will be directed to export.

In this study, it has been explained together with the objectives of the Inward Processing Regime, which is being implemented together with some other incentive systems for activities in our country and perhaps the most important one, and whether the results obtained in practice coincide with these aims and suggestions are made for increasing its effectiveness. In this respect, the packaging sector, which has a high dependency on imports in raw material procurement, has been handled and its benefits, difficulties and disadvantages arising from the inward processing regime have been examined. In this context, the static and dynamic effects of the regime were evaluated. Both the general foreign trade data and the foreign trade data of the packaging sector were handled by empirical modeling and the effects of the inward processing regime on export and import both general foreign trade realizations and packaging sector realizations were determined and the effect of the internal processing regime on both general export and packaging sector export was positive and significant. According to these conclusions, outcomes and related issues were identified and proposed solutions were produced and presented.

Keywords: Inward Processing Regime, Static and Dynamic Effects of Inward Processing Regime, Export Incentives, Customs Regimes with Economic Impact, Packaging Sector.

**TÜRKİYE’DE DAHİLDE İŞLEME REJİMİ, ETKİLERİ: AMBALAJ
SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ
İÇİNDEKİLER**

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
TABLOLAR LİSTESİ	xvi
KISALTMALAR	xix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE DIŞ TİCARETE YÖNELİK TEŞVİK
UYGULAMALARI**

1.1. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE TEŞVİK KAVRAMI, KAPSAMI VE AMAÇLARI	5
1.1.1. Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikasının Tanım ve Kapsamı	5
1.1.2. Dış Ticaret Politikasının Amaçları	8
1.1.3. Dış Ticaret Politikaları, Teşvik Tedbirlerinin Tarihsel Gelişimi	9
1.1.4. Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları	21
1.1.4.1. Cumhuriyet Öncesi Dış Ticaret Politikaları	22
1.1.4.2. Cumhuriyet Sonrası Dış Ticaret Politikaları	24
1.1.4.2.1. 1923 – 1929 Dönemi Dış Ticaret Politikaları	25
1.1.4.2.2. 1929 – 1939 Dönemi Dış Ticaret Politikaları	27
1.1.4.2.3. Liberalizasyona Geçiş (1940 – 1962)	31
1.1.4.2.4. 1963 – 1980 Dönemi Dış Ticaret Politikaları	38
1.1.4.2.5. 1980 - 1995 Dönemi Dış Ticaret Politikaları	43

1.1.4.2.6. 1996 Sonrası Dönemde Gümrük Birliği ve Dış Ticaret Politikası	50
1.1.4.2.6.1. Gümrük Birliği	51
1.1.4.2.6.2. 1996 Sonrası Dönemde Dış Ticaret Politikası	57
1.2. İHRACATA DAYALI SANAYİLEŞME VE GÜMRÜK BİRLİĞİ PARALELİNDE İHRACATI TEŞVİK UNSURU OLARAK EKONOMİK ETKİLİ GÜMRÜK REJİMLERİ VE TEŞVİK TEDBİRLERİ	66
1.2.1. Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri	67
1.2.1.1. Antrepo Rejimi	68
1.2.1.2. Geçici İthalat Rejimi	69
1.2.1.3. Hariçte İşleme Rejimi	69
1.2.1.4. Dahilde İşleme Rejimi	69
1.2.2. Diğer Gümrük Rejimleri	70
1.2.2.1. Serbest Dolaşıma Giriş Rejimi	70
1.2.2.2. Transit Rejimi	71
1.2.2.3. Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi	71
1.2.2.4. İhracat Rejimi	71

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DAHİLDE İŞLEME REJİMİ

2.1. DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN ÇERÇEVESİ VE AMACI	75
2.2. DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN YASAL DAYANAĞI	78
2.3. DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN UYGULAMA USUL VE ESASLARI	80
2.3.1. Dahilde İşleme Tedbirleri	81
2.3.1.1. Şartlı Muafiyet Sistemi	82
2.3.1.2. Geri Ödeme Sistemi	88
2.3.1.3. Şartlı Muafiyet Sistemi ve Geri Ödeme Sistemi Arasındaki Farklar	91
2.3.1.4. Dahilde İşleme İzni	93

2.3.2. Dahilde İşleme Rejiminden Yararlanma Koşulları	95
2.3.3. Dahilde İşleme Rejiminden Faydalanmak İçin Başvuru Yapılması	99
2.3.4. Döviz Kullanım Oranı ve Verimlilik Oranı Kavramları	103
2.3.5. Dahilde İşleme Rejiminde Süreler	105
2.3.6. Dahilde İşleme Belgesi Kapsamında İthalat ve İhracatın Gerçekleştirilmesi	108
2.3.6.1. Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında İthalatın Gerçekleştirilmesi	108
2.3.6.2. Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında İhracatın Gerçekleştirilmesi	111
2.3.6.3. Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında İhraç Edilen Ürünün İadesi	114
2.3.6.4. Telafi Edici Vergi Uygulaması	116
2.3.7. İkincil İşlem Görmüş Ürün ve Fire Uygulaması	122
2.3.8. Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Yurt İçi Alımlar ve KDV Uygulaması	124
2.3.9. İhracat Taahhüdünün Kapatılması	126
2.3.10. Dahilde İşleme Rejimi İhlalleri ve Bunlara İlişkin Yasal Düzenlemeler	128
2.3.11. Avrupa Birliği Mevzuatında Dahilde İşleme Rejimi	130
2.3.12. Dahilde İşleme Rejiminin Sağladığı Avantajlar	140
2.3.13. Dahilde İşleme Rejiminin Eleştirilen Yönleri	146

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN ETKİLERİ, AMBALAJ SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ VE AMPİRİK UYGULAMA

3.1. TÜRKİYE’DE DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN YERİ VE ETKİLERİ	149
3.1.1 Dahilde İşlemi Rejimi Kapsamında Öngörülen İhracat ve İthalat	150
3.1.2. Dahilde İşlemi Rejimi Kapsamında Gerçekleşen İhracat ve İthalat	153
3.1.3. Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Yapılan İhracat ve İthalatın Toplam İhracat ve İthalat İçindeki Yeri ve Döviz Kullanım Oranları	156
3.1.4. Dahilde İşleme Rejimi ve İhracatta İthalata Bağımlılık Etkisi	162
3.2. AMBALAJ SEKTÖRÜ	171
3.2.1. Ambalajın Tanımı ve Ambalaj Ürünlerinin Sınıflandırılması	172
3.2.1.1. Kağıt -Karton Ambalaj	176
3.2.1.2. Cam Ambalaj	177
3.2.1.3. Plastik Ambalaj	178
3.2.1.4. Ahşap Ambalaj	179
3.2.1.5. Metal Ambalaj	180
3.2.2. Ambalaj Sektörünün Dünyadaki Yeri	181
3.2.2.1. Dünyada Ambalaj İhracatı	191
3.2.2.2. Dünyada Ambalaj İthalatı	195
3.2.3. Ambalaj Sektörünün Türkiye’deki Yeri	198
3.2.3.1. Türkiye’de Ambalaj Sanayi İhracatı	205
3.2.3.2. Türkiye’de Ambalaj Sanayi İthalatı	213
3.2.4. Ambalaj Sektörünün Dahilde İşleme Rejimi Açısından Değerlendirilmesi	219
3.3. TÜRKİYE’DE VE AMBALAJ SEKTÖRÜNDE DAHİLDE İŞLEME REJİMİ KULLANIMINA İLİŞKİN UYGULAMA	239
3.3.1. Literatür Taraması	240
3.3.2. Çalışmanın Amacı Ve Kapsamı	246
3.3.3. Model	247

3.3.4. Veri Seti	247
3.3.5. Yöntem	249
3.3.6. Analitik Bulgular	251
3.3.6.1. Birim Kök Sonuçları	251
3.3.6.2. Model I ARDL Tahmin Sonuçları	253
3.3.6.3. Model 2 ARDL Tahmin Sonuçları	256
3.3.6.4. Model 3 ARDL Tahmin Sonuçları	259
3.3.6.5. Model 4 ARDL Tahmin Sonuçları	262
3.3.6.6. Model 5 ARDL Tahmin Sonuçları	265
3.3.6.7. Model 6 ARDL Tahmin Sonuçları	267
SONUÇ	272
KAYNAKLAR	285
EKLER	

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Dış Ticaret ve Yatırımların Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payları (1965-1979)	s. 42
Şekil 2: Şartlı Muafiyet Sisteminin İşleyişi	s. 83
Şekil 3: Geri Ödeme Sisteminin İşleyişi	s. 90
Şekil 4: DİR Otomasyon Sisteminde Belge Müracaatı	s. 101
Şekil 5: 1996 – 2018 Yılları Arasında DIR Kapsamında Öngörülen ve Gerçekleşen İthalat – İhracat Seyri	s. 155
Şekil 6: DİR Kapsamında Gerçekleştirilen İhracat ve İthalatın Toplam İhracat ve Toplam İthalat İçindeki Payı ve Döviz Kullanım Oranı (%) (2003 – 2018)	s. 160
Şekil 7: 2003 – 2018 Yılları Arasında Dahilde İşleme Rejimi	s. 162
Şekil 8: Küresel Ambalaj Sanayi Büyüklüğü 1999–2024 Öngörüsü ile Birlikte	s. 183
Şekil 9: Dünyada Malzemeler Bazında Ambalaj Üretimi Dağılımı 2015	s. 184
Şekil 10: Dünyada Bölgeler Bazında Ambalaj Üretimi Dağılımı 2015	s. 185
Şekil 11: Bölgeler Bazında Ambalaj Malzemeleri Tüketimi 2012	s. 186
Şekil 12: Bölgeler Bazında Ambalaj Malzemeleri Tüketimi 2016	s. 187
Şekil 13: Bölgeler Bazında Ambalaj Malzemeleri Tüketimi 2018 Öngörülleri	s. 188
Şekil 14: Malzemeler Bazında Dünyada Ambalaj Malzemeleri Tüketimi 2012	s. 189
Şekil 15: Malzemeler Bazında Dünyada Ambalaj Malzemeleri Tüketimi 2016	s. 189
Şekil 16: Ambalaj İhracatçısı Ülkelerin Payları 2017	s. 192
Şekil 17: Dünyada Malzeme Grupları Bazında Ambalaj Sanayi İhracat 2017	s. 193
Şekil 18: Ambalaj İthalatçısı Ülkelerin Payları 2017	s. 196
Şekil 19: Dünyada Malzeme Grupları Bazında Ambalaj Sanayi İthalatı 2017	s. 197
Şekil 20: Türkiye’de Malzemeler Bazında Ambalaj Üretimi Dağılımı 2018	s. 200
Şekil 21: Malzeme Grupları Bazında Ambalaj Sanayi İhracat 2018	s. 206
Şekil 22: Ülkelere Göre Ambalaj Sanayi İhracatı 2017	s. 207
Şekil 23: Plastik Ambalaj Malzemeleri Üretimi 2013 – 2017	s. 211
Şekil 24: Malzeme Grupları Bazında Ambalaj Sanayi İthalatı 2018	s. 214
Şekil 25: Ülkelere Göre Ambalaj Sanayi İthalatı 2017	s. 215
Şekil 26: Ambalaj Sanayi İthalat ve İhracatı 2013 - 2018	s. 217
Şekil 27: DIR Kapsamında Yapılan Ambalaj Sektörü İhracatının Alt Sektörler İtibarı İle Dağılımı 2018	s. 222

Şekil 28: Ambalaj Sektörü İhracatı Kati – DİR 2013 - 2018	s. 223
Şekil 29: DİR Kapsamında Yapılan Ambalaj Sektörü İthalatının Alt Sektörler İtibari İle Dağılımı 2018	s. 227
Şekil 30: Ambalaj Sektörü DİR İthalat – İhracatının Net Katkısı 2013 -2018	s. 230
Şekil 31: Yıllara Göre Türkiye Ambalaj Sektörü Büyüklüğü 2012 - 2017	s. 235

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: GATT Müzakereleri ve Gündem Konuları	s. 16
Tablo 2: 1923-1929 Yılları Arasında İthalat ve İhracatın Genel Seyri	s. 26
Tablo 3: 1930-1939 Yılları Arasında İthalat ve İhracatın Genel Seyri	s. 30
Tablo 4: 1940-1949 Yılları Arasında İthalat ve İhracatın Genel Seyri	s. 35
Tablo 5: 1950-1962 Yılları Arasında İthalat ve İhracatın Genel Seyri	s. 37
Tablo 6: 1963-1979 Yılları Arasında İthalat ve İhracatın Genel Seyri	s. 41
Tablo 7: 1980-1993 Yılları Arasında İthalat ve İhracatın Genel Seyri	s. 49
Tablo 8: Seçilmiş Dönemler İtibariyle Türkiye İthalat ve İhracat Değişim Oranları	s. 60
Tablo 9: 1996 – 2018 Yılları Arasında İthalat ve İhracatın Genel Seyri	s. 62
Tablo 10: 2009 – 2011 Dış Ticaret Göstergeleri	s. 63
Tablo 11: İhracata Yönelik Teşvik Tedbirleri	s. 73
Tablo 12: DİR Tedbirlerinin Karşılaştırılması	s. 92
Tablo 13: DİR Kapsamında Değerlendirilmeyecek Eşyalar	s. 98
Tablo 14: 1996 – 2018 Yılları Arasında Alınan Belge Sayıları ve DİR Kapsamında İhracat – İthalat Rakamları	s. 152
Tablo 15: 1996 – 2018 Yılları Arasında DİR Kapsamında Öngörülen ve Gerçekleşen İthalat – İhracat Rakamları	s. 154
Tablo 16: 2003 – 2018 Yılları Arasında DİR Kapsamında Yapılan İthalat – İhracatın Toplam İthalat – İhracat İçindeki Durumu	s. 157
Tablo 17: 2003 – 2018 Yılları Arasında Dahilde İşleme Rejimi Gerçekleşmeleri ve Döviz Kullanım Oranları	s. 158
Tablo 18: 2003 – 2018 Yılları Arasında DİR Kapsamında Yapılan İthalat ve İhracatın Net Katkısı ve Döviz Kullanım Oranları	s. 161
Tablo 19: 1989 – 1995 Yılları Arasında Ara ve Yatırım Malı İthalat ve İhracat Gerçekleşmeleri	s. 164
Tablo 20: 1996 – 2017 Yılları Arasında Ara ve Yatırım Malı İthalat ve İhracat Gerçekleşmeleri	s. 165
Tablo 21: Dünya Ambalaj Sanayi İhracatı 2013 – 2017	s. 192
Tablo 22: Seçilmiş Fasılları Bazında Dünya Ambalaj Sanayi İhracatı 2013 – 2017	194

Tablo 23: Dünya Ambalaj Sanayi İthalatı 2013 – 2017	s. 196
Tablo 24: Dünya Ambalaj Sanayi Dış Ticaret Hacmi 2013 – 2017 (İthalat – İhracat)	s. 198
Tablo 25: Türkiye’de Ambalaj Tüketiminin Malzemeler Bazında Miktarsal Dağılımı	s. 201
Tablo 26: Türkiye Ambalaj Sanayi İhracatı 2013 – 2018	s. 205
Tablo 27: Seçilmiş Fasıllar Bazında Türkiye Ambalaj Sanayi İhracatı 2013 – 2018	s. 209
Tablo 28: Türkiye Ambalaj Sanayi İthalatı 2013 – 2017	s. 213
Tablo 29: Seçilmiş Fasıllar Bazında Türkiye Ambalaj Sanayi İthalatı 2013 – 2018	s. 216
Tablo 30: Ambalaj Sektörü İthalat – İhracat Gerçekleşmeleri ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı 2013 – 2018	s. 218
Tablo 31: DIR Kapsamında Ambalaj Sektörü İhracatı 2013 – 2018	s. 220
Tablo 32: Ambalaj Sektörü Genel İhracatı ve DIR İhracatı Karşılaştırması 2013 - 2018	s. 221
Tablo 33: DIR Kapsamında Ambalaj Sektörü İthalatı 2013 – 2018	s. 225
Tablo 34: Ambalaj Sektörü Genel İthalatı ve DIR İthalatı Karşılaştırması 2013 -2018	s. 226
Tablo 35: Ambalaj Sektörü DIR İthalat - İhracat Karşılaştırması 2013 -2018	s. 229
Tablo 36: Ambalaj Sektöründe DIR Kullanımı 2003 - 2018	s. 233
Tablo 37: Çalışmada Kullanılan Modeller	s. 247
Tablo 38: Modelde Kullanılan Değişkenler ve Tanımları	s. 248
Tablo 39: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler	s. 248
Tablo 40: ADF ve KPSS Birim Kök Testi Sonuçları	s. 252
Tablo 41: Sınır Testi Sonuçları	s. 253
Tablo 42: ARDL (1,1) Modeli Tahmin Sonuçları ve Uzun Dönem Katsayılar	s. 254
Tablo 43: Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Sonuçları	s. 255
Tablo 44: Sınır Testi Sonuçları	s. 256
Tablo 45: ARDL (3,3) Modeli Tahmin Sonuçları ve Uzun Dönem Katsayılar	s. 257
Tablo 46: Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Sonuçları	s. 258
Tablo 47: Sınır Testi Sonuçları	s. 259

Tablo 48: ARDL (1,0) Modeli Tahmin Sonuçları ve Uzun Dönem Katsayılar	s. 260
Tablo 49: Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Sonuçları	s. 261
Tablo 50: Sınır Testi Sonuçları	s. 262
Tablo 51: ARDL (1,0) Modeli Tahmin Sonuçları ve Uzun Dönem Katsayılar	s. 262
Tablo 52: Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Sonuçları	s. 264
Tablo 53: Sınır Testi Sonuçları	s. 265
Tablo 54: ARDL (3,4) Modeli Tahmin Sonuçları ve Uzun Dönem Katsayılar	s. 265
Tablo 55: Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Sonuçları	s. 267
Tablo 56: Sınır Testi Sonuçları	s. 267
Tablo 57: ARDL (1,0) Modeli Tahmin Sonuçları ve Uzun Dönem Katsayılar	s. 268
Tablo 58: Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Sonuçları	s. 269

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ASD	Ambalaj Sanayiciler Derneği
AT	Avrupa Topluluğu
b.	Baskı
bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
DİİB	Dahilde İşleme İzin Belgesi
DİR	Dahilde İşleme Rejimi
DİR	Dahilde İşleme Rejimi
DKO	Döviz Kullanım Oranı
DSB	Anlaşmazlık Çözüm Organı
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
FAO	Gıda ve Tarım Örgütü
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	Gümrük Birliği
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
ITC	Uluslararası Ticaret Merkezi
İSO	İstanbul Sanayi Odası
KDV	Katma Değer Vergisi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KKDF	Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
m.	Madde
MAI	Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
No	Numara
OEEC	Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
s.	Sayfa

T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TEV	Telafi Edici Vergi
TPRB	Ticaret Politikaları Değerlendirme Organı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurum
USD	Amerikan Doları
Vb.	Ve Benzerleri
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

EKLER LİSTESİ

Ek-1 Dahilde İşleme Rejimine İlişkin Kavramlar	ek s.1
Ek 2. Firma Tanımlama Formu	ek s. 5
Ek 3. Dahilde İşleme İzin Belgesi	ek s. 6
Ek 4. Telafi Edici Vergi Tablosu	ek s. 8
Ek 5. Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Kullanılan Bilgi Formları	ek s. 9
Ek 6. Gümrük Rejim Kodları Ve Açıklamaları	ek s. 15

GİRİŞ

Giderek daha entegre hale gelen ve bütünleşen dünya ekonomisi içinde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler, ülke refahını arttırmanın anahtarı olarak ihracat gelirlerinin arttırmayı kabul etmektedirler. Bu amaçla tüm ekonomik enstrümanları en verimli şekilde kullanmaya çalışmaktadırlar. Bu amaçla uygulamaya alınan dış ticaret politikaları yine küresel ekonomi politikalarına göre şekillenmektedir. Dış ticaret politikalarını, artık entegre dünya düzeni belirlemekte; Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT) dünya ticaretinin kurallarını saptamaktadır.

Bilhassa gelişme yolunda olan ülkelerin sınırlı döviz gelirlerinin artırılması amacıyla ihracat gelirlerinin arttırılması hedefi, ekonomi politikalarının birinci öncelikleri arasındadır. Döviz ihtiyacı nedeniyle pek çok ülke ödemeler dengesi problemleri ile karşılaşmaktadır. Türkiye ekonomisinde de geçmiş yıllarda yaşanan krizlerin çoğunun temelinde döviz kazancında ortaya çıkan güçlükler bulunduğu söylenebilir. Döviz elde etmenin en güvenilir yolu bilindiği üzere ihracat yapmaktır. Diğer taraftan, ihracattaki artış, Türkiye gibi gelişme yolunda olan devletlerde ihracata konu olan mallarda üretimin artmasına ön ayak olarak, istihdamın artmasını ve işsizliğin azalmasını da sağlamaktadır. Geniş anlamda dış ticaretin dar anlamda ise ihracatın teşvikinin sağlanması için çeşitlilik arz eden araçlar geliştirilmiştir. KDV iadesi veya istisnası, vergisel anlamda sağlanan avantajlarla birlikte çevre koruma maliyetlerinin desteklenmesi, yurtdışı fuarlara katılma, istihdam, pazar araştırma, eğitim, yurtdışı ofis – mağaza açma, araştırma-geliştirme yardımları gibi nakdi yardımlar bunlara örnek olarak verilebilir.

Uluslararası ticaretin giderek serbestleşmesi beraberinde kendine özgü bir disipline tabi kılınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu durum devlet özellikle ihracata dönük sanayileşme modelini benimseyen ülkelerde, dış ticaretin desteklerini üzerinde titizlikle çalışılması gereken bir noktaya getirmiştir. Bir taraftan desteklerin sürdürülmesi diğer taraftan dünya düzenine uyum sağlanması açısından diğer tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti de konu üzerinde hassasiyetle çalışmış ve çalışmaktadır. 1980 yılında alınan ekonomik kararlar neticesinde ortaya konan liberal ekonomik istikrar politikaları ile Türkiye’de piyasa ekonomisi kurallarının işlemeye

başlaması ile dünya ekonomisi ile bütünleşme çabaları başlamış ve bu doğrultuda ihracata dayalı sanayileşme modelinin benimsenmiştir. Bu durum, Türkiye'nin de dış ticaret politikalarını küresel ekonomi politikaları ile uyumlu hale getirmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Benimsenen ihracata dayalı sanayileşme modelinin işlerlik kazanması ihracatın arttırılması amacı ile dış ticaret politikalarının ve özellikle teşvik politikalarının etkin kullanımı ile doğrudan ilişkilidir.

Ülkelerin ihracatlarını arttırmak amacı ile uyguladıkları teşvik politikalarının küresel piyasalarda haksız rekabete yol açmaması ve piyasa işlerliğinin bozulmaması amacı ile DTÖ önderliğinde dünya ticaretinde nakdi teşviklerden faaliyet teşviklerine doğru bir ivme başlamıştır. Dünya sahnesinde söz sahibi olmayı hedefleyen ülkelerin bu sistemlere uyumlu politikaları da zorunlu hale gelmiştir. Türkiye'de bu bağlamda hem benimsediği liberal ekonomi hem Avrupa Birliği (AB)'ne uyum hem de DTÖ üyeliği gereğince uyguladığı teşvik politikalarını faaliyetlerin teşvik edilmesine evirmiştir. 1996 yılından itibaren uygulanmaya başlanan yeni teşvik politikalarının mahiyeti faaliyetlerin teşvik edilmesi ve ihracatçılarımızın dünya pazarında söz sahibi konuma gelmesidir. Bu bağlamda uygulanan teşvik tedbirlerinden en çok kullanılan ve en önemlisi olarak kabul edilen ise dahilde işleme rejimidir. Dahilde işleme rejimi, ihracata yönelecek olan ithalata vergisel kolaylıklar getirilmesini sağlayan bir teşvik sistemidir.

Bu çalışmanın amacı; ülkemizde faaliyetlere yönelik olarak diğer bir takım teşvik sistemleri ile birlikte uygulanmaya başlanan ve literatürde en mühimi olarak kabul edilen "Dahilde İşleme Rejimi"nin amaçları ile birlikte anlatılarak uygulamada ortaya çıkan sonuçların bu amaçlarla örtüşüp örtüşmediğini ortaya koymak ve etkinliğinin arttırılması için öneriler getirmektir. Bu doğrultuda hammadde temininde ithalata bağımlılık oranı oldukça yüksek olan ambalaj sektörü ele alınmış, dahilde işleme rejimi kapsamında sağlanan faydalar, yaşanan sıkıntılar ve ortaya çıkan dezavantajlar incelenmeye ve ortaya konulmaya çalışılmıştır. Gerek genel dış ticaret verileri gerekse de ambalaj sektörü dış ticaret verileri ekonometrik modelleme ile ele alınarak dahilde işleme rejiminin ihracat ve ithalata hem genel dış ticaret gerçekleştirmelerinde hem de ambalaj sektörü gerçekleştirmelerinde etkileri tespit edilmiştir. Buna mukabil saptanan durumlara ilişkin sorunlar ortaya konarak bunlara ilişkin çözüm önerileri üretilmiştir.

Çalışmada ilk olarak; dış ticaret politikası ve teşvik kavramları incelenmiş, bu kavramlara ilişkin araç ve amaçlar ortaya konmuştur. Türkiye’de günümüzde uygulanan dış ticaret politikaları ve dış ticaret yapısına daha çok ışık tutabilmek adına dış ticaret politikalarının gelişimi ve dış ticaret yapısı Cumhuriyet öncesi dönemden itibaren günümüze kadar ele alınıp incelenmiş genel seyir hakkında fikir verilmeye çalışılmıştır. Günümüzde, Türkiye dış ticaret politikası içinde kullanılan ekonomik etkili gümrük rejimleri ve diğer gümrük rejimleri iki ayrı başlık altında ele alınmıştır.

İkinci bölümde, dahilde işleme rejimi ile ilgili tanımlar yapılmış, amaç ve kapsamı incelenmiş olup Türkiye ve AB ülkelerindeki dahilde işleme rejimi uygulamaları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Ayrıca dahilde işleme rejiminin avantajlarına ve dezavantajlarına değinilmiş olup aynı zamanda mevzuat içindeki yeri incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise dahilde işleme rejiminin Türkiye’deki gerçekleştirmeleri ele alınmıştır. Dış ticarete etkileri ithalat ve ihracat verileri üzerinden değerlendirilmiştir. Bölümde ikinci olarak ambalaj sektörü ele alınmış olup verilerle Türkiye, Avrupa ve dünyadaki durumu ortaya konulmuştur. Ambalaj sektörünün Türkiye’de, Avrupa’da ve dünyada dış ticaret işlemleri üzerinden değerlendirilmesi yine bu bölümde ele alınmıştır. Dahilde işleme rejiminin ambalaj sektöründe uygulanması, gerçekleştirmeleri ve etkileri değerlendirilmiştir. Son olarak saptanan Türkiye geneli dahilde işleme rejimi içerisinde yapılan ithalat ve ihracat gerçekleştirmeleri ve ambalaj sektörü dahilde işleme rejimi içinde yapılan ithalat ile ihracat gerçekleştirmeleri ampirik olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede ARDL modeli kullanılmış, dahilde işleme rejiminin ihracat ve ithalat üzerine etkileri ampirik yöntemler ile saptanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma; dahilde işleme rejiminin olumlu ve olumsuz etkilerini ortaya koymak, özellikle ambalaj sektöründeki etkilerini incelemek, avantaj ve dezavantajlarını irdelemek ve gelecekte bu tür çalışmalara ışık tutmak amacıyla yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE DIŞ TİCARETE YÖNELİK TEŞVİK UYGULAMALARI

Türkiye’de ihracata dayanan ekonomik büyüme modeli 24 Ocak 1980 kararlarından sonra uygulanmaya başlanan ve bu dönemden sonra geliştirilerek devam eden büyüme modelidir. Bu model literatüre İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi olarak geçmiş ve küreselleşmenin de etkileri ile bugün dünyanın büyüme modeli olarak ortaya konmuştur.

Küreselleşmenin bir sonucu olarak serbest ticaret rejimi uygulamalarının hız kazanması ile DTÖ gibi kuruluşların önderliğinde dünya ticaretine belirli kurallar ve getirilmiş, bu kurallar ülkelerin dünya ticaretinde haksız rekabet yaratabilecek teşvik unsurlarını uygulamalarını kısıtlamıştır. Bu kurallar her ne kadar ülkelerin dış ticaret politikalarındaki özgürlüklerini kısıtlayıcı olmasa da dünya ticaretinin saydam bir şekilde yürütülmesi amacına yönelik politikaların uygulanması konusunda hükümetlere yön verici ve bağlayıcı olmuştur.

Mevcut dönem, uluslararası ticaretin giderek daha serbestleştiği ancak diğer bir yandan kendine özgü bir disipline tabi tutulduğu dolayısıyla daha sıkı hale gelen rekabetin giderek daha hassas bir zemin üzerinde cereyan ettiği bir dönemdir ve bu bağlamda devlet yardımları ülkelerin ve uluslararası kuruluşların üzerinde çok daha titizlikle çalışmaları gereken bir konu olarak giderek daha da önem kazanmaktadır¹.

Belirlenen ekonomik hedeflere ulaşmada devlet yardımlarının gerekliliği kabul edilmekle birlikte, dünya ticaretinde serbestleşmenin sağlanması, çok taraflı ticaret sisteminin iyileştirilmesi ve uzun dönemde serbest ticaret sistemi içerisinde kaynakların rasyonel kullanımı ile ülkelerin refah düzeylerinin arttırılması ana hedefi doğrultusunda uluslararası çabalar sürerken üzerinde önemle durulan nokta devlet yardımlarının uzun vadeli çözümler olmadığı, uygulanan teşvik sistemlerinin zaman

¹ Kural, Koray, Feridun Karakeçili ve Aylin Sakızlıoğlu, **GATT Normları ve Uluslararası Bütünleşmeler Açısından Devlet Yardımları (Mukayeseli Bir İnceleme)**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1995, s. iii.

içerisinde piyasa koşullarında etkinliklerini kaybedeceği ve ticareti kısıtlayıcı etkisi olabileceği sebebiyle kontrol altında tutulmaları gerektiğidir².

Bu kapsamda dünya ticaretinin serbestleşmesi ve saydam hale getirilmesi açısından ilk olarak ülkelerin uyguladığı nakdi yardımlar kaldırılmış ve dış ticareti teşvik sistemleri faaliyetlerin desteklenmesi prensibi çevresinde şekillenmiştir. Bu paralelde tüm ülkelerin ihracatı arttırmak için uyguladığı teşvik sistemleri belirli bir süre sonra haksız rekabetin minimize edilmesi ve dünya ticaretinin liberalleşmesine paralel olarak başta DTÖ ile yapılan anlaşmalar ile belirlenmektedir. Uygulamada olan nakdi teşvikler yerine faaliyetleri teşvik eden sistemlere evrilmektedir³.

1.1. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE TEŞVİK KAVRAMI, KAPSAMI VE AMAÇLARI

Günümüzde ekonomik büyümenin temel faktörlerinden biri olan dış ticaretin bir ekonomi politik olarak ortaya konması dış ticaret politikasını işaret etmektedir. Dış ticaretin temel üç nedeni olarak fiyat farklılıkları, ülke içi üretim yetersizliği ve mal farklılaştırması olarak sıralanmaktadır. Bu temelde daha yüksek refah düzeyi ve kalkınma hedeflemektedir⁴. Bu amaçla kuralları belirlenen dış ticaretin, buna ilişkin politikanın ve teşvik kavramının irdelendiği bu bölümde bu kavramların literatürde yer alan açıklamalarına değinilmiş ve bir teşvik rejimi olarak Dâhilde İşleme Rejiminin temeli ifade edilmiştir.

1.1.1. Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikasının Tanım ve Kapsamı

Dış ticaret kavramı; dar anlamda bir devletin diğer devletlere mal satması ve diğer devletlerden mal satın alması yani ihracat ve ithalatıdır. Dış ticaret kavramına uluslararası mal ticareti ile birlikte hizmet ticaretini de katmak ve geniş anlamda

² Kural, Koray ve diğerleri, s. 1.

³ Coşkun Şenol, **Dahilde İşleme Rejiminin İhracat Üzerine Etkileri ile Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Üzerine Bir Değerlendirme**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 1.

⁴ Utku Utkulu, **Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2005. s. 6-8.

kullanmak mümkündür.⁵ Bu çalışmada dış ticaret kavramı dar anlamda kullanılmakta ve çalışmanın yapısı gereği mal hareketlerini ifade etmektedir.

Dış ticaret politikası ise; devletin sosyoekonomik politika amaçları doğrultusunda uyguladığı "devlet politikası" kapsamı içerisinde kaynakların, sorumluluk ve yetkilerin kamu sektörü ve özel sektör arasında paylaştırılması, toplumla ilgili mal ve hizmet gruplarının toplum içinde dağıtılması, devletin toplumsal işleyişteki yerinin, niteliğinin ve işlevlerinin belirlenmesi, kamu denetiminin boyutlarının tespiti gibi⁶ ana hedefleri için uygulamakta olduğu para ve maliye politikası içerisinde yer almakta ve dış ticaretin bu hedeflere uygun hizmet etmesi açısından belirlenen politik uygulamaları içermektedir.

Özetle, devletin ticaretini sınırlandırmak ya da özendirmek veya bu işlemlerin yapılaş yöntemlerini düzenlemek için almış olduğu sistematik önlemlerin tümü dış ticaret politikasını oluşturur⁷.

Dokuzuncu Kalkınma Planında Türkiye'nin dış ticaret vizyonu; "Orta ve yüksek teknoloji üretebilen, ihracat içerisinde orta ve yüksek teknoloji mallarının payını artıran, marka ürünler sunabilen, dünyada lider firmalar yaratabilen, ürün ve pazar çeşitliliğini arttıran, ticaretin önündeki teknik engelleri asgari düzeye indirmiş, ticareti kolaylaştırıcı kurumsal alt yapıyı ve devlet- üniversite-özel sektör- sivil toplum kuruluşları işbirliğini sağlayarak rekabet şartlarını oluşturmuş, sürdürülebilir ve dengeli dış ticaret yardımıyla gelişmiş ekonomiler arasında yer almak"⁸ olarak tanımlanmakta ve dış ticaret yardımları ifadesi ile teşvikleri ve yapısını bu vizyonun içine dâhil etmektir. Bu doğrultuda hükümet, Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyon Raporunu da yine bu kalkınma planı çerçevesinde hazırlayarak kamuoyuna sunmuştur.

Aslında bir alt disiplin kabul edilen dış ticaret günümüzde içinde yaşadığımız bütünleşik dünya düzeni ile bir alt disiplin olmaktan çıkmış ekonomi politığın bir

⁵ Dilek Aykut Seymen, **Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı ve Rekabet Gücü**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2009, (Rekabet)) s. 2.

⁶ Ufuk Selen, "Dış Ticaret Yardım Unsuru Olarak Dahilde İşleme Rejimi: Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", **Akdeniz İktisadi ve İdari İlimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 10, 2005, (Yardım) s. 183.

⁷ İrfan Kalpalı, **Avrupa Birliği'nde Dış Ticaret Mali Yükümlülükleri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, s. 165.

⁸ Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayın No: 2730, ÖİK682, Ankara, 2007, (ÖİK682), <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/öik682.pdf>, s.1. (26.09.2015).

alanı haline gelmiştir. Günümüzde siyasi amaçlar ile başlayan ticaret blokları artık amaçlarını değiştirmiş piyasa oluşturma, avantaj sağlama, ekonomik ve ticari faaliyetleri serbestçe yürütebilecekleri alanı oluşturma biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.⁹

Dış ticaret politikasının yukarıda bahsi geçen amaçlara hizmet edebilmesi ve dış ticaret dengesinin sağlanması için kullandığı araçlar ise¹⁰;

- Tarifeler
- Tarife dışı araçlar
- Bağlı ticaret
- İhracatın teşviki olarak sıralanabilir.

Tarifeler; ticarete konu malların ülkelerin gümrük sınırlarından geçerken tabi olduğu vergileri ifade etmektedir.

Tarife dışı engeller; miktar kısıtlamalarını, çoklu kur uygulamalarını, yurt içi katkı büyüklüklerini, ithal ikamesine olanak sağlayan sanayiye verilen sübvansiyonlar gibi uygulamaları içermektedir¹¹.

Bağlı ticaret; ithalat ve ihracat işlemleri arasında bir bağlantı kurulan ve yarı takası içeren uluslararası ticaret işlemelerini ifade etmektedir¹².

İhracatın teşviki ise gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler tarafından sıklıkla kullanılan ve günümüzde çoğunlukla uluslararası anlaşmalarla sınırlanan ihracatçıların ihracat hacimlerini arttırmaları için devlet tarafından sağlanan kolaylıklar olarak özetlenebilir. Ülkelerin amaçlarına göre uyguladıkları teşvik sistemi, belirlenen ekonomik politikalara göre yönelmektedir. Bununla birlikte birincil amaç halkın refah seviyesinin yükseltilmesidir¹³. İhracat teşvikleri esas itibari ile devletin ekonomiye müdahale araçlarından biridir ve uluslararası düzeyde düzenlenmelerle kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Teşvik sistemleri ayrıca, bilhassa uluslararası değişimlere ve gelişimlere ülke ekonomisinin

⁹ Mustafa Yıldırım, “Türkiye’nin Hayat Alanındaki Dış Ticaret Stratejisi: Doğudan Yükselen Pazarlar ve Yeni Yönelimlerin Ekonomi Politikası”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2010, Cilt 15, Sayı 1, s. 315.

¹⁰ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama*, İstanbul, 1999, s. 120-121.

¹¹ Seyidoğlu, s. 120-121.

¹² Emin Çarıkçı, **Dünya Ticaretinde Karşı Ticaret (Countertrade) İşlemleri ve Neticeleri**, <http://www.ekodialog.com/Makaleler/dunya-ticaretine-karsi-ticaret-countertrade.html>, (20.04.2016).

¹³ Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayın No: 2730, ÖİK682, Ankara, 2007, (ÖİK682), <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/öik682.pdf>, s.1. (26.09.2015).

uyarlanması ve kalkınma izlemleri ile paralel seyir izleyen gelişme sağlanması açısından da konjonktürel dalgalanmaların sertliğinin hafifletilmesi ve bu etkinin süresinin minimize edilmesi açısından istikrar sağlayıcı bir araç olmaktadır¹⁴.

1.1.2. Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Geçtiğimiz asırdan beri dış ticaretin kalkınmaya etkileri konusunda farklı görüşler ortaya konmuş olsa da bu görüşlerin birleştiği nokta uygulanma şekline bağlı olarak dış ticaretin kalkınmaya olumlu yönde etki edeceğidir. Uzmanlaşma temelinde yoğunlaşan karşılaştırmalı üstünlükler teorisi tüm bu fikirlerin odak noktasında durmaktaysa da 19. yüzyıldan itibaren dış ticaretin büyümenin motoru olduğu görüşler temel iktisat ve dış ticaret literatüründe önemli yer tutmaktadırlar. Bu doğrultuda dünya ekonomisinin ihracata dayalı kalkınma modeliyle tanışması ve öncelikle zamanın nispeten gelişmiş ülkelerinin bu politikayı benimsemeleri ile dış ticaret politikasının amacı ihracata dayalı kalkınma modeli çerçevesinde kalkınma olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda dış ticaret politikasının temel araçlarından biri olan teşvik kavramı daha önemli bir hale gelmiştir.

İhracatın kalkınmaya etkileri konusunda pek çok çalışma yapılmış farklı görüş ve tartışmalar ortaya konulmuştur. 1970’li yıllardan itibaren yaygın görüş hızlı kalkınmanın sağlanabilmesi için ihracatın teşvik edilmesidir¹⁵.

Bu temel amaçtan yola çıkarak dış ticaret politikasının genel anlamda amaçları; dış ödemeler dengesinin sağlanması, uluslararası rekabet açısından korunma, rekabeti geliştirerek piyasa eksiklerinin mümkün olan en az seviyeye indirilmesi, serbest piyasa ekonomisinin temini ve sürekliliğinin sağlanması, işsizlik ve enflasyon temelinde ülke içi ekonomik istikrarın sağlanması, ithalde alınan vergilerle gelir sağlanması, uluslararası piyasalarda olası monopol gücünden yararlanılması, bazı ülkelerde iktisadi ve siyasi rejimlerin gereği olarak dış ekonomik bağların en alt seviyeye indirilmesi yani otarşi ve hükümetlerin sosyal ve siyasi nedenleri olarak sıralanabilir¹⁶.

¹⁴ Devlet Planlama Teşkilatı, ÖİK682, s.1.

¹⁵ Mustafa Ersungur ve İlkay Noyan Yalman, “Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği: Sivas İlinde Bir Uygulama”, **Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, 2009, s. 83.

¹⁶ Seyidoğlu, 118-120.

Bu bağlamda dış ticaret politikasının temel araçlarından biri olarak daha önce bahsedilen teşviklerin genel amacı, ihracat doğrultusunda pazarların geliştirilmesi, pazar payının artırılması, rekabet gücünün artırılması ve bu sayede kalkınmanın sağlanması olarak belirtilebilir¹⁷.

1.1.3. Dış Ticaret Politikaları, Teşvik Tedbirlerinin Tarihsel Gelişimi

Ülkelerin sahip olduğu ekonomik ve siyasi yapı farklılığı uluslararası ekonomik münasebetlerin her bir devletin kendi içinde farklı dış ticaret politikaları uygulamaları sonucunu doğurmuştur. Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren günümüz Türkiye'si için de durum bu şekildedir.

Dış ticareti teşvik tedbirlerini incelemeden önce Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önceki dönemin ana hatlarını belirlemek dış ticaret tarihini belirleyen anlaşmaların temelini anlamak ve tarihsel açıdan bu anlaşmaları yorumlayabilmek açısından önemlidir. Bu nedenle, bu bölümde öncelikle dış ticaretin tarihi seyri önemli tarihsel kırılımlar bazında başlıklandırılarak özetlenmiş ve fikir verilmeye çalışılmıştır.

Bundan önce çok genel bir sınıflama ile dış ticaretin dünyadaki tarihi gelişimi dönemler itibariyle özetlemek hem konunun bütünlüğü hem de Türk Dış Ticaret Politikaları'nın üzerine oturduğu zemini ifade edebilmek açısından faydalı olacaktır. Bu genel sınıflamaya göre, dünya ticaretinin tarihi seyri; ticaret dönemi, sömürgecilik dönemi, ayrıcalıklar dönemi ve uluslararası dönem olmak üzere sınıflanabilir¹⁸. Çalışmada uluslararası dönem ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

1929 Büyük Buhranı sonucu piyasadaki talep, üretiminin çok altında kalmış, 1932 yılında dünya ticareti 1920 yılına göre %25 düşmüştür¹⁹. 1933'de savaş öncesi son çok taraflı ticaret konferansı Dünya Para ve Ticaret Konferansı düzenlenmiş ancak ülkelerin ticaret kısıtlamalarını gevşetmeyi reddetmeleri nedeniyle herhangi bir sonuç alınamadan ertelenmiştir. Dünya ticareti 1940lara kadar Büyük Buhran öncesi seviyesine geri dönememiştir²⁰.

¹⁷ Coşkun Atayeter ve Arzu Erol, **Türkiye'de Uygulanmakta Olan İhracat Teşvikleri**, <file:///C:/Users/xxx/Downloads/5000039234-5000054995-1-PB.pdf>, s.3., (03.02.2015).

¹⁸ Esin Can Mutlu, **Uluslararası İşletmecilik**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1999, ss. 14-23.

¹⁹ Ray August, **International Business Law**, Paerson Prentice Hall, New Jersey, 2004, s.363.

²⁰ August, s.353.

Büyük Buhrandan çıkış ise, Franklin Roosevelt'in Amerika'da seçimleri kazanması ve programının uluslararası ticaretinin liberalizasyonu üzerine kurulmuş olması sebebiyle gelişen olaylarla gerçekleşmiştir. Amerika, 1934 yılında önde gelen ticaret partnerleriyle karşılıklı olarak tarifelerini indirmeye başlamış ve bu periyodu II. Dünya Savaşı sonrasına kadar sürdürmüştür.

II. Dünya Savaşı sırasında, Almanya'ya karşı politik ve ekonomik anlaşmalar başlamıştır. 1944 yılında Bretton Woods'da yapılan Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı'nda ticaretin liberalizasyonu ve ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi gündeme alınmıştır.

Sonuç olarak bu dönem, ülkelerin birbirlerine ayrıcalıklar tanımaya, dünya ticaretinin ise daha libere olmaya başladığı dönem olarak tanımlanabilir.

Uluslararası Dönem; 1945 yılında II. Dünya Savaşı'nın bitmesini takiben başlayan bu dönem günümüzde de devam etmektedir.

1970'lere kadar geçen süreçte dünya savaşlarının da etkisiyle yaşanan kararsızlıklar ve değişikliklere rağmen dış ticaretin yavaşta olsa genişlediği dönemdir. Bu dönemde, haberleşme sistemlerinin gelişmesi sonucu uluslararasılaşma ile ilgili en önemli sorun ortadan kalkmış ve dış ticaret ağı daha geniş bir yapılanma kazanmıştır.

1947 yılında GATT, 1951 yılında Avrupa Kömür Çelik Topluluğu gibi oluşumların yaşanması, ülkelerin ticaret politikalarını giderek daha libere etmeye başlamaları küreselleşmenin de başlangıcı olmuştur.²¹

1970'lerden sonraki dönem ise, çok uluslu işletmelerin dünya çapında yaygınlaşması ve ülkelerin bu işletmelerin faaliyetlerini denetleyebilmek ve ekonomik, siyasal ve sosyal dengelerini koruyabilmek amacıyla birtakım sınırlamalar getirmeye başladıkları dönemdir. Bu dönemde, hem çok uluslu işletmelerin faaliyetleri çeşitli kanunlarla hem de dış ticaret, dış ticaret politikası enstrümanlarıyla sınırlandırılmaya başlanmıştır.

1980'lere gelindiğinde uluslararası alanda daha da çeşitli değişiklikler meydana gelmiş, rekabet artış göstermeyi sürdürmüş, teknoloji transferleri artmıştır. Bu dönemde özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinde sonra üçüncü dünya

²¹ Halil Seyidoğlu, "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, Temmuz 2003, s. 142.

lkelerindeki önemli ekonomik büyüme, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilikler yaşanan sürecin ivmelenmesine ve daha karmaşık bir yapı almasına neden olmuştur.

1990’lardan günümüze kadar olan dönem ise küreselleşmenin tam anlamıyla dünya ekonomisinin yönlendirici gücü olduğu dönemdir. Bu dönemde uluslararası entegrasyonların kendi içlerinde izledikleri politikalar, entegrasyonların diğer ülkelerle izledikleri politikalar, ticaret anlaşmaları, GATT/DT, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşların ticaret üzerindeki etkileri dünya ticaretini sınırları ortadan kalkmış farklı bir boyuta taşımuştur. Bu çerçevede aşağıda GATT ve akabinde kurulan DT hakkında bilgi verilecektir.

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)

nceki bölümlerde değinildiği üzere, Birinci Dünya Savaşı’nı takiben ortaya çıkan ve Büyük Buhran olarak adlandırılan 1929 tarihli ekonomik durgunluk, dünya ticaretinde serbest ticaretten vazgeçilmesi, sermaye çıkışı kısıtları, tarifeler ve nihayetinde miktar kısıtlamaları gibi birçok önlemi beraberinde getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan ABD’nin en gcl ülke olarak çıkması ve yaşanan ekonomik genişleme uluslararası ticarete yeniden düzenleme arayışlarını gündeme getirmiştir. Bu dönemde temel amaç; iki dünya savaşı arasında piyasalara bölünüş olan dünya ticaretinin uluslararası ekonomik kuruluşlar ekseninde yapılacak iş birliği ile serbest ticaret düzeninin saėlanmasıdır²².

Bu dönemlerde uygulanan bu sınırlayıcı politikalardan Batı lkeleri rahatsızlık duymuşlardır. Bu dönemde Batılı ülkelerde sanayi üretimi hızla gelişmekte ve ekonomik hayatın sürdürülebilirliğinin dış piyasaların ticaret hareketlerine bağlı olması nedeni ile bu lkeler II. Dünya Savaşı bitmeden çok taraflı bir uluslararası ticaret ve ödeme sistemi oluşturmak için harekete geçmişlerdir.²³

Uluslararası mali alanda IMF, Dünya Bankası gibi “Bretton Woods” kurumları ile sağlanan iş birliğinin yanı sıra, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi için de benzer bir iş birliği ihtiyaı hasıl olmuştur. 50’ye yakın ülkenin temsilcisi tarafından “Uluslararası Ticaret rgt” (International Trade Organisation - ITO) adı verilen bir uluslararası örgütün kurulması üzerine görüşmeler başlamıştır. ITO’nun kuruluş görüşmeleri devam ederken, belirlenen mallar için tarife indirimleri

²² Ufuk Başoğlu, Nalan Ölmezoğulları ve İlker Parasız, **Dünya Ekonomisi Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi**, 2. b., Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2001, s. 137.

²³ Seyidoğlu, s. 218.

sağlamak ve ITO'nun diğer ülkelerce onaylanmasına kadar geçecek sürede bu indirimlerin uygulanmasını sağlamak amacıyla, 23 ülke Ekim 1947'de Cenevre'de "geçici" olarak nitelendirilen GATT imzalamışlardır. "Geçici" olma özelliğine rağmen, GATT 1948-1994 yılları arasında uygulanmaya devam etmiş ve DTÖ'nün kurulmasına kadar dünya ticaretinde genel kabul gören bir çerçeve oluşturmuştur. 1948 yılından itibaren, uluslararası ticaret kurallarının iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla yönelik olarak sekiz çok taraflı müzakere turu (roundlar) gerçekleştirilmiştir²⁴. Türkiye GATT'a 1951 yılında Torquay Round sırasında taraf olmuş ve sonrasında DTÖ'nün kurucu üyeleri arasında yer almıştır.

GATT, mevcut dünya ticaretini düzenlemenin yanı sıra dünya ticaretinin serbestleştirilmesini de görev edinmiştir. Bu nedenle, Akit Taraflar olarak nitelenen tarafların çeşitli periyotlarda toplanarak ortak karar almaları ve bu kararların uygulanmasını sağlamaları gerekmektedir.

GATT 1993 yılında tamamlanan Uruguay görüşmelerini takiben yerini DTÖ'ne bırakıncaya kadar merkezi Cenevre'de bulunan yaklaşık 400 personelli bir örgüt yapısına sahip olarak işlemlerini yürütmüştür. En önemli yetki organı Akit Tarafları Kurulu'dur. Bu kurul yılda bir kez toplanmaktadır. Ancak kurulun toplanma sıklığının yetersizliği nedeni ile daha süreklilik arz eden bir düzenleme gerekmiştir. 1951'de yetkisi ilgili dönemle sınırlı olan Devre Arası Komite (Intersessional Committee) kurulmuş, sonrasında 1960 yılında Devre Arası Komite yerini "Temsilciler Konseyi"ne bırakmıştır. Ayrıca tekstil sektörü, kalkınma, anti-damping gibi spesifik konularda çalışmalar yapılmak üzere Çalışma Grupları oluşturulmuştur. Aralık 1993'te Uruguay Raund'u tamamlandığında GATT'a üye ülke sayısı 114'e ulaşmıştır²⁵.

Uluslararası ticareti düzenleyen çok taraflı bir anlaşma niteliğini taşıyan GATT'ın temel özellikleri²⁶;

- Üye ülkelerin uluslararası ticarete uyacakları, üzerinde uzlaşmaya varılmış ilkeler bütünü olması,

²⁴ Gelir İdaresi Başkanlığı, **GATT Bilgilendirme Rehberi**, Ankara: Yayın No: 95, 2009, s. 5.

²⁵ Ufuk Başoğlu ve diğerleri, s. 138.

²⁶ Nevzat Güran, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Ve Avrupa Birliği**, 1.b., Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1999, s.25.

- Uluslararası ticaret ortamını serbestleştirmeye ve daha istikrarlı hale getirmeye yönelik bir ‘uluslararası ticaret forumu’ olması,
- Üye ülkeler arasında uyuşmazlıkların çözümlenebileceği bir uluslararası divan olmasıdır.

GATT’ın temel ilkeleri değerlendirildiğinde ise, En Çok Kayrılan Ülke Kuralı, Ulusal İşlem Kuralı, Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi ve Tarifeler Yoluyla Koruma ilkeleri ortaya çıkmaktadır.

En Çok Kayrılan Ülke Kuralı; Söz konusu ilke, üye ülkelerin ticaret yaptığı ülkeler arasında ayırım yapmamasını zorunlu kılmaktadır. GATT anlaşmasına imza atan üyeler, ticari ortaklarına ayrımcılık uygulayamayacaklarını kabul ederler.²⁷ Bir başka deyişle, bir üye ülke, herhangi bir ticaret partnerine tanıdığı elverişli bir rejimi herhangi bir koşul aramaksızın tüm üye ülkelere uygulamak zorundadır (GATT Madde 1, GATS Madde 2, TRIPS Madde 4). Bu kuralın istisnaları bulunmaktadır. Bu istisnalar aşağıdaki şekilde sıralanabilir²⁸;

- Gümrük birlikleri,
- Serbest ticaret anlaşmaları gibi bölgesel ticaret anlaşmaları,
- Genel preferanslar sistemi (GPS) gibi gelişme yolundaki ülkeler lehine düşük ya da sıfır gümrük vergisi uygulamaları,
- Anlaşma’nın öngördüğü anti-damping ve telafi edici vergiler gibi bazı diğer uygulamalardır.

Ulusal İşlem Kuralı; Yerli pazara ilişkin uygulamalar yönünden ithal ve yerli üretim mallar arasında ayırım yapılmamasını ifade etmektedir. Bu ilke, yalnız bir mal, hizmet ve fikri mülkiyet pazara girdikten sonra uygulanmaktadır. Bu nedenle, yerli üretimden gümrük vergisine eş bir vergi alınmamış olması ancak ithal mal üzerinden gümrük vergisi alınması bu ilkeye aykırılık teşkil etmemektedir²⁹.

Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi; GATT’ın kuruluş amacı dünya ticaretinin serbestleştirilmesi ve dış ticaret engellerinin kaldırılmasıdır. Bu nedenle gümrük vergilerinin indirilmesi en temel ilkedir³⁰. Her üye ülkenin taviz

²⁷ World Trade Organization, **Understanding The WTO**, 4. Ed., World Trade Organization Information and Media Relations Divisions, Switzerland, December 2008, s. 10.

²⁸ Gelir İdaresi Başkanlığı, GATT Bilgilendirme, s. 5.

²⁹ Gelir İdaresi Başkanlığı, GATT Bilgilendirme, s. 5.

³⁰ World Trade Organization, **Understanding The WTO** s. 10.

listesinde yer alan oranlar bağılı oranlar (bound rates) olarak adlandırılmaktadır. Ülkeler, ticaret uygulamalarında bu oranların üzerine çıkamamaktadırlar.

Diğer bir ifade ile, bağılı oranlar ilgili üye ülke bakımından bağlayıcıdır. Uruguay Round'un en önemli sonuçlarından biri, taviz listelerinin geliştirilmesi ve belirlenen bağılı oranlar çerçevesinde ticaretin artmasıdır³¹.

Tarifeler Yoluyla Koruma; Gümrük tarifeleri, ticarete şeffaflığın sağlanmasında en etkin yoldur. GATT, tarifelerin ticaret geliştikçe azaltılması ve bunun dışındaki diğer koruma yollarının da istisnalar dışında terk edilmesini öngörmektedir. Bugün dünya ticaretinde tarım ürünlerindeki kısıtlamalar büyük ölçüde tarifelere dönüştürülmüştür. Bu süreç "tarifikasyon" olarak adlandırılmaktadır. Bu prensip çerçevesinde bazı sınırlı durumlar dışında miktar kısıtlamaları GATT tarafından tamamen yasak kabul edilmiştir³².

GATT'ın Amaçları ve Müzakereler;

GATT'ın amaçları; üye ülkeler arasında ticari ve ekonomik alandaki iş birliğinin geliştirilmesi, üye ülkelerde yaşam standartlarının yükseltilmesi, tam istihdamın gerçekleştirilmesi, üretim kaynaklarının tüm dünyada etkin kullanımı gibi amaçlarının yanı sıra, anlaşmada belirtilmemiş temel düşünce; uluslararası etkin rekabet sisteminin kurulabilmesi için üye ülkeleri, korumacı politikalardan vazgeçirerek uluslararası ticareti serbestleştirmek, özetle dış ticarete liberalizmi teşvik etmektir³³.

Bu amaçlar doğrultusunda, gümrük tarife oranlarında indirim sağlamak ve dış ticareti etkinliğini bozan kısıtlamaları ortadan kaldırmak amacıyla; 1947 Cenevre, 1949 Annency, 1951 Torguay, 1956 Cenevre, 1960-61 Dilon, 1964-67 Kennedy, 1978-79 Tokyo, 1986-94 Uruguay ve son olarak 1995 MAI (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması) görüşmeleri yapılmıştır.

Bu görüşmelerin en önemlisi Uruguay Round'dur. Bu round sonucunda GATT'ın temelinde birtakım değişiklikler yapılmıştır.

Uruguay'ın başkenti olan Punta del Este'de Eylül 1986 başlayan çok taraflı ticaret görüşmeleri 15 Nisan 1994 tarihinde Fas'ın Marakeş kentinde Türkiye'nin de

³¹ Gelir İdaresi Başkanlığı, GATT Bilgilendirme, s. 6.

³² Nil Karaca, "GATT'dan Dünya Ticaret Örgütüne", **Maliye Dergisi**, Sayı 144, 2003, s. 92.

³³ "GATT Dosyası", **Gümrük Dergisi**, Yıl 5, Sayı 13, Haziran 1995, s. 55.

dahil olduğu üye ülkeler tarafından DTÖ Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermiştir. Anlaşma 01.01.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁴.

En büyük ithalat serbestisini sağlaması nedeni ile Tokyo Round bu müzakereler içinde önemli bir yere sahiptir. Birçok gelişmekte olan ülke uluslararası anlaşmaların çok ötesinde liberalizasyona gitmiştir³⁵.

Uruguay Round ise tüm ülkelerin üzerinde uzlaştığı yeni düzen dünya dış ticaret politikasını belirleyici nitelik taşıdığına ve GATT'ı DTÖ'ne götürdüğünde en önemli müzakere adımı olarak sayılmaktadır.

Bu müzakereleri ve DTÖ'nün kurulmasını takiben 2001 yılında dokuzuncu olarak Doha Kalkınma Müzakereleri başlamıştır. On yılı aşkın süredir devam eden bu son çok taraflı ticaret müzakeresinin gündemi ise "kalkınma" olarak belirlenmiştir³⁶.

GATT'ın 1948'de kuruluşundan itibaren ortalama tarife düzeyi toplam yedi görüşme ile kademeli olarak indirilmiştir. Uruguay Round ise, GATT'ın bu başarılarına eklemesi olarak genel bağlı tarife seviyelerinin kullanımı da önemli ölçüde artmıştır. Tarife indirimleri ile piyasaya giriş taahhütleri Uruguay Round sonunda tamamlanan toplam 22.500 sayfalık ulusal tarife listelerinde sıralanmaktadır. Pek çok mal grubunda tarife indirimlerinin beş yılda tamamlanması hedeflenmiştir. Sanayi ürünlerine uygulanan tarifelerde toplam %40'lık indirim sağlanmıştır. Uruguay Round, tarifeleri ortalama %6,3'ten, %3,8'e indirmektedir. Bu sayede gelişmekte olan ülkelere gerçekleştirilen sanayi ürünleri ithalatının değeri %20'den %44'e çıkarılmıştır³⁷.

Bu müzakereler ve gündemleri Tablo 1'de yer almaktadır.

³⁴ François Vellas ve Lionel Becherel, Tourism Organizations and Tourism Policies, International Tourism An Economic Perspective, Macmillan Press Ltd., London, 1995, ss. 264-265'den Fatma Bahar Şanlı, Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar, Doğu Anadolu Bölge Araştırmaları, 2004, ss. 160-166.

³⁵ Paul Krugman ve Richard N. Cooper, "Growing World Trade: Causes and Consequences, Brookings Institution Press", **Brookings Papers on Economic Activity**, Vol. 1995, No. 1, 25th Anniversary Issue (1995), pp. 327-377., <http://www.jstor.org/stable/2534577>, (11.01.2016).

³⁶ T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Doha Kalkınma Gündemi Müzakerelerinde Son Durum**, <http://www.ekonomi.gov.tr>, (11.09.2016).

³⁷ T.C. Dış İşleri Bakanlığı, **Dünya Ticaret Örgütü**, <http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-dto.tr.mfa>, s. 1.(10.10.2009)

Tablo 1: GATT Müzakereleri ve Gündem Konuları

Yer / İsim	Yıl	Gündem Konuları	Katılan Ülke Sayısı
1. Cenevre Round	1947	Tarifeler	23
2. Annecy Round	1949	Tarifeler	13
3. Torquay Round	1951	Tarifeler	38
4. Cenevre Round	1956	Tarifeler	26
5. Dillon Round	1960-1961	Tarifeler	26
6. Kennedy Round	1964-1967	Tarifeler ve anti - damping önlemleri	62
7. Tokyo Round	1973-1979	Tarifeler, tarife dışı önlemler ve çerçeve anlaşmalar	102
8. Uruguay Round	1986-1994	Tarifeler, tarife dışı önlemler, kurallar, hizmetler, fikri mülkiyet hakları, anlaşmazlıkların halli, tekstil, tarım, DTÖ'nün kurulması vb.	123

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, *GATT Sistemi* <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?Action=detay&yayinID=213&icerikID=314&dil=TR>.

Gerçekten de dünya ticaretinin serbestleştirilmesi ve geliştirilmesi için yapılan bu atılımlar ülkeler arasında ticaret engellerinin kalkmasına, ticaretin artmasına, pazarların genişlemesine ve rekabetin artmasına katkıda bulunmuştur. Ancak gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler perspektifinden değerlendirildiğinde gelişmekte olan ülkelerin birincil ihracat ürünlerine bağlılığı ve gelişmiş ülkelerin ise mamul ihracatındaki yetisi göz önüne alındığında rekabetin gelişmekte olan ülkeler lehine sonuçlar ortaya koymadığı açıktır.

1995 yılına gelindiğinde, Uruguay Round sonunda düzenlenen Uruguay Nihai Senedi'nde DTÖ'nü kuran anlaşma ile bu örgütün GATT'ın yerine geçeceği belirtilmiştir.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ);

Uruguay Round'a yer alan ülkeler, 15 Aralık 1993'te görüşmeleri tamamlamıştır. Fas Marakeş'te Nisan 1994'te "Nihai Karar" taraf ülkelerin Bakanları tarafından imzalanmıştır. Marakeş Deklarasyonu, Uruguay Round'u görüşmelerini onamış ve Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) altında gerçekleştirilen yedi görüşmenin "dünya ekonomisini güçlendirdiği ve daha fazla ticaret, yatırım, istihdam ve gelir artışı sağladığı"nı ilan etmiştir. DTÖ, Uruguay Round görüşmelerinin şekillendiği bir anlaşmadır ve GATT'ın devamıdır. Burada uyuşmazlıkların çözümü mekanizmalarının çözümü ile uygulamaya konulan GATS, GATT'a oranla güçlendirilmiş ve bağlayıcı niteliktedir. Örneğin, belirli bir hizmet sektöründe bir kez taahhütte bulunan üye ülke taahhüdünü geri çekmek istediğinde, diğer ülkelerin zararını tazmin etmek durumunda kalacaktır. Üye ülkeler en çok kayırlan ülke ilkesine sadık kalmak durumundadırlar. Üye devletler liberalizasyon seviyelerinde negatif yönde bir değişiklik yapmama konusunda taahhütte bulunmuşlardır³⁸.

DTÖ, sadece GATT'ın genişletilmiş bir versiyonu değildir. Tamamen farklı bir yapıya ve bir karaktere sahiptir. İki arasındaki temel farklılıklar aşağıdaki maddeler ile ifade edilebilir;³⁹

1- GATT, kurumsal bir yapıya sahip değildir. Kuruluş amacı Uluslararası Ticaret Örgütü'nü kurmaktır. Bu amaçla, belirli kuralları ifade eden çok taraflı bir anlaşma niteliğindedir. DTÖ, ise kurumsal bir yapı ile kurulmuştur.

2- GATT, geçici olarak kurulmuştur. 40 yıllık bir faaliyet sürecinden sonra anlaşmaya taraf ülkeler, GATT'ı sürekli bir anlaşmaya dönüştürmek istemişlerdir. DTÖ taahhütleri ise sürekli bir karakter taşımaktadır.

3- GATT'ın ortaya koyduğu kaideler sadece mal ticaretini kapsamaktadır. Oysa DTÖ, mal ticareti ile birlikte, hizmetler ticaretini ve ticari nitelik ifade eden fikri mülkiyet haklarını da kapsamaktadır.

³⁸ Ufuk Başoğlu ve diğerleri, s. 147.

³⁹ T.C. Dış Ticaret Bakanlığı, **Dünya Ticaret Örgütü**, s.1

4- GATT, çok taraflı bir araç niteliğinde iken 1980'lerden sonra pek çok yeni anlaşma eklenerek selektif bir yapıya dönüşmüştür. DTÖ'nü oluşturan anlaşmaların hemen hemen tamamı çok taraflıdır. Bu taahhütler üyelerin tamamını bağlamaktadır,

5- DTÖ, GATT'a göre anlaşmazlıkların çözümünde daha efektif ve daha hızlı çalışan otomatik mekanizmalara sahiptir.

1947 GATT anlaşması 1995 yılının bitimine kadar yürürlükte kalmıştır. Böylece tüm GATT üye ülkelerinin DTÖ Anlaşması'nı kabul etmelerine gerekli süre sağlanmıştır. GATT'ın, "GATT 1994" olarak ve DTÖ Anlaşması'nın bir parçasını ifade ederek uluslararası mal ticaretinde etkili olan temel konuları belirlemeye devam etmesi kararlaştırılmıştır. Bu kararlar DTÖ'nün en önemli görevleri arasında; Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ve Ticaretle İlgili Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS) ve elbette DTÖ'nün diğer hukuki araçlarının uygulanma denetimi de yer almıştır⁴⁰.

29 Haziran 2016 tarihi itibarı ile 164 ülkenin üye olduğu ve 22 ülkenin üyelik görüşmelerinin devam ettiği DTÖ'nün hedefleri kendi yapılanması içinde aşağıdaki maddelerle özetlenmektedir⁴¹;

- Ticaret alanında ilişkilerin tespit edilmesi, ekonomik çalışmaların ülkelerin yaşam standartlarını yükseltecek şekilde yönetilmesi, tam istihdamda artış sağlanması, reel gelirde artışının sağlanması, mal üretiminin geliştirilmesi ve hem mal hem de hizmetlerin ticaret hacminin genişletilmesi, tüm dünyada kaynakların sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirecek şekilde optimal kullanımının sağlanması, farklı ekonomik seviyelerde bulunan ülkelerin ihtiyaçlarını da karşılayacak şekilde kaynakların geliştirilmesi ve çevre korunmasının sağlanması,

- Gelişmekte olan ülkelerin ve az gelişmiş ülkelerin gelişimlerinin hızlandırılmasını sağlamak için gerekliliklerin tespit edilmesi ve uluslararası ticaretteki büyümenin ekonomik gelişmenin bir anahtarı olarak ilişkili bir şekilde gerçekleştirilmesi,

- Gümrük tarifelerinde, araç olarak kullanılan ticaret engellerinde, uluslararası ticari ilişkilerde ayrımcı nitelik taşıyan uygulamaların ortadan kaldırılmasına, karşılıklı çıkar esasına dayalı olarak anlaşmaların yapılması,

⁴⁰ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, 9. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2009, ss. 463 – 464.

⁴¹ World Trade Organization, **Agreement Establishing The World Trade Organization**, http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto.pdf (12.10.2015), s.9.

- Tüm dünyada entegrasyonun geliştirilmesi, daha uzun süreli, geçerli ve tutarlı bir çok taraflı ticaret sisteminin kurgulanması,
- Çok taraflı ticaret sisteminin öngörülen temel ilkelerinin korunması.

Dünya Ticaret Örgütü'nün Kurumsal Yapısı

Yukarıda sıralanan amaçları gerçekleştirmek amacı ile yapılan DTÖ'nün kurumsal yapısı da bu bağlamda belirlenmiştir ve aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

DTÖ'nün en yetkili birimi, DTÖ'ne üye ülke temsilcilerinden oluşan, en üst karar organı, her iki yılda bir toplanan Bakanlar Konferansıdır. Dünya ülkeleri veya gümrük birlikleri olan tüm DTÖ üyelerini bir araya getirir. Bakanlar Konferansı, çok taraflı ticaret anlaşmalarının herhangi birindeki tüm konularda kararlar alabilir⁴².

DTÖ'nün günlük işlerini yürütmek üzere pek çok alt birim kurulmuştur. Bunlardan yine DTÖ üyelerinden oluşan Genel Konsey; DTÖ'nün en üst düzey karar organıdır. Tüm üye devletlerden temsilciler (genellikle elçiler veya eşdeğerleri) vardır ve her iki yılda bir toplanan Bakanlar Konferansı adına hareket etme yetkisine sahiptir. Mevcut başkan Büyükelçi Junichi IHARA'dır (Japonya)⁴³. Başkan, Bakanlar Konferansına rapor vermekle mükelleftir. Standart işleri Bakanlar Konseyi adına Genel Konsey yerine getirmektedir. Konsey, anlaşmazlık çözüm süreçlerini yöneten Anlaşmazlık Çözüm Organı (DSB) ve DTÖ üye ülkelerinin her birinin ticaret politikalarını düzenli ve sürekli olarak değerlendiren Ticaret Politikaları Değerlendirme Organı (TPRB) olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır⁴⁴.

Genel Konsey sorumluluklarını, üç ana organ üzere delege etmiştir. Bu organlar sırasıyla; Mal Ticareti Konseyi, Hizmet Ticareti Konseyi, Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları Konseyi'dir. Mal Ticareti Konseyi, mal ticaretine konu olan anlaşmalarını ve uygulanmalarını denetlemektedir. Benzer şekilde diğer iki Konsey de kendi sorumluluk sahalarına giren anlaşmaları takip etmekte ve uygulamalarını denetlemektedirler.

Genel Konsey, Anlaşmazlıkların Çözüm Organı (DSB) olarak toplanabilir. Uruguay Round'u Nihai Senedi'nde bulunan anlaşmalar temelinden ortaya çıkan

⁴² World Trade Organization (WTO), **Ministerial Conferences**, https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/minist_e.htm, (12.10.2018).

⁴³ World Trade Organization (WTO), **The WTO General Council**, https://www.wto.org/english/thewto_e/gcounc_e/gcounc_e.htm, (12.10.2018).

⁴⁴ Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Dünya Ticaret Örgütü**, s.2

anlaşmazlıklarla ilgili olarak karar mercii olarak görev yapar. DTÖ anlaşmazlıkları önleme mekanizması, alınan kararlar için anlaşmazlığa taraf olan üyelere temyiz yoluna gitme olanağı sunmaktadır. Temyiz başvuruları daimi Temyiz Organı tarafından cevaplandırılmaktadır. Temyiz Organı üyeleri temsil eden yedi kişiden ibarettir. Her Temyiz Organı dört yıl süreyle görevde yapmaktadır. Bu kişilerin, herhangi bir üye ülkenin hükümetinde görev almamaları gerekmekte aynı zamanda hukuk veya uluslararası ticaret alanlarında bilgili kişiler olmaları gerekmektedir.

DTÖ Sekreterliği Cenevre’de yerleşik bulunmaktadır ve 450 personele sahiptir. Sekreterlik, Genel Müdür ve üç Genel Müdür Yardımcısı tarafından koordine edilmektedir. Sekreterlik sorumlulukları arasında az gelişme ve gelişmekte olan ülkelere teknik yardım sağlamak da bulunmaktadır. Sekreterlik işlemlerinin büyük bir kısmını yeni üyelerle anlaşmaların başlatılması ve üye ülke hükümetlerine tavsiyede bulunmak oluşturmaktadır.

DTÖ bütçesi yaklaşık olarak 198 milyon ABD \$’dır. Ülkelerin katkı payları dünya ticaretinden aldıkları paya göre belirlenmektedir. Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), DTÖ bütçesinden pay almaktadır⁴⁵.

Tarihsel gelişim içerisinde ticarete uluslararası iş birliği temelinde GATT ve DTÖ gibi dünya ticaretini, genel olarak, şu kanallardan etkilemiştir⁴⁶;

- Gümrük vergilerinin indirilmesi,
- Tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Hemen hemen tüm ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önündeki engellerin azaltılması,
- Yabancı portföy yatırımları için uygun ortamın yaratılması,
- Küresel düzeyde kredi imkanlarının artması

Kennedy Round’dan 1980’lerdeki Tokyo Round’a, 1994’de tamamlanan Uruguay Round’undan hala devam etmekte olan 2001 Doha Round’a kadar birçok uluslararası ticari müzakerelerin amacı DTÖ ve GATT anlaşmaları çerçevesinde

⁴⁵ World Trade Organization, World Trade Organization, **WTO Annual Report 2018**, s. 189, https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/anrep18_e.htm, (20.02.2018).

⁴⁶ Hüseyin Saruhan, **Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Ticaret Yapısı Üzerine Etkileri (Türkiye Örneği)**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, s. 107-108.

tarifelerin uluslararası standartlarda uygulanabilecek bir seviyeye düşürülmesi ve dünya ticaretinin önündeki engellerin kaldırılmasıdır⁴⁷.

GATT ve DTÖ ilişkilerini Türkiye açısından değerlendirdiğimizde 1950'li yılların başlarında, Türkiye siyasi yapılanmasında çok partili döneme geçişle birlikte, ekonomik anlamda da liberal ekonomi politikalarının gündeme gelmesi Türkiye'yi dünya ticareti sahnesinde yer almasına imkan verecek bir politika izleme gerekliliğine götürmüştür. Diğer batılı kurumlarda yer almanın yanı sıra, GATT'a da girme eğiliminin bu dönemde başladığı ifade edilebilir⁴⁸.

Türkiye, Genel Anlaşmaya 21.12.1953 tarihinde dahil olmuştur. DTÖ'nü kuran Marakeş Anlaşması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 31.12.1994 tarihi itibari ile geçerli olmak üzere, 25.02.1995 tarihinde onaylanmıştır. Türkiye'nin, DTÖ üyeliği başlangıç tarihi ise 26 Mart 1995'dir⁴⁹.

1994 yılından itibaren Türkiye'nin izlediği dış ticaret politikalarını anlamlı bir temele oturtmak üzere GATT ve DTÖ bilgilendirmelerini takiben bundan sonraki bölümde yine Türkiye'nin dış ticaret politikasının temel belirleyicilerinden biri olan ve hatta en önemli belirleyici unsur olarak bulunan Gümrük Birliği'ne ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

1.1.4. Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları

Türkiye'nin dış ticaret politikaları Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası şeklinde iki dönemde ele alınıp incelenmiştir. Türkiye'de dış ticaret politikalarının ve uygulanan teşvik tedbirlerinin seyri bugüne ışık tutması açısından değerlendirilmiştir.

Türkiye'nin 1940'lı yıllardan itibaren giderek libere olan dış ticaret politikası uyarınca taraf olunan anlaşmalar ve gümrük birliği süreci incelenmiş; gümrük birliğine geçiş süreci ile ticaretimize dahil olan teşvik tedbirleri ve özellikle dahilde işleme rejiminin incelenmesine temel oluşturulmuştur.

⁴⁷ Savrul, s. 32.

⁴⁸ Şener Büyüktaşkın, **Dünya Ticaret Sistemi (GATT Dünya Ticaret Örgütü ve Türkiye)**, Ankara, 1997, <http://www.senerbuyuktaskin.com/dunya-ticaret-sistemi-gatt-dunya-ticaret-orgutu-ve-turkiye/>, (04.01.2016).

⁴⁹ T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Dünya Ticaret Örgütü**, <http://ab.gtb.gov.tr/uluslararasi-orgutler/dunya-ticaret-orgutu>, (04.01.2016).

1.1.4.1. Cumhuriyet Öncesi Dış Ticaret Politikaları

18. yüzyılda Avrupa Devletleri, Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak oluşan arz fazlası, gelişen denizyolu ve demiryolu taşımacılığı yeni pazar arayışları uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine yönelik politikaları da beraberinde getirmiştir.

Açıktır ki Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı Devleti'nde dış ticaret politikalarının esas belirleyicisi İngiltere ve Fransa gibi önemli ülkelere tanınan imtiyazları temsil eden kapitülasyonlardır. Kapitülasyonlar ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransızlara tanınan ticari imtiyazlarla Osmanlı Devleti'nin oldukça güçlü olduğu dönemlerde başlamış ancak 1700'lü yıllara gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nin inişe geçtiği dönemde bu imtiyazlardan faydalan ülkeler çoğalmış, imtiyazların kapsamı genişlemiş ve bugünkü anlamıyla kapitülasyonlar hayata geçmiştir⁵⁰. Kapitülasyonlar, 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'nın 25. maddesi ile 1929 yılında tamamen kaldırılmıştır⁵¹.

Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı İmparatorluğu tarafından izlenen temel dış ticaret politikası ülke içinde mal bolluğunu arttırarak ekonomik karlılığı, özellikle de fiyat karlılığını hedefleyen ithalatı teşvik eden ve ihracatı kısıtlayan bir uygulamaya dayanmaktadır. Bu politikaları desteklemek üzere ihracat yüksek oranlarda vergilendirilmekte ve bazı mallara da ihracat yasağı getirilmiştir⁵². Politikanın temeli, halkın gereksinimleri karşılandıktan sonra kalan mal miktarının ihraç edilmesi şeklinde oluşmuştur. Bu nedenle tahıl, pamuk, pamuk ipliği gibi bazı temel ihtiyaç malzemelerinin ihracatı en başından beri yasaklanmıştır ve ihracı için özel izinler gerekmektedir⁵³.

İthalatta ise kapitülasyonların etkisi ve 1838 tarihli Balta Limanı gibi anlaşmalar nedeniyle Osmanlı Devleti gümrükler üzerinde haklarından vazgeçmiş, ithalat için engelsiz bir rejim belirlemiştir. Bu politikaların sonucu olarak ise

⁵⁰ Mehmet Fatih Ekinci, Türkiye'nin Mali İhtiharı Kapitülasyonlar ve 1938 Balta Limanı Ticaret Sözleşmeleri'nden Sevres Anlaşması'na, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., Ankara, 2008, s. 75-89.

⁵¹ Levent Köseahyaoğlu, **Dış Ticaret ve Rekabet Gücü 1923 - 2011**, Alter Yayıncılık, İzmir, 2012, s. 47-48.

⁵² Cüneyt Kılıç, **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Dış Ticaret Politikası**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2006, s. 4.

⁵³ Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat 1908 – 1918**, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, İstanbul, 2012, s. 221.

Osmanlı Devleti gelişen Avrupa ekonomisi için bir serbest pazar konumuna gelmiştir. Ancak bu durum Avrupa ülkeleri tarafından yerli sanayiye teşvik etmek, ithalatı kısıtlamak ve ihracatı teşvik etmek üzere uygulanan politikalarla zıt düşmekte ve durum ise Osmanlı ekonomisini kötü yönde etkilemektedir⁵⁴. II. Meşrutiyetle birlikte Osmanlı üreticisinin dış rekabete karşı korunması gerekliliği çeşitli zümrelerce sürekli dile getirilmeye başlanmış ancak kapitülasyonların bunu olanaksız kıldığı vurgulanmıştır⁵⁵. Bu nedenle Osmanlı Devleti bazı önlemlere başvurmak zorunda kalmış 1860 yılında imzalanan yeni ticaret sözleşmeleri ile ihracatı teşvik politikası değilse de uygulanan vergi oranları tekrar düzenlenmiştir. Buna göre ihraçta alınan vergi %12'den %8 düzeyine indirilmiş ve her yıl %1 indirilerek %7 sonra %1'de sabit kalmak üzere karara bağlanmıştır. Yine ithalatta %5 olan vergi %8 seviyesine çıkarılmıştır⁵⁶.

Bu dönemde, koruyucu dış ticaret politikaları uzun süre Babıali'nin sürekli olarak gündeminde bulunuyor ve II. Meşrutiyetle birlikte teorik bir tabana oturtulmakla birlikte giderek daha fazla destek buluyordu. Ancak kapitülasyonların varlığı bu yönde bir dış ticaret politikası uygulamayı imkânsız kılmaktaydı⁵⁷. Yine de bu dönemde yerli üreticiyi korumak, sanayiye geliştirmek, dış ticaret dengesinin tahsisini sağlamak amacı ile birtakım adımlar atılmış ve 1913 yılında Türk tarihinin ilk teşvik uygulaması olarak anılan Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati olarak ifade edilen yasa çıkarılmıştır. Ancak o dönemde devletin içinde bulunduğu durum nedeni ile bu yasa da kendinden beklenen sonuçları sağlayamamıştır⁵⁸. 1914 yılına gelindiğinde savaş neredeyse tüm ülkelerde korumacı politikaları ön plana çıkarmıştır. Osmanlı Devleti'nde de "milli iktisat" adı altında korumacılık benimsenmiş ve kapitülasyon engelini aşılmasına karar verilmiştir. Nihayet 9 Eylül 1914 günü kapitülasyonlar tek taraflı olarak kaldırılmış ve aynı ay içerisinde gümrük vergileri %15'e çıkarılmıştır⁵⁹. Gümrük vergileri kademeli olarak arttırılarak, Mayıs

⁵⁴ Kösekahyaoglu, s. 48.

⁵⁵ Toprak, s. 226.

⁵⁶ Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923 – 1950)**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1994, s. 72 -74.

⁵⁷ Toprak, s.226.

⁵⁸ Mevlüt Karabıçak, "Türkiye'de Uygulanan Ekonomik Teşvik Politikalarının Boyutu, Ulusal Bölgesel ve Yerel Kalkınma Üzerine Olası Etkileri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (2013)**, Cilt 18, Sayı 3, s.265.

⁵⁹ Toprak, s.227.

1915'e gelindiğinde %30'a ulaşmıştır. Bunu takiben 1918'de yeni Gümrük Kanunu tesis edilmiştir⁶⁰.

1915 yılında kabul edilen spesifik tarifelerin amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir⁶¹;

- Halkın gıda ihtiyacını ifade eden zaruri kaynakların ve milli ekonomik faaliyetlerin korunması.
- Devletin güvenliğinin sağlanması.
- Salgın hastalık ve çeşitli mikroplardan korunmanın sağlanması.
- Afyon ve bunun gibi uyuşturucu maddelerin kullanımının engellenmesi.
- Alkollü içkilerin girişini tamamen önlenmesi.
- Altın çıkışının önlenmesi.
- Kamu tekellerinin kurulması ve desteklenmesi.

Osmanlının son dönemlerine gelindiğinde uygulanan bu politikaların, Batı Avrupa'da başlayan Endüstri Devrimi ve kapitülasyonların bu avantajlara sahip olan devletlerce giderek daha karmaşık duruma getirilmesi gibi problemlerin çözümünde yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu durum için çözüm sağlayamayan Osmanlı Devleti giderek daha da derinleşen dış ticaret açıklarıyla karşılaşmıştır. O dönemde ortaya çıkan dış ticaret açıkları ileride Osmanlı devletinin çöküşünde kilit önem arz etmiştir.

1.1.4.2. Cumhuriyet Sonrası Dış Ticaret Politikaları

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte dönemler itibari ile dış ticaret politikaları saptanarak uygulanma çalışmalarına başlanmıştır. Dönemsel olarak değişiklik gösteren bu politikalar takip eden bölümlerde bu temel üzerinde başlıklandırılarak incelenmiştir.

⁶⁰ Dilek Seymen, **Dış Ticarete Yeni Korumacı Eğilimler ve Türk Dış Ticareti Açısından Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2000, (Yeni Korumacı Eğilimler) s. 228.

⁶¹ İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa: 2004, (Türkiye Ekonomisi) s. 23.

1.1.4.2.1. 1923 – 1929 Dönemi Dış Ticaret Politikaları

Cumhuriyetin ilk yıllarında gözlenen dış ticaret yapısının ve bu dönemdeki gelişmelerin Osmanlı Devleti'nden devralınan iktisadi ve toplumsal yapının önemli ölçüde etkisi altında olduğu söylenebilir. Cumhuriyet dönemine, geleneksel yöntemlerle yürütülmeye çalışılan tarımsal üretim, yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryolu ve denizyolu gibi önemli sektörler ve devlet borçlarının tasfiyesi için kurulan Düyun-u Umumiye gibi iktisadi bir mirasla geçilmiştir⁶².

Uzun yıllar devam eden savaşıardan sonra ülkede birçok iş alanı tamamen kapanmış, üretken erkek nüfus azalmıştır. Var olan kaynakların büyük bir çoğunluğu ise savaş ekonomisi gereği ordunun hizmetine sunulmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ülkenin yeniden yapılandırılması gerekmektedir⁶³.

Devralınan bu ekonomik yapı ve yaşanan savaş dönemi yeni Cumhuriyetin yeni bir iktisadi sistem belirmesini zorunlu kılmıştır. Bunun başlangıcı olarak ise 17 Şubat - 03 Mart 1923 arasında gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi kabul edilebilir. Kongrede alınan kararlar temelde milli sanayinin geliştirilmesi yönündedir ve belirlenen sistem ise karma ekonomik sistemdir⁶⁴. Bu amaçla bir kanun hazırlanması ve mevcut Gümrük Kanunu'nun değiştirilmesi kararı alınmıştır. Aynı zamanda, yabancı sermayeye karşı olunmadığı belirtilmiştir. Fakat yabancı sermayenin ülkenin hammaddelelerini, ticaret ve sanayisini kendi tekeline almasına müsaade edilmeden hükümetle ortak girişim şeklinde çalışması sağlanacağı belirtilmiştir⁶⁵.

Bu dönemin temel özelliği, 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması hükümlerinden doğan sınırlamaların varlığıdır ve Lozan Antlaşması, İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların kâğıt üzerinde kalması sonucunu doğurmuştur. Buna göre Türkiye'nin diğer ülkelere uygulayabileceği politikalar 5 yıl süre ile dondurulmuştur. Birtakım istisnalar dışında ithalat ve ihracat yasaklarının kaldırılması, yenilerinin uygulamaya konulmaması ve gümrük tariflerinin de 5 yıl süre ile aynı kalması gerekmektedir. Buna rağmen ithalatı düzenleme ve yerli

⁶² Seymen, Yeni Korumacı Eğilimler, s.13.

⁶³ Özer Özçelik ve Güner Tuncer, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, 2007, ss. 253 – 266.

⁶⁴ İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998, (İstikrar Politikaları) s. 3.

⁶⁵ Kösekahyaoğlu, s. 55-56.

tüketiciyi korumak maksadı ile tüketim vergileri, devlet tekelleri gibi diğer ekonomi politikalarından yararlanılmıştır⁶⁶.

1923 yılından itibaren I. Dünya Savaşı'nı tamamlayan ve savaş ekonomisini yavaş yavaş atlatan dünya ekonomisi, aynı zamanda Kurtuluş Savaşı'nı tamamlayan ve ekonominin yükselme dönemine giren Türkiye ekonomisi de 1925 yılına kadar geçen sürede hem ithalat hem de ihracat sürekli olarak artış göstermiştir. Bu artış ve İzmir İktisat Kongresi ile birlikte gelen kısmi açık ekonomi politikası beraberinde yabancı bankaların da Türkiye'ye ılımlı bakmasına sebep olmuş ve bu dönemde altı adet yabancı banka faaliyete geçmiştir⁶⁷. Ancak 1926 yılından itibaren dünya ekonomisine paralel bir seyir izleyerek Türkiye'nin dış ticaret hacmi de dış ticaret politikalarından bağımsız olarak daralmaya başlamıştır⁶⁸.

Bu dönemde gerçekleşen ithalat ve ihracat rakamları ile birlikte toplam dış ticaret hacmi, bir önceki yıla göre yüzde değişimler ve ihracatın ithalatı karşılama oranı yıllar itibariyle Tablo 2'de özet olarak gösterilmektedir.

Tablo 2: 1923-1929 Yılları Arasında İthalat ve İhracatın Genel Seyri

Değer: 1000 USD

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	%
1923	50.790		86.872		-36.082	137.662	58,5
1924	82.435	62,3	100.462	15,6	-18.027	182.897	82,1
1925	102.700	24,6	128.953	28,4	-26.253	231.653	79,6
1926	96.437	-6,1	121.411	-5,8	-24.974	217.848	79,4
1927	80.749	-16,3	107.752	-11,3	-27.003	188.501	74,9
1928	88.278	9,3	113.710	5,5	-25.432	201.988	77,6
1929	74.827	-15,2	123.558	8,7	-48.731	198.385	60,6

Kaynak: TUIK verilerinden derlenmiştir.

1927 yılında İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların uygulanmasını sağlamak amacıyla 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu yürürlüğe konmuştur. Bu kanun esasen 1913 tarihli kanunun değişikliğe uğramış halidir. Getirdiği teşvikler

⁶⁶ Cihan Bulut, **Atatürk Dönemi Ekonomik Yapı ve Politikaları**, http://www.journal.qu.edu.az/article_pdf/1035_410.pdf, 10.09.2016.

⁶⁷ Cihan Paçacı, "Cumhuriyet Döneminde Türk Bankacılık Sektörü", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, 1998, ss.3398 – 3406.

⁶⁸ Parasız, İstikrar Politikaları, s. 15-18.

yatırım alanında kullanılacak yatırım mallarına ilişkin gümrük vergilerinden istisna olarak ithal edilmesi, belirli alanlarda uygulanan vergi muafiyetleri, toprak bağı, taşıma ücretlerinde indirim, yerli üretime devlet tarafından %10'a varan prim verilmesi, bölgesel tekellere izin verilmesi olarak sıralanabilir⁶⁹. 1929 yılında Türkiye'nin koruma politikaları uygulamasını önleyen Lozan Antlaşması'nın ilgili hükümlerinin süresinin dolması ve tam gümrük bağımsızlığının elde edilmesi ile Gümrük Tarifesi ve İthalat genel Tarifesi yürürlüğe girmiştir. Bu kanun spesifik yapıda bir gümrük tarifesi kanunu olup o dönem itibari ile mali ve koruyu amaçlara hizmet etmektedir ve devlet bütçesini oldukça olumlu etkilemiştir. Bu konuya atfedilen önem 1930 yılında tekel konuları ile de birleştirilerek Gümrük ve Tekel Bakanlığı kurulmasından anlaşılabilmektedir⁷⁰.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde bu çabalar devam ederken yıl 1929'da tüm dünya ekonomisini derinden etkileyen Büyük Buhran'ın baş göstermesi Türkiye'de olduğu kadar bütün dünya ülkelerinde ve özellikle gelişmiş ülkelerde ekonomik politikası alanında belirlenen amaçların sapmasına neden olmuştur.

1.1.4.2.2. 1929 – 1939 Dönemi Dış Ticaret Politikaları

I. Dünya Savaşı, dünya ekonomisinde büyük etkilere neden olmuş ve bu etkiler yıllarca süren ekonomik krizlere ve ödemeler bilançolarında dengesizliklere neden olmuştur. 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkarak tüm dünyaya yayılan ve etkisi II. Dünya Savaşı'na kadar devam eden kriz Büyük Buhran adıyla anılmakta ve kimi iktisatçılarca halen dünya ekonomisi tarihinin en büyük krizi olarak ifade edilmektedir⁷¹.

Krizin en önemli etkisi, talep daralması ve beraberinde gelen fiyat ve istihdam seviyelerindeki düşüş ve bütün bunlara bağlı olarak özel teşebbüse güvenin sarsılmasıdır. Bu durumu ithalat üzerine kısıtlamalar getirerek aşmaya çalışan gelişmiş ülkeler sebebi ile dünya ticaretinde kopukluklar yaşanmıştır. Türkiye

⁶⁹ Yaser Gürsoy, **Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi**, Ekin Basım Yayın, Bursa, 2013, s. 6.

⁷⁰ Parasız, İstikrar Politikaları., s. 12-13.

⁷¹ Serpil Kahraman Akdoğu, "1929 Krizi Sonrasında Türkiye Ekonomisinde İktisat Politikası Arayışları: İktisadi Devletçilik", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı. 22, 2014, ss. 348 – 365, Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER222>, (06.09.2016).

ekonomisinde de etkilerinin görülmeye başlamasından itibaren oluşan ekonomik konjonktür beraberinde yeni arayışlar getirmiştir.

Büyük Buhran'ın ülke ekonomimize etkisi Türk Lirası'nın değer kaybetmesiyle başlamıştır. Bu etkinin temel nedenleri, 1929 yılında meydana gelen saptırıcı ithalat artışı sonrasında dış ticaret açığındaki artışın %100'lerden yüksek seviyelere ulaşması, dünya ticaretinde ortaya çıkan genel daralma eğilimi ve son olarak tarım ürünlerinin dünya fiyat seviyesindeki gerileme olarak sıralanabilir. Büyük Buhran'ın diğer önemli etkisi ise, takip eden dönemde dünya piyasalarında fiyatlarda ortaya çıkan genel gerileme nedeni ile ülkenin ihracat gelirlerinde ortaya çıkan daralmadır⁷².

Bu dönemde özel sektörün beklenen gelişmeleri elde edememesi nedeni ile devletin aktif rol üstlendiği bir ekonomi politikası uygulanmaya başlanmıştır. Buna göre 1930'lu yıllarda uygulanan devletçi politikaların biçimlenmesinde etkin olan faktörler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır⁷³;

- 1923-1929 yılları arasında uygulanan liberal ekonomi politikalarının beklenen başarılı sonuçları vermemesi,
- Büyük Buhranın bütün dünya ekonomisine olumsuz etkileri,
- Sovyetler Birliği'nde uygulanan planlı politikalardan alınan ilk geri dönüşlerin başarılı olması,
- Büyük Buhran'a kadar uygulanan klasik ekonomi politikalarının artık çözüm üretememesi ve akabinde devletin ekonomiye müdahalesini savunan görüşlerin artması ve çeşitli ülkelerde uygulanmaya başlanması.

Bu dönemde, sanayi planları doğrultusunda şekillenen sanayileşme süreci başlatılmıştır. 1930 yılında İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor'un hazırlanması ile başlayan çalışmalar Sovyetler Birliği'nden alınan teknik ve mali katkı ile hız kazanmış, sonrasında Amerikalı uzmanların raporlarıyla desteklenerek 1934 yılında sanayide planlı dönem başlatılmıştır⁷⁴.

Devletçi politikalar, bir taraftan ekonomik hayatı etkileyen kararların alınması ve bunlara ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması diğer taraftan ise, devlet

⁷² M. Murat Taşkın, "1923 – 2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikaları", **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl: 8, Özel Sayı, 2003, ss. 131 – 153.'den Kılıç, s. 139.

⁷³ Parasız, İstikrar Politikaları., s. 29.

⁷⁴ Özçelik ve Tuncer, 253 – 265.

işletmelerinin kurulması ile iki yönden uygulanmıştır. 1930 yılında döviz piyasasının sıkı kontrolünü sağlamak amacıyla Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılmış ve ihracatı teşvik edici ithalatı kısıtlayıcı bir gümrük politikası izlenmiştir⁷⁵.

Bu doğrultuda, ihracat yapan ülkelerden ithalat yapılması, ülke içinde üretimi yapılan malların ithalatına sınırlama getirilmesinin yanı sıra ikili anlaşmalarda yer alan malların dış alımında serbestlik uygulanması uygulanan ticaret politikalarının en önemlileri olarak sayılabilir. Bu dönemde ithalata kota koyma yetkisi tanımlanmış ve kota listelerinin ilanı ile yeni bir döneme geçiş yapılmıştır. Gıda maddeleri, alkollü içecekler ve lüks tüketim malzemelerinin ithalatı tamamen sınırlandırılırken ara mallar ve yatırım malları bu sınırlamalardan hariç tutulmuştur. Yine yurt içinde üretimi yapılan ara mal niteliği arz eden malların yurt dışından ithalatı lisansa bağlanmıştır⁷⁶. Bu dönemde ilk olarak Fransa ile ve devamında başta Almanya olmak üzere birçok ülke ile kliring anlaşması yapılmıştır⁷⁷. Kliring anlaşmaları mal malla denkleştirilmesini yani ithalatın ihracatla denkleştirilmesini ifade etmektedir⁷⁸. Bu kapsamda ele alınan tensikat 1934'te kurulan "Dış Ticaret Ofisi" tarafından yürütülmüştür. 1936 yılından itibaren ise dış ticaret bütçeleri ile düzenlemeler gerçekleştirilmiştir⁷⁹. 1934 – 1939 yılları arasında kliring yöntemiyle yapılan dış ticaret işlemleri; toplam ithalatın %84'ünü ve toplam ihracatın %81'inin kapsamıştır⁸⁰.

1933 yılında hazırlanan ve 1934 yılında ilk olarak uygulanmaya başlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile devletçi politikalar plan çerçevesinde karara bağlanmış ve ithal ikameci tipi bir endüstrileşme modeli benimsenmiştir. İthal ikameci politikaların odağında ise, temel tüketim malzemeleri ve ara malları üretimi bulunmaktadır. Bu planla devlet iktisadi hayata fiilen girmiştir ve plan devlet eliyle sanayileşmenin bu dönemdeki en önemli yapı taşı olmuştur. I. Sanayi Planı'nın sona ermesi ile II. Sanayi Planı hazırlandı ise de II. Dünya Savaşı bu planın uygulamaya

⁷⁵ Gürsoy, s.7.

⁷⁶ Seymen, Yeni Korumacı Eğilimler, s. 231.

⁷⁷ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 17.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 76.

⁷⁸ Seyidoğlu, s. 652.

⁷⁹ Figen Kalyoncu, Cüneyt Sevim ve Zafer Sezgin, "Tanzimat Döneminden İkibinli Yıllara Türkiye Ekonomisinin Dışa Açıklık Serüveni", **KHO Bilim Dergisi**, Cilt 23, Sayı 1, 2013, ss. 39 – 60.

⁸⁰ Tezel, s. 175.

geçirilmesini imkânsız kılmıştır⁸¹. 1930 – 1939 yılları arasında alınan önlemler ödemeler dengesi üzerinde etkilerini göstermiş ve 1938 yılı dışında herhangi bir dış ticaret açığı oluşmamıştır. 1938 yılında gerçekleşen ithalat fazlasının sebebi ise 1937 yılında dış ticarete serbest politikasının denenmiş olması ancak ödemeler dengesinde oluşan açık nedeni ile bundan vazgeçilmiş olmasıdır⁸².

1930 - 1939 yılları arasında gerçekleşen ithalat ve ihracat rakamları ile birlikte toplam dış ticaret hacmi, bir önceki yıla göre yüzde değişimler ve ihracatın ithalatı karşılama oranı yıllar itibariyle Tablo 3’te özet olarak gösterilmektedir.

Tablo 3: 1930-1939 Yılları Arasında İthalat ve İhracatın Genel Seyri

Değer: 1000 USD

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	%
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7	1 840	140 920	102,6
1931	60 226	-16	59 935	-14	291	120 161	100,5
1932	47 972	-20,3	40 718	-32,1	7 254	88 690	117,8
1933	58 065	21	45 091	10,7	12 974	103 156	128,8
1934	73 007	25,7	68 761	52,5	4 246	141 768	106,2
1935	76 232	4,4	70 635	2,7	5 597	146 867	107,9
1936	93 670	22,9	73 619	4,2	20 051	167 289	127,2
1937	109 225	16,6	90 540	23	18 685	199 765	120,6
1938	115 019	5,3	118 899	31,3	- 3 880	233 918	96,7
1939	99 647	-13,4	92 498	-22,2	7 149	192 145	107,7

Kaynak: TUIK verilerinden derlenmiştir.

1930’lu yılların başından sonralarına doğru ithalatın yapısı da değişim göstermiştir. Tekstil ithalatının toplam ithalat içindeki payı %44’den %27,5’e düşmüş, benzer şekilde gıda ithalatının payı %17’den %4,3’e düşmüştür. Buna karşılık sermaye malları ve hammaddelerin (demir-çelik ve çeşitli girdiler) payı ise %14,5’den %37,2’ye yükselmiştir⁸³.

Görülmektedir ki 1930lu yılların dış ticaret politikası izlenen endüstriyel politika ile bire bir ilişkilidir. Ödemeler bilançosu dengesinin sağlanması ve

⁸¹ Burcu Kılınç Savrul, Hasan Alp Özel ve Cüneyt Kılıç, “Osmanlı’nın son Döneminden Günümüze Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, 2013, s. 63.

⁸² Gürsoy, s. 8.

⁸³ Gürsoy, s. 7.

korumacı önlemlerin beraberinde getirdiği ithalat kompozisyonundaki yapısal değişim bu dönemin en belirgin özelliği konumundadır. Bu dönemde, yükselen yeni endüstrileri korumaya yönelik yüksek gümrük duvarları kliring anlaşmaları ile desteklenmiştir⁸⁴.

1937 yılında gümrük vergilerinin yanı sıra kontenjan usulü de sisteme de dahil olmuş ve bu politikalar doğrultusunda 2/7005 sayılı sayılı kararname ile ithalatın kolaylaşması gündeme gelmiş ve Genel İthalat Rejimi yürürlüğe girmiştir. Bu rejim 1938 yılında 2/8099 sayılı yeni kararname ile değiştirilmiş; gümrük vergilerinde değişiklikler getirilmiş ve kontenjan da şeklen kaldırılmıştır⁸⁵. Bu uygulama, ihraç edilenden daha fazlasının ithal edildiği Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerden döviz karşılığı ithalatı serbest bırakmakta ve ülkeleri ticaret ilişkilerine göre sınıflandırmakta idi. Hem bu yıllarda ithalatın artış göstermesi hem de uygulamada zorlukları nedeni ile Genel İthalat Rejiminden vazgeçilmiş 1941 yılında yeni bir kararname yürürlüğe konmuştur ve bu kararname 1949 yılına kadar yürürlükte kalmıştır⁸⁶.

Cumhuriyetinin ilanını takiben Türkiye uluslararası ilişkilerde daha etken bir rol oynama çabası içinde olmuştur. Bu çaba, ekonomi politikaları beraberinde dış ticaret politikaları kapsamında da kendi tercihlerini belirleme ve uygulama gayretini ifade etmektedir⁸⁷. Dış ticaret politikaları ithal ikameci politikalar çevresinde şekillenmiş ve dış kaynak kullanımı sınırlı tutulmuştur.

1.1.4.2.3. Liberalizasyona Geçiş (1940 – 1962)

Ekonominin daha sonraki dönemlerinin ve bugününün anlaşılmasında ve sorunların daha açık kavranmasında II. Dünya Savaşı sonrası izlenen ekonomik politikalar özel bir önem taşımaktadır. Bunun nedeni ise, özel sermaye birikiminin yeni kaynaklarla da desteklenerek hızlı bir biçimde gelişmesi ve bu durumun

⁸⁴ Parasız, İstikrar Politikaları, s. 45.

⁸⁵ Ersin Çamoğlu, “Devletin Dış Ticarete Müdahalesi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 29, Sayı 3, 1963, s. 638, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhfm/article/view/1023004945>. (16.04.2016)

⁸⁶ Parasız, İstikrar Politikaları, s. 65-66.

⁸⁷ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi – Bugünkü Durumu**, Gözden Geçirilmiş 7.b., Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2002, s. 78.

ekonomik ve toplumsal gelişmede belirleyici olmasıdır⁸⁸. Bu dönem Türkiye için devletçi politikaların birinci aşamasının tamamlanmasını, dünya ekonomisi için ise 1945’de Birleşmiş Milletler ve IMF, 1946’da GATT gibi uluslararası iş birliğini teşvik edici uluslararası belirleyicilerin ortaya çıkışını ifade etmektedir.

Her ne kadar Türkiye II. Dünya Savaşı’na katılmadıysa da savaşın etkileri ekonomide oldukça şiddetli olarak hissedilmiş devletin savaş ekonomisi tedbirleri bütçede önemli bir yer kaplamıştır. 1930 – 1938 yılları arasında bütçede %26-30 arasında yer tutan güvenlik harcamalarının oranı savaş döneminde %45-48 arasında değişen seviyelere yükselmiştir. Bu nedenle savaş öncesi başlayan planlama çalışmaları ve sınai yatırım programları gerçekleştirilememiştir. Yatırım azalmış, mevcut üretim kapasiteleri geliştirilememiş, artan tüketim karşısında arz yetersizliği ortaya çıkmış ve nihayetinde enflasyon oranı artmıştır⁸⁹.

Bu etkiler neticesinde, 1940 yılında Milli Koruma Kanunu uygulamaya alınmış ve dış ticarete önemli kısıtlamalar getirilmiştir. Söz konusu kanun hükümete ithalatı zorunlu olan malları belirleyebilme, miktar, cins ve çeşit açısından tespit etme yetkisi tanımıştır. Yine ithal ve ihraç mallarına fiyat kontrolleri getirilmiştir⁹⁰. Bu uygulamalarla dış ticaret 1940 yılında 30 milyon dolar, 1941 yılında ise 35 milyon dolar fazla vermiştir. İhracat ve altın stoklarında da artış sağlanmış ancak milli gelir ve kişi başına düşen gelirden azalma meydana gelmiştir. Bu doğrultuda hükümet, ithalat ve ihracatı daha yakından kontrol etmek ve dış ticaretin belli bir bölümünü kamu kuruluşları aracılığı ile yapmak üzere 1941 yılında Ticaret Ofisi ve Petrol Ofisi’ni kurmuştur. Bu kuruluşların görevi bazı temel tüketim malları ve petrol ürünlerinin ithalat ve ihracatını gerçekleştirmek, yurtiçi dağılımını ve fiyatlarını kontrol etmektir⁹¹.

Savaş ekonomisi hem üretim hem de tüketimin büyük ölçüde azalmasına sebep olmuş savaş nedeni ile uygulanan politikalar ise tüm dünyada dış ticaret hacminin daralmasına neden olmuştur⁹². Ülke ekonomisinin daralması ve oluşan

⁸⁸ Kepenek ve Yentrürk, s. 91.

⁸⁹ Şerife Türkan Özşuca, **Türkiye Ekonomisi (1923 – 2011)**, Sendikacılık Ders Notları 2 (Mart 2013), Ankara, s. 116.

⁹⁰ Seymen, Yeni Korumacı Eğilimler, s. 231.

⁹¹ Şahin, s. 85.

⁹² Hasan Alp Özel, “Türkiye’de Ticari Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2011, s.79.,

enflasyonist ortamla birlikte bu dönemde esas itibari ile uluslararası ekonomik şartlar savaş sonrası ekonomi politikalarının belirleyicisi olmuştur.

Savaşın etkileri ile birlikte ithalatın iyice zorlaşması ile daha önce de ifade edildiği üzere, Genel İthalat Rejimi'nden vazgeçilmiş 1941 yılı Mayıs ayında dış ticaret rejimini daha ayrıntılı olarak düzenleyen yeni bir kararname yayınlanmıştır. Buna göre, dış ticarete kliring, özel takas ve serbest dövizli olmak üzere üç ödeme sistemi temel alınmıştır. Dış ticaretten doğan prim sorunlarının çözümü ise 1939 yılında kurulan Takas Limited Şirketi'ne devredilmiştir. İhracatta ise temel kalemleri oluşturan geleneksel ürünlerin üretimi savaş süresince dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu dönemde ihracat gelirlerinin %56,6'lık kısmı tütün, üzüm, incir, fındık, pamuk ve madenden sağlanmıştır. Esasen 1940 – 1946 yılları arasında dış ticaret politikasının belirleyicisi ülke şartları değil uluslararası şartlar olmuştur. Bu dönem dış ticaret fazlası elde edilmeye çalışılan politikalar izlense de Türk parasının aşırı değerli olması ve devletin ihracattan gelir sağlamak maksadıyla vergi alması ihracatı azaltmıştır. Ancak ithalatta meydana gelen daralmanın ihracattan fazla olması sebebi ile bu dönemde ihracat fazlası amacını gerçekleyebilmiştir⁹³.

Ülkede ortaya çıkan fiyat artışları dünya fiyat seviyelerine uyum gösterse de daha üzerinde kalmaktadır. Bu yüksek fiyatlarla ihracatı sürdürmek giderek güçleşmektedir. Bununla beraber ülkede yüksek oranlı enflasyon hüküm sürmektedir. Bütün bu gelişmeler Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk devalüasyon kararını getirmiş ve nihayet 1946 yılında ikili kur uygulaması sonlandırılmıştır. Doların TL değeri 2,80 TL, sterlin değeri ise 11,31 TL olarak belirlenmiştir. Yapılan %115,4 oranındaki devalüasyonun amacı, savaş sonrası dönemi düzeltmek ve yeni ekonomi politikalarına uyum sağlamak olup, aynı zamanda da ihracata konu olan malların fiyat seviyelerini savaş döneminde ortaya çıkan enflasyonun etkilerinden arındırmak ve yurtiçindeki mal stokunu ihracata yönlendirerek eritmektir⁹⁴. Bu doğrultuda Türk ekonomi tarihine 7 Eylül 1946 istikrar kararları olarak geçen kararlar alınmıştır. Bu kararlar özetle; uluslararası ticarete her türlü farklı uygulamanın kaldırılması, gümrük tarifeleri ve diğer ticari engellerin hafifletilmesidir⁹⁵.

http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/COMU/372/hasan_%C3%B6zel_makale.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (12.07.2016).

⁹³ Parasız, Türkiye Ekonomisi, s. 65.

⁹⁴ Kılıç, s. 13-14.

⁹⁵ Parasız, Türkiye Ekonomisi, s.68.

II. Dünya Savaşı sonrasında, savaşın ardından dünya barışını tesis etmek ve uluslararası işbirliğini pekiştirmek, daralan dünya ticaretini yeniden eski haline getirmek ve dahi geliştirmek amacı ile savaştan en güçlü ekonomi olarak çıkan Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğinde Bretton Woods Para Sistemine geçilmesi, IMF ve Dünya Bankası'nın kurulması, DTÖ'nün kurulması amacı ile görüşmelere başlanması ve GATT imzalanmıştır. Bu dönemden itibaren dünya ekonomisini bu kurumlar şekillendirmiş ve dış ticaret politikaları ve özellikle de tarifeleri de GATT tarafından yönetilir olmuştur. Her ne kadar GATT'ın imza tarihi 1947 olsa da görüşmeleri günümüze kadar devam etmiştir ve bu çalışmanın ileriki safhalarında ayrı bir bölüm olarak yer verilecektir.

II. Dünya Savaşı'nın galiplerinden biri olan SSCB'nin etkinliğini azaltmak ve savaştan birkaç yıl sonra patlak veren Soğuk Savaş etkilerini bertaraf etmek üzere ABD kendi kampını geliştirdiği; parasının geniş kullanım alanı bulduğu ve sermayesinin güvenli yatırım olanağı bulacağı bütünleşmiş bir dünya düzeni üzerine çalışmaya başlamıştır. IMF, Dünya Bankası, GATT, Bretton Woods Sistemi, hep bu politikanın etkinlik kazanmasına yönelik çabalar olarak tarihe geçmiş ve sonrasında da dünya ekonomisine yön vermiştir⁹⁶. Dünya ticaretindeki belirleyici önemi açısından GATT ve takibinde DTÖ ayrı bir başlık altında ilerleyen bölümlerde incelenecektir.

Bu dönemden sonra ABD dünyanın egemen gücü haline gelmiştir. Savaş sonrası yaşanan gelişmeler Türkiye'nin de Batı bloğuna yaklaşmasına sebep olmuş, Truman Doktrini ve Marshall Yardımları bu yaklaşmanın sonuçları olarak ortaya çıkmıştır. 1945 yılında Türkiye Birleşmiş Milletlere üye olmuş, savaş sonrası dünya ekonomik düzenini tesis etmek gayesiyle toplanan Bretton Woods Konferansı'na, 1944'te katılmıştır. Bu konferansta kurulmaları kararlaştırılan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'na 11 Mart 1947'de üye olmuştur⁹⁷.

Bu dönemden sonra IMF üyesi olarak Türkiye sabit ama ayarlanabilir kur sistemi belirlemiş, Merkez Bankası aşkın satışlarını serbest bırakmış ve ithalatta kota

⁹⁶ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, 2. baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 77-78.

⁹⁷ Volkan Payaşı, "Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Devletçilik Politikası Üzerine," **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 7, Sayı 13 (Bahar 2011), ss. 124 – 141.,

<http://search.proquest.com/docview/1197785406/fulltextPDF/BFD0CAFF4FDD406DPQ/1?accountid=10527>, (05.01.2017)

sistemi gevşetilmiştir. Tarım ürünlerini temel alan ihracat artışını gerçekleştirmeyi hedef alan politikalar paralelinde Marshall yardımı programında traktör ithalatı başlamıştır⁹⁸.

1940 – 1949 yılları arasında gerçekleşen ithalat ve ihracat rakamları ile birlikte toplam dış ticaret hacmi, bir önceki yıla göre yüzde değişimler ve ihracatın ithalatı karşılama oranı yıllar itibariyle Tablo 4’te özet olarak gösterilmektedir.

Tablo 4: 1940-1949 Yılları Arasında İthalat ve İhracatın Genel Seyri

Değer: 1000 USD							
Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	%
1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9	30 869	130 939	161,7
1941	91 056	13	55 349	11	35 707	146 405	164,5
1942	126 115	38,5	112 879	103,9	13 236	238 994	111,7
1943	196 734	56	155 340	37,6	41 394	352 074	126,6
1944	177 952	-9,5	126 230	-18,7	51 722	304 182	141
1945	168 264	-5,4	96 969	-23,2	71 295	265 233	173,5
1946	214 580	27,5	118 889	22,6	95 691	333 469	180,5
1947	223 301	4,1	244 644	105,8	- 21 343	467 945	91,3
1948	196 799	-11,9	275 053	12,4	- 78 254	471 852	71,5
1949	247 825	25,9	290 220	5,5	- 42 395	538 045	85,4

Kaynak: TUIK verilerinden derlenmiştir.

1939 yılından dış ticaretin fazla verdiği 1946 yılı sonuna kadar toplam 347 milyon dolar dış ticaret fazlası elde edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin Tablo 4’te görülen 1947 yılında başlayan dış ticaret açığı Cumhuriyet tarihi boyunca devam etmiş ve bundan sonraki dönemde dış ticaret fazlası oluşmamıştır.

1946 yılından itibaren korumacı iktisat politikaları adım adım terk edilmeye başlanmıştır. Vaner Planı olarak da tanınan 1947 Kalkınma Planı, Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan ekonomi politikalarına ilişkin dönüşümün göstergesidir⁹⁹.

Ekonomi politikalarındaki köklü değişimler paralelinde 1946 yılından sonra dış ticaretin ekonomik gelişmedeki önemi artmış, devalüasyonu takiben 1953 yılına kadar görece bir serbesti politikası izlenmiştir¹⁰⁰.

1950 yılı dış ticaret politikaları kapsamında değerlendirildiğinde tam bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. 10 Ağustos ve 4 Ekim 1950 kararları ile dış

⁹⁸ Kazgan, Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, s. 84 – 85.

⁹⁹ Özşuca, s. 117.

¹⁰⁰ Kalyoncu, Sevim ve Sezgin, ss. 39 – 60.

ticarete serbest politika izlenmeye başlanmış ve Avrupa Ödemeler Birliği (EPU)'ne dahil ülkelerin ticaret mübadeleleri kararlarına Türkiye de uyarak serbest ithalat listesi yürürlüğe konmuştur. Türkiye'de uygulanan ilk dış ticaret politikaları ihracatta; serbest ihracatı, lisansa bağlı ihracatı ve karşı ithal hakkı tanıyan ihracatı; ithalatta ise ithali mümkün malları ve döviz tahsis edilmeyecek mallara ilişkin listeyi düzenlemektedir¹⁰¹.

Bu dönemde uygulanmak istenen politikalar dış ticaret açığının giderek artmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda uygulanan liberalleşme politikalarından birtakım ödünler verilmiştir. Şöyle ki uygulanan liberal dış ticaret politikası izlenen hızlı ekonomik büyüme stratejisi ile birlikte döviz rezervlerinin azalmasına neden olmuş ve hükümet bu bağlamda liberasyon listesi, ithalat kota listesi, kredi ithalat listesi ve istisnai ithalat listesi belirlemiştir. İhracatta ise hızlı büyüme paralelinde tüketimde meydana gelen artış, kötü hava koşullarının ihracata konu olan en önemli ürünlerin üretimlerini olumsuz yönde etkilemesi ve en önemlisi tahıl ve pamuk ihracatında meydana gelen azalma ihracat hacmini büyük ölçüde düşürmüştür. Ancak temel problem; ihracata konu ürünlerin tarım ürünleri olması ve artışının sağlanmasının çok güç olması gibi yapısaldır. Bu gelişmelerle, 1954 yılında gümrük vergilerinde spesifik esastan advolarem esasa geçilmek suretiyle spesifik gümrük vergisi uygulamasının paranın değer kaybına bağlı olarak koruyucu etkisinin azalması giderilmeye çalışılmıştır¹⁰².

Bu dönemde Türkiye'nin en önemli darboğazlarından birisinin döviz eksikliği olması sebebi ile ihracatın teşviki geri planda bırakılmış ve sorunların ivedi çözümü gereğiyle ithal ikameci ve korumacı politikalara yönelinmiştir. İthal ikame sanayi kollarının gelişimine özen gösterilmiş, ithalat yasakları, miktar sınırlamaları, yüksek gümrük vergileri gibi önlemlerle sürekli olarak korunmuştur. Bunun nedeni ihracatı teşvik politikalarının çok daha uzun dönemde sonuç vereceğinin haklı tahminidir. Bunun yanı sıra korumacı politikaları uygulamak teşvik edici politikaları uygulamaktan çok daha kolaydır. Ancak bulgular ithal ikameci koruma politikalarının sanayileşme, kalkınmanın sağlanması ve ihracatın ana uyarıcısı olması

¹⁰¹ Parasız, Türkiye Ekonomisi, s. 100 – 101.

¹⁰² Seymen, Yeni Korumacı Eğilimler, s.232.

konusunda önemli bir katkı sağlayamadığı yönündedir. Ayrıca döviz gerekliliği artışı sorununa çözüm olamamıştır¹⁰³.

Türkiye’de yaşanan ekonomik iç ve dış dengesizliğin giderilebilmesi amacı ile 1958 yılında OEEC (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü), IMF ve ABD hükümeti arasında ekonomik koşulların iyileştirilmesi ve ekonomik denge önlemleri alınması amacıyla bir anlaşma imzalanmıştır. Bu program çerçevesinde dış ticaret, para ve kredi, bütçe, kambiyo ve kur politikalarını düzenleyen bir dizi önlem alınmıştır. 28 Eylül 1958 tarihinde ilan edilen kota ile ithali zorunlu mallara kontenjan açılmış, 1959 yılında sistem biraz daha genişletilerek bazı malların ithalatı kontenjana bağlanırken, bazı malların ithalatı serbestleştirilmiştir¹⁰⁴.

1958 yılında yapılan devalüasyon ve uygulamaya koyulan ekonomik düzenlemeler neticesinde dış ticaret açığının artış seyrinin giderek hızlandığı Tablo 5’ten takip edilebilmektedir. Dış ticaret açığı artış eğilimi planlı dönemin başlarına kadar devam etmiştir.

1950 – 1962 yılları arasında gerçekleşen ithalat ve ihracat rakamları ile birlikte toplam dış ticaret hacmi, bir önceki yıla göre yüzde değişimler ve ihracatın ithalatı karşılama oranı yıllar itibarıyla Tablo 5’te özet olarak gösterilmektedir.

Tablo 5: 1950-1962 Yılları Arasında İthalat ve İhracatın Genel Seyri

	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
Yıllar	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	%
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6	- 22 240	549 088	92,2
1951	314 082	19,2	402 086	40,8	- 88 004	716 168	78,1
1952	362 914	15,5	555 920	38,3	- 193 006	918 834	65,3
1953	396 061	9,1	532 533	-4,2	- 136 472	928 594	74,4
1954	334 924	-15,4	478 359	-10,2	- 143 435	813 283	70
1955	313 346	-6,4	497 637	4	- 184 291	810 983	63
1956	304 990	-2,7	407 340	-18,1	- 102 350	712 330	74,9
1957	345 217	13,2	397 125	-2,5	- 51 908	742 342	86,9
1958	247 271	-28,4	315 098	-20,7	- 67 827	562 369	78,5
1959	353 799	43,1	469 982	49,2	- 116 183	823 781	75,3
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4	- 147 455	788 917	68,5
1961	346 740	8,1	507 205	8,3	- 160 465	853 945	68,4
1962	381 197	9,9	619 447	22,1	- 238 250	1 000 644	61,5

Kaynak: Yazar tarafından TUIK verilerinden derlenmiştir.

¹⁰³ Erdoğan Alkin, “Türkiye’de Koruma Politikası ve Dışa Açılma VII”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 45, Sayı 1 – 4, s. 327.

¹⁰⁴ Seymen, Yeni Korumacı Eğilimler, s.233.

Bu dönem, dünyada hemen hemen tüm ülke ekonomilerinde devlet uygulamalarının ve planlamacılığın gündemde olduğu bir dönemi ifade etmektedir. Türkiye içinde yaşanan siyasi gelişmeler ve bu etki paralelinde 1961 Anayasası düzenlenmiş ve planlama Anayasa'ya girmiştir. Bu düzenleme ile, Türkiye'de karma ekonomik sistem ilkelerinin yürütüleceği, böylece kamu ve özel sektörün birbirini destekleyecek şekilde rol alacağı hükme bağlanmıştır. Yine bu dönemde, 1961 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur ve 1962 yılında Türkiye'de planlı kalkınma dönemi başlamıştır¹⁰⁵.

1.1.4.2.4. 1963 – 1980 Dönemi Dış Ticaret Politikaları

Özellikle 1955 yılından sonra ortaya çıkan dış ticaret açıkları ve enflasyon olgusunun yarattığı istikrarsızlık nedeni ile varılan noktada ekonominin dışa bağımlı hale gelmesi ve reel gelirin düşmesi Türkiye ekonomisinde radikal değişiklikleri bir gereklilik haline getirmiş ve Planlı Kalkınma Dönemi olarak adlandırılan döneme girmiştir. Türkiye ekonomisinin 1960 sonrasında, 1980'e kadar olan 20 yıllık dönemde gerçekleştirdiği ekonomi politikaları kalkınma planları çerçevesinde şekillenmiştir.

Bu dönem kendine özgü özellikler taşımaktadır ve dış ticaret politikası açısından ithal ikameci politikaların izlendiği yıllardır. Aslında 1950'li yıllardan itibaren özellikle gelişmekte olan ülkeler için gelişmiş ülkelerin refah düzeylerine erişmede önemli bir politik seçenek olarak görülen İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi, 1970'li yılların ortalarına kadar kalkınma iktisadi çalışmalarında ele alınan önemli konulardan biridir¹⁰⁶.

Bu paralelde hazırlanan ve 1963 – 1967 yıllarını içeren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, uluslararası ihtisaslaşma ve iş birliğinin ortaya koyduğu olanaklardan fayda sağlamayı prensip olarak kabul etmektedir. Türkiye'de karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunmayan sahalarda da üretime eğilineceği ve bu sahalarda dünya piyasasında rekabet gücü elde edinceye kadar korumacı politikaların

¹⁰⁵ Şahin, s. 133.

¹⁰⁶ Aziz Murat Hatipoğlu, **Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Dönüşüm (1990 – 2011)**, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 41.

uygulanacağı da belirtilmektedir¹⁰⁷. Birinci planda ve devam eden dört planda nispeten kapalı bir kalkınma politikası izlenmiş ve rekabet gücü ithalat ikameci politikalarla sağlanmaya çalışılmıştır. 1960'lı yılların ortalarında Türkiye dayanıksız tüketim malları talebini yurtiçi üretim ile karşılayabilecek konuma gelmiştir¹⁰⁸.

Bu dönemin en önemli ekonomik faaliyeti Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile imzalanan Ankara Anlaşması'dır. Bu anlaşmanın etkileri sonraki yıllara güçlenerek aktarılmıştır. Gümrük Birliği Anlaşması olarak da anılan anlaşma ile Türkiye Avrupa'ya ihraç ettiği belli başlı tarım ürünlerinde Yunanistan'ın daha avantajlı konumunu bertaraf etmek istemesi idi. 1963 yılında Türkiye'nin demokratik rejime dönmesini takiben AET başvurusu kabul edilmiş ve 1 Ocak 1963 yılından itibaren anlaşma yürürlüğe girdi ve Türkiye AET'ye "ortak üye" sıfatı ile katılmıştır¹⁰⁹.

1968 – 1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ise temel hedefi ekonomik büyüme olarak belirlemektedir ve ekonomik gelişmenin, uluslararası alanda rekabet gücünün sağlanması, tasarrufların arttırılması, dışa bağımlılığın azaltılması gibi tüm diğer öğeleri büyüme hızına bağlı olarak ele alınmaktadır. Bu plan döneminde ithalat ikamesi yerli üretime dayalı sanayileşmenin tüketim malları üretimine yönelen ikinci aşaması tamamlanmak amaçlanmış; bununla beraber ara malları üretimi önem kazanmıştır¹¹⁰. Bütün bu hedeflere rağmen uygulamada dış ticaret açığı artmış, Türk Lirası aşırı değerlenmiş ve döviz girişleri azalmıştır. Bu olumsuz gelişmeleri engellemek amacı ile 1970 yılında yeni bir istikrar politikası paketi gündeme gelmiştir. 9-10 Ağustos 1970 yılında uygulamaya konulan istikrar kararları ile ekonominin dış istikrarını sağlamak üzere farklılaştırılmış döviz kuru uygulaması başlatılmış, ithalat teminatlarında indirimle gidilmiştir¹¹¹.

1970 devalüasyonu ihracatta artış hedeflemiştir. Beklenen gelişme elde edilmiş ve 1970 yılında 600 milyon dolar olarak belirlenen uygulama hedefine çok

¹⁰⁷ Kalyoncu, Sevim ve Sezgin, ss. 39 – 60.

¹⁰⁸ Seymen, Yeni Korumacı Eğilimler, s.234.

¹⁰⁹ Kazgan, s. 99 – 100.

¹¹⁰ Kepenek ve Yentrürk, s. 148.

¹¹¹ Parasız, Türkiye Ekonomisi, s. 140 – 141.

yaklaşılmıştır. Bu ivme takip eden 1971’de devam etmiş, 640 milyon dolar program hedefi aşarak ihracat 677 milyon dolar olarak gerçekleştirilmiştir¹¹².

1973 – 1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Planın temel amacı, ara ve yatırım malları üretimine öncelik vermek ve bu anlamda dışa bağımlılıktan kurtulmaktır ki bu üretim yapısı aynı zamanda AET’ye tam üyelik için öncül bir şarttır. Yine bu bağlamda içe dönük politikalar yerine dış ticaret dengesini düzenleyecek dışa dönük politikalar tercih edileceği belirtilmektedir.

1974 yılında petrol fiyatlarında gerçekleşen olağanüstü artış sonucunda ortaya çıkan krizin Türkiye ekonomisi üzerine etkileri, yabancı kaynak girişinin sağlanması ile geciktirilmiş ve böylece ithalat yükselmeye devam ettirilmiştir. Dünya ekonomisinde yaşanan bu bunalıma rağmen Türkiye ekonomisi 1975-76 yıllarında %8 civarında büyürken, 1976 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %33'lere kadar gerilemiştir¹¹³.

1979 – 1983 yılları kalkınma hedeflerini belirleyen Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, rekabetçi ve ilerici bir sanayi yapısının temellerini oluşturmak, sanayi girdilerini ulusal olanaklardan daha fazla sağlamak ve ara ve yatırım mallarının üretimine yönelmek amaçları ile şekillenmiştir¹¹⁴. Bu plan döneminde Türkiye ekonomisi çok yönlü bir uluslararası iş birliği çerçevesinde dış ekonomik ilişkileri bakımından dış bağımlılığı azaltıcı bir tutum izleme gayretindedir¹¹⁵.

Ancak Türkiye’de diğer gelişme yolunda ülkeler gibi krizin etkisinden kurtulamamış ödemeler dengesi giderek bozulmuş, ithalatın finansmanı için yeterli kaynak sağlanamamıştır. 1980 yılına gelindiğinde dış ticaret dengesizliklerinin vardığı nokta, döviz darboğazı, işsizlik ve enflasyon büyüme sürecini yavaşlatmış ve mevcut ekonomi politikaları stratejisinde bir değişimi zorunlu kılmıştır.

Planlı dönem olarak da ifade edilen bu dönemin ithalat ve ihracat rakamları ile birlikte toplam dış ticaret hacmi, bir önceki yıla göre yüzde değişimler ve

¹¹² Kalyoncu, Sevim ve Sezgin, ss. 39 – 60.

¹¹³ Taşkın, s. 146.

¹¹⁴ Devlet Planlama Teşkilatı, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979 - 1983**, DPT Yayın No 1664, Ankara, 1979, (DördüncüKP), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf>, s. 3 – 4. (15.01.2015).

¹¹⁵ Kalyoncu, Sevim ve Sezgin, ss. 39 – 60.

ihracatın ithalatı karşılama oranı yıllar itibariyle Tablo 6’da özet olarak gösterilmektedir.

Tablo 6: 1963-1979 Yılları Arasında İthalat ve İhracatın Genel Seyri

Değer: 1000 USD

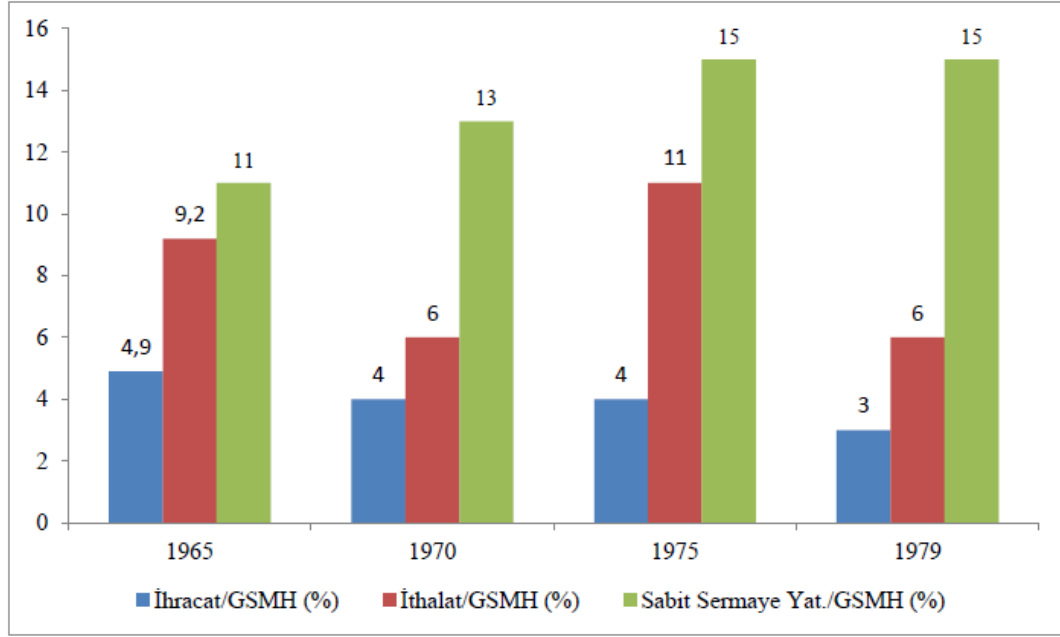
	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
Yıllar	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	%
1963	368.087	-3,4	687.616	11	-319.529	1.055.703	53,5
1964	410.771	12	537.229	-22	-126.458	948.000	76,5
1965	463.738	12,9	571.953	6,5	-108.215	1.035.691	81,1
1966	490.508	5,8	718.269	25,6	-227.761	1.208.777	68,3
1967	522.334	6,5	684.669	-4,7	-162.335	1.207.003	76,3
1968	496.419	-5	763.659	11,5	-267.240	1.260.078	65
1969	536.834	8,1	801.236	4,9	-264.403	1.338.070	67
1970	588.476	9,6	947.604	18,3	-359.128	1.536.081	62,1
1971	676.602	15	1.170.840	23,6	-494.239	1.847.442	57,8
1972	884.969	30,8	1.562.550	33,5	-677.581	2.447.519	56,6
1973	1.317.083	48,8	2.086.216	33,5	-769.133	3.403.299	63,1
1974	1.532.182	16,3	3.777.501	81,1	-2.245.319	5.309.683	40,6
1975	1.401.075	-8,6	4.738.558	25,4	-3.337.483	6.139.633	29,6
1976	1.960.214	39,9	5.128.647	8,2	-3.168.433	7.088.862	38,2
1977	1.753.026	-10,6	5.796.278	13	-4.043.252	7.549.304	30,2
1978	2.288.163	30,5	4.599.025	-20,7	-2.310.862	6.887.187	49,8
1979	2.261.195	-1,2	5.069.432	10,2	-2.808.236	7.330.627	44,6

Kaynak: TUIK verilerinden derlenmiştir.

Özellikle 1970-1980 arasında dönemde dış ticaret hacminde daha önceki dönemlerle kıyaslanamayacak bir artış olduğu görülmektedir. 1970 yılı devalüasyonunun bir sonucu olarak 1970 yılı sonunda 588 milyon ABD doları olan ihracat, 1980 sonunda 2,9 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Ucuzlama seyri gösteren enerji fiyatları sonucunda gerçekleştirilen yatırımların işletilebilmesi için ihtiyaç duyulan enerji, hammadde ve ara malı, ithalat yoluyla giderilmiştir. Bu durum 1970 sonunda 948 milyon ABD doları olarak hesaplanan ithalatın 1980 yılı itibarıyla 7,9 milyar ABD dolarlık bir seviyeye ulaşmasına ve iktisadi faaliyetlerin ithalat bağımlılığının artmasına neden olmuştur. 1970’te %62,1 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 1980 sonunda neredeyse yarı yarıya azalarak, %36,8 gibi çok kritik

bir düzeye inmiştir¹¹⁶. Şekil 1 söz konusu dönemde dış ticaret ve yatırımların gayrisafi milli hasıla (GSMH) içindeki paylarını göstermektedir.

Şekil 1: Dış Ticaret ve Yatırımların Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payları (1965-1979)

Kaynak: Aziz Murat Hatipağaoğlu, Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Dönüşüm (1990 – 2011), (Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), s. 44.

Şekil 1'den takip edilebileceği üzere, 1965-1979 döneminde sabit sermaye yatırımlarının gayrisafi milli hâsıla içindeki payının giderek arttığı ve 1979 yılı sonu itibarıyla %15 düzeyine ulaştığı görülmektedir. Diğer taraftan, ithalatın gayrisafi milli hâsıla içindeki payı ise 1965'ten 1979'a kadar yaklaşık %35'lik bir düşüşle %6 düzeyinde seyretmiştir. Uygulanan kambiyo ve dış ticaret politikalarının nedeniyle ihracatın GSMH içindeki payı düşük kalmış ve yıllar içinde de azalma eğilimi göstermiştir. Nitekim ihracatın payı 1965-1979 döneminde %25 oranında azalmış, dönem başında sadece %4,9 olan bu pay dönem sonunda %3 düzeyine inmiştir¹¹⁷.

İthal ikameci sanayileşme dönemi olarak kabul edebileceğimiz bu 20 yıllık dönem özetle değerlendirildiğinde; uygulanan dış ticaret rejimi sabit döviz kuru, kambiyo denetimi ve dış ticaret kotaları üzerine kurulmuştur. Değişik işlemler için

¹¹⁶ Hatipağaoğlu, s. 43 – 44.

¹¹⁷ Hatipağaoğlu, s. 43 – 44.

farklılaştırılmış bir döviz kuru uygulanmıştır. Lüks tüketim mallarının ithali ya da turist harcamaları gibi işlemler resmi döviz kuru üzerinden gerçekleştirilmiş, hatta Merkez Bankasına artırılması gereken teminat oranları %50'ler düzeyine yükseltilmiştir. Buna karşılık, ithal ikameci sanayileşmenin bir gereği olarak yatırım malları ve endüstriyel hammadde ithalatında döviz işlemleri resmi döviz kurundan daha avantajlı bir kur üzerinden gerçekleştirilmiştir. Hatta bir dönem bu mallara uygulanan ithalat vergileri askıya alınmıştır¹¹⁸. Yani ithal ikameci sanayileşme politikaları Türkiye'de hedeflenenin ve beklenenin aksine ödemeler dengesinde açıkların artması ile sonuçlanmıştır. İthalat bu süreçte artarken, ithal girdi ile üretilen ürünler ihracata yönelmemiş, iç talebi karşılamıştır. Dolayısı ile ihtiyaç duyulan döviz ihracattan değil dış yardımlardan sağlanmıştır¹¹⁹.

Sonuç itibariyle planlı dönemi genel hatları ile değerlendirecek olursak; ithalatın GSMH içindeki payı dikkat çekici bir biçimde artmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise 1976 yılı hariç önemli oranda düşmüştür. İthalat artışı göz önüne alındığında sürdürülen ithal ikameci politikaların istenilen amaçlara ulaşmadığını söylemek mümkün olmaktadır. Ortaya çıkan bu durum nedeni ile Türkiye ekonomisi yeni bir istikrar paketine ihtiyaç duymuş ve 24 Ocak 1980 kararları ile yeni bir dönem başlamıştır.

1.1.4.2.5. 1980 - 1995 Dönemi Dış Ticaret Politikaları

Önceki dönemde 1973 ve 1974 yıllarında yaşanan petrol krizleri, enflasyonist baskı, dış ticaret dengesizlikleri alınan tüm önlemlere rağmen, 1980 yılına kadar artarak devam etmiş ve bu zamana kadar uygulanan görece kapalı, ithal ikameci ekonomik model kendisinden beklenen etkiyi sağlayamamıştır. Nihayet 1980 yılına gelindiğinde 24 Ocak kararları olarak literatüre geçen yapısal değişiklikleri beraberinde getiren ve Türkiye ekonomisi tarihinde yeni bir dönem başlatan program uygulamaya konmuştur.

Esasen bu dönem tüm dünyada serbestleşme hareketlerinin yayıldığı yıllardır. ABD'de başlayan bu hareket, borçlarını çeviremez hale gelen gelişmekte olan ülkeler

¹¹⁸ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi, 1908 – 2009**, 21. baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 127

¹¹⁹ Savrul, Özel ve Kılıç, s. 68 – 69.

için IMF ve Dünya Bankası tarafından ‘İhracata Dönük Büyüme İçin Serbestleşme’ modelini ifade etmektedir¹²⁰. Bu model Washington Mutabakatı olarak anılan on politika aracı üzerine tavsiyeleri sıralamıştır¹²¹;

- Dış ticaretin liberalleştirilmesi,
- Döviz kurunun ihracatı teşvik etme potansiyeli ve rekabet avantajı sağlayan bir seviyede tutulması,
- Faizlerin piyasa şartların belirlenmesi,
- Kamu harcamalarına yeni düzenlemeler getirilmesi,
- Bütçe açıklarının denetim altına alınması ve bu sayede enflasyonun ve sermaye çıkışının önlenmesi,
- Doğrudan yabancı yatırımlara serbesti getirilmesi,
- Özelleştirme,
- Ekonominin mutlak kurallardan uzaklaştırılması,
- Verginin tabana yayılması,
- Mülkiyet haklarının korunması ve güvenli hale getirilmesi.

Bu etkilerle 24 Ocak Kararları yürürlüğe konmuştur. Kararlar, serbest piyasa koşullarının işlerlik kazandığı ve liberal bir ekonomi modelini getirmiştir. Bu doğrultuda ihracatın hacminin genişletilmesi, fiyat sisteminin serbestleştirilmesi, doğrudan yabancı sermaye girişinin hızlandırılması ve faizlerin piyasa ekonomisi içinde belirlenmesi amaçlanmıştır. 24 Ocak Kararlarının amacı, yerli ekonominin geliştirilmesi amacına yönelik, ithal ikameci politikalarla desteklenen sanayi yapısını ihracata dönük bir yapıya evirmek olarak ifade edilmiştir¹²². Bu kararlarla birlikte ithal ikameci sanayileşme modeli Türkiye ekonomisinden bir daha geri dönmek üzere kaldırılmış, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. Kararların temel felsefesi dünya ekonomisi ile entegrasyondur.

1980 yılı 24 Ocak kararları paralelinde, Türkiye’nin ithal ikameci politikaları terk ederek ihracatı hedefleyen dışa yönelik politikalara yöneldiği yıldır. Bu

¹²⁰ Kazgan, s. 119.

¹²¹ Elisa Van Wayenberge, **Washington Mutabakatı’ndan Washington Sonrası Mutabakata**, çev. Elif Karaçimen, Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma, ed. Fikret Şenses, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 316.

¹²² Devlet Planlama Teşkilatı, ÖİK682, s.10.

dönemden sonra yıllar içinde hem ihracat hacminin arttığı hem de ihracata konu sektörlerin paylarından anlamlı değişimler olduğu gözlemlenmektedir.

24 Ocak kararları ile getirilen reformlar; piyasa mekanizmasına ağırlık vermek, dışa açılma, mal ve faktör piyasalarındaki çarpıklığın giderilmesi, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, dünya ekonomisi ile bütünleşme ve dolayısıyla ekonominin kalkınma stratejinin değiştirilmesidir. Bu amaçlar doğrultusunda alınan önlemler ise; Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) fiyatlarının serbest bırakılması, ihracat teşviklerinin genişletilmesi, sabit kur sisteminden kaygan kur sistemine geçilmesi, ithalat kısıtlamalarının azaltılması ve para piyasalarının liberalleştirilmesi olmuştur. Liberalizasyon dönemini başlatmasının yanı sıra programın diğer bir ayırıcı özelliği ise gelirler, mali ve parasal politikaların birbirlerini tamamlayıcı biçimde kullanılmasıdır¹²³.

24 Ocak kararlarının getirdiği en önemli reformun dış ticaret politikalarında olduğu görülmektedir. Yurt içi üretimde teknolojik gelişmenin sağlanması amacı ile ülke pazarının ithalata açılmasının gerekli olduğu bu kararlar sepetinin temel vurgularından biridir ve dış ticaret politikası bu temel etrafında şekillenmiştir.

24 Ocak 1980 kararları ile benimsenen ihracata dayalı sanayileşme modeli çerçevesinde devlet yardımları yeniden düzenlenmiş ve mevzuata aşağıdaki liberal maddeler eklenerek uygulama konmuştur;

“Hiçbir görevli görev yapma gerekçesi ile ihracatçının faaliyetlerini engelleyemez...”

“İhracatçıların ihracat işlemlerinin ifası sırasında düzenledikleri beyannamelerde yer alan hususlar aksi sabit oluncaya kadar doğru olarak kabul edilir.”

“... İbraz edilen bilgi ve belgeler, aksi sabit oluncaya kadar doğru olarak kabul edilir.”

¹²³M. Faysal Gökalp, “Liberalizasyon Sürecinde Türkiye’de Dış Ticaret Hadleri Trendi ve Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmelerin Gelir Etkisi”, **DEU İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 15, Sayı 1, 2000, ss. 49 – 65, http://dspace.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/1632/2000_1_5.pdf?sequence=1. (16 Aralık 2016).

“...İhracatı Teşvik Belgesi’ni ihracatçının ibrazı üzerine bütün kamu kuruluşları ile bankalar, yeniden tetkike tabi tutmadan, İhracatı Teşvik Tedbirlerini belgede belirtilen esas ve şartlara uygun olarak uyguladılar...”¹²⁴”

1981 ithalat rejimi ile kotalar kaldırılmış, ithalatta alınan damga vergisi %25’den %1’e indirilmiş aynı zamanda ithalat teminat oranlarında indirimler yapılmıştır. 1981 yılında ithalat bir önceki yıla göre %12 oranında serbestleşmiştir¹²⁵. Serbestleşme çalışmalarında en önemli basamaklardan biri 29 Aralık 1983 yılında aşılmış; 1984 yılı başında ithalatı düzenleyen listeler köklü biçimde değiştirilmiş, hem de gümrük vergi oranları yeniden tesis edilmiştir. 1984 ithalat rejimi, ithalata konu olan malları ‘izine bağlı’, ‘ithali yasak’ ve ‘liberalizasyondan ithal’ olmak üzere üç başlık altında gruplamıştır. Listenin en mühim özelliği ithali yasak ve izine bağlı malları listelemesi ve bu listelerin haricindeki mallar için ithalatta tüm kısıtlamaların kaldırılmasıdır. Rejim aynı zamanda gümrük vergilerini değiştirerek bir diğer mühim özelliğini tesis etmiştir¹²⁶.

1980 yılında alınan kararlar istenilen liberalleşme seviyesini sağlayamadığından 1984 yılında yeni ithalat politikası benimsenmiştir. 1984 yılında başlatılan ve olumlu etkileri günümüzde daha iyi anlaşılan yeni ithalat politikasının temel amaçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir¹²⁷;

- İç fiyatların yükselmesini önlemek ve tüketiciyi korumak amacıyla sanayimizin kademeli bir şekilde dış rekabete açılmasının sağlanması,
- İthalat ve ihracat politikalarında mümkün olduğu kadar serbestleşmeye gidilmesi,
- Kayıt dışılığın, kaçakçılığın ve karaborsanın önüne geçilmesi,
- İhtiyaçları karşılamada yetersiz olan ve dağıtımında aksaklık görülen maddelerin fiyatlarında gözlenen aşırı yükselmelerin önlenmesinin sağlanmasıdır.

Daha önce ithal edilebilecek ve ithali izne tabi mallar listelenerek diğer tüm mallar için ithalat yasak kabul edilirken, 1984 ithalat rejimi kararları ile ithali yasak ve ithali izne bağlı mallar listelenmekte ve diğer malların ithalatı serbest kabul

¹²⁴ Devlet Planlama Teşkilatı, **Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, DPT Yayın No: 2681, 2004, s.iv.

¹²⁵ Seymen, Yeni Korumacı Eğilimler, s.234.

¹²⁶ Taner Berksoy, 1980’lerde Dış Ekonomik İlişkiler, Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980 – 1985, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1987, s. 140.

¹²⁷ Hüseyin Öztürk, “Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ülkemizde Uygulanan İthalat Politikalarına Genel Bir Bakış”, **Dış Ticaret Dergisi**, Özel Sayı, Yıl 3, Ekim 1998, ss. 153 – 171.

edilmektedir. Bu dönemde listelenen ithali yasak mallar daha çok tüketim mallarını içeren 224 kalem maldan oluşmaktaydı. Bu mallar 1985 sonrasında büyük ölçüde ithali izne bağlı mallar listesine kaydırılırken ithali izne bağlı mallar listesi de yıllar içinde azaltılmıştır. Şöyle ki; ilk listede 450 kalem mal bulunurken bu sayı 1985 yılında ithali yasak malların aktarılması ile 523'e yükselmiş daha sonra bu sayı 1986 yılında 245, 1987 yılında 111, 1988'de 33, 1989 yılında 16'ya indirilmiş ve 1990 yılında ise tamamen kaldırılmıştır¹²⁸. 1984 yılından itibaren ve özellikle 1990 yılında gümrük vergisi, resim ve harçlarda indirimler yapılmıştır. Böyle 1990 yılı itibari ile Türkiye'de nominal koruma oranı %10-11 seviyelerine çekilmiştir. Genellikle koruma oranı tüketim mallarında yüksek, ara mallarda nispeten daha düşük ve hammadde en düşük ve genellikle sıfır düzeyinde tutulmuştur¹²⁹.

İhracatta ise geniş teşvik sistemi getirilmiştir. İhracatta vergi iadesi sistemi gözden geçirilerek ilave iadeler getirilmiş, imalatçı ihracatçılara teşvik belgesi kapsamında döviz tahsisi yapılmış, ihracatta kullanılacak olan ambalaj malzemesi dahil girdilere gümrük muafiyetleri tanınmış, döviz transferinde öncelik sağlanmış, ihracat karşılığı ithalat döviz borçlarından mahsup uygulaması getirilmiş ve nihayet belgesiz ihracat kredisi, vergi resim ve harç istisnası, prefinansman dövizlerine faiz farkı verilmesi ve kurumlar vergisi istisnası gibi geniş teşvik önlemleri uygulamaya konulmuştur¹³⁰.

Yine bu dönemde, ihracatı arttırmak amacı ile 1985 yılında yürürlüğe konulan 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile yerli ve yabancı yatırımcıları Türkiye'de konumlandırmak amacıyla bölge ile diğer ülkeler arasındaki ticaret dış ticaret rejimi kapsamı dışında tutulduğu serbest bölgeler kurulmuştur. 1987 yılına gelindiğinde Türkiye, Avrupa Topluluğu'na (AT) üyelik başvurusunda bulunmuş ve bu başvurunun gerekleri çerçevesinde hazırlık ve AT 'na uyum çalışmaları başlatılmıştır. 1989 yılında yürürlüğe giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile döviz rejimine geniş boyutta serbesti sağlanmış, Türk Lirasının konvertibiliteye geçişine yasal zemin hazırlanmıştır¹³¹. Özellikle, ihracat

¹²⁸ Seymen, Yeni Korumacı Eğilimler, s.253.

¹²⁹ Parasız, Türkiye Ekonomisi, s. 260.

¹³⁰ Parasız, Türkiye Ekonomisi, s. 201 – 202.

¹³¹ Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007 – 2013, Dış Ticaret İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2007, (ÖİK660),

için 1980 sonrasında en mühim gelişmelerden biri de Türk Eximbank'ın kuruluşudur¹³². 1988'den itibaren Avrupa Topluluğu'nun yanı sıra birçok ülke tarafından uygulanmaya başlanan armonize sisteme geçilmiş; gümrük vergileri Gümrük Giriş Tarife Cetveline göre hazırlanmıştır¹³³.

1980'li yılları takiben ihracata dayalı sanayileşme stratejisi benimsenmiş ve bunun gereği olarak, ekonomide rekabet gücünün artırılmasına çalışılmıştır. Bu amaçla devalüasyonlar ve ihracat teşvikleri uygulanmıştır. Böylece, birtakım sektörler için dünya dış ticaret platformunda rekabet gücü sağlanmış, ihracat miktarı yükselen bir seyir izlemiştir. Artan ihracat hacmi 1980 sonrası izlenen dış ticaret politikalarının en önemli çıktısı olarak nitelenebilir.

İhracatı teşvik uygulamalarında ortaya çıkan aksaklıklar beraberinde hayali ihracat olgusunu getirdiyse de bu durum göz ardı edildiğinde ihracattaki değişim umut verici olmuştur. İhracatın ithalâtı karşılama oranı, yeterli olmamakla beraber süreklilik arz eden biçimde artmıştır. 1980 yılında %36,8 olan bu oran, 1995 yılında %61'ler civarında gerçekleşmiştir. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki; ithal ikameci sanayicilerin dışa bağımlılığı nedeni ile bu dönemde ithalat önemli oranda artış göstermiştir¹³⁴.

Bu dönem tüm dünya ekonomisinde gelişen küreselleşme olgusu ile devletlerin dışa açıklıklarının yükselmesi ile devlet refahının daha yüksek oranlarda dış ticaret gibi dışsal faktörlerce yönlendirilmeye başladığı dönemi ifade etmektedir. Tüm dünya ülkelerinin uluslararası ticarete açılmada yükselen eğilimi dünya ticaret hacmi üzerinde de elbette etkili olmuştur. Öncelikle gelişmiş ülkelerin ihracat hacimleri yükselme eğilimine girmiş ve gelişmekte olan ülkelere ihracat hacmini arttırmak amacıyla birtakım teşvik edici uygulamalara ağırlık vermiştir. Ülkeler arasında tesis edilen ikili ticaret anlaşmaları ve yaygınlaşan ekonomik entegrasyon trendi uluslararası ticaret hacminin artışında kilit öneme sahip olmuştur¹³⁵.

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zet%20htisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/15/oik660.pdf>, s.11. (15.01.2015).

¹³² Salih Öztürk ve Deniz Özyakışır, "Türkiye Ekonomisinden 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi", **Mevzuat Dergisi**, Yıl:8, Sayı 94, Ekim 2005, <https://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm>, (21.12.2016)

¹³³ Parasız, Türkiye Ekonomisi, s. 243.

¹³⁴ Devlet Planlama Teşkilatı, ÖİK660, s.10.

¹³⁵ Esra Demircan, "Kamu Mali Yönetimindeki Değişim Trendinin Dış Ticaret Politikalarına Etkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 24, Ağustos 2009, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423876705.pdf>, 22.09.2016, ss. 81 – 84.

Türkiye dış ticaretinin en önemli dönüm noktası olarak kabul edilen bu dönemin ithalat ve ihracat rakamları ile birlikte toplam dış ticaret hacmi, bir önceki yıla göre yüzde değişimler ve ihracatın ithalatı karşılama oranı yıllar itibariyle Tablo 7’de özet olarak gösterilmektedir.

Tablo 7: 1980-1993 Yılları Arasında İthalat ve İhracatın Genel Seyri

Değer: 1000 USD

	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
Yıllar	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	%
1980	2.910.122	28,7	7.909.364	56	-4.999.242	10.819.486	36,8
1981	4.702.934	62	8.933.374	13	-4.230.439	13.636.308	52,6
1982	5.745.973	22,2	8.842.665	-1	-3.096.692	14.588.639	65
1983	5.727.834	-0,3	9.235.002	4,4	-3.507.168	14.962.836	62
1984	7.133.604	24,5	10.757.032	16,5	-3.623.429	17.890.636	66,3
1985	7.958.010	11,6	11.343.376	5,5	-3.385.367	19.301.386	70,2
1986	7.456.726	-6,3	11.104.771	-2,1	-3.648.046	18.561.497	67,1
1987	10.190.049	36,7	14.157.807	27,5	-3.967.757	24.347.856	72
1988	11.662.024	14,4	14.335.398	1,3	-2.673.374	25.997.422	81,4
1989	11.624.692	-0,3	15.792.143	10,2	-4.167.451	27.416.835	73,6
1990	12.959.288	11,5	22.302.126	41,2	-9.342.838	35.261.413	58,1
1991	13.593.462	4,9	21.047.014	-5,6	-7.453.552	34.640.476	64,6
1992	14.714.629	8,2	22.871.055	8,7	-8.156.426	37.585.684	64,3
1993	15.345.067	4,3	29.428.370	28,7	-14.083.303	44.773.436	52,1
1994	18.105.872	18	23.270.019	-20,9	-5.164.147	41.375.891	77,8
1995	21.637.041	19,5	35.709.011	53,5	-14.071.970	57.346.052	60,6

Kaynak: TUIK verilerinden derlenmiştir.

1980 sonrası politikalarla ihracat, 1980–1984 arasındaki dönemde yüzde 314 oranında artmıştır. Ancak ithalat da artış olması sebebiyle dış açıklar 1980 sonrası dönemde de devam etmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1980’li yılların başlarında hızla yükselmiş ancak takip eden yıllarda azalış eğilimine girmiştir.

Bu dönemde, uygulamaya alınan teşvik politikaları ile dış ticaret hacmi ve ürün kompozisyonunda mühim değişiklikler olmuştur. 1980 yılında 2,9 milyar dolar, 1985 yılında 8 milyar dolar olan ihracat seviyesi 1990 yılına gelindiğinde 12,9 milyar dolara ulaşmıştır. İhracatta oransal olarak tarım ürünleri gerilemiş, sanayi malları ise nispeten payını arttırmıştır. 1980 yılında yaklaşık %35 seviyelerinde olan sanayi ve

madencilik ürünleri ihracatının toplam ihracattan aldığı pay 1985 yılında iki katına ulaşarak yüzde 70'e; 1990 yılında ise %75'e varmıştır¹³⁶.

1989 yılında GATT'a dahil olmanın yaptırımı olarak ihracatta vergi iadesi kaldırılmış ve nakdi ödemelere sınırlamalar getirilmiştir. GATT'ın ihracatta sübvansiyonlar koduna aykırı düşmemek maksadıyla ihracat teşvik araçlarının yenilenmesine ve politikaların bu doğrultuda belirlenmesine başlanmıştır. 1993 yılında ithalatta uygulanan vergi benzeri kesintiler "gümrük vergisi" başlığında birleştirilerek tek vergi uygulamasına geçilmiştir. Avrupa Topluluğu ile Gümrük Birliği'ne dahil olunması hedefi doğrultusunda nominal koruma oranları yaklaşık 2,5 puan indirilmiştir¹³⁷.

Hepaktan'ın Türkiye'nin dış ticaretinin yapısal değişimi ve dış ticaret hadlerine etkilerini incelediği çalışmasında 1987 – 1994 yılları arasında net değişim ticaret hadlerinin¹³⁸ 100'ün üzerinde değerler aldığı, bundan sonraki 5 yıllık dönemde dalgalandığı ve sonrasında ise hep düşme eğiliminde olduğu ortaya konmaktadır. Yani; Türkiye'nin 1994 yılı sonrasında geçen her yıl, bir birim ithal malı alabilmek için, daha fazla ihraç malı vermesi gerekmiştir¹³⁹.

Türkiye'nin dış ticaret politikasının yapısal olarak değişimini ifade eden bu dönemin ardından politikalar Avrupa Topluluğu'na üyelik süreci ve 1948'de imzalanan GATT ve devamı niteliğinde 1994 yılında nihai kararlar kurulan DTÖ üyeliğinin getirdiği politikalar etrafında şekillenmiştir. IMF ve Dünya Bankası, tüm dünyada yaygınlaştırdıkları yapısal uyum politikaları ile özellikle uluslararası ticaretin liberalleştirilmesi ve devletlerde özelleştirme uygulamaları alanlarında yönlendirici olmuştur.

1.1.4.2.6. 1996 Sonrası Dönemde Gümrük Birliği ve Dış Ticaret Politikası

Türkiye'nin 1990lı yıllardan sonra uygulanan dış ticaret politikalarının en önemli belirleyicisi kuşkusuz Gümrük Birliği'dir. Bu bölümde gümrük birliğinin

¹³⁶ Devlet Planlama Teşkilatı, ÖİK660, s.10.

¹³⁷ Parasız, Türkiye Ekonomisi, s. 322.

¹³⁸ Net Değişim Ticaret Hadleri = $\left[\frac{\text{İhraç malları fiyat endeksi (Px)}}{\text{İthal malları fiyat endeksi (Pm)}} \right] \times 100$

¹³⁹ C. Erdem Hepaktan, **1980'den Günümüze, Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Yapısal Değişimin Dış Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkisi**, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2006, s. 90.

teorik açıklamasına ve AB paralelinde seyreden gümrük birliği dış ticaret uygulamalarının neler olduğuna değinilecektir.

1.1.4.2.6.1. Gümrük Birliği

Gümrük birliğine üye ülkeler, kendi aralarındaki gümrükleri kaldırırken üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulamaktadırlar. Gümrük Birliği, mal dolaşımını sınırlayan gümrük vergileri ve dış ticaret kısıtlarının kaldırılmasını ifade etmektedir. Böylece, üye ülkeler arasındaki mal ticareti tamamen serbest hale gelip miktarsal olarak artış gösterirken, birlik dışından kalan ülkelerle olan mal dolaşımında nispeten azalış görülecektir. Gümrük birliği ile devletler üçüncü ülkeler için uygulanacak gümrük vergilerinin belirleme yetkisini uluslararası seviyeye devredecektir. Belirlenecek olan gümrük tarifesinin saptanması üye ülkelerin korumacı veya serbest ticarete olan yakınlıklarına göre şekillenecektir¹⁴⁰.

Bu uluslararası yapılanmanın ilk örneği 1834 yılındaki Alman Zollverein'dir; bu birlik 1871 yılına kadar sürmüştür. Yine Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un 1944'de imzaladığı Gümrük Birliği Anlaşması 1948 yılında yürürlüğe girmiş ve 1960 yılında Benelüks ülkeleri fiilen gümrük birliğini gerçekleştirmişlerdir. "Ama asıl dikkati çeken 1957 yılında imzalanan Roma Anlaşması'yla altı Avrupa ülkesi arasında kurulan ve daha sonra bugünkü AB haline gelmiş olan oluşumdur. Türkiye bu birliğe üye olmak için 1959 yılında başvurmuş ve 12 Eylül 1963 Ankara Anlaşması'yla ortak üye olmuştur. Bu anlaşma 1 Aralık 1964'de yürürlüğe girmiştir¹⁴¹." Hazırlık ve Geçiş Dönemlerini takiben Türkiye 6 Mart 1995'de toplulukla gümrük birliği dönemine geçilmesi hususunda mutabık kalmış ve bu mutabakat 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmiştir.

Savaşın sonra Avrupa'nın yüzyıllardır sürdürdüğü dünyanın merkezi olma özelliğini yitirmesi Avrupa'da bir birleşme arayışlarının temel nedenidir. Savaşın takiben "süper güç" diye ifade edilen Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği karşısında Avrupa'nın üçüncü bir süper güç olarak ortaya çıkması için ekonomik ve siyasal bir bileşme tek çıkar yol olarak gözükmemektedir. İkinci bir neden

¹⁴⁰ Mircan Yıldız, **Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği**, 1999, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/butun.doc>, (12.10.2009)

¹⁴¹ Sadık Acar, **Uluslararası Reel Ticaret, Teori, Politika**, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir, 2007, s.265.

ise tekrar ortaya çıkabilecek bir savaşın önüne geçilmesidir. Avrupa'nın birleşme ihtiyacı bunlar dışında ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Şöyle ki; işsizliğin giderilmesi, az gelişmiş yörelerin kalkındırılması, ekonomik kalkınmaya ivme kazandırılması, özetle daha yüksek yaşam seviyelerinin sağlanması için birleşme bir ekonomik araç olarak görülmektedir. Nihayet bir diğer neden de Avrupa'daki birleşmenin tüm uluslararası ilişkilerde dengeli ve sürdürülebilir gelişmelere olanak sağlayacağına inanılmaktadır¹⁴².

Bu amaçlar doğrultusunda Avrupa'da çeşitli ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri örgütler ortaya çıkmıştır. Örneğin Marshall Yardımlarını dağıtmak, onarım çabalarını birleştirerek uyum sağlamak ve Avrupa'da ticareti serbestleştirmek amacı ile 1948 yılında Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OEEC) kurulmuştur. Bunu 1949 yılında kurulan ve Atlantik ötesi ülkeleri de kapsayan bir savunma paktı olan NATO takip etmiştir. 1954 yılında kurulan Batı Avrupa Birliği (Western European Union), Batı Avrupayı oluşturan ülkeleri arasında güvenlik iş birliğini sağlama amacı ile ortaya çıkmıştır. Yine 1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi (Council of Europe) siyasal bir bütünleşmeyi hedeflemektedir¹⁴³. Ancak bu dönemin en önemli birleşme hareketi savaşın temel iki nedeni olarak görülen kömür ve çelik üretim ve dağıtımını tesis etmek üzere 1950 yılında kurulan ve bugünkü AB'nin temeli olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'dur. Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'nın taraf olduğu kurucu anlaşma ile ortaya konulan topluluk 1957 yılında daha ileri bir birliği tesis etmek amacı ile Roma Antlaşması'nı imzalamışlardır. Roma Antlaşması ortak bir dış ticaret politikasını da ortaya koymakta ve üye ülkeleri bağlayıcı maddeler getirmekte bir gümrük birliğini tesis etme gerekliliğini getirmektedir.

Gümrük Birliği'nin de eskiye nazaran daha iyi bir şekilde işlemesi için, Roma Antlaşması'nın 3. maddesinde, topluluğun gerçekleştireceği faaliyetler arasında ortak bir dış ticaret politikasının da oluşturulması gerekliliği hükme bağlayarak, 113. madde ile de AB'nin ortak dış ticaret politikasını uygulama sahası belirlemiştir¹⁴⁴. İleriki yıllarda Maastrich Antlaşması ile birlikte ortak dış ticaret politikası ülkelerin

¹⁴² Seyidoğlu, s. 220.

¹⁴³ Seyidoğlu, s.220..

¹⁴⁴ Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye – AT Mevzuat Uyum Sürekli Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DTP Yayınları, Ankara, 1995., s.1.'den Savrul, s. 32-33.

birlik entegrasyonunda sağlaması gereken ilk aşamalardan biri olarak kabul edilmiştir.

Roma Antlaşması'na göre ortak dış ticaret politikası genel olarak; “AB’nin ekonomik entegrasyon sürecinin devamı için ihtiyaç duyulan iç pazar hedefi doğrultusunda üye ülkelerin dış ticaret politikalarının ortak kurallar çerçevesinde belirlenmesiyle oluşmuş düzenlemeler bütünü olarak tarif edilebilir.” Anlaşma üye ülkelerin kendi aralarında bir gümrük birliğini kurarken, dünyada ticaretin ilerlemesine, kısıtların kaldırılmasına ve ticaret engellerinin azaltılmasına fayda sağlamalarını ilke olarak benimsemiştir. Yine üye devletlerin ihracat rejimlerinin uyumlaştırılması, gümrük tarifeleri, damping ve sübvansiyon uygulamalarında da topluluk ticaret politikasının yeknesaklaştırılması benimsenmiştir. Bu esasta, denilebilir ki; AB gümrük birliği temelinde şekillenmiş, ortak dış ticaret politikası birinci aşamalardan biri olarak kabul edilmiştir¹⁴⁵.

Ortak bir dış ticaret politikasının belirlenmesindeki amaçlar ise şu şekilde sıralanabilir¹⁴⁶;

- Topluluk içi ticaret hacmini ve üçüncü ülkelere karşı pazarlık güçlerini arttırmak ve ortak çıkarların korunması,
- Milli politikaların diğer üye ülkeler üzerindeki etkilerinin azaltılması,
- Uluslararası ticaretin tüm üyeler için önemi dikkate alınarak üçüncü ülke menşeli malların iç pazarda serbest dolaşımı prensibinin bir nedenle aksamasını ve ortaya çıkacak trafik sapmalarının üye ülkeler içinde sorun yaratmasının engellenmesi amacı,
- Dış ticarete karşılaşılmaması muhtemel haksız uygulamaların neden olabileceği rekabeti bozucu etkilere karşı tüm üyeleri koruyucu önlemlerin alınması,
- Üye ülkelerin ihracat politikalarının koordinasyonunun sağlanması ve üçüncü ülke pazarlarında kendi aralarında rekabeti bozucu haksız eylem girişimlerinin önlenmesi.

¹⁴⁵ Mahmut Masca, **Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası**, Kasım 2011, http://blog.aku.edu.tr/mmasca/?page_id=6, (09.01.2016).

¹⁴⁶ Derya Memiş, **Avrupa Birliği Ortak Ekonomik Politikaları İçinde Ortak Dış Ticaret Politikası ve Türkiye’nin Uyum Çabaları**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2005, s. 54.

AB'nin temel amaçları çerçevesinde ortak dış ticaret politikası ithalat ve ihracatta ortak kurallar, tercihli ticaret anlaşmaları, GATT çok taraflı ticaret düzenlemeleri, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmayı amaçlayan otonom taviz rejimleri, üçüncü ülkelerle ticarete korunma araçları, ihracatın teşviki ve finansmanı, gümrük düzenlemeleri, tek pazar ve çevre politikalarından kaynaklanan yükümlülükler gibi alanları da kapsayan, ekonomik olduğu kadar siyasi boyutları da ön plana çıkan bir politika haline gelmiştir¹⁴⁷. Bu öneme sahip ortak dış ticaret politikasının yürütülebilmesi amacı ile AB organları aşağıdaki politika araçları ile donatılmıştır¹⁴⁸.

Topluluk Roma Antlaşması'na göre Almanya, Benelüks ülkeleri, İtalya ve Fransa olmak üzere dört gümrük bölgesine ayrılmıştır: AET Antlaşması'nın 19. maddesine göre Ortak Gümrük Tarifeleri (OGT) Topluluk içindeki dört gümrük bölgesinde uygulanan oranların ortalamaları alınarak tespit edilmiştir. Burada hesaplama alına oranlar 1 Ocak 1957 tarihinde yürürlüğe giren oranlardır. OGT her yıl, bir Konsey Tüzüğü ekinde yayınlanmakta ve üye ülkeler tek başına değıştirme hakkı bulunmamaktadır. Sadece Roma Antlaşması'nın 133. maddesinde topluluk organlarına tarife oranlarında değışiklik yapabilme yetkisi verilmiştir. Bu madde Ortak Tarım Politikasından, Ortak Ticaret Politikasını birbirinden ayırmaktadır¹⁴⁹.

Ortak Ticaret Politikası Kapsamında Yapılan Düzenlemeler

Ortak bir dış ticaret politikası yürütülebilmesi amacı ile AB tarafından uluslararası ticarete getirilen düzenlemeler ithalata yönelik düzenlemeler ve ihracata yönelik düzenlemeler olarak iki ana başlık altında toplanabilir.

İthalata Yönelik Düzenlemeler; İthalat sonucunda üye ülkelerin üreticilerinin zarar görmesinin önlenmesi ve gerek duyulan koruyucu önemlerin eksiksiz ve zamanlı alınabilmesi amacıyla AB topluluk ithalatını gereğinde takip eden bir kontrol sistemi geliştirmiştir.

Kotaların Dağıtımı; Topluluğun ithalat ve ihracatında uygulanan miktar kısıtlamalarını düzenlemek amacıyla uygulanan kurallardır. Asıl amaç topluluk

¹⁴⁷ Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye – AT Mevzuat Uyumu Sürekli Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s. 1.

¹⁴⁸ Savrul, s. 36 – 38.

¹⁴⁹ Steffano Dotto, Avrupa Birliği Gümrük Birliği Malların Serbest Dolaşımı Ortak Dış Ticaret Politikası ve Türkiye'nin Uyumu, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 12.

tarafından gereğinden fazla ithal edilen ürünün topluluk üreticilerine zarar vermesini önlemektir. Komisyon bunun için de topluluğa zarar verecek ürün ithalat fazlasını belirleyerek uygulayacağı kota dağıtımı ile ithalat fazlasını engellemeyi amaçlamaktadır.

Anti Damping ve Anti Sübvansiyon Önlemleri; Yapılan ithalat sonucunda yerli sanayinin gerçekten zarar gördüğü tespit edilirse, topluluk ithalata konu olan ürünün ithalatından anti-damping vergisinin alınmasına karar verebilir. Bu kararı verirken de ürünün normal fiyatı ile ihraç fiyatını karşılaştırır, ihraç fiyatı normal fiyatın altında ise aradaki fark kadar anti-damping vergisi alınmasına karar verir. Benzer şekilde; toplulukta ticaret amacıyla serbest dolasıma sokulması zarara neden olan herhangi bir ürünün, imalatına, üretimine, ihracatına ya da taşınmasına dolaylı yoldan ya da doğrudan sağlanan sübvansiyonu telafi etmek amacıyla topluluk tarafından anti-sübvansiyon vergisi uygulanabilmektedir.

Diğer Ticari Yaptırımlar; Bu gruptaki yaptırımlar üçüncü ülkelerden yapılan ithalatın AB üreticisine vereceği zarar göz önünde bulundurularak bazı ülkelere yapılan ithalata uygulanan ambargoları içermektedir.

İhracata Yönelik Düzenlemeler; Ortak dış ticaret politikası kapsamında üye ülkelerin üçüncü ülkelere karşı korunması, ihracatın kontrolünün sağlanması ve yeknesak uygulamalar amacı ile getirilen düzenlemeleri ifade etmektedir¹⁵⁰.

Ortak ihracat kuralları; İhracatın serbestlik ilkesini göz önünde bulundurarak üye devletler ihracatta uygulanacak olan kuralları belirlemektedir. İhracatın serbestlik ilkesini ihlal eden her türlü ticari faaliyet, komisyonun da alacağı kararla, kurallar dahilinde çözüme ulaştırılmaya çalışılır. Ancak bazı istisnai durumlarda ihracatın kısıtlanmasına birlik tarafından izin verilebilir.

İhracat Kredileri; İhracat kredileri ile olan mevzuat, OECD çerçevesinde yapılan ve resmi destekli ihracat kredileri için yol gösterici olan kurallar çerçevesinde uygulanır. Orta ve uzun vadeli işlemler için ihracat kredisi sigortası konusunda bir yönerge, AB firmaları arasındaki rekabet avantajının bozulmasını önlemek için bu tür sigortalarla kamu sistemini uyumlaştırmayı amaçlar. Komisyon bu amaç doğrultusunda topluluğun bütçesinden ihracatı geliştirmek amacıyla ve özellikle de topluluk düzeyinde yakın iş birliğine ve topluluk programlarıyla, üye

¹⁵⁰ Kılıç, s. 40 – 43.

devletlerin ihracatının gelişmesine ticari forumlar, konferanslar gibi araçlarla yardımcı olur.

Kısıtlama Anlaşmaları; Dünya ticaretinde korumacılık önlemlerinden biri olarak ortaya çıkan bu ikili ve bölgesel bazda imzalanan iradi kısıtlama anlaşmaları, iki taraflı anlaşmalar bazında artış gösteren ticaret politikası araçlarından birisidir. Daha çok tekstil, çelik, giyim, tarım ürünleri ticareti, otomobil ve elektronik gibi hassas sektörlerde uygulanmakta ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. İkili ya da bölgesel bazda AB ile üçüncü ülkeler arasındaki özel ticari menfaat ilişkilerinden dolayı ortaya çıkacak olan anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak amacıyla yapılan anlaşmalardır.

Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi; Gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere tek taraflı tavizlerle dünya ticaretindeki payını arttırmayı amaçlamaktadır. Bunun için GSP 1 Temmuz 1971 tarihinde uygulamaya konulmuştur. GSP 3 ana hedefe sahiptir¹⁵¹;

- Gelişme yolundaki ülkelerin ihracat gelirlerini artırmak,
- Gelişmekte olan ülkenin sanayileşme sürecini hızlandırmak,
- Söz konusu ülkelerin hızlı bir kalkınma sürecine girmesini sağlamak.

Maastricht Antlaşması ile gündeme gelen Ortak Dış Ticaret Politikası ve getirdiği Gümrük Birliği kavramı tüm üye devletleri aynı amaçlar çevresinde toplayarak hem üye ülkeler arasında her türlü tarife ve kotaların kaldırılması ile malların serbestçe dolaştığı hem de hem de üçüncü ülkelere karşı ortak bir politika beraberinde ortak bir gümrük tarifesi uygulamasını beraberinde getirmiştir.

Türkiye'yi, AET'na üye yapan ve ileriki dönemde Gümrük Birliği'ni hedefleyen anlaşmalar sırasıyla 1963 Ankara Anlaşması ve 25 Mart 1957 tarihli Roma Antlaşması'dır. Türkiye'nin 1987 yılında ABirliği'ne tam üyelik için tekrar başvuru yapması ise sürecin kırılma noktasını ifade etmektedir. 1996 yılında Türkiye Gümrük Birliği'ne girmiş ve böylece AB'ne üye olmamasına rağmen Gümrük Birliği'ne dahil olmuş tek ülke olmuştur. Bu tarihten itibaren tüm dış ticaret

¹⁵¹ Memiş, s. 82

politikaları ve mevzuatı AB ile uyumlu hale getirilmiştir¹⁵². Bu dönemden itibaren uygulanan dış ticaret politikaları yine bu doğrultuda değerlendirilmelidir.

1.1.4.2.6.2. 1996 Sonrası Dönemde Dış Ticaret Politikası

20. yüzyılın ikinci yarısı sonrası devletlerin dış ticaret politikaları üye oldukları ya da üye olmayı amaçladıkları uluslararası ekonomik ve ticari entegrasyonların politikaları temelinde şekillenmeye başlamıştı. Bu paralelde, 1990 ve 2000’li yıllarda Türkiye’nin dış ticaret politikalarında DTÖ üyeliği ve AB ile Gümrük Birliği iki temel belirleyici olmuştur¹⁵³.

1980’li yıllardan itibaren dünya ekonomisi ile bütünleşmeye başlayan ve giderek liberalleşen Türkiye dış ticaret politikası özellikle 1995 yılında DTÖ Anlaşması’na taraf olması ve 1996 yılında Gümrük Birliği’ne üye olması ile bu kurumların politikaları çerçevesinde şekillenmiştir. 1990’lı yıllarda önceki dönemlere kıyasla mal hareketlerinin serbestleşmesine neden olan faktörler farklılaşmıştır. Mal hareketlerinde serbestleşme uluslararası anlaşmalar ekseninde şekillenmiştir. Bu olgunun temeli GATT Uruguay Turu ve Avrupa Topluluğu ile Gümrük Birliği Anlaşmalarıdır.

1990’lı yıllara gelindiğinde nominal koruma oranları bir önceki on yıla kıyasla yarı yarıya inmiştir. Mal akımlarında serbestleşme 1992 yılından itibaren uluslararası anlaşmalar bağlamında gelişmiştir. Bunun kaynağı ise daha önceki bölümlerde temellerine değinilen Uruguay Round ve Gümrük Birliği Anlaşmalarıdır. 1995 yılı Ortaklık Konseyi kararları ile 22 yıllık geçiş dönemi tamamlanmıştır. 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Türkiye 15 tam üye ülke ve AB ile serbest ticaret anlaşması bulunan EFTA üyeleri karşısında, karşılıklı olarak sınai mamul tanımına giren ürünlerde gümrük vergisi ve eş vergili etkileri sıfırlamıştır. İşlenmiş tarım ürünlerindeki sınai mamul payına ilişkin katma değer üzerindeki vergi payı da bu çerçevede sıfırlanmıştır. Benzer şekilde, Türkiye AB’nin (Euro-Med) Akdeniz programı çerçevesinde serbest ticaret anlaşması imzaladığı ülkeler ya da AB’ye tam

¹⁵² Nur Dilbaz Alacahan ve Yağmur Akarsu, “Avrupa Birliği Ortak Dış Ticaret Politikasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, **Journal of Life Economics**, Vol. 4, No. 1, Ocak 2017, ss. 25 – 37, <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=6f0e41aa-dba1-44a2-80f6-fcdf1e55275f%40sessionmgr104&vid=0&hid=108>, (04.02.2017).

¹⁵³ Devlet Planlama Teşkilatı, ÖİK660, s.12.

üye olma yolunda Avrupa Ortaklık Anlaşmaları imzalayan Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamayı sürdürmektedir¹⁵⁴.

Türkiye'nin Gümrük Birliği ilişkisini kuran Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16. Maddesi uyarınca, AB'nin Ortak Ticaret Politikasını üstlenme yükümlülüğü ve üçüncü ülkelere yönelik olarak AB'nin tercihli ticaret sistemini üstlenme zorunluluğu ortaya çıkmış ve bu tarihten itibaren ortak politika yürütülmektedir¹⁵⁵. Ankara Antlaşması ile yürürlüğe giren gümrük birliğinin amacı, "Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve hayat şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasında ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmek" olarak belirlenmiştir¹⁵⁶. Türkiye, DTÖ üyeliği çerçevesinde düzenlemelerini gerçekleştirmiş ve uluslararası ticaretin bir parçası olmuştur.

Bu gelişmeler Türkiye için uluslararası yükümlülüklerin artması ve belirlenen normlar çerçevesinde dış ticarete yönelik gerekli uyum çalışmalarının yapılması gereğini ortaya çıkarmıştır. İhracat Teşvik Mevzuatı'nda radikal değişiklikler yapılmış, Dâhilde ve Hariçte İşleme Rejimi ile 1.6.1995 tarihinden itibaren yeni Devlet Yardımları uygulaması başlatılmıştır¹⁵⁷. Dahilde işleme rejimi tezin temel konusu olması sebebi ile ikinci bölümde detaylı olarak, hariçte işleme rejimi ise daha sonraki bölümlerde ekonomik etkili gümrük rejimleri başlığında açıklanacaktır.

Türkiye'nin bu dönemdeki ithalat ve ihracat performansı incelendiğinde; 1980'li yıllarda başlayan ihracatın hızla artışı, 1990'lı yılların ortalarına dek, hızını oransal olarak azaltarak sürdürmüştür. 1994 ekonomik krizi sonucunda gerçekleşen reel devalüasyon oranının yüksekliği ile ortaya çıkan daimi olmayan kur etkisiyle bu

¹⁵⁴ Kazgan, Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, s. 157-158.

¹⁵⁵ Ali Kemal Aydın, "Serbest Ticaret Anlaşmalarının Yeri ve Türkiye'nin Dış Ticaretinin Geliştirilmesindeki Önemi", **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, Sayı XII, Şubat 2004, http://www.mfa.gov.tr/serbest-ticaret-anlasmalarinin-yeri-ve-turkiye_nin-dis-ticaretinin-gelistirilmesindeki-onemi.tr.mfa, (12.05.2016).

¹⁵⁶ Uğur Kılıç, **Türkiye Avrupa Toplulukları İlişkileri, Ekonomik, Sosyal, Siyasi, Hukuki ve İdari Yönden (1963 – 1988)**, TOBB Yayınları, Ankara, 1990, s.32'den Dilek Seymen, Yeni Korumacı Eğilimler, s.239.

¹⁵⁷ Devlet Planlama Teşkilatı, ÖİK660, s.13.

artış bir miktar daha görünmekle beraber 1996 yılından itibaren ivmesini kaybetmiş ve ihracattaki yükseliş rasyoları giderek gerilemiştir¹⁵⁸.

1990'lı yıllarda ithalat ve ihracat üzerinde etkili faktörler bağlamında bazı gelişmeler şu şekilde sıralanabilir¹⁵⁹;

- Gümrük Birliği ile ortadan kalkan ticaret kısıtlamaları ithalatla artışa sebep olmakla birlikte ihracatta da özellikle konfeksiyon ürünlerinde uzak Doğu ülkelerine nazaran fiyat avantajı sağlanmasına etki ederek avantajlar elde edilmesini sağlamıştır.

- GATT Uruguay Round müzakerelerinin ihracatta nakdi teşvikleri kısıtlaması dolaylı teşvik sistemine geçişi zorunlu kılmış, bu durum ise ihracatçıların güçlerinin ilk aşama da zayıflamasına neden olmuştur.

- 1980'li yıllarda faydalanılan kur avantajı yükselen enflasyonla beraber 1995 yılında yok olmuştur. 1998 yılından itibaren yeniden aşırı değerlenen Türk parası dış ticarete yine olumsuz anlamda tesir ederken, 2001 krizinin ardından oluşan sürekli olmayan kur avantajı ihracatı yeniden artırırken, 2002 yılının başından itibaren bu avantaj ortadan kalkmıştır.

- Dünya ticaretinde tarife dışı korumacılık eğilimlerinin artması Yeni Korumacılık olarak adlandırılan yönelimlerin artması sonucunda ülke ihracatçıları uluslararası pazarlarda giderek artan oranlarda güçlüklerle karşı karşıya kalmaya başlamışlardır. Bu gelişmeler ilk etapta ihracatımızı olumsuz yönde etkilemiştir.

- 1999 ve sonrasında petrol ve petrol türevi ürünlerin fiyatlarındaki artışların sonucu olan ek maliyetler de bu süreçte ihracat hacminde negatif etkilere sebep olmuş diğer yandan ise döviz çıkışlarının artmasında rol oynamıştır.

- İhracata yönelik büyüme politikasının, ihracata yönelik sanayileşme stratejisiyle bütünleştirilememesiyle, ihracat ürün kompozisyonunun yeterince geliştirilememesi de gelişen ve dönüşen yeni dünya talep koşullarında ihracatımızın negatif anlamda etkilenmesine sebep olmuştur. Özellikle fiyat ve gelir talep esneklik

¹⁵⁸ Murat Doğanlar, Harun Bal ve Mehmet Özmen, "Uluslararası Ticaret ve Türkiye'nin İhracat Fonksiyonu", **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 7, 2004, ss. 83-109., https://www.researchgate.net/profile/Harun_Bal2/publication/255642458_ULUSLARARASI_TICAR_ET_VE_TURKIYE'NIN_IHRACAT_FONKSIYONU/links/564c961d08ae4ae893ba7a98.pdf, (20.03.2016)

¹⁵⁹ Doğanlar, ss. 83 – 109.

katsayıları düşük mal kompozisyonuna sahip bir üretim yapısı ihracat anlamında bir duraklamaya neden olan en önemli unsurlardan biri olarak ortaya çıkmıştır.

Yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan bu faktörlerle birlikte 1990-1999 yılları arasındaki dönemde yıllık ortalama %8,5 oranında artan ihracata karşılık yıllık ortalama %9 oranında artan ithalat gelirken 2000-2009 yılları arasındaki dönemde ise bu oranlar sırasıyla %15,6 ve %15,9 olarak gerçekleşmiştir. 2010-2015 yılları arasındaki dönemde ise ihracatımız yıllık ortalama %6,3 oranında artarken ithalatımız ise yıllık ortalama %8 oranında artmıştır¹⁶⁰.

İthalat ve ihracattaki değişim oranları aşağıda yer alan Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8: Seçilmiş Dönemler İtibariyle Türkiye İthalat ve İhracat Değişim Oranları

Dönem	İhracat Yıllık Ortalama Değişim	İthalat Yıllık Ortalama Değişim
1990 - 1999	8,50%	9,00%
2000 - 2009	15,60%	15,90%
2010 - 2015	6,30%	8,00%

Kaynak: Duman, s.34.

1980’li yıllardan itibaren ithalat ve ihracatta liberalleşme 1995 yılında DTÖ ve Gümrük Birliği üyelikleri ile birlikte köklü değişiklikleri beraberinde getiren dış ticareti standartlaştırma ve ulusal çıkarların en üst düzeyde tutulması amaçları etrafında birleşen bir dizi mevzuat değişikliğini beraberinde getirmiştir. İthalat Mevzuatı, İhracat Mevzuatı, Gümrük Mevzuatı ve Kambiyo Mevzuatı bu yeni dünya dış ticaretine uyum sağlayacak şekilde şekillenmiştir.

1990’lı yılların başlarından itibaren dış ticaret politikası ve uygulamaları küresel ticarete entegre olma politikası çerçevesinde şekillenmiştir. 1994 ve 1995 yıllarında ithalat vergileri önemli ölçüde azaltılarak Gümrük Birliği uyumu sağlanmaya çalışılmış; 1996 yılı sonrası AB üyeleri ile olan ticaretimizde gümrük vergileri tamamen sıfırlanmıştır. Bunun yanı sıra Birliğin üçüncü ülkelerle yaptığı

¹⁶⁰ Mert Can Duman, “İthalatsız İhracat Mümkün Müdür Hala? Türkiye’nin İthalat Bağımlılığı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Gümrük ve Ticaret Uzmanları Derneği Uman Görüş Dergisi**, Sayı 4, 2016, <https://drive.google.com/file/d/0B4S7pG1v0kv4Uk5WRDVM1NoMk0/view>, ss.32–40.(18.09.2016)

anlaşmalar beraberinde önemli gümrük vergisi tavizlerini getirmiştir. Ankara Anlaşması sadece gümrük vergilerinde değil aynı zamanda miktar kısıtlamalarını kapsayan kararlar getirmiş, taraflar Gümrük Birliği sürecine kadar miktar kısıtlamalarının da kaldırılmasına yönelik yükümlülükleri kabul etmişlerdir. Gümrük Birliği'ne gelinceye kadar olan süreçte Türkiye miktar kısıtlamalarını kademeli olarak kaldırmış ve 1995 yılına gelindiğinde taahhütlere uygun olarak AB çıkışlı ithalatlarda %100 liberalizasyon sağlanmıştır. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 4. ve 7. maddeleri ile Gümrük Birliği kapsamında AB ve Türkiye dış ticaret işlemlerinde uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin yanı sıra, miktar kısıtlamalarının da kaldırılması karara bağlanmıştır¹⁶¹.

1996 yılından günümüze kadar olan ithalat ve ihracat ve ihracat gerçekleştirmeleri ise detaylı olarak Tablo 9'da gösterilmektedir. Bu tarihten itibaren hem ihracat hem de ithalat miktarları ve buna paralel olarak değerlerini anlamlı bir yükseliş trendi izlemiştir. 1999 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeni ile ithalat hacmi daralmış ancak ihracat bir önceki yıl seviyesini koruyabilmiştir. Bu nedenle esasen kriz ekonomisi yaşanmakla birlikte, 1999 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı önceki yıllara nispeten artış göstermiştir. Benzer bir gelişme 2001 krizinde yaşanmış, her ne kadar yaşanan ekonomik daralma tüm alanlarda etkili olsa da ihracat miktarları artış trendini sürdürebilmiştir. Buna karşılık olarak ithalatta ciddi bir daralma yaşanmış ve söz konusu yılda ihracatın ithalatı karşılama oranı 1950'li yıllardan sonra ilk defa bu kadar yüksek oranlara çıkmıştır. 2009 yılına kadar geçen sürede ihracat hacmi ortama %23, ithalat hacmi ise ortalama %25 seviyesinde artarak seyretmiştir.

2009 yılında tüm dünya genelinde yaşanan ekonomik kriz, ekonomimizin dışa açılmasına paralel olarak Türkiye ekonomisini derinden etkilemiş ve bir önceki yıla göre ihracat %22,6 ithalat ise %30,2 daralmıştır. Bu yıla kadar yedi yıl boyunca devam eden ekonomik büyüme trendi 2009 yılında %4,7 küçülmeye dönmüştür. Dünya piyasasında petrol ve emtia fiyatlarının gerilemesi dış ticaret açığındaki büyümeyi geriletici bir etki gösterse de ekonomik küçülme trendinin önüne geçilememiştir. 2009 yılının son üç ayında global finans sistemine ve iktisadi faaliyet

¹⁶¹ Seymen, Yeni Korumacı Eğilimler, s.256.

verilerinin iyileşme eğilimi göstermesi ile iç ve dış talepte de toparlanma eğilimleri başlamıştır¹⁶².

Tablo 9: 1996 – 2018 Yılları Arasında İthalat ve İhracatın Genel Seyri

Değer: 1000 USD

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	%
1996	23.224.465	7,3	43.626.642	22,2	-20.402.178	66.851.107	53,2
1997	26.261.072	13,1	48.558.721	11,3	-22.297.649	74.819.792	54,1
1998	26.973.952	2,7	45.921.392	-5,4	-18.947.440	72.895.344	58,7
1999	26.587.225	-1,4	40.671.272	-11,4	-14.084.047	67.258.497	65,4
2000	27.774.906	4,5	54.502.821	34	-26.727.914	82.277.727	51
2001	31.334.216	12,8	41.399.083	-24	-10.064.867	72.733.299	75,7
2002	36.059.089	15,1	51.553.797	24,5	-15.494.708	87.612.886	69,9
2003	47.252.836	31	69.339.692	34,5	-22.086.856	116.592.528	68,1
2004	63.167.153	33,7	97.539.766	40,7	-34.372.613	160.706.919	64,8
2005	73.476.408	16,3	116.774.151	19,7	-43.297.743	190.250.559	62,9
2006	85.534.676	16,4	139.576.174	19,5	-54.041.499	225.110.850	61,3
2007	107.271.750	25,4	170.062.715	21,8	-62.790.965	277.334.464	63,1
2008	132.027.196	23,1	201.963.574	18,8	-69.936.378	333.990.770	65,4
2009	102.142.613	-22,6	140.928.421	-30,2	-38.785.809	243.071.034	72,5
2010	113.883.219	11,5	185.544.332	31,7	-71.661.113	299.427.551	61,4
2011	134.906.869	18,5	240.841.676	29,8	-105.934.807	375.748.545	56
2012	152.461.737	13	236.545.141	-1,8	-84.083.404	389.006.877	64,5
2013	151.802.637	-0,4	251.661.250	6,4	-99.858.613	403.463.887	60,3
2014	157.610.158	3,8	242.177.117	-3,8	-84.566.959	399.787.275	65,1
2015	143.838.871	-8,7	207.234.359	-14,4	-63.395.487	351.073.230	69,4
2016	142.529.584	-0,9	198.618.235	-4,2	-56.088.651	341.147.819	71,8
2017	156.992.940	10,1	233.799.651	17,7	-76.806.711	390.792.592	67,1
2018	168.023.391	7,0	223.039.038	-4,6	-55.015.647	391.062.429	75,3

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Bu dönemde yaşanan global ekonomik krizin getirdiği durgunluk tüm dünya ülkeleri gibi Türkiye ekonomisinde de üretim ve tüketim talebinde düşüslere sebep olmuştur. Bu düşüş beraberinde ithalat talebinde de düşüşü getirmiştir. Türk parasında yaşanan değer kaybı ve genel fiyatlarda yaşanan düşüş, ithalattaki

¹⁶² Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), **2009 Ekonomik Rapor**, TOBB Yayın No: 2010 / 110, Ankara, 2010, <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomikrapor2009.pdf>, s. 92, (15.09.2016)

gerilemede önemli unsurlar olarak ortaya çıkmıştır. İthalat hacmi içerisinde ara malının yüksek payı ve fiyatlarındaki düşüşün daha yüksek oranlı olması sebebi ile ara malı ithalatındaki düşüş ithalattaki düşüşte belirleyici olmuştur. Böylece 2009 yılı sonunda ithalat % 30,2 azalarak 140.928 milyon dolara gerilemiştir. 2010 yılının sonuna gelindiğinde Türkiye dünya ekonomisi içinde krizden en hızlı çıkan ülkelerden bir olmuş ve yeniden büyüme trendini yakalamış ancak dünya ekonomisinde ve özellikle Avrupa’da resesyonun devam etmesi nedeni ile ihracatta paralel bir artış yaşanmamıştır. Takip eden yıllarda global anlamda ekonomik büyüme hızında meydana gelen artışı ve dünya genelinde talep artışı ile 2010 yılında %11,5 oranında, 2011 yılında %18,5 oranında artan ihracatımız, değer olarak 114 milyar dolardan 135 milyar dolara yükselmiş ve krizden önceki seviyelere varmıştır. Dış ticaret hacmi kriz nedeniyle 2009 yılında %27,2 oranında daralırken, 2010 yılında %23,2 oranında ve 2011 yılında ise %25,5 oranında artarak düzelme eğilimine, senenin sonunda 376 milyar dolara varmıştır. Dış ticaret açığı, 2010 yılında bir önceki yıla göre %84,8 oranı ile rekor düzeye ulaşırken, 2011’de %47,7 oranında artmıştır. İthalatın artışının ihracattan daha yüksek seviyede olması sebebi ile dış ticaret açığı tarihin en yüksek seviyesine çıkarak 72 milyon dolara, ardından 106 milyar dolara yükselmiştir. Değişim takip eden Tablo 10’da özet olarak gösterilmektedir.

Tablo 10: 2009 – 2011 Dış Ticaret Göstergeleri

Göstergeler	2009	2010	2011	(000 000 \$)		
				Değişim Oranı		
				2009	2010	2011
İhracat	102.143	113.883	134.972	-22,6	11,5	18,5
İthalat	140.928	185.544	240.834	-30,2	31,7	29,8
Dış ticaret hacmi	243.071	299.427	375.806	-27,2	23,2	25,5
Dış ticaret dengesi	-38.785	-71.661	-105.862	-44,5	84,8	47,7
İhracatın ithalatı karşılama oranı	72,5	61,4	56,0	10,9	-15,3	-8,7
Dış ticaret dengesinin, ihracata oranı	-38,0	-62,9	-78,4	-28,3	65,7	24,6

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Ekonomik Rapor 2011, TOBB Yayın No: 2012/151, Ankara, 2012, s.246,
https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomik_rapor_2011.pdf, (15.09.2016)

2015 yılı geçildiğinde dünya ticareti yaşanan krizin etkilerini atlatmış toparlanma eğilimiyle devam etmektedir. 2017 yılı verileri ise tüm dünya genelinde

olumlu bir seyir izlemiştir. Ülkelerin neredeyse tamamında pozitif büyüme bulunmaktadır. Son 10 yıllık ekonomi tarihinde ilk kez ekonomik büyüme tüm kıtalarda ve hemen hemen tüm ülkelerde pozitif şekilde ve geçen senenin üzerinde gerçekleşmiştir. Küresel dünya ekonomisinin durgunluktan çıkmaya başlaması ve yükseliş eğilimine girmesi ve uluslararası ticaret hacminde ortaya çıkan genişleme, gelişmekte olan diğer ülkelerdekine benzer şekilde Türkiye'nin dış ticaretinde de iyileşme yönünde etki yapmıştır. Toplam ihracat pazarımızın nerede ise yarısını oluşturan Avrupa ülkelerinin ekonomik trendlerinin de yukarı ivmesi 2017 yılında ihracat hacmimizde olumlu etkilere sebep olmuştur. Bunun yanı sıra euro/dolar paritesindeki yükselme, emtia fiyatlarındaki artış ile birlikte uygulamaya alınan ihracat teşvikleri de ihracattaki pozitif ivmede etkili olmuştur. Önceki iki yılda azalan ihracat değeri, 2017 yılına gelindiğinde yüksek oranda artarak 2014 yılında gerçekleşen önemli seviyeye yaklaşmıştır. Benzer şekilde 2014 yılı itibari ile devam eden ithalat hacmindeki azalma eğilimi 2017 yılında tersine dönmüş ve tekrar yükselme eğilimi başlamıştır. Bu etki büyük oranda, uluslararası ticaret hacmindeki genişleme ile birlikte üretim artışı ve iç talepteki artış, OPEC'in petrol üretiminde kısıntıya gitme tedbiri, Ortadoğu'da devam eden siyasi gerginliklerin etkileri ile ortaya çıkan petrol fiyatlarındaki yükselme ve beraberinde emtia ve altın ithalatında gerçekleşen artış nedeniyle oluşmuştur. İhracatın yüksek oranda ara malı ve hammadde ithalatına dayanıyor oluşu da yine İthalat hacmindeki genişlemenin sebeplerinden biridir¹⁶³.

1996 yılında yürürlüğe giren İthalat Rejim Kararı, amaç ve kapsamı ile küresel ekonomiye uyum sağlamayı hedeflemiş, kanunların çok taraflı ve iki tarafları anlaşmaların hükümleri çerçevesinde yürütüleceğini belirtmiştir. Kararın 1. maddesi kararın amacını, ithalatın ülke ekonomisi yararına ve uluslararası ticaretin gereklerine uygun olarak sağlamak olarak belirtmiştir. Kararın 5. maddesi ise "...kamu ahlakı, kamu düzeni veya kamu güvenliği; insan havan ve bitki sağlığının korunması veya sınai ve ticari mülkiyetin korunması amaçları ile ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde alınan önlemlerin kapsamı dışındaki malların ithali serbesttir" diyerek ithalat politikasının serbestisini ortaya koymuştur. Kararın 4.

¹⁶³ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), **Ekonomik Rapor 2017**, TOBB Yayın No: 2018/306, Ankara, 2018, s. 177, <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2018/EkonomikRapor2017.pdf>, (18.06.2018).

maddesi DTÖ'nün belirlediği kurallar çerçevesinde ulusal çıkarların korunması ve ayrımcı politikaların engellenmesi amacı ile ithalatta uygulanabilecek yasal düzenlemeleri içermektedir. Bu düzenlemeler aşağıdaki şekilde kısaca açıklanarak sıralanabilir¹⁶⁴;

- Bir malın ithalatındaki artışın yerli üreticilere vereceği zarar ya da zarar tehdidi durumunda uygulanabilecek koruma ve gözetim önlemleri. GATT 94'ün 19. maddesi üye ülkelere, yerli bir sanayi dalına zarar veren beklenmedik ithalat artışlarına karşı geçici ithalat yasakları, gözetim uygulamaları, kota ve tarife kontenjanları gibi korunma imkanları tanımıştır.

- İç piyasada haksız rekabetin önlenmesi amacı ile dampingli veya sübvansiyonlu ürünlerin ithalatında haksız rekabeti yani serbest piyasa mekanizması dışında işleyecek ticari faaliyetleri önleyici unsurlar,

- Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler nezdinde ticari haklarının korunmasına yönelik önlemler. Bu önlemler kapsamında Türkiye'nin Ticari Haklarının Korunması Hakkında Karar ve Yönetmelik'ten oluşan mevzuat uygulamaya konmuştur. Amacı, ihraç pazarlarını etkileyen ticari engellere karşı koyulması ve bu engeller kaynaklı oluşan zararın olumsuz etkilerinin giderilmesi amacıyla alınabilecek önlemlerin belirlenmesi ve karar kapsamında DTÖ'nün uzlaşmacılık ilkesi gereği, değerlendirme, karar alma, öneri sunma görevlerini yürüten kurulun oluşturulmasıdır. Değerlendirmeler sonunda verilen tavizlerin askıya alınması, ilgili ülkeye yönelik miktar kısıtlamaları ve ticaret koşullarını değiştirebilecek nitelikli önlemler alınabilmesi mümkündür.

Görüldüğü gibi 1990'lı yılların başlarından itibaren dış ticaret politikası ve uygulamaları küresel ticarete entegre olma politikası çerçevesinde şekillenmiştir. 1994 ve 1995 yıllarında ithalat vergileri önemli ölçüde azaltılarak Gümrük Birliği uyumu sağlanmaya çalışılmış; 1996 yılı sonrasında itibaren AB üyeleri ile olan ticaretimizde gümrük vergileri tamamen sıfırlanmıştır. Bunun yanı sıra Birliğin üçüncü ülkelerle yaptığı anlaşmalar beraberinde önemli gümrük vergisi tavizlerini getirmiştir. Ankara Antlaşması sadece gümrük vergilerinde değil aynı zamanda miktar kısıtlamalarını kapsayan kararlar getirmiş, taraflar Gümrük Birliği sürecine kadar miktar kısıtlamalarının da kaldırılmasına yönelik yükümlülükleri kabul

¹⁶⁴ Selen, Yardım, s. 183 – 186.

etmişlerdir. Gümrük Birliği'ne gelinceye kadar olan süreçte Türkiye miktar kısıtlamalarını kademeli olarak kaldırmış ve 1995 yılına gelindiğinde taahhütlere uygun olarak AB çıkışlı ithalatlarda %100 liberalizasyon sağlanmıştır. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 4. ve 7. maddeleri ile Gümrük Birliği çerçevesinde AB ve Türkiye arasında ithalat ve ihracatta uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin yanı sıra, miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemlerin de kaldırılması karara bağlanmıştır¹⁶⁵.

1.2. İHRACATA DAYALI SANAYİLEŞME VE GÜMRÜK BİRLİĞİ PARALELİNDE İHRACATI TEŞVİK UNSURU OLARAK EKONOMİK ETKİLİ GÜMRÜK REJİMLERİ VE TEŞVİK TEDBİRLERİ

Türkiye'nin, DTÖ'ne üyeliği ve 01.01.1996 tarihinde AB ile Gümrük Birliği'ne dahil olması ile ihracat teşvik uygulamalarına ilişkin mevzuat ve dış ticaret mevzuatının da AB mevzuatıyla eşleştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, uygulanmakta olan nakit teşvikler terk edilmiş, ihracat faaliyetlerinin desteklenmesi benimsenmiştir.

Ülkelerin hem uluslararası pazarda rekabet gücü elde etme hem de var olan rekabet güçlerini korumak amacı ile yardımları yoğun olarak uygulaması, uluslararası arenada haksız rekabete sebep olması, piyasa dengelerini bozması, kaynakların etkin kullanımını zedelemesi, üretim faktörlerinin etkin kullanımına zarar vermesi gibi nedenlerle oldukça karşı çıkılan ve düzenleme gereği oluşturan bir durumdur. Yardımlar ile sağlanan rekabet avantajının evrensel prensipler çerçevesinde uygulanması amacıyla yapılan çalışmalar, başta DTÖ olmak üzere, farklı uluslararası platformlarda titizlikle sürdürülmektedir. DTÖ'nce, teşvik uygulamalarının ortaya çıkaracağı rekabeti bozucu etkilerin giderilmesi ve dünya ticaretinde serbest piyasa ekonomisi koşullarının hüküm sürmesini sağlamak amacı ile uygulamalar getirilmesine yönelik olarak tüm üye ülkelerce ortak hareket edilmesi kararlaştırılmıştır. Teşvik uygulamalarından tümüyle vazgeçilmesi mümkün olmadığından, uluslararası seviyede ortaklaştırılmış bir tanım ve kapsam ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, DTÖ yapısı içinde bir "Devlet

¹⁶⁵ Seymen, Yeni Korumacı Eğilimler, s.256.

Yardımları Anlaşması” imzalanmıştır. Anlaşma, DTÖ Kurucu Anlaşması’nın tamamlayıcı bir unsuru olarak kabul gördüğünden, bu antlaşmada imzası olan bütün ülkeler dolaylı olarak ilgili anlaşmayı kabul etmiş sayılmaktadırlar¹⁶⁶.

Bu anlamda ekonomik etkili gümrük rejimleri olarak ifade edilen antrepo rejimi, geçici ithalat, dahilde işleme rejimi ve hariçte işleme rejimi uygulamaya girmiş bunun yanı sıra bir dizi ihracatı teşvik tedbiri de yürürlüğe konmuştur. Dahilde işleme rejiminin incelenmesinden önce kavramsal bütünlük açısından bu kavramlara ve özellik arz eden diğer gümrük rejimi kavramlarına kısaca yer verilecektir.

1.2.1. Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri

Gümrük rejimi; ihracat ve ithalata konu edilecek olan ürünlere uygulanacak gümrük süreçlerinin, Türkiye gümrük mevzuatında tanımlanan sınıflamalarını ifade etmektedir. Gümrük Kanunu’nun 3. maddesi altında gümrük rejimleri sekiz ana başlık altında toplanmaktadır. Burada rejimleri ekonomik etkili gümrük rejimleri ve diğer rejimler olmak üzere iki ana başlıkta ayırarak incelemek konu bütünlüğü açısından uygun görülmüştür.

Dünya ticaretinde rekabet edebilmek, üretim maliyetlerini bu rekabete imkan verecek seviyelerde tutabilmek için ucuz girdinin olduğu ülkelerde üretim yapılması veya dış ticaret işlemlerinin bu ülkelere gerçekleştirilmesi için fırsat oluşturma açısından, ‘ekonomik etkili gümrük rejimleri’ gümrük ve dış ticaret mevzuatında yerini almıştır. Bu kapsamda Türkiye’de bir katma değer oluşturma ve ekonomiye katkı sağlama niteliği önem kazanmaktadır. Ekonomik etkili gümrük rejimleri iki temel unsuru barındırmaktadır¹⁶⁷;

- Katma değer yaratma sürecinin gümrük idarelerinin izni ve bilgisi altında gerçekleştiriliyor olması,
- Belirli şartların sağlanması karşılığında gümrük vergilerinden istisna ve muafiyet hakkı kazandırmasıdır.

¹⁶⁶ Selen, Yardım, 184 – 185.

¹⁶⁷ Ufuk Selen, **Gümrük İşlemleri ve Vergilendirilmesi**, Güncellenmiş 9. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2017, (Gümrük) s. 85.

Ekonomik etkili gümrük rejimi kavramsal olarak ilk olarak 1/95 sayılı, 26 Mart 1995 Ortaklık Konseyi Kararı ile metin haline getirilmiştir. Bu uygulamalar AB gümrük mevzuatının temelini ifade eden 2913/92 (ECC) Konsey Yönetmeliği (Gümrük Kodu) ve 2454/93 (ECC) Komisyon Yönetmeliği ile düzenlenmiştir.¹⁶⁸ Ekonomik etkili gümrük rejimleri antrepo rejimi, geçici ithalat, dahilde işleme rejimi ve hariçte işleme rejimi olmak üzere dört temel uygulamadan oluşmaktadır. Devam eden başlıklarda bu kavramlar kısaca açıklanacaktır.

1.2.1.1. Antrepo Rejimi

Antrepo rejimi, ithalat tarifelerine ve dış ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmamış, serbest dolaşım¹⁶⁹ rejimine dahil olmamış bir eşyanın gümrükçe denetime tabi olan bir antrepoya alınmasıyla depolanmasıdır. Rejimin temel kurgusu, yurt dışından alınan ve ülkeye getirilmiş olan eşyanın gümrük antrepoya alınmasıyla herhangi ithalat aşamasında ortaya çıkan vergilere tabi olmadan (gümrük vergisi, katma değer vergisi, özel tüketim vergisi gibi) ve ticaret politikası önlemlerine tabi olmaksızın süresiz olarak antrepolarda beklemesini ifade etmektedir¹⁷⁰. Böylece ihracatçı firma, ithal ettiği girdilerin vergilerini depoladığı zaman boyunca ödemeyecek, finansal kazanım sağlayacaktır. 2014 yılında antrepo rejimine getirilen yenilikler nedeni ile firmaların kendi bünyesinde kurdukları antrepolar nezdinde avantajlarını yitirmiş olmakla birlikte antrepo rejimi ülkemizde halen önemli bir teşvik uygulamasıdır. Antrepo rejimine ilişkin hükümler 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 93. – 107. maddelerinde yer almaktadır.

¹⁶⁸ Ali Nural ve Remzi Akçin, **Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri**, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayını, Yayın No: 7, İstanbul, 1996, s. 1.

¹⁶⁹ Serbest Dolaşımda Bulunan Eşya: Tümüyle Türkiye Gümrük Bölgesinde elde edilen ve bünyesinde Türkiye Gümrük Bölgesi dışındaki ülke veya topraklardan ithal edilen girdileri bulundurmayan veya şartlı muafiyet düzenlemelerine tabi tutulan eşyadan elde edilen ve tabi olduğu rejim hükümleri uyarınca özel ekonomik değer taşımadığı tespit edilen veya Türkiye Gümrük Bölgesi dışındaki ülke veya topraklardan serbest dolaşıma giriş rejimine tabi tutularak ithal edilen veya Türkiye Gümrük Bölgesinde, yukarıda belirtilen eşyadan ayrı ayrı veya birlikte elde edilen veya üretilen eşyayı ifade eder.

¹⁷⁰ Sercan Bahadır, Dış Ticaret İşlemlerinde Antrepo Rejimi Bir İhtiyaç mıdır?, **Dünya Gazetesi**, 19 Haziran 2015, <https://www.dunya.com/gundem/dis-ticaret-islemlerinde-antrepo-rejimi-bir-ihtiyac-midir-haberi-283629>, (12.10.2016).

1.2.1.2. Geçici İthalat Rejimi

Geçici ithalat; serbest dolaşımda bulunmayan eşyanın gümrük vergilerin tamamen veya kısmen muaf olarak veyahut ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmadan geçici bir süre ile Türkiye’de kullanılmasını ifade eder. Rejimin amacı ülkeye geçici olarak giren eşyalara ilişkin kolaylık sağlanmasıdır. Bu uygulamada geçici olarak ithal edilen eşyanın nitelikleri değiştirilmez, eşya üzerinde herhangi bir işleme faaliyetinde bulunulmaz ve kullanımından sonra tekrar ihraç edilir¹⁷¹. Türkiye’de geçici ithalat rejimine ilişkin hükümler 4458 sayılı Gümrük Kanunu’nun 128. – 134. maddelerinde yer almaktadır.

1.2.1.3. Hariçte İşleme Rejimi

Hariçte İşleme Rejimi, serbest dolaşımda bulunan eşyanın yurt dışında herhangi bir işlem görmek üzere geçici olarak ihraç edilmesi, işlem görmesini takiben muafiyetten faydalanarak tekrar serbest dolaşıma girmesinin sağlanmasını ifade etmektedir. Bu işlem herhangi bir işleme faaliyeti, tamir veya yenilenme gibi bir nitelik taşıyabilir. Rejimin mevzuatını 2007/11864 Sayılı Hariçte İşleme Rejimi Kararı ile İhracat 2007/5 sayılı Hariçte İşleme Rejimi Tebliği oluşturmaktadır¹⁷². Ayrıca hariçte işleme rejimine ilişkin hükümler 4458 sayılı Gümrük Kanunu’nun 135. – 149. maddelerinde yer almaktadır.

1.2.1.4. Dahilde İşleme Rejimi

Dahilde işleme rejimi, ihracatçı firmalara ihracata konu olan ürünlerini üretebilmek için gereken ve ithal yoluyla elde edilen, bu nedenle gümrük tarifelerine tabi olan girdilere gümrük muafiyeti sağlayan bir teşvik sistemidir. Dahilde işleme rejimi, yurt içinde dünya fiyatlarından temin edilemeyen, hiç temin edilemeyen ya da üretimi yetersiz olan, yeterli kalitede bulunmayan malzemelerin gümrük muafiyetli olarak yurt dışından getirilmesine olanak sağlayarak girdi maliyetlerini azaltarak ihracatı artırmak, ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmak,

¹⁷¹ Nural ve Akçin, s. 3.

¹⁷² Hariçte İşleme Rejimi Kararı, Sayı 2007/11864, Resmi Gazete 26484 – 05.04.2017, m. 1.

ihraç pazarlarını geliştirmek ve ihraç ürünlerini çeşitlendirmek amacıyla oluřturulmuřtur¹⁷³.

Dahilde işleme rejimini diğer ekonomik etkili gümrük rejimlerinden ayıran belli başlı birtakım özellikler bulunmaktadır. İlk olarak, antrepo rejiminde eşya sadece elleçlenebilir. Bunun dışında herhangi bir işleme faaliyetine izin verilmez. Esasen antrepo rejimi eşyanın gümrük rejimine tabi tutulmadan depolanmasını ifade eder. İkinci rejim olan geçici ihracatta ise; yine ithal edilen ürün için herhangi bir işleme faaliyetine izin verilmesi söz konusu değildir. Eşya mahiyetini değiştirmeden kullanım amacı ile ithal edilir ve geldiği şekli ile geri gönderilir. Hariçte işleme rejimi ise hali hazırda serbest dolaşımda bulunan eşyanın işlenmek, tamir edilmek veya yenilenmek üzere geçici olarak yurt dışına gönderilmesinin ardından geri dönüşünde gümrük vergi ve fonlarından muaf tutulmasıdır. Dahilde işleme rejiminde serbest dolaşıma alınan eşyanın ise her türlü işlenme faaliyetine izin verilir ve yeni bir ürün olarak yurt dışına ihraç edilmesi beklenir. Tezin ana konusu olan Dahilde İşleme Rejimi tezin ikinci bölümünde ayrıntılı olarak irdelenecektir.

1.2.2. Diğer Gümrük Rejimleri

Ekonomik etkili gümrük rejimleri ayrı bir başlık altında değerlendirildiğinde geriye kalan gümrük rejimlerini serbest dolaşıma giriş rejimi, transit rejimi, gümrük kontrolü altında işleme rejimi ve ihracat rejimi olarak dört ana başlıkta toplamak mümkündür. Esasen ilk tabi olduğu rejimle birlikte an itibari ile tabi olduğu rejimin gösterilmesi sistemine dayanan rejim kodlama sistemine göre 94 rejim kodu bulunmaktadır. Burada sekiz ana başlık altında uygulanan gümrükleme işlemlerine temel oluşturan gümrük rejimleri anlatılmaktadır. Bahsi geçen 94 rejim kodu bu uygulamaların detaylandırılarak tanımlanmasını ifade etmektedir. Bu kodlama sistemi ve açıklamaları çalışmanın ekler bölümünde verilmektedir.

1.2.2.1. Serbest Dolaşıma Giriş Rejimi

Türkiye'ye gelen eşyaya, ticaret politikası önlemlerinin uygulanması, eşyanın ithali için öngörülen diğer işlemlerin tamamlanması ve kanunen ödenmesi gereken

¹⁷³ Dahilde İşleme Rejimi Kararı, Sayı 2005/8391, Resmi Gazete 25709 – 27.01.2015, m. 1.

vergilerin tahsili ve diğer mali yükümlülüklerin yerine getirilmesiyle tamamlanan rejimi ifade etmektedir¹⁷⁴.

1.2.2.2. Transit Rejimi

İthalat vergileri ve ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmayan serbest dolaşıma girmemiş, İhracatla ilgili gümrük işlemleri tamamlanmış eşyanın, gümrük gözetimi altında Türkiye Gümrük Bölgesi içindeki bir noktadan diğerine taşınmasına uygulanan rejimi ifade etmektedir. Gümrük idareleri, transit rejimine tabi tutulan eşyanın Türkiye Gümrük Bölgesi içinde; Yabancı bir ülkeden yabancı bir ülkeye, yabancı bir ülkeden Türkiye'ye, Türkiye'den yabancı bir ülkeye, bir iç gümrük idaresinden diğer bir iç gümrük idaresine, taşınmasına bu kapsamında izin vermektedir¹⁷⁵.

1.2.2.3. Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi

Gümrük kontrolü altında işleme rejimi, serbest dolaşıma bulunmayan eşyanın Türkiye'de, dış ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmadan, niteliğinde veya kullanım şartlarında farklılığa neden olan bir işleme tabi tutulması ve bu faaliyet sonucunda ortaya çıkan yeni ürünün gümrük vergi tarifesi ile serbest dolaşıma girmesine ilişkin kuralların uygulandığı rejimdir. Ortaya çıkan yeni ürün, işlenmiş ürün olarak ifade olunur¹⁷⁶.

1.2.2.4. İhracat Rejimi

Serbest dolaşımda bulunan eşyanın, ihraç edilme maksadıyla Türkiye Gümrük Bölgesi dışına çıkmasına dair hükümlerin işletildiği rejimi ifade etmektedir. Uluslararası veya ikili anlaşmalar, kanun, tüzük ve kararnamelerle konulmuş

¹⁷⁴ Mehmet Altay Yeğin, “Gümrük Rejimi Nedir? Kaç Çeşit Gümrük Rejimi Vardır?”, 03.09.2018, <https://www.gumruktv.com.tr/kose-yazilari/gumruk-rejimi-nedir-kac-cesit-gumruk-rejimi-vardir>, (04.11.2018), s. 1.

¹⁷⁵ Gümrük Kanunu, Sayı: 4458, Resmi Gazete 23866, 27.10.1999, m. 84.

¹⁷⁶ Gümrük Kanunu, Sayı: 4458, Resmi Gazete 23866, 27.10.1999, m. 123.

yasaklama ve kısıtlama hükümleri saklı kalmak üzere, ürün bazında ihracatta herhangi bir kısıt söz konusu değildir¹⁷⁷.

İhracat rejimi, serbest dolaşımda olan eşyanın başka bir ülkeye ihracı amacıyla Türkiye Gümrük Bölgesi dışına çıkarılmasına ilişkin hükümlerin uygulandığı rejimi ifade etmektedir. İhracat, ticaret politikası önlemleri ve gerektiği takdirde ihracat vergileri de dahil olmak üzere çıkış işlemlerine ilişkin hükümlerin uygulanmasıyla gerçekleştirilir. Türkiye Gümrük Bölgesinden çıkacak eşyanın gümrük beyannamesine tabi olmayacağı hal ve şartlar yönetmelikle belirlenir. Müsteşarlık, gerektiğinde ihraç eşyasının cinsine, niteliklerine ve ihracatın özelliğine göre ihracatın daha kolay yapılmasını sağlayacak usul ve esasları belirlemeye yetkilidir ifadeleri ile Gümrük Kanunu ihracat rejimini tanımlamaktadır¹⁷⁸.

Ekonomik etkili gümrük rejimlerinin de içinde yer aldığı ihracata yönelik teşvik tedbirleri, ihraç pazarlarının geliştirilmesi ve dünya ihracatındaki payımızın artırılması ve uluslararası piyasalara açılan işletmelerin rekabet güçlerinin artırılması için bilhassa KOBİ niteliğindeki firmalar yönünden önem arz eder. İhracat desteklerinin temel gayesi hem üretimi hem pazarlamayı desteklemek, uluslararası pazarlarda karşılaştıkları sorunların giderilmesine yardımcı olmak ve rekabet gücü kazanmalarına olanak sağlamaktır. Yani, devlet yardımlarında temel amaç; üreticiye yardımcı olmak, ihracatçının her açıdan gelişmesine destek olmaktır¹⁷⁹. Devlet tarafında uygulanan bu teşvikler sistematığı “ihracata hazırlık, pazarlama ve markalaşma” olmak üzere üç olgunlaşma seviyesi üzerine programlanmıştır.

1980 yılından itibaren Türkiye’de dış ticaret politikaları içinde kurgulanan ihracata yönelik yardım sisteminde küresel ekonominin gelişen şartlarına uyum sağlayacak şekilde değişiklikler yapılmaktadır. Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla uyumlu bir dış ticaret yardım sistemi geliştirmeye çalışan Dış Ticaret Müsteşarlığı, bu anlamda ilk yardım programını “İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı” adı ile 11 Ocak 1995 tarih ve 22168 sayılı Resmi Gazete ile yürürlüğe almıştır. Yıllar içinde konu Karar’da birtakım değişiklikler yapılmıştır. Güncel koşul ve ihtiyaçlara hitap eden düzenlemelere de devam edilmektedir.¹⁸⁰ 2018 yılında

¹⁷⁷ Yeğin, s. 2.

¹⁷⁸ Gümrük Kanunu, Sayı: 4458, Resmi Gazete 23866, 27.10.1999, m. 150.

¹⁷⁹ Coşkun Atayeter ve Arzu Erol, s. 3.

¹⁸⁰ Selen, Yardım, s. 188.

yapılan düzenlemelerle birlikte bu görev ve sorumluluklar yeniden düzenlenmeye başlanmıştır. Son yapılan düzenlemelerle Ticaret Bakanlığı bu müsteşarlığın rol ve sorumluluklarını yürütmektedir. İhracata yönelik teşvik sistemi nakdi yardımlar, vergi yardımları, krediler ve regülasyonlar olarak dört ana başlık altında toplanabilir. Bu aşamada bu yardımların detaylarına değinilmeyecek ancak dahilde işleme rejiminin ihracata yönelik devlet destekleri içinde yerinin belirlenebilmesi amacı ile Tablo 11’de teşvikler özetlenmektedir.

Tablo 11: İhracata Yönelik Teşvik Tedbirleri

Nakdi Yardımlar	Yurt Dışı Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi * Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesinin (Ur-Ge) Desteklenmesi * İstihdam Yardımı * Pazar Araştırması ve Pazara Giriş Desteği * Pazara Giriş Belgeleri Desteği * Türk Ürünlerinin Yurt Dışında Markalaşması, Türk Malı İmajının Yerleştirilmesi ve Turquality’nin Desteklenmesi * Yurt Dışında Gerçekleştirilen Fuar Katılımlarının Desteklenmesi * Uluslararası Nitelikteki Yurt İçi İhtisas Fuarlarının Desteklenmesi * Tasarım Desteği * Ar-Ge Yardımları * Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi
Vergi Yardımları	Gelir ve Kurumlar Vergisi Yardımları * Serbest Bölgeler kapsamında yapılan ithalat ve ihracat işlemleri dolayısıyla oluşan vergiler Harcama Vergileri ve Fonlara İlişkin Yardımlar * Bazı ithalatlarda KDV istisnası, ÖTV tecil – terkin * İhracatlarda KDV ve ÖTV iadesi Gümrük Vergisi Yardımları * Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri Kapsamında Gümrük Vergisi Muafiyeti * Gümrük Vergisi İadesi Döviz Kazandırıcı Faaliyet Kapsamında Vergi, Resim, Harç İstisnası * Vergi, resim, harç istisnası belgesi * Dahilde İşleme İzin Belgesi / Dahilde İşleme İzni
Krediler	Eximbank Uygulamaları * Kredi garantileri * Sevk öncesi ihracat kredileri * İhracat alacaklarının sigortalanması
Regülasyonlar	* Dış ticaretten sorumlu kuruluşların sağladığı bürokratik kolaylıklar * Ticaret politikası önlemlerinden bağımsız ithalat ve ihracat imkanı * Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi uygulamaları

Kaynak: Selen, Yardım, s.189. ve Emrullah Mete ve Haydar Akyazı, “Avrupa Birliği ve Türkiye’de İhracata Yönelik Devlet Yardımları”, **KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Haziran 2017, Yıl 7, Sayı 13, ss. 91 – 104. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/323899>, (12.10.2018).

Değerlendirmeden takip edilebileceği gibi dahilde işleme rejimi vergi yardımları başlığı altında çok sayıda yardım unsuru ile birlikte bulunmaktadır. Ancak gerek ülkemizde gerekse uygulama alanı bulduğu diğer ülkelerde dahilde işleme rejimi en önemli ihracatı teşvik unsuru olarak kabul edilmektedir.

Dış ticaretimizin ve teşvik uygulamalarının incelenmesinin ardından ikinci bölümde dahilde işleme rejimi mekanizması incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DAHİLDE İŞLEME REJİMİ

Önceki bölümde detaylıca açıklandığı üzere Türkiye’de ekonomi politikaları ve buna bağlı olarak da dış ticaret politikaları 1980 sonrası köklü bir değişime uğramıştır. Buna bağlı olarak gerek GATT gerekse AB ilişkileri, dünya ticaretine getirilen yasal düzenlemeler neticesinde bir dizi mevzuat değişikliği süreci başlamış, ihracatı teşvik tedbirleri de bu bağlamda yeniden düzenlenmiştir. Bugün uygulanan halini esasen 1995 yılında yapılan düzenlemelerle almıştır.

AB ile ülkemiz arasında Gümrük Birliği’nin tamamlanması ile ilgili 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın 26ıncı maddesine göre; Türkiye, Topluluk Gümrük Kodu’nu oluşturan (EEC) 2913/92 sayılı ve 12 Ekim 1992 tarihli Konsey Yönetmeliği ile onun uygulama hükümlerini belirleyen (EEC) 2454/93 sayılı ve 2 Temmuz 1993 tarihli Komisyon Yönetmeliğinin ekonomik etkili gümrük rejimlerinin de dahil olduğu temel alanlara ilişkin hükümlerini üstlenmeyi taahhüt etmiştir¹⁸¹. Akabinde 01.01.1996’da 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararları’nın yürürlüğe girmesi ile gümrük birliğinin uygulama usulleri benimsenmiştir. AB’ne uyum sürecinde, AB dış ticaret normlarına uygun dış ticaret mevzuatı yürürlüğe konması gereğince üçüncü ülkelere yönelik ekonomik etkili gümrük ve dahilde işleme rejimi yürürlüğe girmiştir.

Bu bölümde bu düzenlemeler beraberinde yeni teşvik sistemi olarak yürürlüğe giren Dahilde İşleme Rejimi (DİR) uygulaması incelenecek, bölümün takip eden alt başlıklarında AB düzenlemeleri ve rejimin dış ticaretimiz üzerindeki etkisine yer verilecektir.

2.1. DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN ÇERÇEVESİ VE AMACI

Dahilde işleme rejimi, “İhraç ürünlerine dünya piyasalarında rekabet gücü kazandırmak ve ihraç ürünlerimizi çeşitlendirmek amacıyla, dünya piyasa fiyatlarından gümrük muafiyetli olarak, ticaret politikası önlemlerine tabi olmaksızın, ihraç ürünün üretimi için gerekli olan ve fiyat ve/veya kalite bakımından yurt içi

¹⁸¹ Devlet Planlama Teşkilatı, ÖİK682, s. 246.

piyasalardan temin edilemeyen, hammadde, yardımcı madde ve ambalaj malzemeleri ithalatına imkan veren ekonomik etkili bir gümrük rejimidir¹⁸². Bununla beraber dahilde işleme rejimi, ithal eşyanın vergileri ödenerek ithal edilmesi, yurt içinde işlenmesinden sonra ihraç edilmesi sırasında ödenen vergilerin geri alınması sistemini de içermektedir. Bir başka tanımla firmaların, öngörülen süre zarfında işlendikten sonra ihraç edilmek şartıyla ihraç ürünlerinin üretiminde ihtiyaç duydukları malları, ithalatta alınması gereken her türlü vergiden muaf olarak ve ticaret politikası önlemlerine tabi olmaksızın getirmelerine imkan sağlayan bir teşvik uygulamasıdır¹⁸³.

Bir başka ifade ile dahilde işleme rejimi; ihracat yapma taahhüdü vermek şartıyla üretimde kullanılacak ham madde ve yarı mamullerin ithal edilmesi esnasında uygulayacak gümrük vergisinden muafiyet sağlayan bir ihracatı teşvik sistemidir denilebilir¹⁸⁴. Bu bağlamda dahilde işleme rejiminin yatırım alanlarının genişletilmesi, istihdamın artırılması ve makroekonomik hedeflerin tutturulması gibi amaçları mevcuttur¹⁸⁵.

Dahilde işleme rejimi, 1980 yılında uygulanmaya başlanan İhracatı Teşvik Mevzuatının gümrük birliği ekseninde ülke iktisadi politikaları göz önüne alınarak, AB gümrük koduna uyumlaştırılması ile oluşturulmuştur. 01.01.1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Dahilde işleme rejimi, rejim tanımı ile ilk olarak bu tarihte kanunlarımıza dahil olmuşsa da esasen ülkemizde benzer bir uygulama 1984 İhracat Teşvik Tebliği'nde bulunmaktadır. Tebliğde, ihracata konu olan ürünün üretiminde kullanılan girdilerin, belirli nispette ihracat taahhüdüne karşılık olarak, gümrük işlemlerine tabi olmadan ithal edilmesine izin verilmesi olarak ifade edilmiş ve Gümrük Muafiyetli İthalat adıyla mevzuatta yer bulmuştur. Günümüze uygulanan

¹⁸² Ekonomi Bakanlığı, **Dahilde İşleme Rejimi**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/ihracat/mevzuat/ihrMevzuatDir.jsessionid=wFJ6q>, (12.10.2016).

¹⁸³ Mustafa Durman ve Hüseyin Önder, **İhracat Teşvikleri**, 1.Basım, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2007, s.74.

¹⁸⁴ Ümit Engin Tekin, “Dahilde İşleme Rejiminin İhracat ve İthalat Üzerine Etkileri (1996 – 2016)”, **International Journal of Economic Studies Dergisi**, Cilt 3, Sayı 6, 2017, http://www.javstudies.com/Makaleler/2029054952_18.%20ID_597.%20%C3%9Cmit%20Engin%20TEK%C4%B0N_192-206.pdf, s. 194.

¹⁸⁵ Sami Ceyhan, “Dahilde İşleme Rejiminin Uygulanması ve Aksayan Yönleri”, **Gümrük Dergisi**, Yıl 15, Sayı 54, Ocak – Mart 2006, s. 47.

dahilde işleme rejimi de temelinde bu sistemden yola çıkılarak hazırlanmıştır¹⁸⁶. Dahilde İşleme Rejiminin amacına 27/01/2005 tarih ve 25709 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmış 2005/8391 sayılı Dahilde İşleme Rejim Kararının 1. maddesinde değinilmiştir.

Dahilde işleme rejiminin yürürlüğe konma amacı ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet avantajı elde etmek, ihracata konu olan pazarları geliştirebilmek ve bu sayede ihracat hacmini artırmak ve çeşitlendirmek hedefiyle ihracatçıların, dünya piyasa fiyatlarından gümrük muafiyetli olarak hammadde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul, değişmemiş eşya ile ambalaj ve işletme malzemeleri ithaline imkan sağlamaktır. Dahilde İşleme Rejimi, hammadde ve yarı mamul ithalatı sırasında alınması gereken vergilerin teminata bağlanmasına dayanan şartlı muafiyet sistemi ve ithalat sırasında ödenen vergilerin daha sonradan iade edilmesine dayanan geri ödeme sisteminden oluşmaktadır¹⁸⁷.

Gümrük rejimi olarak, dahilde işleme rejimini bir dış ticaret yardım unsuru olarak tanımlamak mümkündür. Bu değerlendirme üç gerekçeye dayanır. Bunlardan ilki; uygulamanın yararlanan firmalara “işletme sermayesini güçlendirme olanağı” sağlamasıdır. Firmalar yaptıkları ithalat için ödemeleri gereken vergileri ve fonları ödemeyerek işletme sermayesi olarak kullanabilmektedirler. İkinci gerekçe ise; uygulamanın “ithalatçı firmaya fiyat rekabeti üstünlüğü” sağlamasıdır. Son olarak, ödenmeyen vergiler aynı zamanda maliyet azaltıcı bir unsur olmakta ve firmalara uluslararası piyasalarda “maliyet avantajı” sağlamaktadır. Bu anlamda değerlendirildiğinde dahilde işleme rejimi özetle bir yardım düzenlemesidir.

Dahilde işleme rejiminin asıl amaç ve görevi Dünya Bankası’nca yapılan tanımlaya göre; endüstriye gümrük vergisi ve diğer vergiler gibi ek maliyetler ortaya çıkarmadan nihai ihraç ürününü üretebilmesinde yardımcı olmaktadır¹⁸⁸.

¹⁸⁶ Yavuz Mollasalihoğlu, **İhracat Teşvikleri**, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/ihrtres.doc>, (20 Ocak 2007), s.4.’den Tuba Namlı, **Dahilde İşleme Rejiminin Uygulama Alanı ve Türkiye’de Etkinliği**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 3.

¹⁸⁷ Abdullah Takım ve Ş. Mustafa Ersungur, “Dahilde İşleme Rejimi: İhracat ve ithalat Üzerindeki Etkisi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 2, 2010, s. 292.

¹⁸⁸ World Bank, **Duty and Tax Relief and Suspension Schemes: Improving Export Competitiveness**, http://siteresources.worldbank.org/INTEXPCOMNET/Resources/duty_and_tax_toolkit_pub_screen_2_009.pdf, 2009, s. 8, (06.09.2016).

Dahilde işleme rejiminin diğer amaçlarını Altunyıldız ve Başer değerlendirmiş 1999 yılında yaptıkları bir çalışmada değerlendirmiş ve bu değerlendirme literatürde genel kabul görmüştür. Diğer amaçlar şu şekilde sıralanmaktadır¹⁸⁹;

- Yurtiçinde üretilen hammadde ve yarı mamullerin ihracat için gerekli kaliteye ve niteliklere sahip olmaması veya zamanında teslim edilememesi durumlarında ihracatçı firmalara ihtiyaç duydukları malları diğer ülkelerden temin etme imkanı sağlaması,
- Yurtdışı pazarlarda mevcut talebin artmasına yönelik olarak yeni iş ve işgücü imkanlarını ortaya çıkarması,
- Üretimin, yurtiçi tüketimin yanı sıra uluslararası pazarlarda mevcut talebe yönelik bir boyut kazanması ile birlikte, ölçek ekonomisi yaratması,
- Tüketicilerin kullandıkları nihai ürünlerin, üretiminde belirli girdilerin kullanılması konusunda hassas olmaları halinde, bu girdilerin sağlandığı ülkelerden temin edilmesi zorunluluğuna çözüm saplanıyor olması,
- Rekabeti artırması nedeniyle yurtiçinde faaliyet gösteren firmaların kendilerini uluslararası piyasa koşullarına uyum sağlamaya zorlaması ve kalitenin uluslararası seviyeye yükseltilmesi.
- Dahilde işleme rejimi esasen, ihracatçı firmalara uluslararası arenada rekabet gücü kazandırmak amacı ile hammadde veyahut yarı mamullerini gümrük rejimi hükümlerine tabi tutmadan kullanmasını ve üretilen katma değerli ürünün ihraç edilmesini amaçlamaktadır.

Dahilde işleme rejiminin mevzuat ve işleyiş açısından incelenmesinden önce rejim kapsamında kullanılan kavramların açıklanması konunun takibi açısından uygun olacaktır.

2.2. DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN YASAL DAYANAĞI

Dahilde İşleme Rejiminin yasal dayanağı önceki bölümlerde belirtildiği üzere Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'ni tesis eden 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'dır. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın gümrük hükümleriyle ilgili

¹⁸⁹ Ziya Altunyıldız ve Feridun Başer, "Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Dahilde İşleme Rejimi Uygulamaları", *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*, 1999, ss.17-33

28.Maddesinin 1.fıkrasının (f) bendinde yer alan Türkiye'nin ekonomik etkisi olan gümrük işlemleri ve erteleme rejimlerine uyum sağlaması gereği, dahilde işleme rejiminin uygulanabilirliğinin esasını teşkil etmektedir¹⁹⁰.

Dahilde işleme rejimine ilişkin hükümler, 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 108-122. maddelerinde ve söz konusu kanunun uygulanmasına ilişkin Gümrük Yönetmeliği'nin 347-398. maddelerinde yer almaktadır. Gümrük Kanunu'nun 80. maddesi dahilde işleme rejiminin işleyişiyle ilgili usul ve esasların belirlenmesi konusunda Bakanlar Kurulu'nu yetkili kılmıştır. Bakanlar Kurulu kararıyla dahilde işleme rejiminin fiilen yürütülmesi ise Ekonomi Bakanlığı'na bugünkü adıyla Ticaret Bakanlığı'na bırakılmıştır. Ticaret Bakanlığı, yayımladığı tebliğlerle dahilde işleme rejiminin teknik altyapısını oluşturmaktadır. Dahilde İşleme Rejimi, 31/12/1995 tarih ve 25510 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 95/7615 sayılı "Dahilde İşleme Rejimi Kararı" ile yürürlüğe girmiş ve 05/05/1996 tarihinde "İhracat 96/1" no'lu "Dahilde İşleme Rejimi Tebliği" ile uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'de dahilde işleme rejimi halen; 27/1/2005 tarihli ve 25709 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2005/8391 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Kararı ve bu Karar'a istinaden çeşitli tarihlerde çıkarılmış tebliğler çerçevesinde yürütülmektedir.

Dahilde işleme rejimine ilişkin mevzuat aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- 4458 Sayılı Gümrük Kanunu (GK): 108 ila 122 md.
- Gümrük Yönetmeliği (GY): 349 ila 375 md.
- 2005/8391 Sayılı Dahilde İşleme Rejimi Kararı (DTM)
- 2006/12 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliği (DTM)
- 2005/2 sayılı İhracat Sayılan Satış ve Teslimler Hakkında Tebliğ (DTM)
- İhracat 2007-2 Sayılı Dahilde İşleme Rejimine İlişkin İşlemlerin Bilgisayar Veri İşleme Tekniği Yoluyla Yapılmasına Dair Tebliğ (Dercedilmiş Metin)
- 2015-2 sayılı Tekstil, Konfeksiyon, Deri ve Deri Ürünlerine İlişkin Dahilde İşleme Rejimi Genelgesi
- 2016-1 Sayılı Tarım Ürünlerine İlişkin Dahilde İşleme Rejimi Genelgesi
- Diğer ikincil düzenlemeler

¹⁹⁰ Murat Ozan Başkol, "Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığının Dahilde İşleme Rejimi Açısından Analizi", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 12, Yıl 12, Sayı, 2016, <http://iibfdergi.ibu.edu.tr/index.php/ijesr/article/view/957>, s. 2. (12.10.2017).

Dahilde işleme rejiminde kullanılan kavramlar 2006/12 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliği'nde sıralanmış ve çalışmanın ekler bölümüne dahil edilmiştir.

Takip eden alt başlıkta dahilde işleme rejiminin uygulama usulleri ve esasları olarak, rejimin uygulanmasına ilişkin tüm kavramlar ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.3. DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN UYGULAMA USUL VE ESASLARI

İhracatçıların öngörülen süre zarfında işlendikten sonra ihraç etmeleri şartıyla, ihraç mallarının üretimi için ihtiyaç duydukları malları, ithalatta alınması gereken her türlü vergiden ve diğer ticaret politikası önlemlerine tabi olmaksızın teminat karşılığında ithal edilmelerine olanak sağlayan bir teşvik sistemi olan dahilde işleme rejimidir.¹⁹¹ İhracatçıların vergi yüklerinin azaltılmasını sağlayarak uluslararası piyasada rekabet gücü kazandırmayı amaçlamaktadır.

Rejime konu olan “işleme” kavramı 2005/8391 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Kararı'nda “eşyanın montajı, kurulması ve diğer eşya ile birleştirilmesi dahil olmak üzere işçiliğe tabi tutulması, işlenmesi, yenilenmesi, düzenli hale getirilmesi dahil olmak üzere tamir edilmesi ile işleme sırasında tamamen veya kısmen tüketilse dahi işlem görmüş ürünün bünyesinde bulunmayan ancak, bu ürünün üretilmesini sağlayan veya kolaylaştıran önceden belirlenmiş bazı eşyanın kullanılması¹⁹²” olarak ifade etmekte ve oldukça geniş bir kullanım alanı sağlamaktadır. Dahilde İşleme Rejimi Tebliğ eklerinde dahilde işleme rejimi kapsamında ithal edilmeyecek olan eşyalar listesi fasıllar bazında sıralanmış; bunlar dışındaki ürünlerin bu kapsamda değerlendirileceğini böylece ifade etmiştir.

Dahilde işleme rejimi, iki farklı kavramla uygulama sunmaktadır. Bunlar dahilde işleme belgesi ve dahilde işleme iznidir. Yukarıdaki bölümlerde açıklandığı üzere **Dahilde İşleme İzin Belgesi**, ihracat ile ihracat sayılan satış ve teslimlerde gümrük muafiyetli ithalat ve/veya yurt içi alımlara imkan sağlayan Bakanlıkça düzenlenen belgeyi ifade etmektedir. İhracatçılar belge kapsamında belirtilen miktarlarda belge süresi boyunca ithalatlarını yapmaya devam

¹⁹¹ Osman Barbaros Kemer, **İhracat Teşvikleri Teori ve Uygulama**, 1.Basım, Alfa Yayınları, Bursa, 2003, s. 125.

¹⁹² Dahilde İşleme Rejimi Kararı, Sayı 2005/8391, Resmi Gazete 25709 - 27.01.2005, m. 3.

etmektedirler. **Dahilde İşleme İzni**, ise gümrük idarelerince verilmekte olan ihrac amacıyla gümrük muafiyetli ithalata imkan sağlayan izni ifade etmektedir ve kısıtlı sayıda ürün ve yine kısıtlı sayıda ithalat işlemine olanak sağlamaktadır.

Özetle sistem hem mal çeşitliliği hem de uygulama açısından ihracatçı firmalara oldukça geniş bir yelpazede yardım unsuru sağlamaktadır. Bu bölümde bu geniş kapsamlı yardım unsurunun uygulama usul ve esaslarının detaylandırılması amaçlanmıştır.

2.3.1. Dahilde İşleme Tedbirleri

Dahilde işleme rejimi iki farklı tedbir ile uygulanmaktadır. Bunlar ithalat sırasında vergilerin hiç ödenmemesi yöntemi olan şartlı muafiyet sistemi ve ithalat sırasında ödenen vergilerin ihracat aşamasında geri alınmasını ifade eden geri ödeme sistemidir.

AB uygulamalarına benzer şekilde ülkemizde de dahilde işleme uygulamasında yapılacak işlemler için çeşitli kodlar belirlenmiştir. Bunlar “muafiyet kodları” olarak adlandırılmakta ve sistemsal olarak yapılan işlemin mahiyetini tanımlamaktadır. İlerleyen bölümlerde detaylı anlatılacak olan bu uygulama biçimleri muafiyet kodları ile birlikte aşağıdaki gibidir;

D1A DİR Şartlı muafiyet

D1B DİR Eşdeğer eşya uygulaması çerçevesinde ihracat ve ithalat için

D1C DİR İşletme malzemesi- KDV peşin alınır

D3 DİR ihracat sayılan satış ve teslimler için

D3A DİR ihracat sayılan satış ve teslimler için

D3B DİR ihracat sayılan satış teslimler-ÖTV Kan. I say. liste kapsamı

eşya

D5 DİR-Geri Ödeme Sistemi

D5A DİR-Geri Öd.Sis.-2008/14162 say. BKK Ticaret politikası önlemleri uygulanmaz

Devam eden başlıklarda rejimin uygulama usul ve esasları incelenecektir.

2.3.1.1. Şartlı Muafiyet Sistemi

Şartlı muafiyet kavramı 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nda tanımlanmıştır; eşyanın bir şartlı muafiyet düzenlemesine tabi tutulması, söz konusu eşya için tahakkuk edebilecek her türlü gümrük vergilerine karşılık teminat verilmesini ifade etmektedir. Tanımda geçen şekli ile¹⁹³;

- Transit,
- Antrepo,
- Şartlı muafiyet sistemi kapsamında dahilde işleme,
- Gümrük kontrolü altında işleme,
- Geçici ithalat rejimlerinin uygulanması anlamına gelmektedir.

Serbest dolaşımda bulunmayan eşyanın tabi tutulduğu yukarıda belirtilen rejimlere şartlı muafiyet rejimleri de denilmektedir. Söz konusu rejimler, -transit rejimi hariç olmak üzere - bir önceki bölümde anlatıldığı üzere aynı zamanda ekonomik etkili rejimler olarak da adlandırılmaktadır.

Dahilde işleme rejimi kapsamında şartlı muafiyet sistemi ise; dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında ihracı taahhüt edilen işlem görmüş ürünün elde edilmesinde kullanılan ve serbest dolaşımda bulunmayan hammadde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul ile değişmemiş eşya, ambalaj ve işletme malzemesinin, Türkiye Gümrük Bölgesinde (serbest bölgeler hariç) yerleşik firmalarca, ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın, vergisi teminata bağlanmak suretiyle ithal edilmesi ve ihracat taahhüdünün gerçekleşmesini takiben, alınan teminatın iade edilmesidir. Bu kapsamda, işletme malzemesinin serbest dolaşıma alınması durumunda, katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi tahsil edilir ve ticaret politikası önlemleri uygulanır¹⁹⁴.

Şartlı muafiyet sistemi, rejimin en geniş kullanım alanı olan alt başlığıdır. Sistemde ihracatçılar ithal etmek istedikleri malzemelerle ilgili başvurularında ihraç edecekleri işlenmiş ürün miktarı üzerinden ihtiyaçları olan girdiyi belirtmekte ve bu girdilerin kati ithalatından doğacak her türlü vergiyi teminata bağlamayı kabul etmektedirler. Bu aşamada ithal edilen malzemenin işlenmiş

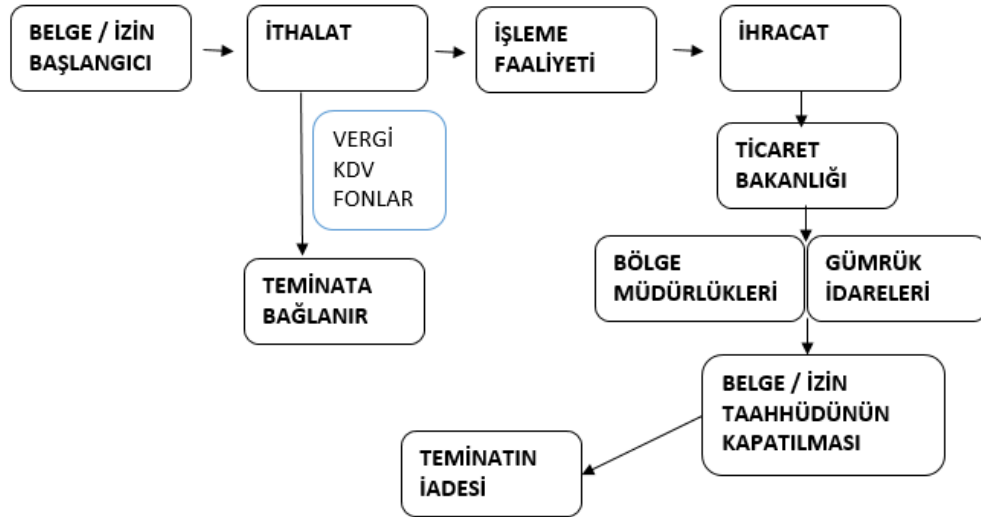
¹⁹³ Gümrük Kanunu, Sayı 4458, Resmi Gazete 23866 - 27.10.1999, m. 79.

¹⁹⁴ Dahilde İşleme Rejimi Kararı, Sayı 2005/8391, Resmi Gazete 25709 - 27.01.20015, m. 5.

ürüne olan oranını ifade eden verimlilik oranı izin verilecek olan miktarın hesaplanması açısından önem arz etmektedir. İhracat taahhütlerinin yerine getirilmesi ve dahilde işleme izin belgesinin kapatılmasının ardından vergiler karşılığı alınan teminatlar gümrük idaresince ihracatçı firmaya iade edilmektedir.

Şartlı muafiyet sisteminin işleyiş mekanizması Şekil 2’de özetlenmiştir.

Şekil 2: Şartlı Muafiyet Sisteminin İşleyişi

Kaynak: Çalışmanın yazarı tarafından derlenmiştir.

Şekilden de takip edilebileceği üzere ihracatçı dahilde işleme izin belgesini / iznini aldıktan sonra bu kapsamda ithalat işlemini yapar ve bu sırada oluşan vergi ve fonlar teminata bağlanır. İthal edilen malzeme işlenerek yeni bir ürün oluşturulur ve bu yeni ürün ihraç edilir. Ticaret Bakanlığı içinde Bölge Müdürlükleri ve Gümrük İdareleri kendilerine düşen süreçleri işletir. İhracatçısının başvuru sırasında taahhüt ettiği ihracat tamamlandığında bu taahhüdün kapanma aşamasına gelinmiş olur. Belgenin / iznin kapanmasını takiben verilen teminatlar geri alınmaktadır. Şartlı muafiyet kapsamında yapılan işlemlerin muafiyet kodu D1’dir. D1A ise de ithalat sırasında oluşan vergi ve fonların teminat altına alındığını ifade etmektedir. Burada şematize edildiği gibi ithalatın önce yapıldığı durum “**önceden ithalat**” olarak tanımlanmaktadır.

İşlem görmüş ürünlerin üretimi için ithal eşyası yerine teknik özellikleri itibariyle aynı nitelikleri taşıyan hammadde, yardımcı madde, vb. maddeler ihracat işleminde sonra ithal edilebileceği gibi yurtiçinden de temin

edilebilmektedir. Bu kapsamda kullanılacak eşya; asgari 8 - 12'li bazda gümrük tarife istatistik pozisyonu, ticari kalite ve teknik özellikleri itibarıyla aynı kalite ve nitelikleri taşıyan eşya olmalıdır. **Önceden ihracat;** İthal eşyasının şartlı muafiyet sisteminde ithal edilmesinden önce, eşdeğer eşyadan elde edilmiş işlem görmüş ürünün ihraç edilmesini ifade eder. İhracatın önceden yapılması ve malzemenin sonradan ithal edilmesi ya da yurtiçinden temin edilmesine **eşdeğer eşya** kullanımı adı verilmektedir. Ancak, eşdeğer eşya olarak kullanılan tarım ürünlerinin ithal eşyası ile ticari kalite, teknik özellik ve niteliği itibarıyla aynı olduğuna yönelik tespit, tam tarife (yani 12'li bazda tarife) pozisyonuna göre yapılmaktadır¹⁹⁵. Yine bu sistem çerçevesinde, Dahilde İşleme İzin Belgesi kapsamında önceden ihracat yapılmasına, daha sonra ise girdilerin ithalatının dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleştirilmesine izin verilmektedir¹⁹⁶. Bu durum ise 2005/8391 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Kararı'nın 2. maddesi altında "önceden ihracat" olarak tanımlanmaktadır.

Önceden ihracat yapılması durumunda, bu ihracat karşılığı yapılabilecek olan ithalat dahilde işleme izin belgesinin belirlenen süresi içerisinde yapılabilmektedir. Bu aşamada yapılan ithalat işleminde KDV dahil olmak üzere bütün vergiler teminata bağlanmaktadır. Bu işlemde de yine ticaret politikası tedbirleri uygulanmamaktadır. Önceden ihracat işleminden sonra bu ihracata denk gelen oranda ithal edilen eşya, belge sahibi firma tarafından belge süresi içinde serbestçe kullanılabilir¹⁹⁷. Bunun bir istinası kamu kurum ve kuruluşlarından yapılan alımlardır. Buna göre Dahilde İşleme Tebliği, "süresi sona erse dahi dahilde işleme izin belgesi kapsamında ilgili kamu kurum ve kuruluşlarından belge süresinden sonra da yurt içi alım yapılabilir. Bu alımlara, taahhüt kapatma müracaatının bu Tebliğin 37. maddesinde belirtilen süreler

¹⁹⁵ Ebru Asar ve Muhittin Adıgüzel, **Türkiye'de Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticaretine Etkileri**, T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, Tartışma Metinleri WPS No/76/2017-02, 2017,

<http://www.ticaret.edu.tr/uploads/dosyalar/921/76%20T%C3%BCrkiye%E2%80%99de%20Dahilde%20T%C4%B0%C5%9Fleme%20Rejimi%20Ve%20T%C3%BCrk%20Di%C5%9F%20Ticaretine%20Etkileri.pdf>, s. 7, (12.10.2017).

¹⁹⁶ Mehmet Maç ve Eylem Yavuz, **Dahilde İşleme Rejiminde Önceden İhracat**, 01.07.2003, <http://www.vergi.tc/makaleDetay/MehmetMac/DAHILDE-ISLEME-REJIMINDE-ONCEDEN-IHRACAT/11f05043-c26d-4438-8843-c597de84704b>, (10.10.2017).

¹⁹⁷ Dahilde İşleme Rejimi Kararı, Sayı 2005/8391, Resmi Gazete 25709 - 27.01.2005, (Değişik:R.G.-04/12/2012-28487), m. 5.

içerisinde yapılması kaydıyla, ilgili bölge müdürlüklerince izin verilir. Bu kapsamda yapılan alımlarda teminat aranmayabilir” demektedir.

Yurt içi alım uygulaması esasen, yurt içi üreticilerin dahilde işleme belgesi ile yapılan ithalatlar karşısında haksız rekabetten korunmasını amaçlamaktadır. Dahilde işleme izin belgesi kapsamında ihracı taahhüt edilen işlem görmüş ürünün elde edilmesinde kullanılan hammadde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul, değişmemiş eşya ve ambalaj malzemeleri, ithal edilebileceği gibi, yurt içinden de temin edilebilmektedir¹⁹⁸.

Belge kapsamında katma değer vergisinde tecil-terkin sistemine istinaden T.C. Şeker Kurumunca tespit edilen şeker fabrikalarından ve Toprak Mahsulleri Ofisinden alım yapılabilmektedir. Belge kapsamında ihraç edilmek üzere yurt içinden temin edilen eşya, KDV ve ÖTV hükümleri saklı kalmak kaydıyla ithal eşyası gibi değerlendirilmektedir. Ancak, belge kapsamında yurt içinden temin edilen eşya için, bu Tebliğin ikincil işlem görmüş ürüne ve döviz kullanım oranına ilişkin hükümleri uygulanmamaktadır¹⁹⁹. Yapılan son düzenleme ile yurtiçi alımın belge süresi içerisinde gerçekleştirilme şartı kaldırılmıştır. İşlem görmüş ürünün ihracının gerçekleştiğinin belgelenmesi kaydıyla, süresi sona erse dahi dahilde işleme izin belgesi kapsamında T.C. Şeker Kurumunca tespit edilen şeker fabrikalarından ve Toprak Mahsulleri Ofisinden belge süresinden sonra da yurt içi alım yapılabilmektedir²⁰⁰.

Bu uygulama Katma Değer Vergisi Kanunu’nda “tecil – terkin” düzenlemesi olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde konu detaylı olarak incelenecektir.

Teminat uygulaması; Henüz ihracat gerçekleşmemişken ithal malının vergisiz olarak ihracatçıya teslimi vergi emniyeti açısından sakıncalı görüldüğü için bu vergiler belirli şartlar ile teminata bağlanmakta, ihracın gerçekleştiğinin tevsikine bağlı olarak teminat çözülmektedir²⁰¹. Bu vergileri teminata bağlama işlemi

¹⁹⁸ Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, m.7.

¹⁹⁹ Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, m. 7.

²⁰⁰ Solmaz Gümrük Müşavirliği, “Dahilde İşleme Rejimi Tebliği’nde Değişiklik Yapılmıştır”, **Sirküler 2018/80**, 03.05.2018, <http://www.solmaz.com/sirkuler/dahilde-isleme-rejim-tebliginde-degisiklikler-yapilmistir/>, (03.05.2018).

²⁰¹ Maç ve Yavuz, Dahilde İşleme Rejiminde Önceden İhracat.

literatürde “askıya alma” olarak bilinmektedir. Dahilde İşleme Rejimi Kararı, devletin olası alacaklarını garanti altına alabilmesi için teminat uygulamasını getirmiştir. Tebliğin 8. ve 9. maddeleri bu önlemi izah etmektedir. 8. Madde; “Şartlı muafiyet sistemi çerçevesinde dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında yapılacak ithalattan doğan vergi, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunda belirtilen esaslar çerçevesinde teminata tabidir. Ancak, şartlı muafiyet sistemi çerçevesindeki dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında yapılan ithalatta uygulanan teminat oranı Bakanlıkça (İhracat Genel Müdürlüğü), bu ithalattan doğan vergi tutarının 2 (iki) katına kadar artırılabilir. (3) Birinci fıkra hükmü çerçevesinde, ithalatta alınması gereken vergi, yurt içi alımlarda ise Bakanlık ve/veya ilgili kuruluşlarca belirlenen tutar üzerinden teminat alınır şeklinde teminat şartlarını açıklamıştır.

Teminat; para, bankalar tarafından verilen teminat mektupları veyahut hazine tahvil ve bonolarından biri ya da birkaçından oluşabilmektedir. Belge kapsamında yapılan tüm ithalatlar için verilen teminatlar, ihracat taahhüdünün kapatılmasını takiben toplu olarak geri alınmaktadır. Ancak firmalar, ihracat taahhütlerini yerine getirdikçe, ithalat aşamasında verdikleri teminatları da parça parça geri alabilirler. Bu şekilde belge süresi içinde geri alınabilecek teminat tutarı toplam teminatların %90’ı ile sınırlıdır²⁰². Bununla beraber, firma güvenilirliğinde belirli koşulları sağlayarak yetkilendirilmiş yükümlü sertifikası (YYs) ya da onaylanmış kişi statü belgesi (OKSB) almış olan firmalar için indirimli teminat uygulaması getirilmiştir. Yine sektörel dış ticaret şirketleri, imalatçı / ihracatçılar, ihracat büyüklüğü belli bir noktaya ulaşan firmalar için indirimli teminat uygulamalarından yararlanmak mümkündür. 2017 yılında getirilen birtakım düzenlemeler içerisinde indirimli teminat uygulamasına ilişkin düzenlemeler de mevcuttur. Bu düzenlemeden önce indirimli teminattan kullanım onaylanmış kişi statü belgelerine göre sınıf ayrımı gözetilerek %1, %5 ve %10 oranlarında farklı indirimli teminattan faydalanabilmekteydiler. 2017 yılında Dahilde İşleme Rejimi Kararı’nda değişikliğe

²⁰² Taner Pınar ve Sevgin Öztürk, İhracat (Pratik Bilgiler – Kambiyo Mevzuatı – KDV İadesi - Çözümlü Örnekler), Furkan Ofset, Bursa, 2001, s. 107.

gidilerek bu oranlar için sınıf ayrımı ortadan kaldırılmış ve belirlemenin firmaların yaptığı ihracat tutarlarına göre olması gerektiği karara bağlanmıştır²⁰³.

İndirimli teminat oranları ve bu teminatlardan yararlanmanın şartları aşağıdaki gibidir²⁰⁴;

a) YYS sahibi firmalar veya belge/izin müracaat tarihinden önceki iki takvim yılı içerisinde herhangi bir yıl asgari 25 milyon USD tutarında ihracat yapan OKSB sahibi imalatçı firmaların ithalattan doğan verginin %1'inin,

b) Belge/izin müracaat tarihinden önceki iki takvim yılı içerisinde herhangi bir yıl 5 milyon USD tutarı ile 25 milyon USD tutarı arasında ihracat yapan OKSB sahibi imalatçı ithalattan doğan verginin %5'inin,

c) OKSB sahibi firmaların dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında yapacakları ithalatta, bu ithalattan doğan verginin %10'unun,

ç) OKSB sahibi olmayan dış ticaret sermaye şirketleri ile sektörel dış ticaret şirketlerinin belge/izin müracaat tarihinden önceki takvim yılı içerisinde gerçekleştirdikleri ihracat kadar dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında yapacakları ithalatta, bu ithalattan doğan verginin %10'unun,

d) İmalatçı-ihracatçıların, belge/izin müracaat tarihinden önceki dört yıl içerisinde düzenlenmiş, ihracat taahhüdü kapatılmış, dahilde işleme izin belgeleri ve 27/1/2005 tarihinden sonra düzenlenen dahilde işleme izinleri kapsamında sanayi ürünleri için toplam 1 milyon USD'den tarım ve işlenmiş tarım ürünleri için toplam 500 bin USD'den az olmamak kaydıyla gerçekleştirdikleri ihracat kadar belge/izin kapsamında yapacakları ithalatta, bu ithalattan doğan verginin %10'unun,

e) Son üç takvim yılı itibarıyla ihracatı her bir yıl için 5 milyon USD'yi geçen veya son beş takvim yılı itibarıyla ihracatı her bir yıl için 1 milyon USD'yi geçen ihracatçıların, belge/izin müracaat tarihinden önce dört yıl içerisinde düzenlenmiş, ihracat taahhüdü kapatılmış, dahilde işleme izin belgeleri ve 27/1/2005 tarihinden sonra düzenlenen dahilde işleme izinleri kapsamında sanayi ürünleri için toplam 1 milyon USD'den tarım ve işlenmiş tarım ürünleri için toplam 500 bin USD'den az olmamak kaydıyla gerçekleştirdikleri ihracat kadar belge/izin kapsamında yapacakları ithalatta,

²⁰³ Betül Süren, "Dahilde İşleme Rejiminde Yaşanan Yeni Gelişmeler", **Gümrük ve Ticaret Dünyası Dergisi**, Sayı 97 – 2018/2, 2018 ss. 51.

²⁰⁴ Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, m. 9. ve Dahilde İşleme Rejimi Kararında Değişiklik Yapılması Hakkında Karar, Karar Sayısı 2017/10973, Resmi Gazete 30252 -26.11.2017.

bu ithalattan doğan verginin %10'unun teminat olarak yatırılması ile ithalatın gerçekleştirilmesine izin verilmektedir.

YYS veya OKSB sahibi firmalar indirimli teminat uygulamasının yanı sıra “götürü teminat” uygulamasından da faydalanabilmektedirler. Götürü teminat uygulaması, eşyanın gümrük vergileri ve diğer vergi ve fonlarının, her işlem için ayrı ayrı teminat verilmeksizin, teminata bağlanması gereken tutardan bağımsız olarak ve herhangi bir düşüm yapılmaksızın bir yıl süreyle kullanılabilmesini ifade etmektedir²⁰⁵. Bu şekilde ihracatçı firmalar, operasyonel anlamda kolaylık yakalayarak işlemlerini hem daha hızlı yerine getirebilmekte hem de az maliyete katlanmaktadır.

Son düzenleme ile getirilen kolaylıklardan bir diğeri de belge süresi dolsa dahi belge kapatma işlemleri tamamlanmadan önce belgede revizyon imkanının tanınmasıdır. Belge sahibi firmaların, belgenin elektronik ortamda kayıtlı bulunan formları üzerinden revizyon işlemlerinin yapılabilmesi için sistem üzerinden Bakanlığa başvuru yapmalarını takiben Bakanlıkça tamamlanan değerlendirme sonucunda, olumlu bulunan başvurular belgenin yine elektronik ortamda bulunan kayıtlarına işlenmektedir²⁰⁶.

Bununla beraber, şartlı muafiyet sistemi çerçevesinde dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında ithal edilen eşya, asıl işlem görmüş ürün ve/veya ithal edildiği şekliyle belge/izin süresi içerisinde, ticaret politikası önlemlerinin uygulanması, eşyanın gümrük idaresince yerinde tespiti eşyanın ithali için öngörülen dış ticarete teknik düzenlemeler ve standardizasyon mevzuatı dahil diğer işlemlerin tamamlanması ve kanunen ödenmesi gereken vergilerin tahsili kaydıyla serbest dolaşıma girebilmektedir. Bu durumda serbest dolaşıma giren eşyaya tekabül eden ihracatın gerçekleşmesi aranmaz.

2.3.1.2. Geri Ödeme Sistemi

Geri ödeme sistemi; dahilde işleme izin belgesi ya da dahilde işleme izni çerçevesinde serbest dolaşıma alınan ham madde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul ile değişmemiş eşya, ambalaj ve işletme malzemesinden elde edilen işlem

²⁰⁵ Onaylanmış Kişi Statü Belgesine İlişkin Tebliğ, Sayı 1, Resmi Gazete 29897 - 23.11.2016, m. 31.

²⁰⁶ Solmaz Gümrük Müşavirliği, Sirküler 2018/80.

görmüş ürünün ihracı halinde, ithalat aşamasında tahsil olunan gümrük vergisinin ihracatçıya geri ödenmesi işleyişi üzerine konumlandırılmış sistemi ifade eder. İthalat işlemi sırasında ortaya çıkan katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi mahsup edilen vergiler olduğundan bu kapsama dahil edilmemektedir. Bu uygulamada, ithalatı yapılan eşyaya ilişkin olarak ticaret politikası önlemleri uygulanmaktadır²⁰⁷. Geri ödeme sisteminde ayrıca dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında A.TR dolaşım belgesi ya da menşe ispat belgesi eşliğinde Avrupa Topluluğuna üye ülkelere, Pan-Avrupa Menşe Kümülasyonuna taraf ülkelere ve Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmış bir ülkeye ihraç edilecek işlem görmüş ürünün elde edilmesinde kullanılacak hammadde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul ile değişmemiş eşyanın gümrük vergisi ile varsa toplu konut fonunun tahsil edilmesi ve bu vergilerin haricindeki vergilerin teminata bağlanması suretiyle ithalatına izin verilebilir²⁰⁸.

Geri ödeme sisteminden, AB üye ülkeler menşeli tarım ürünleri ithalatı hariç olmak üzere;

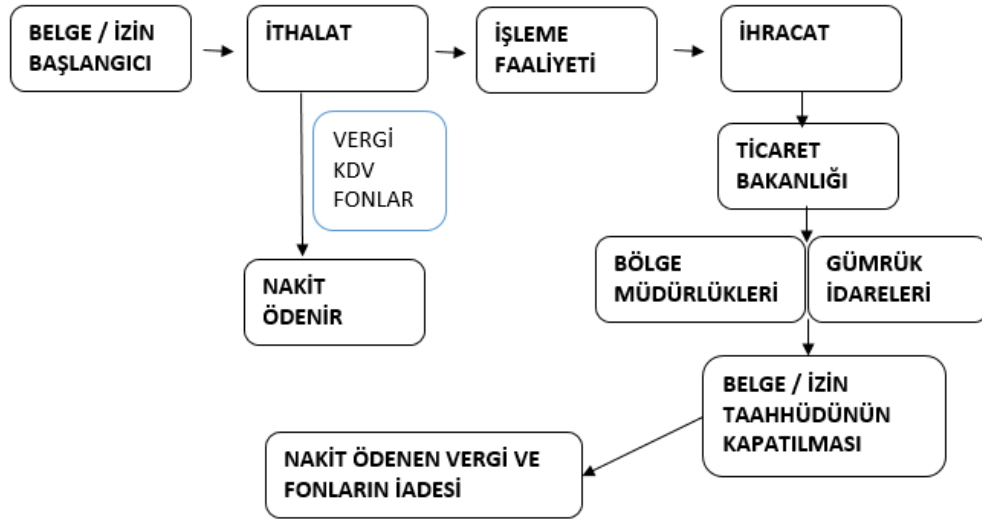
- İthalatı miktar sınırlamalarına dahil olan,
- Tercihli tarife ya da özel bir şartlı muafiyetten kotalar çerçevesinde yararlanabilen,
- Tarıma yönelik özel düzenlemeler çerçevesinde ithalat vergileri uygulanan,
- İthal edilen eşyanın serbest dolaşıma giriş beyanının kabul edilmesi sırasında, işlem görmüş ürünlerden parasal ihracat iadesine tabi olan eşya yararlandırılmamaktadır²⁰⁹.

²⁰⁷ Tekin, s.198.

²⁰⁸ Dahilde İşleme Rejimi Tebliğ, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, m. 11.

²⁰⁹ Hasan Akdoğan ve Mikail Doğan, **Dahilde İşleme Rejimi Faaliyet Rehberi**, Gümrük ve Ticaret Müfettişleri Derneği İktisadi İşletmesi Yayını, Yayın No:38, Ankara, 2018, s. 15 – 16.

Şekil 3: Geri Ödeme Sisteminin İşleyişi

Kaynak: Çalışmanın yazarı tarafından derlenmiştir.

Şekil 3’den de takip edilebileceği üzere ihracatçı dahilde işleme izin belgesini / iznini aldıktan sonra bu kapsamda ithalat işlemini yapar ve bu sırada oluşan vergi ve fonları nakit olarak öder. Serbest dolaşıma giriş beyannamesinde, eşyanın geri ödeme sistemi kapsamında olduğu belirtilir ve izne ilişkin bilgiler beyanname üzerinde gösterilir. Ayrıca, söz konusu izin belgesinin bir örneği beyannameye eklenir. İthal edilen malzeme işlenerek yeni bir ürün oluşturulur ve bu yeni ürün ihraç edilir. Gümrük idareleri ve Ticaret Bakanlığı kendilerine düşen süreçleri işletir. İhracatçısının başvuru sırasında taahhüt ettiği ihracat tamamlandığında bu taahhüdün kapanma aşamasına gelinmiş olur. Belgenin / iznin kapanmasını nakit olarak ödenen vergi ve fonlar – ÖTV ve KDV hariç olmak üzere- Gümrük İdaresince ihracatçıya geri ödenir. Geri ödeme sistemi kapsamında yapılan işlemlerin muafiyet kodu D5’dir.

Bir ek uygulama olan D5A muafiyet sisteminde ise; ithalat aşamasında Ticaret Politikası Önlemleri uygulanmaz, KDV ve ilave vergiler teminata bağlanır ve ihracatı müteakip teminatlar iade edilir. Ancak gümrük vergileri nakit ödenir fakat iade alınamamaktadır. Bu sistem üretici ihracatçılar için fazla avantaj sağlamadığından kullanım alanı çok yaygın değildir²¹⁰.

²¹⁰ Asar ve Adıgüzel, s. 11.

4458 sayılı Gümrük Kanunu'nda geri ödeme sisteminden her eşyanın yararlanabileceği belirtilmiş ancak serbest dolaşıma giriş beyannamesinin tescili aşamasında belli başlı özellikleri taşıyan eşyaların geri ödeme sistemi kapsamında ithal edilemeyeceği karara bağlanmıştır. Buna göre²¹¹;

- a) İthalat miktar kısıtlamasına tabi olan,
- b) Kota kapsamında tarife önlemleri uygulanan,
- c) Tarım politikası çerçevesinde ithalat veya ihracat lisansı veya sertifikası ibrazını gerektiren,
- d) İşlem görmüş ürün için ihracat iadesi veya vergisi mevcut, eşya için geri ödeme sistemi uygulanmaz.

İthalat sırasında ödenen vergilerin geri alınması için, taahhütlerin yerine getirilip belgenin mevzuatta belirtildiği şekilde kapanmasını takiben üç ay içerisinde ilgili gümrük idaresine başvurulması gerekmektedir. Talep üzerine verginin geri ödenmesine karar verildiği tarihten itibaren üç ay içerisinde ödeme gerçekleşmemesi durumunda, süre sonundan itibaren 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun ile belirlenen tecil faizine ilişkin kurallar yürütülmektedir²¹².

2.3.1.3. Şartlı Muafiyet Sistemi ve Geri Ödeme Sistemi Arasındaki Farklar

Dahilde işleme rejimi kapsamında içinde yer alan iki temel uygulama olan şartlı muafiyet sistemi ve geri ödeme sistemi esasen vergilerden nasıl muafiyet sağlandığı konusunda ayrılmaktadır. İlkinde vergiler teminat altına alınırken ikincisinde taahhütlerin tamamlanmasını takiben geri ödenmektedir. Tablo 12, iki uygulama arasında farkları sıralamaktadır.

²¹¹ Gümrük Kanunu, Sayı: 4458, Resmi Gazete 23866 - 27.10.1999, m. 79. ve m. 117.

²¹² Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, m. 13.

Tablo 12: DIR Tedbirlerinin Karşılaştırılması

Şartlı Muafiyet Sistemi	Geri Ödeme Sistemi
Ticaret politikası önlemlerine tabi değildir	Ticaret politikası önlemlerine tabidir
Vergi karşılığı teminat alınmaktadır	Verginin tamamı ödenir
İhracatın gerçekleşmesi ile teminatlar iade edilir	İhracatın gerçekleşmesi ile vergiler geri ödenir
Telaflı edici vergi ortaya çıkabilir	Vergiler ödenmiş olduğu için telafı edici vergi ortaya çıkmaz
Finansman maliyetleri açısından avantajlıdır	Vergiler ithalat aşamasında ödenmiş olduğu için finansman avantajı sağlamaz
İhracatın gerçekleştirilmemesi durumunda ödenmeyen vergilerin iki katı kadar ceza ve gecikme faizi söz konusu olabilir	İhracatın gerçekleşmemesi durumunda devletin herhangi bir vergi kaybı olmaması dolayısıyla bir yaptırım ortaya çıkmaz
Yurtiçinde satış durumu kaçakçılık hükümlerine tabidir.	Yurtiçine satış durumunda bir mesuliyet ortaya çıkmaz

Kaynak: Memduh Ünal, **Dahilde İşleme Rejimi ve İmalat Sanayii Üzerine Etkileri**, (DPT – Uzmanlık Tezleri), Devlet Planlama Teşkilatı, Yıllık Programlar ve Konjonktür Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, s. 9.

Geri ödeme sisteminde, dahilde işleme kapsamına dahil edilen ihracata konu olan eşyanın girdisi niteliğindeki eşya, ülkeye girişi esnasında ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmuştur. İşleme faaliyetinden sonra yeni bir ürün olarak ihracata konu olması durumunda, girdinin ülkeye alınmış ithalat vergileri ihracatçılara geri ödenmektedir. Şartlı muafiyet sisteminde ise, dahilde işleme kapsamına dahil edilen ihracata konu olan eşyanın girdisi niteliğindeki eşya, esasen serbest dolaşıma hiç girmemekte ve böylece ithalat politikası önlemlerine dahil olmamak suretiyle ithalde alınan gümrük vergileri ödenmeyerek teminata alınmaktadır. Bu teminat ise rejime uygun işlemlerin ardından ihracat yapılması ile birlikte iade edilmektedir. Bu nedenle, geri ödeme sisteminde tahsil edilen vergiler, vergi niteliği açısından vergi olmaktan çok nakit teminat özelliği arz etmektedir²¹³.

Tabloda yer alan farklardan ihracat taahhüdünün gerçekleştirilmesi, dahilde işleme rejimi kapsamında ithal edilen ürünlerin yurtiçinde usulsüz olarak satılması ve son olarak telafı edici vergi uygulamaları tezin ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak incelenecektir.

²¹³ Şenol, s. 55.

2.3.1.4. Dahilde İşleme İzni

Dahilde işleme izni ihraç amacı ile gümrük muafiyetli olarak ithalata olanak sağlayan ve gümrük idaresince verilen izni ifade etmektedir. Dahilde işleme izni İhracat 2001/7 sayılı Dahilde İşleme İzni Hakkında Tebliğ'de tanımlanmış ve uygulama esasları açıklanmıştır.

Buna göre dahilde işleme izni; İhraç ürünlerinin bünyesinde kullanılan yardımcı maddeler ile işlenmek, tamir edilmek, boyanmak, yenilenmek, monte edilmek, kurulmak, birleştirilmek, ambalajlanmak, temizlenmek, elenmek veya benzeri bir işlem görmek üzere getirilen eşyanın, şartlı muafiyet veya geri ödeme sistemi kapsamında ithaline imkan sağlayan ve gümrük idarelerince gümrük beyannameleri üzerinden verilen izni ifade etmektedir²¹⁴.

Esasen bu düzenleme ile sadece Ekonomi Bakanlığı'nın yetkisinde bulunan dahilde işleme rejiminin bazı uygulamalarının yetkisi gümrük idarelerine bırakılmış idi. 2018 yılında bu birimlerin Ticaret Bakanlığı altında toplanması ile yetki yine Ticaret Bakanlığı'nda olmakla birlikte Dahilde İşleme Rejimi yetkisi bölge müdürlüklerinde olup bazı uygulamaları idaresine bırakılmış olarak devam etmektedir. Gümrük idareleri, dahilde işleme faaliyetleri için gümrük beyannamesi üzerine izin süresini kaydetmek suretiyle dahilde işleme izni vermektedirler²¹⁵.

Bu sistemde kanunda belirtilen işlemlere konu olan eşyanın ithalatında ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın ve bu ithalattan doğan vergilerin şartlı muafiyet sistemine göre teminat altına alınması veyahut geri ödeme sistemine göre tahsil edilmesi kaydıyla ithalat yapılması konu edilmiştir. Mevzuat dahilde işleme izni verilecek işlemleri aşağıdaki gibi sıralamıştır²¹⁶;

a) Elyaf, iplik, ham ve mamul mensucat (astar dahil) gibi temel tekstil hammaddeleri ile tekstil ve deri kimyasal maddeleri dışında kalan yardımcı maddelerin (tela, etiket, düğme, fermuar, çıtçıt, rivet, askı, kuşgözü, şerit, kordela, lastik vb.) 10.000 ABD Dolarına kadar yapılacak ithalatını müteakip, ihraç ürünlerinin elde edilmesinde kullanılması

²¹⁴ Dahilde İşleme İzni Hakkında Tebliğ, Sayı İhracat:2001/7, Resmi Gazete 24569 - 31.10.2001, m. 3.

²¹⁵ Selen, Yardım, s. 195.

²¹⁶ Dahilde İşleme Rejimi Tebliğ, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, m. 14.

b) Kıymetli maden ve taşların, 32 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Karar hükümleri çerçevesinde ithalatını müteakip, işlendikten sonra ihraç edilmek üzere işçiliğe tabi tutulması,

c) Eşyanın korunması, görünüş ya da satış kalitesinin iyileştirilmesi, yeniden dağıtım veya yeniden satış için hazırlanmasına yönelik işlemler,

ç) Eşyanın montajı, kurulması, diğer eşyayla birleştirilmesi, bir araya getirilmesi veya ihraç edilecek eşyanın tamamlanması dahil olmak üzere işçiliğe tabi tutulması,

d) Eşyanın yenilenmesi ve düzenli hale getirilmesi dahil olmak üzere tamir edilmesi veya boyanması,

e) Eşyanın elden geçirme ve ayarlar da dahil olmak üzere onarımı,

f) Eşyanın baskı işlemine tabi tutulması, asorti edilmesi, etiketlenmesi, ambalajlanması, temizlenmesi, elenmesi, fiziksel boyutunun değiştirilmesi, kavrulması veya kabuğundan ayrılması,

g) Fide ithalatını müteakip, ihraç edilmek üzere kesme çiçek yetiştirilmesi,

ğ) Filmaşın ithalatını müteakip, ihraç edilmek üzere çivi ve tel üretimi,

h) Rulo sacın ithalatını müteakip, ihraç edilmek üzere kesilmiş sac elde edilmesinde kullanılması,

ı) Bedelsiz olarak ithal edilen eşyanın işleme faaliyetine tabi tutulması (Tarım ürünlerindeki bedelsiz ithalat ve tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde 150.000 Avroyu aşan bedelsiz ithalat hariç olmak üzere).

Dahilde işleme izni bu faaliyetleri yapan firmaların talebi üzerine verilmektedir. İzin talebinde bulunan firmanın Türkiye Gümrük Bölgesinde yerleşik olması gerekmektedir. İzin, işletme malzemesi hariç ithal eşyanın işlem görmüş ürün içinde mevcudiyetinin tespit edilebilir olması ve eşdeğer eşyanın ithal eşya ile aynı teknik ve ticari nitelikler ile aynı tarife pozisyonun yer alması gerekmektedir. İzin, yerli üreticilerin esas teşkil eden iktisadi çıkarlarının negatif yönde etkilenmemesinin gerekliliği ile, DİR kapsamında işlem görmüş nihai ürünün ihraç edilmesi için mümkün olan en uygun olanakların sağlanmasına etki ettiği durumlarda verilmektedir²¹⁷.

²¹⁷ Metin Mali, **Dahilde İşleme Rejimi ve Uygulamadaki Etkinliği**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2004. s. 84.

Dahilde işleme izninin süresi azami 12 aydır. 4458 sayılı Gümrük Kanunu 112. Maddesine göre gerekçeli talep üzerine bu süre, izin süresinin yarısına kadar uzatılabilmektedir. Bir dahilde işleme izni kapsamı eşyanın verimlilik oranı veya gerekli olduğunda bu oranın belirlenme yöntemi, işleme faaliyetinin gerçekleştiği ya da gerçekleşeceği koşullar göz önünde bulundurularak belirlenir. İlgili kuruluşların görüşleri alınarak hesaplanan standart verimlilik oranları, asli nitelikleri itibariyle aynı özelliklere sahip eşya kullanılmak şartıyla, aynı kalitede işlem görmüş ürünlerin elde edilmesi ile sonuçlanan ve belirli teknik koşullar altında yürütülen işleme faaliyetlerine ilişkin, doğruluğu önceden belirlenmiş verilere göre tespit edilir.

En geç izin süresinin son günü ihracatın tamamlanması ile birlikte, ithalat gümrük beyannamesinin sayı ve tarihinin ihracat beyannamesine işlenmesi ve ihracat işleminin tespiti ile izin gümrük idarelerince kapatılır. Bu aşamadan sonra teminatlar veyahut alınan vergiler yine gümrük idaresince ihracatçıya iade edilmektedir.

2.3.2. Dahilde İşleme Rejiminden Yararlanma Koşulları

Dahilde İşleme Rejiminin ekonomi üzerinde yarattığı etkiler bir çok farklı kanaldan olabilmektedir. İhracatın yanı sıra, yerli üretim, vazgeçilen vergiler nedeni ile kamu gelirleri vb. etkiler nedeni ile ekonomik etkili gümrük rejimleri içinde yer almaktadır. Rejiminin kendisinden beklenen faydayı sağlaması için kanununla aşağıdaki şartlar belirlenmiştir.

1- İşlem görmüş ürünlerin yurtdışına ihraç edilmesi niyeti; Rejimin temel şartlı olmakla birlikte bu şart özellikle şartlı muafiyet sistemi için geçerlidir. Geri ödeme sistemi, ithalat aşamasında vergilerin tahsil edilmesini ve ihracat işlemi gerçekleşir ise geri ödenmesini öngördüğünden ihraç etme niyetinin yerine getirilmemesi halinde vergi gelirlerinde bir kayba sebep olmamaktadır. Esas olan, dahilde işleme rejiminden faydalanacak olan firmanın ithal girdilerle üreteceği işlem görmüş ürünü ihraç etme niyetinde olmasıdır²¹⁸.

2- İthal girdilerin ihracata konu malların üretiminde kullanıldığının belirlenmesinin mümkün olması; Bu şart her iki uygulama yöntemi için de geçerli

²¹⁸ Nural ve Akçin, s. 27.

ve gereklidir. Tespitin nesnel olarak yapılabilmesi gerekmektedir²¹⁹. Bu nesnellik uygulamada genellikle Sanayi Odalarınca verilen ekspertiz raporları ve sektör raporları ile sağlanmaktadır.

3- Serbest bölgeler hariç olmak üzere Türkiye Gümrük Bölgesinde yerleşik üreticilerin temel ekonomik çıkarları ile Türk malı imajının olumsuz etkilenmemesi; İhracatçının uluslararası pazarlarda rekabet avantajı sağlaması gerekliliğin yanı sıra dünya pazarlarında rekabet gücü kazanması gerekmektedir. Bu avantaj sağlanırken aynı zamanda yapılan serbest ithalat nedeni ile aynı nitelikte ürünleri üreten yerli üreticilerin bu durumdan olumsuz etkilenmemesi önemlidir.

Bu koşul, aynı nitelikte ürünleri üreten yerli üreticilerin ürünlerine olan talebin ithalat nedeni ile azalmasının neden olacağı olumsuz etkilerdir. Talep yetersizliği nedeni ile yerli üreticiler üretimlerini arttırarak ölçek ekonomilerinden faydalanma imkanını yitirmekte ve yeterli uzmanlaşma da elde edememektedirler²²⁰. Dolayısıyla, Türkiye Gümrük Bölgesindeki üreticilerin temel ekonomik çıkarlarının olumsuz etkilenmediğinin tespiti, değerlendirilmesi ve uygulanması dahilinde işleme rejiminin faydalarının bertaraf edilmemesi açısından büyük öneme sahiptir. Ancak bu tespitin yapılması kolay olmadığı gibi her zaman mümkün de değildir. Dahilde işleme rejimi uygulamalarından faydalanmak amacı ile başvuru yapılmasını takiben uzmanlarca yapılacak değerlendirmeler belirleyici olabilecektir. Mevcut uygulamada bu durumlara ilişkin somut belirlemeler yapılmış değildir. Bu aşamada eş değer eşya kullanımı bu olası olumsuz etkileri bertaraf etmek için de faydalı bir uygulama olduğu görülmektedir. İhracatçı açısından, yakın kalite ve maliyette yurtiçi üretimin dahilinde işleme rejimi kapsamında alınarak KDV ödenmemesi mümkün olmakta, üretici açısından ise ölçek ekonomilerinden kullanma fırsatı ortaya çıkmaktadır.

Bu belirlemeler için sektör analizlerinin yapılmasının en önemli anahtar olduğu savunulmaktadır. Sektör analizleri, ilgili sektörün yurtiçindeki durumunun her açıdan değerlendirilmesini ve bu değerlendirmenin veri niteliği taşıyan rakamsal ifadelerle olmasını içerir. Bu analizler, dahilinde işleme rejiminin başarısı için esasen anahtar niteliğindedir. Bir yandan yerli üreticilerin olumsuz etkilenmemesi göz önünde tutulurken diğer yandan teşvik uygulamalarından beklenen faydanın ihmal

²¹⁹ Abdurrahman Demir ve Diğerleri, **Gümrük Teftiş Kurulu Seminerleri 1**, Gümrük Müfettişleri Derneği Yayınları, Ankara, 2001, s.253

²²⁰ Kemer, s.71.

edilmemesi önemlidir. Zira yerli üreticilerin gereğinden fazla gözetilmesi beraberinde diğer ekonomik olumsuzlukları getirecektir²²¹.

4- Yurt içinde gerçek bir işleme faaliyetinin olması; Rejimden faydalanan ihracatçının yurt içinde eşyanın niteliği değiştirecek faaliyeti meydana getirmesi yani bir katma değer yaratması, aynı zamanda da istihdam, uluslararası pazarlarda rekabet gücü vb. amaçlara katkıda bulunması gerekmektedir.

Dahilde işleme rejiminden yararlanma koşulları olarak belirtilen bu maddeler aynı zamanda dahilde işleme rejiminden beklenen faydaların sağlanması için de gerek koşulları ifade etmektedir. Bu şartların sağlanmaması durumunda dahilde işleme rejimi beklenen faydalarını sağlamak bir tarafa milli ekonomiye zarar verecek etkiler ortaya çıkarabilecektir. Bu nedenle; şartların sağlandığı dahilde işleme belgesi / izni veren kurumlarca ayrıntılı olarak irdelenmektedir.

Kanun bu yararlanma şartlarını belirleyen aynı zamanda dahilde işleme kapsamında değerlendirilmeyecek olan eşyaları da sıralamıştır. Değerlendirilmeyecek olan eşyaların sayılması tek başına dahilde işleme rejiminin kapsam genişliğini de ortaya koymaktadır. Son olarak 02.04.2010 tarihli 27540 sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanarak güncellenmiş olan dahilde işleme izni verilmeyecek eşya listesi aşağıdaki tabloda gümrük tarife istatistik pozisyonu bazında sıralanmıştır.

Buna göre 01-04 faslında yer alan canlı hayvanlar ve sonraki fasıllarda devam eden bunların etleri, yünleri, kılları ve her türlü ürünleri, süt ve süt ürünleri dahilde işleme kapsamında değerlendirilmemektedir. Bununla beraber, çiçek soğanları, kökler vs. de işleme faaliyetinin mahiyeti gereği kapsam dışında tutulmuştur. 07 – 15 fasıl içerisinde yer alan tüm hayvansal ve bitkisel ürünler ile hem bu fasılda hem de devam eden 17 – 24 fasıllarda sayılan buğday, yulaf, patates, kahve, çay, pancar, kakao, sebzeler, meyveler, mineralli – mineralsız sular, yaprak, tütün, gibi bazı tarım ürünleri kanunda dahilde işleme rejimi kapsamında değerlendirilmeyecek eşyalar olarak tanımlanmıştır. 43 fasılda sayılmış olan kürk ve deri ürünleri de kapsama dahil edilmemiştir.

4203.10 fasıl altında yer alan giyim eşyaları, 8481.80.19.00.11 GTIP kodlu musluklar ve 8528.72.31.00-8528.73.00.00 GTIP kodlu televizyonların da yine dahilde işleme kapsamında değerlendirilmeyeceği tebliğde belirtilmektedir.

²²¹ Şenol, s. 24.

Tablo 13: DIR Kapsamında Değerlendirilmeyecek Eşyalar

Fasıl-GTİP	Eşya Adı
01-04	Tüm eşyalar
05	Tüm eşyalar (Bağırsak hariç)
0601	Tüm eşyalar
07-15	Tüm eşyalar
16	Tüm eşyalar (Salyangoz hariç)
17-24	Tüm eşyalar
43	Tüm eşyalar (Aksesuar olarak kullanılmak amacıyla ithal edilecekler ile koyun ve kuzu kürkü hariç)
42.03.10	Tüm eşyalar (Tamir amaçlı olanlar hariç)
8481.80.19.00.11	Musluklar
8528.72.31.00- 8528.73.00.00	Televizyonlar (Tebliğin 14/1-d bendinde belirtilen işleme faaliyetine tabi tutulacak televizyonlar hariç)

Kaynak: Dahilde İşleme Rejimi Tebliği (İhracat:2006/12), Resmi Gazete 27540, 02.04.2010, Ek 7.

Yukarıda bahsi geçen koşulları sağlayan firmalar dahilde işleme rejimi çerçevesinde değerlendirilmeyecek eşyalar kapsamına girmeyen ürün girdileri için rejimden faydalanabilmektedirler. Bununla beraber Ticaret Bakanlığı, bazı ürün gruplarının bazı ülkelerden dahilde işleme rejimi kapsamında ithal edilmesine haricen kısıtlamalar getirebilmektedir.

Örneğin son olarak 21.05.2018 tarihi itibari ile yapılan düzenleme ile Dahilde İşleme İzin Belgelerine konulan 138 nolu özel şartta sıralanan fasılların kapsadığı ürünler, ABD'den ithal edilmeyecektir hükmü değiştirilmiştir. 138 nolu şart “İşbu belge kapsamında İthalat listesinde 08, 10, 24, 29, 39, 40, 44, 47, 52, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 81, 84, 85, 87, 93 nolu fasıllarda yer alan ürünlerin ithalatı sadece Avrupa, Afrika, Asya, Orta ve Güney Amerika, Okyanusya, Kanada ve Meksika ülkelerinden gerçekleştirilebilir” denilmektedir. Buna göre; ceviz, badem ve meyveler, hububat, tütün, tütün ürünleri ve sigaralar, hidrokarbonlar ve türevleri, plastik ve selüloz ürünleri, kauçuk, orman ürünleri, pamuk ve pamuklu ürünler, cam ürünleri, kıymetli

taşlar, dökme demir, demir ve çelik profiller, nikel ürünler, alüminyum, çeşitli maden ürünleri, buhar tribünleri, motor ve motor parçaları, elektrik motorları ve jeneratörler ve traktörler DİİB kapsamında ithal edilmeyecektir²²².

Devam eden bölümlerde müracaat aşamasından başlayarak belgenin kapatılmasına kadar olan süreç anlatılacaktır.

2.3.3. Dahilde İşleme Rejiminden Faydalanmak İçin Başvuru Yapılması

Türkiye Gümrük Bölgesinde (Serbest Bölgeler hariç) yerleşik firmalar, dahilde işleme rejiminden faydalanmak amacıyla dahilde işleme belgesi için Ticaret Bakanlığı'na, dahilde işleme izni için ise Gümrük Müdürlüğü'ne başvuru yapmak zorundadırlar.

2007 yılından itibaren otomasyon sistemine geçmiş olan rejim için başvurunun nasıl yapılacağı Dahilde İşleme Rejimine İlişkin İşlemlerin Bilgisayar Veri İşleme Tekniği Yoluyla Yapılmasına Dair Tebliğ'de detaylı olarak açıklanmaktadır. Başvurunun yapılması özetle aşağıdaki süreci takip etmektedir.

İlk olarak firmayı temsile yetkili elektronik imza sahibi kişi tarafından firma tanımlaması yapılmalıdır. Bu aşamada Tebliğ'in Ek 1'inde belirtilen aşağıdaki belgeler de bağlı bulunan Ticaret Bakanlığı ilgili Bölge Müdürlüğü'ne gönderilmelidir²²³.

1. Dilekçe (İhracatçının imza sirkülerinde bulunan, her çeşit temsil için yetkili kılınmış veya özellikle ilgili tebliğde geçen işlemler yetkili kılınmış kişilerin adı ve soyadı ile imzalanmış olarak)
2. İhraç edilecek mamulün üretimi ile ilgili Kapasite Raporu (Ticaret ve/veya sanayi odalarınca tasdikli) (Kapasite raporu düzenlenemeyen sektörler için ilgili kurumdan alınacak olan üretimi gösterir belge)
3. İmza Sirküleri (Noter tasdikli)

²²² Solmaz Gümrük Müşavirliği, **Dahilde İşleme'de ABD'den İthalata Kısıtlama Getirilmiştir**, Sirküler 2018/092, 21.05.2018, <http://www.solmaz.com/sirkuler/dahilde-islemeye-abdden-ithalata-kisiltama-getirilmistir/>, (21.05.2018).

²²³ Dahilde İşleme Rejimine İlişkin İşlemlerin Bilgisayar Veri İşleme Tekniği Yoluyla Yapılmasına Dair Tebliğ, Sayı İhracat:2007/2, Resmi Gazete 26480 - 01.04.2007, Ek 1.

4. Ticaret Sicil Gazetesi aslı, noter veya ticaret ve/veya sanayi odaları ile ticaret sicili memurluklarınca tasdikli örneği (Kuruluşa, varsa unvan değişiklikleri ile mevcut duruma ilişkin ticaret sicil gazetelerinin her biri)
5. Firmaya ait Vergi Numarası Belgesi (Aslı veya ilgili vergi dairesince tasdikli sureti)
6. Firma Tanımlama Formu (Firmaya ait imza sirkülerinde yer alan, her türlü temsil ve ilzama yetkilendirilmiş veya bu Tebliğ kapsamındaki işlemler açısından özel olarak yetkilendirilmiş kişilerin adı ve soyadı belirtilerek imzalanmış). (Form örneği çalışmanın Ekler kısmında paylaşılacaktır.)
7. Firmaya ait imza sirkülerinde yer alan, her türlü temsil ve ilzama yetkilendirilmiş veya bu Tebliğ kapsamındaki işlemler açısından özel olarak yetkilendirilmiş kişilerce imzalanan ve nitelikli elektronik imza sahibi kişiye ilişkin olarak verilen noter tasdikli Taahhütname (İlgili kişinin elektronik imza sertifikası alınırken istenen kimlik bilgilerini, verilecek yetkinin süre sonunu ve noter huzurunda imzalandığına dair kaydı içerecek ve her bir kişi için ayrı ayrı düzenlenecek şekilde) ((Taahhütname örneği çalışmanın Ekler kısmında paylaşılacaktır.)
8. İlgili firmanın ihracatçı birliği üyesi olduğuna dair belge (İlk kez Dahilde İşleme Rejiminden yararlanacak imalatçı-ihracatçı veya ihracatçılar için)
9. Gümrükçe Onaylanmış Kişi Statü Belgesi ya da Yetkilendirilmiş Yükümlü Belgesi (Varsa)
10. Son döneme ait elektrik faturası (Her takvim yılı itibarıyla yenisi verilmek üzere)
11. İlgili firmaya ait Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) Bordrosu (Son 12 (on iki) aylık döneme ilişkin ve her takvim yılı itibarıyla yenisi verilmek üzere)

Bu belgeler Bölge Müdürlüklerince sisteme tanıtıldıktan sonra elektronik imza sahibi firma yetkilisi Ticaret Bakanlığı internet sitesi üzerinden eriştiği e-imza uygulamaları / dahilde işleme rejimi sekmelerinden belge müracaatında bulunur. Müracaat esnasında taahhüt edilen ihracat miktarı ve buna bağlı olarak belgelerle ispatlanan yapılması gereken ithalat miktarlarının girişi yapılır. Bu mamul ve hammadde / yarı mamuller için girişler en az 8li bazda gümrük tarife pozisyonu belirtilerek yapılmaktadır ve buna göre ihracat ve ithalat listeleri oluşmaktadır. Sistem girilen verilere bağlı olarak döviz kullanım oranını göstermekte ve sarfiyat

tablosunu hazırlamaktadır. Hazırlanan müracaat belgesi elektronik olarak imzalanır ve değerlendirilmek üzere Ticaret Bakanlığı'na gönderilir.

Bu aşamada Dahilde İşleme Rejimi Otomasyon Sisteminin firmalar açısından büyük kolaylıklar sağladığını vurgulamak gerekir. Öncelikle süreci yasal sürelerin çok altına çeken sistem sayesinde belge başvurusu yapılması, onaylanması ve belgenin kullanılmaya başlaması birkaç gün ile ifade edilen sürelere çekilmiştir.

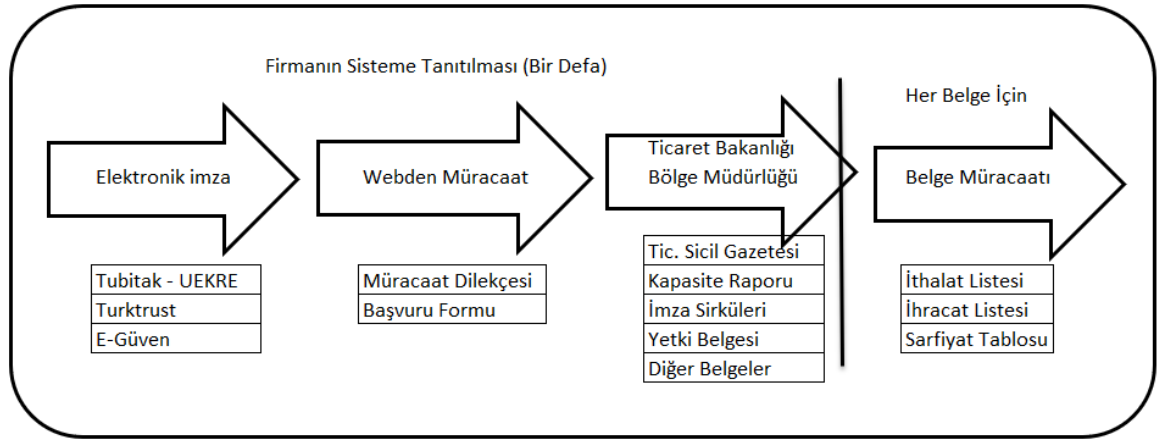
Belge gümrük tarife istatistik pozisyonu bazında hazırlanmış olduğundan belgenin kullanımı sırasında tekrar tekrar bu tespitlere gerek kalmamaktadır.

Belge süresi içinde revizyon yapılması gerektiğinde yine otomasyon sistemi üzerinden takip edildiğinden bu revizyon süreleri de oldukça kısalmıştır.

Firmaların rejimden faydalanmak amacı ile kurumlara giderek kaybettikleri vakit tamamen sıfırlanmış durumdadır. Tanıtılan belgeler bir defaya mahsus olmak üzere hazırlanmakta süreleri dolmadıkça yeni belge başvuruları sırasında tekrar hazırlanmalarına gerek olmamaktadır.

Otomasyon sistemi için başvuru sürecinin işleyişi aşağıda Şekil 4'te şematize edilerek daha açık anlatılmıştır.

Şekil 4: DİR Otomasyon Sisteminde Belge Müracaatı

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Dahilde İşleme Rejimi Uygulama Kılavuzu**, <http://www.ticaret.gov.tr>, (15.11.2017).

Yapılan başvuruyu takiben Ticaret Bakanlığı ilgili Bölge Müdürlüğü hemen müracaatı değerlendirmeye alır. İthalat talep edilen girdilerin, işlem görmüş nihai ürünün üretimi için kullanıldığının saptanabiliyor olması, ülke içinde yerleşik

üreticilerin esas teşkil eden ekonomik çıkarlarının negatif anlamda etkilememesi, bu kapsamda yapılan işlemin katma değer yaratması ve kapasite kullanımını yükselten, ölçek ekonomilerinden faydalanmaya imkan veren bir faaliyet olması gibi temel koşulları irdelemektedir. Bununla beraber, ihracata konu olan ürünün uluslararası piyasalarda rekabet avantajını ve pazar potansiyelini artıran etkileri olup olmadığını incelemektedir. Bununla beraber²²⁴;

- İthal ve ihracat ön görülen ürünlerin kapasite raporunda olup olmadığı,
- Proje formunda belirtilen ihracat ve ithal öngörülen ürünlerin madde adı,
- GTİP (8-12'li bazda) uyumu,
- Hammadde sarfiyat tablosunda ihraç edilecek mamulün, kapasite raporunda belirtilen miktarı aşmış aşılmadığı, aşması durumunda kapasite raporu ile birlikte firmanın belgeli ihracat performansı, vardiyalı çalışması (İl Çalışma Müdürlüklerinden alınan yazı ile tevsii edilmesi kaydıyla) hususları baz alınarak ihraç edilecek eşya hesaplanarak ve DİİB verilmesi ön görülen süreler zarfında ihraç edilecek ürünün üretilip üretilmeyeceği,
- Hammadde ve kapasite raporunun hammaddelerin kullanım oranları bazında uyumlu olup olmadığı,
- Belirtilen fire oranlarının uygunluğu,
- Döviz kullanım oranının % 80'i aşmış aşılmadığı, değişmemiş eşyanın ihracat taahhüdünün % 1'i aşmış aşılmadığı, işletme malzemesinin ihraç taahhüdünün % 2'i aşmış aşılmadığı hususları Ticaret Bakanlığı'na kontrol edilir.

Son olarak; Ticaret Bakanlığı gerekli görürse, belirtilen adreste üretim yapıp yapılmadığı, hazırlanan belgelerin gerçekte yapılan üretimle uyumlu olup olmadığı vb. kontroller için yerinde tespit yapılabilir.

Burada bahsi geçen döviz verimlilik oranı ve fire oranı hususları takip eden alt başlıkta detaylı olarak ele alınmaktadır.

²²⁴ Dahilde İşleme Rejimine İlişkin İşlemlerin Bilgisayar Veri İşleme Tekniği Yoluyla Yapılmasına Dair Tebliğ, Sayı İhracat:2007/2, Resmi Gazete 26480 - 01.04.2007, m. 5.

2.3.4. Döviz Kullanım Oranı ve Verimlilik Oranı Kavramları

Bir önceki bölümle irdelendiği üzere dahilde işleme rejiminden faydalanan koşullarından biri de döviz kullanım oranının belirlenen sınırlar dahilinde olmasıdır. Bu kavram esasen ithal edilen ürüne ne kadar katma değer sağlanarak ihracat ürününün oluştuğunu ifade etmektedir.

Döviz kullanım oranı, ithal edilen eşyaya ilişkin CIF ithal değerinin, ihraç edilen işlem görmüş ürüne ilişkin FOB ihraç değerine bölümü sonucu elde edilen değerdir²²⁵. Bu kapsamda, ilgili gümrük beyannamesindeki 46. hanesindeki istatistikî kıymet esas alınır. Döviz kullanım oranının amacı, dahilde işleme rejimi sonunda Türkiye'ye yüzde kaç oranında döviz girdisi sağlandığının öğrenilmesidir. Bir başka ifade ile ihraç edilen ürünlerden kazanılan döviz için yurtdışına ne oranda döviz ödendiğinin bulunması amaçlanmaktadır. Bir dahilde işleme belgesinde döviz kullanım oranı için belirlenen üst sınır %80'dir²²⁶.

“Dahilde İşleme İzin Belgesi kapsamında döviz kullanım oranı azami %80 olabilir. Ancak, ikincil işlem görmüş ürün taahhüdü içeren tarım ürünleri ihracatında, bu oran azami %100'dür.” hükmünün yer alması nedeniyle, 5/2/2000 tarihinden itibaren 27/9/2002 tarihine kadar (bu tarih hariç) düzenlenen ilgili Dahilde İşleme İzin Belgeleri kapsamında döviz kullanım oranı hesaplamaları, belge ihracat taahhütlerinin kapatılmasına ilişkin müracaat tarihi dikkate alınarak yapılır. Bu çerçevede; ilgili belge ihracat taahhüdünün kapatılmasına ilişkin müracaat, 27/9/2002 tarihi ile 27/1/2005 tarihi (bu tarih hariç) arasında yapılmışsa, ilgili Dahilde İşleme İzin Belgesi kapsamında döviz kullanım oranı aranmasına gerek bulunmamaktadır²²⁷.

2006/12 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliği'ni 17. maddeye 27937 sayılı 17.05.2011 tarihli Resmi Gazete ile getirilen değişiklikle beraber döviz kullanım

²²⁵ 30.03.2005 Tarihli Toplantıda Gündeme Getirilen Bazı Sorunlar ve Bu Sorunların Çözümüne İlişkin 2005/4 Dahilde İşleme Rejimi Hakkında Genelge, <http://www.iib.org.tr/files/downloads/mevzuat/diib/7.pdf>, (14.12.2017), s. 3.

²²⁶ Tekin, s. 195.

²²⁷ Dahilde İşleme Rejimi Hakkında Genelge 2005/4, http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwiH2vSZ4QviAhWEyqYKHRyuBmYQFjAAegQIABAC&url=http%3A%2F%2Fwww.akib.org.tr%2Ffiles%2Fdownloads%2Fdevletyrd%2Fdahilde_islem%2Fsirkuler62.doc&usg=AOvVaw3qNk_VYG30do2nQIYMpqBL, s. 13, (14.12.2017).

oranlarının azami miktarları sektörler itibari ile tanımlanmıştır. Buna göre; Dahilde işleme izin belgesi kapsamında döviz kullanım oranı otomotiv sektöründe düzenlenen belgeler için azami %65, deri ve deri mamulleri ile çimento, cam, toprak ve seramik ürünleri sektöründe düzenlenen belgeler için azami %60, tekstil ürünleri sektöründe düzenlenen belgeler için azami %65, konfeksiyon ve orman ürünleri sektöründe düzenlenen belgeler için azami %70, bunun dışında kalan sektörler için azami %80'dir. Ancak, ikincil işlem görmüş tarım ürünleri taahhüdü içeren belgelerde bu oran azami %100 olarak tespit edilebilir²²⁸.

İhracat taahhüdünün tamamlanmasının ardından belge kapanması aşamasında belirlenen döviz kullanım oranının aşıldığının tespit edilmesi halinde aşan kısma tekabül eden ithalatla ilgili alınmayan vergilerin hesaplanarak tahsil edileceği hükme bağlanmıştır.

Verimlilik oranı, belirli miktardaki eşyanın işlenmesi sonucunda elde edilen işlem görmüş ürünün miktarı veya yüzde oranını ifade etmektedir²²⁹. Döviz kullanım oranına benzer şekilde bu kavram da yapılan ithalatlardan ne kadarının ürüne ve dolayısıyla ihracata dönüştüğünün tespiti açısından önem taşımaktadır. Gümrük Yönetmeliği'nin 322. maddesi uyarınca verimlilik oranının tespitine ilişkin yöntem izin belgesinde belirlenmektedir. Bu verilerin tespitinin mümkün olmaması durumunda ise aynı tür işleme faaliyetine ilişkin veriler esas alınmaktadır.²³⁰ Yine 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun konuyla ilgili düzenlemesinde, bir dahilde işleme izni kapsamı eşyanın verimlilik oranı veya gerekli olduğunda bu oranın belirlenme yöntemi, işleme faaliyetinin gerçekleştiği ya da gerçekleşeceği koşullar göz önünde bulundurularak belirlenir denmektedir.²³¹ Yani hak sahibi firma gerçekçi bir verimlilik oranı beyanı yapmalıdır ve bu orana nasıl ulaşıldığı da belgeler ile tevsik edilecektir.

Verimlilik oranı tespiti yapılırken işleme faaliyetinin gerçekleşeceği koşullar göz önüne alınmalı ve tespit mümkün mertebe üretim verilerine

²²⁸ Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, (Değişik: Resmi Gazete 27937 - 17/05/2011, m. 17.

²²⁹ Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, (Değişik: Resmi Gazete 27937 - 17/05/2011-), m. 3.

²³⁰ Gümrük Yönetmeliği, Resmi Gazete 27369 - 07.10.2009 Mükerrer, m. 322.

²³¹ Gümrük Kanunu, Sayı 4458, Resmi Gazete 23866 - 27.10.1999, m. 112.

dayanarak yapılmalıdır. Bu anlamda, sanayi odalarınca düzenlenen kapasite ve ekspertiz raporları, üretim faaliyetinde kullanılan makinelere ilişkin teknik rapor ve dokümanlar ispatlayıcı belgeler olarak kullanılabilir.

Verimlilik oranı, dahilde işleme rejimi uygulaması içinde, rejim kapsamındaki eşyanın işlenmesinden elde edilecek ürün konusunda en kolay kontrol imkanı veren verilerden birini oluşturmaktadır. Bu oran yardımıyla ihraç edilen ürünün, eşyanın işlenmesinden elde edilen ürünün tamamına tekabül edip etmediği kontrol edilebilmektedir²³². Böylece rejimden maksadına uygun biçimde faydalanılıp faydalanılmadığı tespit edilebilmektedir.

2.3.5. Dahilde İşleme Rejiminde Süreler

Dahilde işleme rejiminde süre kavramı ilk olarak ithalat ve ihracat işlemlerinin yapılabildiği süreyi ifade etmektedir. Bununla beraber, rejimin kapatılması için dikkat edilmesi gereken süreler de ayrı bir süre kavramı olarak ortaya çıkmaktadır²³³. Dahilde işleme izin belgesinin süresi sektöre göre değişmekle birlikte en fazla on iki aydır. Ancak gemi inşası ve savunma sanayi projeleri gibi üretim süreci on iki ayı aşan ürünlere ilişkin düzenlenen dahilde işleme izin belgelerinin süresi, beyan edilen proje süresi olarak kabul edilmektedir. Dahilde işleme izin belgelerine haklı ve mücbir sebeplerle olağanüstü koşulların varlığı durumunda ek süre verilmektedir²³⁴.

Sürenin başlangıcı, dahilde işleme izin belgesinin/dahilde işleme izninin tarihidir. Süre sonu ise, belge/izin süresi (ek süre, haklı ve mücbir sebep ile fevkalade hallere ilişkin süreler dahil) bitiminin rastladığı ayın son günüdür²³⁵.

Kanun belli başlı durumlarda bu sürelerin uzatılabileceğini belirtmektedir. İlk olarak, belge tarihinden ilk ithalat işleminin yapıldığı güne kadar geçen süre 3 ayı geçmemek kaydı ile belge süresine eklenebilmektedir. Dahilde işleme izin belgesi kapsamında gerçekleştirilen ihracat değerinin belge ihracat taahhüdü değerine oranının en az %25 olması halinde (komple tesis veya gemi inşasına

²³² Mali, s. 73 – 74.

²³³ Selen, Gümrük, s. 224.

²³⁴ Başkol, s. 5.

²³⁵ Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, m. 20.

ilişkin düzenlenen belgelerde üretimin %25'inin tamamlandığının belgelenmesi halinde) dahilde işleme izin belgesine belge orijinal süresinin yarısı kadar ek süre verilebilmektedir. 08.06.2018 tarihinde Dahilde İşleme Rejimi Tebliği- İhracat 2006/12'ye eklenen geçici madde ile taahhüt hesabı kapatılmış ancak henüz bir müeyyide uygulanmamış olan belge ve izinlere de ek süre imkanı tanınmış ve firmaların bu imkandan faydalanmak için 3 ay içinde başvuru yapmaları gerektiği belirtilmiştir²³⁶.

Son olarak “haklı sebep” altında düzenlenmiş durumların varlığı halinde kanun koyucu firmaların kendilerinin dışında bir neden ile ihracat taahhüdünü yerine getiremediklerini değerlendirerek ek süre verebilmektedir. Bu durumlar mücbir sebepler ve fevkalade haller olarak aynı tebliğin 25. maddesinde sıralanmaktadır²³⁷;

- Deprem, sel, don, fırtına, kasırga vb. tabii afetler ve yangın,
- Türkiye veya ithalatçı ülkede devletçe konulan yasaklar, harp ve abluka hali,
- Belge sahibi firmanın faaliyetinin kamu otoritelerince kısıtlanması, durdurulması
- Firmaya el konulması,
- Belge sahibi firmanın iflası veya konkordato ilan etmiş olması ya da firma hakkında
- İflasın ertelenmesi kararı verilmiş olması,
- Şahıs firmalarında firma sahibinin ölümü,
- Grev ve lokavt.

Dahilde İşleme İzin Belgesi'nin süresi ticaret konusu malın sektörü de dikkate alınarak en fazla 12 aydır. Dahilde İşleme İzin Belgesi kapsamında yapılacak ilk ithalata göre belge süresi azami olarak 3 ay uzatılır. Ancak, tarım ürünlerinin tabi tutuldukları işleme göre belge süresi söz konusu sürenin altında tespit edilebilmektedir.

Dahilde işleme rejiminden faydalanan ihracatçıların ek süre hakkı kazanabilmeleri için gerçekleştirilmiş bulunan ihracatlar listesi ve bilgi ve belgelerin

²³⁶ Denetsel Gümrük ve Ticaret Danışmanlığı, “Dahilde İşleme İzin ve Belgelerine Ek Süre”, <http://www.denetsel.com/News/tr-TR/624>, (09.06.2018).

²³⁷ Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, m. 21–27.

doğru olduğuna ilişkin taahhütname ile Ticaret Bakanlığı Bölge Müdürlüklerine en geç belge süresi sonundan itibaren 3 ay içerisinde müracaat etmeleri gerekmektedir. Bölge Müdürlükleri ihracatçıların ilettiği bilgilerin doğruluğunu teyit ettikten sonra formları Müsteşarlığa iletir. Müsteşarlığın haklı sebebe veya mücbir sebebe ilişkin uygun gördüğü ilave süreler belge üzerinde kayıtlı süre sonundan başlamak üzere verilir. Haklı sebebe ilişkin verilecek ilave süre de benzer şekilde 3 ay içinde başvuruyu takiben değerlendirilir, Mücbir sebebe ilişkin verilecek ek süre ve İhracat 2005/1 sayılı Tebliğ'in 21 ve 22'nci maddelerine istinaden tespit edilir, belgede belirlenen kayıtlı sürenin sonundan başlamak üzere verilir ve belgeye kaydedilir²³⁸.

Bazı özel durumların varlığı halinde Ticaret Bakanlığı özel şartlar dahilinde ek süre hakkı tanıyabilmektedir. Örnek olarak, 07.03.2018 tarihinde İhracatçı Birlikleri tarafından üyelere gönderilen bilgi mailinde, bu ülkelerde yaşanan ekonomik sorunlar nedeni ile Ukrayna, Libya, Rusya, Irak ve Suriye'ye ihracat yapan ve 25.02.2017 tarihinden önce düzenlenmiş olan dahilde işleme belgeleri için, bu ülkelere ihracat yapılmasının kararlaştırıldığına akreditif, kontrat, anlaşma vb. belgelerle ispatlanması halinde bu belgelere şartlara bağlı olarak 12 aya kadar ek süre verilebileceği hükme bağlanmıştır.

Dahilde işleme izin belgesi ve Dahilde işleme izni kapsamında Türkiye Gümrük Bölgesine getirilen eşyanın belge veya izin süresinin bitimini takip eden 1 ay içerisinde rejimin gerektirdiği işlemlerin tamamlanması halinde, bu işlemler de belge/izin kapsamında sayılır. Ancak 4458 sayılı Gümrük Kanunu 241. Maddesinin 3/h bendi gereğince iki katı para cezası tahsil edilir. Belge/izin süresinin bitimini takip eden 2. Ay içerisinde rejimin gerektirdiği işlemlerin bitirilmesi halinde 4458 sayılı Gümrük Kanunun 241. Maddesinin 4/h bendi gereğince 4 katı para cezası tahsil edilir²³⁹.

²³⁸ Dahilde İşleme Rejimi Hakkında Genelge, Sayı 2005/3, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, m. 21–27.

²³⁹ Dahilde İşleme Rejimi Tebliğ, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, m. 9.

2.3.6. Dahilde İşleme Belgesi Kapsamında İthalat ve İhracatın Gerçekleştirilmesi

Belge kapsamında ithal edilen hammadde ve yarı mamullerin kapasite kullanım oranlarına göre ihraç edilecek olan ürünlerin imalatında kullanılması rejimden faydalanan hak sahibinin temel sorumluluğudur²⁴⁰. Benzer şekilde üretilen ürünlerin ihraç edilmesi de yine hak sahibinin temel sorumluluğu olarak kanunda yer almaktadır. Bu bölümde rejim kapsamında ithalat ve ihracatın gerçekleştirilmesi irdelenecektir.

2.3.6.1. Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında İthalatın Gerçekleştirilmesi

Dahilde işleme rejiminden faydalanılması rejim kapsamında ithalat işleminin yapılması ile başlamaktadır. Şöyle ki; belge süresinin hesaplanması belge kapsamında yapılan ilk ithalat beyannamesinin tescil tarihi temel alınarak yapılmaktadır. İthal eşyasına ilişkin gümrük beyannamesi normal ithalat beyannamesine ilişkin hükümlere tabidir. Beyanname düzenlenmesi sırasında geri ödeme sistemi, şartlı muafiyet sistemi ya da dahilde işleme izni kullanılmasına bağlı olarak muafiyet kodlarının seçilmesi ve beyannameye dahilde işleme izin belgesinin / dahilde işleme izninin bilgilerinin eklenmesi gerekmektedir. dahilde işleme rejimi kapsamında yapılacak olan ithalatlar önceki bölümlerde belirtildiği üzere D1, D2 ve D3 kodlu belgelere istinaden yapılmaktadır.

Beyannamenin tescili ile birlikte gümrük idarelerince aşağıda belirtilen durumların kontrolü gerekmektedir²⁴¹;

- Belgenin/ iznin süresi içinde olması,
- Beyannamede belirtilen girdinin gümrük tarife pozisyonunun belgede / izinde belirtilen ile eş olması,
- Beyanname belirtilen satır kodunun belgede belirtilen ile aynı olması,
- Eşyanın cinsinin aynı olması,

²⁴⁰ Mali, s. 75.

²⁴¹ Kenan Güler, **Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi ve Avrupa Birliği Mevzuatına Uyum**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 14.

- İthal edilmek üzere beyan edilen miktarın belgede / izinde belirtilen miktarları aşmaması,
- Varsa indirimli teminat uygulamasına ilişkin uygulamalar saklı kalmak üzere verginin teminata bağlanmış olması,
- İthal belirlili izinlere bağı olan eşya için ithalat sırasında bu izinlere ilişkin belgelerin ibraz edilmiş olması.

Şartlı Muafiyet sisteminde, tescil tarihi itibari ile yürürlükte olan gümrük tarifesine ile hesaplanan gümrük vergisine ilişkin teminatın gümrüğe sunulması ile ithalat tamamlanmaktadır²⁴².

Geri Ödeme sisteminde de, ithali bu kapsamda yapılacak olan girdilerin serbest dolaşım beyannamesi ile beyanı gerekmektedir. Şartlı muafiyet sistemine benzer şekilde beyannamenin tescil tarihi itibari ile yürürlükte olan vergi oranından vergi miktarı hesaplanmaktadır. Fakat önceki bölümlerde de değinildiği üzere şartlı muafiyet sisteminden farklı olarak bu sistemde ithalat aşamasında gümrük vergileri tahsil edilir ve ihracatın gerçekleşmesi ile geri ödenir.

Dahilde İşleme Rejimi kapsamında, ithal edilen eşyanın işlem görmeden ihracına imkan tanınmak suretiyle değişmemiş eşyanın kullanımına izin verilmiştir. Bu kapsamda, belge ihracat taahhüdünün %1'ini geçmeyecek şekilde değişmemiş eşyanın ithaline müsaade edilmekte ve belge ihracat taahhüdünün kapatılması esnasında da, belge kapsamında ithal edilen değişmemiş eşyanın CIF ithalat tutarının belge kapsamında gerçekleştirilen FOB ihracat tutarına oranının %1'i aşıp aşmadığının kontrolünün yapılması gerekmektedir²⁴³.

Dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatlar dahilde işleme belgesi ya da dahilde işleme izni sahibi firmanın kendisince yapıldığı gibi Borçlar Kanunu'na uygun olarak doğrudan temsil ya da dolaylı temsil kurallarına uygun olarak tayin edilmiş olan temsilci aracılığı ile de yapılabilir²⁴⁴.

²⁴² Namlı, s. 65.

²⁴³ Dahilde İşleme Rejimi Hakkında Genelge, Sayı 2005/4, m. 6.

²⁴⁴ Ceyhan, s. 50.

İthalat rejiminde ithali belli kurum veya kuruluşların müsaadesine bırakılmış eşya için, ithalat esnasında bu kurum veya kuruluşların müsaadesinin aranması kaydıyla ithalatına izin verilmektedir²⁴⁵.

AB üyesi ülkelerde serbest dolaşımda bulunan sanayi ürünleri Gümrük Birliği şartları uyarınca Türkiye’de de serbest dolaşımda bulunan eşya statüsündedir. Bu ürünlerin ithalatında gümrük vergileri tahsil edilmemektedir. Yani bu ürünler, katma değer vergisinin ve varsa özel tüketim vergisinin ödenmesi sureti ile ithal edilebilmektedir. Bu bakımdan AB üyesi ülkelere dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalattan sağlanan avantaj KDV’nin ve ÖTV’nin askıya alınmasından ibarettir. Benzer durum menşe ispat belgeleri eşliğinde Pan-Avrupa Menşe Kümülyasyonuna taraf ülkelere, Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülyasyonuna taraf ülkelere veya Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmış bir ülkeden ithalat yapılması halinde de geçerlidir.

AB üyesi olmayan ve ikili anlaşmaların olmadığı “üçüncü ülkeler” olarak tabir edilen ülkelere dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatlarda eşyanın serbest dolaşıma girişi sırasında tabi olduğu tüm mali yükümlülükler askıya alınmakta ve böylece hak sahibinin sağladığı avantajlar da yüksek olmaktadır.

Her iki ülke grubundan yapılan rejim kapsamındaki ithalatlarda sağlanan önemli avantajlardan biri de Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF)’nden muafiyet sağlamasıdır. Rejim kapsamında fon teminata bağlanmamakta doğrudan muafiyet tanınmaktadır. KKDF, vadeli olarak yapılan ithalatların alım değeri üzerinden hesaplanan ve devlete doğrudan gelir kaydedilen bir fondur.

Dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında ithali gözetim ve korunma önlemlerine tabi eşyanın serbest dolaşıma girebilmesi için, firmaların (yan sanayici veya aracı ihracatçı dahil) ithal tarihi itibarıyla yürürlükte bulunan gözetim ve korunma önlemleri çerçevesinde ithal lisanslarının (kota) ve/veya gözetim belgelerinin bulunması zorunludur. Bulunmadığı durumda, bu eşyadan elde edilen işlem görmüş ürünün, üçüncü ülkelere ihracı ya da gümrük idaresi gözetiminde imhası gerekir. Ancak, belge/izin kapsamında A.TR dolaşım belgesi eşliğinde Avrupa Topluluğuna üye ülkelere ihraç edilen işlem görmüş ürünün elde

²⁴⁵ Dahilde İşleme Rejimi Tebliğ, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, m. 31.

edilmesinde kullanılan eşyanın bu ülkelerde gözetim ve korunma önlemlerine tabi olmaması halinde, bu eşya ile ilgili olarak gözetim ve korunma önlemleri çerçevesinde ithal lisansları (kota) ve/veya gözetim belgeleri aranmamaktadır²⁴⁶.

2.3.6.2. Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında İhracatın Gerçekleştirilmesi

İhracatın gerçekleştirilmesi, dahilde işleme izin belgesi ya da dahilde işleme izninde ihracı taahhüt edilen malın, İhracat Rejimi Kararı ve İhracat Yönetmeliği ile gümrük mevzuatı uygun şekilde gümrük hattından başka bir ülkeye veya serbest bölgelere çıkışı anlamına gelmektedir²⁴⁷. Aksi durumda, Yatırım Teşvik Belgesi veya bir başka belge/izin kapsamında Türkiye Gümrük Bölgesine ithalatının yapıldığının, serbest bölgelerde bulunan tesislerin yapımında kullanıldığının, serbest bölgelerde bulunan tesislerde makine-teçhizat, demirbaş kayıtlı eşya veya bunların parçası olarak kullanıldığının, serbest bölgelerde yerleşik gemi inşa faaliyetinde bulunan firmalara gemi inşasında kullanılmak üzere tesliminin yapıldığının, serbest bölgelerden gümrüksüz satış mağazalarına satışının yapıldığının veya serbest bölgelerden kara, deniz ve hava taşıtlarına kumanya olarak tesliminin yapıldığının tevsiki kaydıyla, belge/izin ihracat taahhüdü kapatılmaktadır²⁴⁸.

Serbest bölgeye yapılan ihracatlarda belge süresi bitiminden itibaren 3 ay içerisinde serbest bölgelerden başka bir ülkeye satışının veya bir başka belge kapsamında Türkiye Gümrük Bölgesine ithalatının yapılması zorunludur²⁴⁹. Aksi durumda, serbest bölgelerde kurulu tesislerin inşasında, serbest bölgelerde kurulmuş olan tesislerde demirbaş kayıtlı eşya ya da demirbaş parçası olarak kullanıldığının, serbest bölgelerde kurulmuş, gemi inşasında faaliyet gösteren firmalara bu inşa sürecinde kullanılması amacıyla tesliminin gerçekleştiğinin, serbest bölgelerden gümrüksüz satış mağazalarına satışının yapıldığının veya serbest bölgelerden kara, hava, deniz taşıtlarına kumanya olarak tesliminin

²⁴⁶ Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, m. 32.

²⁴⁷ Abdurrahman Demir ve Cumali Semeğir, “Dahilde İşleme Rejimi ve Yaşanan Sorunlar”, **Gümrük Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 28, Haziran 1999, s. 28 – 29.

²⁴⁸ Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, m. 28.

²⁴⁹ Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, Sayı 2005/1, Resmi Gazete 25709 - 27.01.2005, m. 43.

yapıldığının belgelenmesi şartıyla belge ya da izin ihracat taahhüdü kapatılmaktadır²⁵⁰.

İhracat işleminde gümrük idarelerince aşağıda belirtilen hususların kontrolü gerekmektedir²⁵¹;

- Beyan edilen ürünün gümrük tarife pozisyonunun belgede ve izinde kayıtlı gümrük tarife istatistik pozisyonunda olması,
- Beyan edilen ürün satır kodunun belgede kayıtlı satır kodunda olması,
- Belgede ve izinde belirtilen ihraç ürününün adının, özelliğinin ve miktarının (belgede ve izinde kayıtlı birimlerle) değişmemesi,
- Firmanın imalatçı-ihracatçı veya ihracatçı sıfatıyla unvanının belge ile uyumlu olması
- İhracatçı, dış ticaret sermaye şirketi ve sektörel dış ticaret şirketi adına düzenlenen Belge veya İzin üzerinde kayıtlı bulunan yan sanayici unvanının belge ile uyumlu olması
- İmalatçı-ihracatçı adına düzenlenen Belge veya İzin üzerinde yan sanayici kaydının bulunması ve ihraç konusu eşyanın tamamının veya bir kısmının ya da üretiminin bir alt aşamasının yan sanayicinin üretimi ile gerçekleşmesi durumunda, bu yan sanayici unvanının yer alması kaydıyla ihracata izin verilmektedir.

Dahilde işleme rejimi kapsamında işlenen ihraç eşyasının ihracatı, firmanın kendisince yapılabileceği gibi, farklı bir ihracatçı aracılığı ile de yapılabilmektedir. Aracı ihracatçı ile yapılan ihracatın bu kapsamda değerlendirilmesi için belge / izin sahibi firmadan ihraç edilmesi şartı ile alınmış olması gerekmektedir. Kanun aracı ihracatçıyı; “Dahilde işleme izin belgesinde/dahilde işleme izninde taahhüt edilen ihracatı, belge/izin sahibi firmadan tedarik ettiği şekliyle gerçekleştiren belge/izin sahibi olmayan firma” olarak tanımlamaktadır²⁵². Aracı ihracatçı, herhangi bir katma değer yaratmayıp ürünü aldığı şekli ile ihraç etmektedir.

²⁵⁰ Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, m. 28.

²⁵¹ Güler, s. 15

²⁵² Murat Korkmaz ve Musa Ünal, “Dahilde İşleme Rejiminde Aracı İhracatçı”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 277, Kasım 2011, s. <http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=13322>, (28.11.2015).

Benzer şekilde dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamındaki eşyanın ithalatı, belge/izin sahibi firma tarafından yapılabileceği gibi Borçlar Kanunu'nun doğrudan ya da dolaylı temsil hükümlerine göre tayin edilmiş olmak kaydıyla, temsilci aracılığıyla da yapılabilmektedir. Ancak, elektronik ortamda düzenlenen dahilde işleme izin belgesi kapsamında temsilci aracılığıyla ithalat yapılabilmesi için önceden ilgili bölge müdürlüğünden izin alınmış olması gerekmektedir²⁵³.

İthalat ve ihracat beyannameleri gümrük otomasyon sistemi (BİLGE) ile doğrudan Ticaret Bakanlığı dahilde işleme rejimi Dahilde İşleme Rejimi Otomasyon Sistemine veri aktarımı sağlamaktadır. DİR Otomasyon Projesi Ticaret Bakanlığı içinde Gümrük Müdürlükleri ve Bölge Müdürlüklerinin işbirliği ile yürütülmektedir. Zaman içerisinde dış ticarete ilişkin değişen uygulama süreçleri ve artan işbirliği gereksinimi, mevcut işbirliğinin güncellenmesi ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle 10.03.2014 tarihinde Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ve Ekonomi Bakanlığı arasında veri paylaşımına ilişkin protokol imzalanarak veri paylaşımına ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. 2018 yılı itibari ile bu iki bakanlık Ticaret Bakanlığı altında birleşmiştir. Süreç ortaklaştırma çalışmaları halen devam etmektedir. Bunun yanı sıra, bu protokol aynı zamanda DİR otomasyon uygulamasına yönelik hükümler de içermekte ve rejim işleyişine önemli katkılar sağlamaktadır²⁵⁴.

Bu sayede beyannamelerle eş zamanlı olarak dahilde işleme izin belgeleri de güncellenmiş olmaktadır. Sisteme dahil olan firmalar işlemleri kendi ofislerinden yapabilmekte, belge ile yapılan ithalat ve ihracat işlemlerini eş zamanlı olarak takip edebilmektedirler. İthalat sırasında belgenin arkasında gösterilen düşümler artık yapılmamaktadır. Miktar ve değer gibi kontroller sistem tarafından otomatik olarak yapılmaktadır. Aynı zamanda, otomasyon sistemleri ile hatalı ürün ithalatı veya ihracatı, ithalatta miktar aşımı, satır kodu hatası gibi problemler neredeyse tamamen ortadan kalmıştır. Ayrıca belge kapatılmasında aranan beyanname teyitleri, gümrüklerde yapılan işlemlerde artık

²⁵³ Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, m. 30.

²⁵⁴ Huriye Yardım, "DİR Otomasyon Projesinin Dahilde İşleme Rejimi Uygulamalarına Etkileri", **Gümrük ve Ticaret Uzman Görüş E-Dergi**, Yıl: 2, Sayı:3 s.41, <https://drive.google.com/file/d/0B4S7pG1v0kv4NXJmaTlwOTlwRjQ/view>, (18.09.2016).

aranmamaktadır. Böylece kapatma işlemleri daha da hızlanmış ve teminat iadelerinde yaşanan sorunlar azalmıştır.

2006/12 Tebliğ'in 43. maddesi ihracatın yapılmaması durumunda ithal edilen girdinin firmanın stoklarında bulunması gerektiğini ifade etmektedir.

Burada belirtildiği şekilde nizami olarak ihraç edilen malzemenin alıcısı tarafından mahrece iade edilmesi durumu ise takip eden başlıkta incelenmektedir.

2.3.6.3. Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında İhraç Edilen Ürünün İadesi

Dahilde işlemeye konunun eşyanın yurt dışı edilmesinin ihracat mevzuatını ilgilendiren boyutunun bulunması nedeniyle, genel olarak ihracata ilişkin düzenlemelerin İhracat Rejim Kararı ve İhracat Yönetmeliği'nde yer aldığı dikkate alınarak, ilk aşamada geri gelen eşyaya ilişkin söz konusu düzenlemelere bakıldığında anılan mevzuatta; "ihracatın desteklenmesine yönelik mevzuat kapsamında yapılmış olması halinde, ait olduğu mevzuat hükümlerine tabidir." ifadesi ile, dahilde işleme rejimi kapsamında ihraç edilen malların geri gelmesi durumunda ihracat rejimi ve yönetmeliği hükümlerinin uygulanamayacağı belirlenmiştir²⁵⁵.

Dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında ihraç edilen işlem görmüş ürünün, herhangi bir sebeple belge/izin süresi içerisinde geri getirilmesi halinde, ihracat rejimi ve gümrük mevzuatı çerçevesinde ve süresi geçerli belge/izin kapsamında ihracat nedeniyle varsa yararlanılan hakların, teminatının alındığının belirlenmesi koşulu ile ilgili gümrük idaresince bu ürünün ithalatına ve yeniden ihracatına izin verilmektedir. Bu durum, ihracat taahhüdünün kapatılması sırasında değerlendirilmek üzere ilgili bölge müdürlüğüne/gümrük idaresine bildirilir. Bu çerçevede yapılacak taahhüt kapatma işlemi, bu kapsamdaki geri gelen eşyaya ilişkin gümrük beyannamesi dikkate alınmaksızın ilgili dahilde işleme izin belgesinin/dahilde işleme izninin ihracat taahhüdüne sayılma koşullarına sahip mevcut gümrük beyannameleri ile birlikte

²⁵⁵ Cevdet Bozkurt, "Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında İhraç Edildikten Sonra Geri Gelen Eşyanın İthalat Vergileri karşısındaki Durumu", **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 227, Kasım 2011, <http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=13319>, (28.11.2015).

değerlendirilir. Taahhüt hesabının kapatılması esnasında, ilgili dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında geri gelen eşyaya ilişkin gümrük beyannamesi dikkate alınmadığı durumda uygulanacak bir müeyyide yoksa taahhüt kapatma işlemi müeyyide uygulanmaksızın tamamlanmaktadır²⁵⁶.

Dahilde işleme izin belgesinin ya da dahilde işleme izninin süresinin dolmasından sonraki bir tarihte veya ihracat taahhüdü tamamlandıktan ve kapatılmasından sonra herhangi bir gerekçe ile geri getirilen ve ilgili ihracatçı tarafından yeniden ihracı amaçlanan işlem görmüş ürünün, yeni bir belge/izin kapsamında ayniyet tespiti ve ihracat nedeniyle varsa yararlanılan hakların teminatının alındığının belgelenmesi kaydıyla, ilgili gümrük idaresince ithalatına müsaade edilmektedir. Ancak eşyanın yeniden ihraç edilmek istenmemesi halinde bu durum taahhüt kapatma işleminin yeniden tamamlanmış olduğunun tespitini teminen ilgili bölge müdürlüğüne/gümrük idaresine bildirilir. Taahhüt kapatma işleminin yeniden tekemmül ettirilmesi aşamasında, bu madde çerçevesinde, ilgili dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni taahhüt kapatma işleminin Gümrük ve Ticaret Bölge Müdürlüklerince geri alınması ve yapılan değerlendirme sonucunda, varsa bu ürünün elde edilmesinde kullanılan eşyanın ithalatında alınmayan verginin, ithal tarihi itibarıyla 4458 sayılı Gümrük Kanunu ile 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre geri alındığının ve ihracat nedeniyle yararlanılan hakların iade edildiğinin belgelenmesi kaydıyla gümrük idaresince işlem görmüş ürünün ithalatına izin verilmektedir²⁵⁷.

Bundan sonraki aşamada, gümrük vergisi uygulaması bulunan üçüncü ülkelerden ithal edilen girdilerle üretilen ürünün gümrük vergisinin sıfır veya daha az olduğu ülkelere yapılan ihracat neticesinde ortaya çıkan Telafi Edici Vergi kavramı incelenecektir.

²⁵⁶ Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, Değişiklik Resmi Gazete 29136 - 01.10.2014, m.42.

²⁵⁷ Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 20.12.2016, Değişiklik Resmi Gazete 29136 - 01.10.2014, m. 42 ve Değişiklik Resmi Gazete 30409 - 02.05.2018, m.45.

2.3.6.4. Telafi Edici Vergi Uygulaması

Dahilde işleme rejiminin çıkış noktası ihraç edilmek üzere üretilen ürünlerde kullanılan ithal girdilerin ithalat işlemi sırasında doğan vergilerin ihracat taahhüdü ile ödenmemesidir. Önceki bölümlerde etraflıca incelendiği üzere şartlı muafiyet sisteminde ithalat aşamasında tahakkuk eden vergiler tahsil edilmemekte, teminata bağlanmaktadır. Ancak gümrük vergilerinin sıfır olduğu ülkelere yapılan ithalatlarda ve bu ülkelere yapılan ihracatlarda durum değişmektedir. Şöyle ki; ihracatın, A.TR dolaşım belgesi eşliğinde Avrupa Topluluğuna üye ülkelere veya menşe ispat belgeleri eşliğinde Avrupa Topluluğuna üye ülkelere, Pan-Avrupa Menşe Kümülyasyonuna taraf ülkelere, Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülyasyonuna taraf ülkelere veya Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmış bir ülkeye yapılması halinde, Dahilde İşleme Rejimi 2006/12 33. maddesi hükmü çerçevesinde varsa telafi edici vergi ödenmektedir.

Telafi edici vergi uygulamasına dahil ülke grupları 2008/2 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Hakkında genelge ile aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

AT'ye Üye Ülkeler; Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, İspanya, Portekiz, Yunanistan, İrlanda, Avusturya, İsveç, Finlandiya, Polonya, Litvanya, Macaristan, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Kıbrıs, Malta, Letonya, Bulgaristan ve Romanya'dır. Bunların dışında 2013 yılında üyeliği tamamlanan Hırvatistan'da bu kapsam dahilinde değerlendirilmelidir. AT'ye üye olan bu ülkeler, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti ile AKÇT arasında AKÇT'yi kuran anlaşmanın yetki alanına giren ürünlerin ticareti ile ilgili anlaşmaya taraf ülkelerdir. EFTA Üyesi Ülkeler; Norveç, İzlanda, İsviçre ve Lihtenştayn'dır.

STA İmzalanan ve Anlaşmaların Yürürlükte Bulunduğu Ülkeler (*); EFTA, AKÇT, İsrail, Makedonya, Bosna ve Hersek, Hırvatistan, Filistin, Tunus, Fas, Suriye ve Mısır'dır.

PAMK'a Taraf Ülkeler; Türkiye, AT'ye üye ülkeler ve EFTA üyesi ülkelerdir. Ayrıca, ülkemiz açısından PAMK'a taraf ülkeler, 18/4/2003 tarih ve

25083 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Eşyanın Tercihli Menşeinin Tespiti Hakkında Yönetmelik’in 1 inci maddesinde yer almaktadır.

PAAMK’a Taraf Ülkeler; PAMK ülkeleri ile Barselona Sürecine taraf Akdeniz ülkeleri (Fas, Tunus, Cezayir, Filistin, Suriye, Lübnan, Ürdün, Mısır ve İsrail) ve Faroe Adaları’dır. PAAMK Sistemi 1/1/2006’dan itibaren tamamlanmış olup, söz konusu Kümülyasyon’un yürürlüğe konulmasına ilişkin şartları yerine getirmiş ülkeler arasında uygulanmaya başlanmıştır. Bu çerçevede; bu Genelge’de PAAMK’a taraf ülkeler olarak PAAMK Sistemi’ne dahil olan ülkeler kastedilmektedir.

Ödenmesi gereken vergi, serbest bölgelerden yapılan satış dahil ihracat gümrük beyannamesinin tescil tarihi itibari ile Merkez Bankası döviz satış kuru ve yine tescil tarihinde serbest dolaşıma giriş rejiminde geçerli gümrük vergisi ve varsa toplu konut fonu dikkate alınarak hesaplanmaktadır ve ihracat beyannamesinin kapanması aşamasında ödenmektedir. Fakat, DİİB kapsamında önceden ihracat yapıldıktan sonraki bir tarihte ithalat işleminin gerçekleştirilmesi halinde, ilgili vergi serbest bölgelerden satışlar da dahil olmak üzere önceden ihracatın gümrük beyannamesinin tescil edildiği tarihteki Merkez Bankası döviz satış kuru ve bu tarihte serbest dolaşıma giriş rejimi kapsamında geçerli olan gümrük tarifesi ve varsa toplu konut fonu üzerinden hesaplanmakta, önceden ihracata denk gelen ithalat işleminin gerçekleşmesi sırasında tahsil olunmaktadır²⁵⁸. Firma beyanı esas alınarak ödenmesi gereken telafi edici verginin dahilde işleme belgesinin kapanması esnasında ödenmediğinin tespit edilmesi durumunda ödenmeyen vergi için faiz tahakkuk etmektedir²⁵⁹.

Telafi edici verginin hesaplanmasında, işlem görmüş ürünün üretiminde kullanılan miktar hesaplanarak bu miktarın ithalat beyannamesindeki istatistiki kıymeti (CIF kıymeti) üzerinden ihracat beyannamesinin tescil tarihinde yürürlükte olan vergi oranı uygulanmak suretiyle ödenmesi gereken verginin dolar değeri tespit edilir. Yine ihracat beyannamesinin tescil tarihindeki T.C. Merkez Bankası dolar satış kuru ödenecek verginin hesaplanmasında kullanılacak kurdur.

²⁵⁸ . Dahilde İşleme Rejimi Tebliğ, Sayı İhracat:2006/12, Resmi Gazete 26382 - 30.12.2016, Değişiklik Resmi Gazete 26891 - 30.05.2008, m.33..

²⁵⁹ Ahmet Özenalp, **Gümrüğe Dair**, Ekim Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s. 49.

Telafi edici vergi ihracat beyannamesinin verilmesi aşamasında ödenmektedir. Buna mukabil Gümrük Kanunu 194. madde “Türkiye'nin taraf olduğu anlaşma hükümlerine göre dahilde işleme rejimi altında elde edilen Türk menşeli eşyanın anlaşmalara taraf ülkelere ithalinde, tercihli tarife uygulamasından yararlanmasının, bunların bünyelerine giren serbest dolaşımda olmayan eşyanın ithalat vergilerinin ödenmesi ve buna ilişkin belgelerin onaylanması koşuluna bağlı olması halinde, ithalata ilişkin bir gümrük yükümlülüğü doğar.” Hükmü ile bu vergilerin ithalat vergisi niteliğinde olduğunu açıklamaktadır. Ancak burada kastedilen ithalat yalnızca Türkiye Gümrük Bölgesi’ni değil serbest dolaşımı esas almaktadır. Bu maksatla eşyanın ATR dolaşım belgesi ya da menşe ispatlayıcı belgelerle başka bir ülkede serbest dolaşımı girmesi için vergilerinin ödenmesi gerekmektedir. Zira yapılan anlaşmalar gereği üçüncü ülkelere genellikle ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Şöyle ki, Gümrük Kanunu 181. Maddesi uyarınca gümrük yükümlülüğü ithalat beyannamesinin tescili yani eşyanın serbest dolaşıma girişi aşamasında başlamaktadır. Dahilde işleme rejimi kapsamında ithal edilen hammadde yarı mamul, işlenmesini takiben ihracatı gerçekleştirilmek istendiğinde serbest dolaşıma girmektedir. Burada vergiyi doğuran olay, ihracat beyannamesinin tescili ile eşyanın serbest dolaşıma gireceğinin beyanıdır. Açıktır ki; AB ya da anlaşmalı ülkelerden birine ihraç edilmek istenen işlenmiş ürünün bünyesinde vergileri ödenmemiş bulunan girdilerin vergilerinin ödenmesi zarureti ortaya çıkmaktadır.

AB ve ikili anlaşma bulunan diğer devletlere yapılan ihracatlarda; ihracata konu nihai malın üretiminde kullanılan üçüncü ülke menşeli girdi ile değişmemiş eşyaya uygulanan vergi oranının aynı ithal ürününe ihracat yapılan ülkede uygulanan vergi oranından yüksek olması durumunda, tarım ürünleri ile 1/95 sayılı Avrupa Topluluğu-Türkiye Ortaklık Konseyi Kararı’na dahil olan mallar hariç tutulmak üzere, nihai varış ülkesinde uygulanan gümrük tarifesi oranından hesaplama yapılmaktadır²⁶⁰. 2017 yılında yapılan bir düzenleme ile Bakanlar Kurulu, Dahilde İşleme Rejimine İlişkin Değişiklik Kararı yayınlamış ve vergi oranlarında farklılık olması durumunda ortaya çıkan tereddütleri gidermek üzere

²⁶⁰ Güler, s. 17.

“Dahilde İşleme Rejimi kapsamında ithal edilerek işlem görmüş ürün olarak AB’ne ihraç edilen eşyaya ilişkin telafi edici vergi yükümlülüğü doğması halinde, eşya için Türkiye’de uygulanan gümrük vergisi oranı ile AB Ortak Gümrük Tarifesi kapsamında belirlenmiş vergi oranı karşılaştırılacak ve düşük olan oran esas alınarak telafi edici vergi hesabı gerçekleştirilecektir.” kararını hükme bağlamıştır. Bu karar 01.01.2018 tarihinde yürürlükten kaldırılmış ve nihai varış ülkesindeki gümrük vergisi oranı ile hesaplama yapılma kuralına devam edilmiştir.

Tercihli ticaretten yararlanılacak ithalatlar için ATR Dolaşım Belgesi veya Menşe İspat Belgelerinin (EUR.1, EUR-MED, Fatura Beyanı) gümrüğe ibraz edilmemesi halinde ithalata konu ürün, hangi ülke menşeli olursa olsun, dahilde işleme rejimi açısından üçüncü ülke menşeli olarak kabul edilmektedir.

Tela fi edici vergi uygulamasında, firmalar için zorlayıcı olan ve yürürlükteki mevzuat hükümlerince karara bağlanmayan ikincil işlem görmüş ürünlere ilişkin verginin hesaplanması konusu gündemdedir. Tela fi edici verginin hesaplanmasında, üretimde kullanılan miktarlar fire ve ikincil işlem görmüş ürünler dahil edilerek yapılmaktadır. Şöyle ki; 100 birim üretmek için %1 ikincil işlem görmüş ürün oranı ile üretimde kullanılan ithal girdi 101 birim hesaplanmakta ve belge kapsamındaki ithalat miktarları buna göre belirlenmektedir. Bu noktadan hareketle, 100 birim ihracatta, 1001 birim girdinin kullanılması neticesinde 101 birim için tela fi edici vergi hesaplaması yapılmaktadır. Daha sonraki bölümlerde detaylı olarak inceleneceği üzere, esasen ikincil işlem görmüş ürünler için belge süresi için serbest dolaşıma giriş beyannamesi verilmekte ve bu miktara tekabül eden vergiler bu beyanname kapsamında ödenmektedir. Aynı girdi için hem tela fi edici verginin hem de ithal vergilerinin ödenmesi çifte vergilendirmeye sebep olmaktadır. Konu özelinde; çoğunluk ikincil işlem görmüş ürün oranı yüksek olan firmaların uzun yıllardır devam eden davaları bulunmakla birlikte herhangi bir sonuç alınan dava örneği bulunmamaktadır.

Telafi edici vergi hesaplamasını daha net ifade edebilmek amacı ile uygulama da kullanılan bir telafi edici vergi tablosu örneği çalışmanın Ekler bölümünde sunulmaktadır.

Geri ödeme sisteminden yararlanan eşya için, vergiler halihazırda ödenmiş bulunduğu için gümrük yükümlüğü doğmamakta ve bu durumda belge kapama işlemlerinden sonra ödenmiş ithalat vergileri geri verilmemektedir.

Bu başlıkta belirtildiği üzere, dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleşen ticaret işleminde eşyanın menşei önem arz etmektedir.

Menşe Kuralları ve Dahilde İşleme Rejimi; Menşe, anlam bakımından bir şeyin kökeni, kaynağı, çıkış noktası gibi anlamları ifade etmektedir. Gümrük işlemlerinde kavram olarak menşe; bir eşyanın hangi ülkede üretildiğini, bir anlamda ekonomik milliyeti ifade etmektedir. Gümrük işlemlerinde menşe, gümrük vergilerinin hesaplanması, ticaret politikası önlemlerinin uygulanması, kota, anti-damping ve benzeri koruma önlemlerinin uygulanması, dış ticaret istatistiki verilerin oluşturulması gibi konular bakımından önem arz etmektedir²⁶¹.

Menşe tespitine ilişkin açıklamalar Gümrük Kanunu'nun 18 – 21 maddeleri arasında açıklanmıştır. Buna göre; “tümüyle bir ülkede elde edilen veya üretilen eşya o ülke menşelidir” denilmektedir. Bu eşyaların neler olduğu yine aynı maddelerde sayılmıştır. Örnek olarak; bir ülkede çıkarılan madencilik ürünleri, bir ülkede yetiştirilen bitkisel ya da hayvansal ürünler, bunların türevlerinden elde edilen her türlü eşya sayılabilir. Üretimi birden fazla ülkede gerçekleştirilen eşyanın bir ülke menşeli sayılabilmesi için, o ülkede yeni bir ürün imal edilmesi veya imalatın önemli bir aşamasının ve ekonomik yönden gerekli görülen en son esaslı işçilik ve eylemin o ülkede bu amaçla donatılmış işletmelerde yapılması gerekmektedir²⁶².

Açıklamalardan anlaşıldığı üzere menşe kavramına, farklı ülkelere üretilen ve dış ticarete konu olan eşyaların farklı uygulamalara tabi tutulması

²⁶¹ Assiye Aka ve Avni Akın Ürönel, “Türkiye’de Dış Ticaret Uygulamaları: 4458 Sayılı Gümrük Kanunu Özelinde”, **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 13, 2018, s. 166, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/412359>, (15.01.2018).

²⁶² Gümrük Kanunu, Sayı: 4458, Resmi Gazete 23866 - 27.10.1999, Madde: 17 – 21.

dolayısıyla ihtiyaç duyulmaktadır. Ekonomik birliklerin giderek önem kazandığı ve tercihli ticaret düzenlemelerinin yapıldığı günümüz küresel ticaretinde yasal düzenlemeler beraberinde gelen menşe düzenlemeleri oldukça detaylandırılmıştır. Bu nedenle Kyoto Sözleşmesi, DTÖ Kuruluş Antlaşması bu konuda açıklamalara yer vermiş ve özellikle Uruguay Round sonrası Menşe Kuralları Antlaşması yayınlanmıştır²⁶³.

Bu noktada menşe kümülasyonu kavramı ortaya çıkmaktadır. **Menşe Kümülayonu**; Aralarında ticaret anlaşması olan devletlerin iktisadi ilişkilerinin geliştirilmesi için, menşe statüsü kazandırma kurallarına esneklikler getirilebilmektedir. Temeli; taraf ülkelerden biri menşeli ürünlerin diğer taraf menşe statüsünü kazanmaları için orada yeterli işleme tabi tutulmalarına gerek kalmamasıdır²⁶⁴.

Kümülayon sisteminde, ürünlerin, minimal operasyon işlemlerinin ötesinde bir işleme tabi tutulmaları yeterli olmaktadır.

Menşe kümülasyonu beraberinde tercihli menşe kavramını getirmiştir. **Eşyanın tercihli menşei**; tercihli ticaret anlaşmasına taraf devletlerin, bu devletlerde üretilen eşyalara yerli menşeli eşyalar ile aynı uygulamaları yapmaları olarak ifade edilmektedir. Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği neticesinde tercihli rejim uygulanmaktadır. Buna bağlı olarak Ortaklık Konseyi Kararı ile Türkiye AB'nin tercihli ticaret anlaşmalarını da benimsemek durumundadır. Menşe Kümülayonu çerçevesinde tercihli menşe kurallarına ilişkin hükümler ve ülkelerin tam listesi 30216 sayılı 20.10.2017 tarihli Resmi Gazete ile yayınlanan Pan Avrupa Akdeniz Tercihli Menşe Kurallarına Dair Bölgesel Konvansiyon Kapsamı Ticarete Eşyanın Tercihli Menşeinin Tespiti Hakkında Yönetmelik'te kapsamlı olarak açıklanmaktadır.

Dahilde işleme rejimi açısından menşeinin tespiti Telafi Edici Vergi'nin hesaplanması, rejim ihlallerinin önüne geçilmesi açısından önem arz etmektedir.

²⁶³ Talip Engin Kaya, **Dünya Ticaretindeki Gelişmelerin Ülkemiz Menşe Mevzuatına Etkisi: Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülayonu Sistemi Örneği** (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2007, <http://www.abuzmanlari.org.tr/web/Portals/0/pdf/3.PDF>, s. 6, (15.01.2018).

²⁶⁴ Namlı, s. 71 – 72.

2.3.7. İkincil İşlem Görmüş Ürün ve Fire Uygulaması

Dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan işlemler de bir diğer önemli konu da fire ve ikincil işlem görmüş ürünlere ilişkin uygulamalardır. İkincil işlem görmüş ürün ve fire tanımlamalarından önce kanunda belirtilen asıl işlem görmüş ürünün tekrar tanımlanması yerinde olacaktır. Asıl işlem görmüş ürün; Dahilde işleme rejimi kapsamında elde edilmesi amaçlanan ürünü ifade etmektedir. Bu ürün, dahilde işleme belgesi ile ihracı taahhüt edilen üründür.

Fire ise Tebliğ'de belirtildiği şekli ile işleme esnasında bilhassa kuruma, buharlaşma, sızma veya gaz kaçağı gibi durumlarla kaybedilen ve yok olan kısım ile ekonomik değeri bulunmayan ve atık olarak tanımlanan kısımları ifade etmektedir. Ortaya çıkan malzemenin fire olarak değerlendirilmesinin temel koşulu bir ekonomik değerinin olmamasıdır.

İkincil işlem görmüş ürün tanımı ise Tebliğ'de; İşleme faaliyetleri sonucunda elde edilen asıl işlem görmüş ürün dışındaki ürünü ifade eder şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere ortaya çıkan malzeme yine bir ürün olarak değerlendirilmektedir. Buradaki ayırım yine bu malzemenin bir ekonomik değer taşıyıp taşıyamaması ile ilgilidir.

İkincil işlem görmüş ürünün; ihracat işlemlerinin tamamlanması ve ihracat taahhüdünün kapatılmasından önce, gümrük mevzuatına göre gümrük gözetiminde imha edilmesi, gümrük idaresine terk edilmesi, çıkış hükmünde gümrüğe teslimi veya serbest dolaşıma giriş rejimi hükümleri ithalatının gerçekleştirilmesi lazım gelmektedir²⁶⁵. Belge ya da izin alınması aşamasında beyan edilen oranlar üzerinden hesaplanan ikincil işlem görmüş ürün miktarı, yine beyan edilen birim fiyat esas alınarak beyannamesi verilmektedir. Ortaya çıkan ikincil işlem görmüş ürün bambaşka bir ürünü ifade ettiğinden gümrük tarife pozisyonu da farklı olmakta ve bu tarifeden uygulanması gereken gümrük vergisi oranından hesaplanarak vergilerin tahsil edilmesi gerekmektedir.

Bununla beraber, ikincil işlem görmüş ürün işleme faaliyeti sonucu ortaya çıkan hurdalar da olabilmektedir. Bu durumda da yine ortaya çıkan bu hurdaların

²⁶⁵ Güler, s. 18.

gümrük mevzuatı çerçevesinde gümrük idaresi gözetiminde imhası, gümrüğe terk edilmesi, çıkış hükmünde gümrüğe teslimi veya serbest dolaşıma giriş rejimi hükümlerine göre ithalinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

İmalat sektöründe elde edilen ikincil ürünler farklı cins ve miktarda olduğundan genel geçer bir şablon üretmek için sektörlerin örgütleriyle müşterek çalışmalar yapılarak üretim türleri itibariyle asıl ve ikincil ürün tespit etme yöntemlerinin ortaya konulması gerekmektedir. Ancak bu çalışma henüz var olmadığından belirlenen yasal oranlar içinde olmak kaydıyla elde edilen ikincil ürün miktarı firmaya göre değişiklik göstermektedir. Yapılacak beyanlarda firmanın üretim verimliliği dikkate alınması gerektiğinden yasal azami oran altında olmak kaydıyla gerçekleşen oranlara göre beyanda bulunmak gerekmektedir²⁶⁶. Bu ürünler için beyanname verme aşamasında ortaya çıkan yorum farklılıkları nedeni ile firmaların müeyyidelere maruz kalmaları nedeni ile 2017 yılı sonunda yapılan düzenlemelerde bu beyanlara ilişkin olarak da değişiklik getirilmiştir. Firmaların bu yönde bir müeyyideye tabi olmaları halinde verginin ikincil işlem görmüş ürünün kendisi üzerinden hesaplanacağı hükme bağlanmıştır. Esasen bu düzenleme bir değişiklik getirmeyip hesaplama konusunda gümrük idarelerince müeyyidelerin ne şekilde hesaplanacağı konusunda yaşanan tereddütleri gidermek üzere yapıldığı değerlendirilmektedir²⁶⁷.

Telaflı Edici Vergi konusun anlatıldığı bölümde değinildiği üzere, ikincil işlem görmüş ürünün vergilendirilmesinde uygulamada zorluklar bulunmakta; mevzuatın yorumlanmasında farklılıklar olması nedeni ile firmalar genellikle bu ürünler için iki kere vergi ödemek durumunda kalmaktadır.

İkincil işlem görmüş ürünlerle ilgili bir diğer sorun ise bu ürünlerin menşeleri ile ilgilidir. Bir önceki başlık altında incelendiği üzere menşenin değişmesi üretim katkısına bağlıdır. Gümrük Kanunu, *Üretimi birden fazla ülkede gerçekleştirilen eşyanın bir ülke menşeli sayılabilmesi için, o ülkede yeni bir ürün imal edilmesi veya imalatın önemli bir aşamasının ve ekonomik yönden gerekli*

²⁶⁶ Murat Korkmaz ve Musa Ünal, “Dahilde İşleme Rejimi III (İkincil İşlem Görmüş Ürünün Vergilendirilmesi)”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı: 221, Mayıs 2011, (İkincil İşlem Görmüş Ürün), s. 1, <http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=12615>, (28.11.2015).

²⁶⁷ Süren, s. 52 – 53.

görülen en son esaslı işçilik ve eylemin o ülkede bu amaçla donatılmış işletmelerde yapılması gerekir.” demektedir. Buradan hareketle dahilde işleme rejimi kapsamında ithal edilen ürünün ikincil işlem görmüş ürün tanımına girecek şekilde işlem görmesi nedeni ile Türkiye menşeli statüsüne geçeceği açıktır²⁶⁸. Oysa ki uygulamada, Gümrük Müdürlükleri hesaplanan ikincil işlem görmüş ürün miktarı için kaynak ithal ülkesinin menşe olarak beyan edilmesini talep etmekte ve böylece uygulanan gümrük vergileri kaynak ülkenin vergi oranları olmaktadır. Şu kadar ki; çok çeşitli ülkelerden ithalat yapılması ve ikincil işlem görmüş ürün için artık menşe tespitinin mümkün olmaması durumlarında oranlama usulü ile ayırım yapılarak beyan talep edilmekte; Türkiye menşeli olarak beyan edilen ikincil işlem görmüş ürün beyannameleri cezai müeyyide ile karşılaşmaktadırlar.

2.3.8. Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Yurt İçi Alımlar ve KDV Uygulaması

Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, ihracı taahhüt edilen ürünün üretiminde kullanılacak olan hammadde ve yarı mamullerin ithal edilmesinin yanı sıra 2006/12 Tebliğ'in 7. maddesi uyarınca yurtiçinden de dahilde işleme rejimi kapsamında alınması mümkündür. Bu şekilde yurtiçinden sağlanan girdiler dahilde işleme rejiminin uygulanması açısından ithal girdilerle aynı kabul edilmektedir.

Bu uygulama, yurt dışından hammadde ve yarı mamul ithalinde KDV uygulanmadığı durumda, aynı malzemeler için yurt içinden alımında KDV ödenmesinin eşitsizlik yarattığının anlaşılması üzerine, KDV Kanunu'na 4369 sayılı Kanunla geçici 17. maddesi eklenmiştir²⁶⁹. Bu maddede anılan yetki ile 16/4/2001 tarih ve 2001/2325 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla dahilde işleme izin belgesi kapsamında ihraç edilecek ürünlerin imalinde kullanılacak maddelerin dahilde işleme izin belgesine sahip mükelleflere tesliminde sektörel ayırım yapılmaksızın 3065 sayılı

²⁶⁸ Korkmaz ve Ünal, (İkincil İşlem Görmüş Ürün), s. 3.

²⁶⁹ Birol Kantar, “Yeni KDV Uygulama Tebliği'ne Göre Dahilde İşleme ve Geçici Kabul Rejimleri Kapsamında İhraç Edilecek Malların Üretiminde Kullanılan Girdilerin Temininde Tecil – Terkin Uygulamasında Son Durum”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 258, Haziran 2014, [http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=24920&arananKey=Dahilde İşleme_](http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=24920&arananKey=Dahilde_Işleme_) s, 1, (24.11.2015).

Kanunun (11/1-c) maddesinde düzenlenen tecil-terkin kapsamında işlem yapılabileceği karara bağlanmıştır²⁷⁰.

Uygulama başta, dahilde işleme belgesi kapsamında yurt içi alım yapacak olan firmanın imalatçı olması şartını ararken, daha sonra alım yapan firmanın Dahilde İşleme İzin Belgesi sahibi olması yani ihracatçı olmasının yeterli olarak kabul etmiştir.

Bu kapsamda yapılan alımlarda ihracat süresi olarak 3 aylık süre yerine dahilde işleme izin belgesindeki süreler esas alınmaktadır.

KDV Kanunu'nun geçici 17. maddesine istinaden Dahilde İşleme İzin Belgesi (DİİB) kapsamında temin edilen mallarla üretilen ürünlerin, yine DİİB sahibi bir başka mükellefe aynı madde kapsamında ihraç kayıtlı teslimi mümkündür. Bu kapsamdaki teslimlere ilişkin terkin veya iade işlemlerinin sonuçlandırılabilmesi için ikinci teslime konu malın ikinci DİİB kapsamında üretilip ihraç edilen malın girdisi mahiyetinde olması ve her iki belgenin de ilgili mevzuata uygun olarak kapatılmış olması gerekmektedir. Bu şekilde işlem yapan mükelleflere iade edilecek KDV, ihraç kayıtlı satış nedeniyle hesaplanıp alıcıdan tahsil edilmeyen KDV tutarından, ihraç kayıtlı teslime konu malın üretimi için DİİB kapsamında temin edilen girdiler nedeniyle hesaplanıp ödenmeyen KDV düşüldükten sonra kalan tutardan fazla olamamaktadır²⁷¹.

DİİB kapsamında KDV Tecil-Terkin uygulamasının işleyişi aşağıdaki gibidir;

Dahilde işleme izin belgesi kapsamında mal alımlarında KDV tecil-terkin sisteminde faydalanmak isteyen ihracatçılar, bu belgelerini alım yaptıkları firmalara göstererek, hesaplanan verginin tahsil edilmemesini isteyeceklerdir. Satış yapan firma, satışa konu malın, konu belgedeki malın niteliklerine uygunluğunu göz önüne alarak düzenleyeceği faturada KDV hesaplamayacaktır. DİİB'in "İthal Edilen Maddelerle İlgili Bilgiler" bölümü satıcı firma tarafından doldurulacak ve kaşe imza ile tamamlanacaktır.

Tecil-terkin uygulaması kapsamında teslim edilen mallar için düzenlenen faturaya; "3065 sayılı KDV Kanunu'nun Geçici 17. maddesi hükmü gereğince katma değer vergisi tahsil edilmemiştir" yazılması gerekmektedir.

²⁷⁰ Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliği, Resmi Gazete 28983, 26.04.2014, m. 9.

²⁷¹ Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliği, Resmi Gazete 28983, 26.04.2014, m. 9.

Tecil-terkin kapsamında satın alınan malların gerektiği gibi ihraç edildiği, yeminli mali müşavir raporuyla tespit edilmektedir. Üretime ilişkin muhasebe kayıtları esas alınarak üretime ilişkin tespit ve randıman hesapları da eklenerek oluşturulan raporlara ihracat beyannamelerinin onaylı örnekleri de eklenmektedir.

3065 sayılı Kanunun geçici 17. maddesi kapsamında tecil edilen KDV, dahilde işleme rejiminde öngörülen süreler içinde ihraç edildiğinin tevsik edilmesi kaydıyla terkin edilmektedir. Dahilde işleme rejimi kapsamında ihracatın şartlara uygun olarak gerçekleştirilmemesi halinde zamanında alınmayan vergi, vergi zıyaı ve cezası uygulanarak alıcıdan tahsil edilmektedir²⁷².

Dahilde işleme rejimi kapsamında, ihracatçı firmaların yerli üreticilerden KDV ödemek zorunda kalmadan girdi alabilmeleriyle yine ek finansman sağlanmasının yanı sıra, yerli üreticilerin uluslararası piyasalardaki rakiplerine fiyat rekabetinde eşitlik sağlanması mümkün olmaktadır. KDV açısından yurt içinden alım ile yurt dışından ithalat arasında farklılık kalmaması, ithalatın tercih edilmemesini sağlayacak ve bu durum dış ticaret dengesi üzerinde pozitif etki yaratacaktır²⁷³.

2.3.9. İhracat Taahhüdünün Kapatılması

Dahilde işleme rejiminde, taahhüt edilen ihracat miktarının belge kapsamında yapılan ithalatlar nispetinde tamamlanması veya diğer biçimlerde rejimin kapatılmasının tespiti için izin – belge süresinin son gününün tekabül ettiği ayın son gününden önce DİR otomasyon sistemi üzerinden belge kapanış başvurusunun yapılması gerekmektedir. Aynı zamanda belge süresi sonunda itibaren 3 ay içerisinde gerekli belgeler ile Ticaret Bakanlığı bağlı olduğu Bölge Müdürlüğü'ne başvuru yapılması gerekmektedir. Dahilde İşleme İzni için ise bu süre 1 ay olarak belirlenmiştir.

²⁷² Ernst Young, Dahilde İşleme izin Belgesi Kapsamındaki Yurt İçi Teslimlerde Tecil – Terkin Uygulamasına İlişkin Yeni Düzenlemeler, Sirküler No: 51, 27.05.2014, s. 2.

²⁷³ M. İhsan Ünlüsan, “Dahilde İşleme veya Geçici Kabul İzin Belgesi Sahibi İhracatçılar İçin Alternatif KDV Çözümleri”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Say: 163, Nisan 2002, s. 56.

Kapatma başvurusu aşamasında teslimi gereken evraklar aşağıdaki gibi sıralanabilir²⁷⁴;

1. Dahilde İşleme İzin Belgesinin kağıt ortamındaki basılı nüshası (Belge sahibi firmanın talebine istinaden ilgili firmaya gönderilmişse)
2. Gümrük beyannameleri asılları veya Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca Dahilde İşleme Rejimi Otomasyon Sistemi vasıtasıyla Bakanlığa elektronik ortamda aktarılan gümrük beyannamesi bilgileri (Yurt içi alım veya belgeden belgeye teslim olması halinde fatura asılları)
3. Döviz alım belgesi aslı (İhracatın özel fatura ile yapılması halinde)
4. İhracat listesi (Ek-5)
5. İthalat listesi (Ek-6)
6. Ekspertiz raporu (Belge süresi içerisinde alınmış, üzerinde ilgili dahilde işleme izin belgesinin tarih ve sayısı belirtilmiş, ilgili en az iki mühendis tarafından imzalanmış ve ilgili birimin yetkilileri tarafından tasdik edilmiş) (Belgenin özel şartlar bölümünde belirtilmiş ise)
7. Telafi edici vergi makbuzu (Gerekli olması halinde)
8. Serbest bölge bilgi işlem formu aslı (Serbest bölgelerden, Türkiye Gümrük Bölgesi veya başka bir serbest bölge hariç olmak üzere serbest bölge dışına satış yapılması halinde)
9. Serbest bölgeden yapılan ithalata ilişkin gümrük beyannamesi aslı
10. Serbest bölge müdürlüğü ile ilgili serbest bölgenin gümrük müdürlüğünce ortaklaşa tutulacak tutanak
11. Yeminli mali müşavir tarafından onaylanmış ihracat işlemine ait gümrük çıkış beyanname listesi ve tecil – terkin sistemi için gerekli olan yeminli mali müşavir raporu
12. Telafi edici vergi tablosu -Ek-8

²⁷⁴ İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri, “DİİB Kapatma Başvurusu İçin Gerekli Bilgi ve Belgeler, <http://www.immib.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rehberi-dahilde-ve-haricte-isleme-rejimi-dahilde-isleme-rejimi-diib-kapatma-basvurusu-icin-gerekli-bilgi-ve-belgeler.html>, (30.01.2015).

Kapama başvurusunu takiben Ticaret Bakanlığı Bölge Müdürlükleri, başvuruları inceler; evrakların eksiksiz ve doğruluğu, ihracat taahhüdünün belgede belirtilen şartlarda yerine getirilip getirilmediği, varsa telafi edici vergilerin ödenip ödenmediği, döviz kullanım oranının olması gereken sınırlar dahilinde olup olmadığı, ikincil işlem görmüş ürünler için gerekli uygulamaların yapılıp yapılmadığı ve vergilerinin ödenip ödenmediği vb. tüm rejim yönleri ile uygunluğuna karar vermesi halinde belgeyi kapatır.

Belgenin kapatılmasının ardından, dahilde işleme rejimi kapsamında ithal edilen ve vergileri karşılığında alınan teminatlar, geri ödeme sistemi içerisinde ödenen vergiler Gümrük İdarelerince, yine rejim kapsamında yurt içi alımlar nedeni ile alınan teminat ve ödenen vergiler ise T.C. Şeker Kurumunca tespit edilen şeker fabrikaları ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nce ilgili firmaya iade edilmektedir.

2.3.10. Dahilde İşleme Rejimi İhlalleri ve Bunlara İlişkin Yasal Düzenlemeler

Dahilde işleme rejimi tedbirlerine uyulmaması genel olarak rejim mevzuatı ve belgelerde belirtilen esas ve şartların yerine getirilmemesini ifade etmektedir. Bu duruma ilişkin düzenlemeler 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nda, 2005/8391 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Kararı'nda, 4926 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'nda yer almış ve uygulanacak cezalar belirtilmiştir. Rejim ihlalleri, şartlara uymamak ve rejimin kötüye kullanılması olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır.

Dahilde işleme rejimi tedbirlerine uyulmaması halinde uygulanacak cezalar 2006/12 Tebliğ'in 45. maddesi altında sıralanmıştır. Buna göre özetle²⁷⁵;

- Rejim çerçevesinde ithal edilmiş olan ve fiilen ihracatı yapılmayan eşyanın ithal edilmesi sırasında alınmayan vergi,
- Belgede ithal hakkı verilen miktarlardan fazla ithalatın yapıldığının ve karşılığı olan ihracatın bulunmaması durumunun belgenin kapatılması sırasında anlaşılması ve bu farka denk gelen ithalat işleminden doğması gereken vergi,

²⁷⁵ Namlı, s. 86 – 87. ve Süren, s. 51 - 52.

- Belge kapsamında ithalatı gerçekleştirilen girdinin tamamının ihraç edilen ürünün üretiminde kullanılmış olması durumunda dahi döviz kullanım oranının mevzuatta belirlenen oranları aşması durumunda, aşan kısma denk gelen ithalat işlemi sırasında alınmayan vergi,
- Belgenin bir sebeple iptal edilmesi durumunda, bu kapsamda tahsil edilmeyen vergi, ithalat beyannamesinin tescil tarihi itibarıyla 6183 sayılı kanun hükümlerine göre hesaplanarak tahsil olunur.
- Belge kapsamında ithal edilen girdinin istatistiki kıymetinin (CIF ithal kıymeti), ihraç edilen mamulün istatistiki kıymetinden (FOB ihraç kıymeti) %2'den fazla olması durumunda rejimden faydalanan firmaların, Ticaret Bakanlığı'nın belirlediği tarihten itibaren 6 ay süreyle indirimli teminat uygulanmaması 2017 yılında yapılan son düzenleme ile karara bağlanmıştır.

Vergileri ve cezaları ödenen eşyanın serbest dolaşıma giriş rejimine tabi tutulmasının talep edilmesi halinde, ticaret politikası önlemlerinin uygulanması ve eşyanın ithali için öngörülen dış ticarete teknik düzenlemeler ve standardizasyon mevzuatı dahil diğer işlemlerin tamamlanması şartı aranmaktadır. Aksi takdirde, bu eşyanın serbest dolaşıma giriş rejimi dışındaki gümrükçe onaylanmış bir işlem veya kullanıma tabi tutulması gerekmektedir²⁷⁶.

Dahilde işleme rejiminin kötüye kullanımı ile rejimin ihlal edilmesi tebliğin 46. maddesinde sıralanmakla birlikte mevzuatın diğer hükümleri de bağlayıcıdır. Ana başlıklar itibarı ile rejim ihlalleri değerlendirildiğinde²⁷⁷;

- Belge üzerinde tahrifat yapılması,
- İthalat aşamasında ve sonrasında, beyan edilenden farkı eşyanın veya farklı miktarın ithal edilmesi,
- İthal edilmiş olan eşyanın rejim hükümlerine aykırı şekilde kullanılması; yurtiçi satışların üretiminde kullanılması, izin hak sahibi olmayanlara devredilmesi,
- İthal eşyanın yeniden ihracında ya da bünyesindeki Türk menşeli ürünlerin ihracında kaçakçılık,

²⁷⁶ Asar ve Adıgüzel, s. 12

²⁷⁷ Ceyhan, s. 54 – 63.

- Gümrük beyannamelerinde hatalı beyan vermek veya doğrudan sahte evraklarla işlem yapmak,
- Rejim kapsamında yurtiçi alım yaparak, gerçeğe aykırı beyanname ya da belge ibrazı sureti ile söz konusu eşyanın ihracatını yapmamak olarak sıralanabilir.

Bu durumların tespiti halinde ihlalin içeriğine bağlı olarak vergilerin cezaları ile tahsili, kaçakçılık hükümlerinin uygulanması, hak iptali vb. yaptırımlar ilgili mevzuat çerçevesinde uygulanmaktadır.

2017 yılı Kasım ayında yapılan düzenlemelere kadar, ihracat taahhüdünün tamamlanması ancak yine de rejimin işleyişine ilişkin belirlenmiş bir şartın ihlali halinde firmalara cezai müeyyide uygulanıp uygulanmayacağı veya ne şekilde uygulanacağı belirtilmemekteydi. Yapılan düzenleme ile bu olumsuzluğun da önüne geçilmeye çalışılmış ve bu tip durumlarda firmaların indirimli teminattan yararlandırılmaması yönünde bir uygulama benimsenmiştir²⁷⁸.

Dahilde işleme rejiminin günümüzde Türkiye için en önemli teşvik aracı olması sebebi ile kullanımı da oldukça yoğundur. Tüm teşvik araçlarında olduğu gibi dahilde işleme rejiminde de kendisinden beklenen faydanın sağlanabilmesi rejimin mevzuata uygun ve amacına yönelik olarak kullanılmasına bağlıdır. Bu anlamda, uygulamanın denetimi ve ihlali durumunda uygulanacak yaptırımlar büyük önem arz etmektedir. Mevzuatta belirtilen yaptırımlar oldukça caydırıcı nitelikte olmakla beraber rejimin denetlenebilirliği sınırlı düzeydedir. Bu anlamda denetim ve takibin spesifik başlıklar üzerinden değil genel firma güvenilirliği üzerinden yapılabilmesi kanımızca rejimden beklenen faydanın elde edilmesine katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, mevzuat açıkları nedeni ile zor durumda kalan ihracatçının da kötüye kullanım nedeni ile rejime dahil olan firmalardan ayrılması kolaylaşacaktır.

2.3.11. Avrupa Birliği Mevzuatında Dahilde İşleme Rejimi

AB’nde mevzuatında da dahilde işleme rejimi, işlenerek ihraç edilmek üzere girdilerin gümrük vergilerinin askıya alınması ya da ihracını takiben geri verilmesini

²⁷⁸ Süren, s. 53.

içeren teşvik sistemi olarak açıklanmaktadır²⁷⁹. AB’nde, Dahilde İşleme Rejiminin genel esasları ilk olarak 16.07.1985 tarih 1999/85 sayılı konsey düzenlemesi ile tanımlanmıştır. Dahilde işleme rejimi, 12.10.1992 tarihli 2913/92 sayılı Topluluk Gümrük Kodu’nda 114 – 128 maddeler arasında tanımlanmıştır. Daha sonra rejimin uygulama alanları artmış ve yürürlükteki mevzuat Topluluk Gümrük Kodu (Union Customs Code – UCC) 210 – 225 maddeler, 255 – 258 maddeler, ilgili yönetmeliğin 161 – 183 maddeleri, uygulama yönetmeliğinin 258 – 271 ve 324 – 325 maddeleri olarak sıralanabilmektedir. 01.05.2016 tarihinden itibaren daha önce 2913/92 sayılı Konsey Kararı ile bağımsız olarak yürütülen rejim gümrük kontrol rejimleri ile birleştirilmiştir²⁸⁰. AB’nde dahilde işleme rejiminin çerçevesini bugün itibari ile belirleyen yönetmelik ve kodlar 2913/92 sayılı regülasyonun yanı sıra 952/2013 Konsey Regülasyonu, 2015/2246 sayılı ve 2015/2247 sayılı Uygulama Yönetmelikleridir²⁸¹.

Mevzuat Avrupa Topluluğu hukuku açısından, işlenen malların ihraç edilmesine yönelik olması durumunda ithal malların gümrük vergilerinin ödenmesi yükümlülüğü doğmaktan, ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmadan Avrupa Topluluğu bölgesine girmesine ve işlenmesine izin veren sistemi ifade etmektedir²⁸².

2913/92 sayılı Konsey Kararı’nın 117.maddesi, rejimden yararlanabilme koşullarını sıralamıştır²⁸³.

- Rejimden faydalanacak olan firmanın topluluk içinde kurulmuş olması,
- İthal edilen girdilerin, ihraç edilen ürünlerin üretiminde kullanıldığıının tespit edilebilmesi,
- Rejim dahilinde işlem yapmanın nihai ürünlerin ihracatı için avantajlı koşullar ortaya koyması ve Topluluk içi üreticilerin çıkarlarını olumsuz yönde etkilememesi olarak sıralanmıştır.

²⁷⁹ Lucian Cernat ve Michael Pajot, “Assembled in Europe – The Role of Processing Trade in EU Export Performance, **European Commission Trade Chief Economist Note**, Ref Ares (2012) 1204293, 12.10.2012, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/october/tradoc_150006.pdf, s. 3, (12.11.2017).

²⁸⁰ Manuel on Inward Processing, Authorisations and Reliefs Unit, Customs Division, Nenagh, Temmuz 2016, <https://revenue.ie/en/tax-professionals/tadm/customs/economic-procedures/inward-processing.pdf>, s. 5, (10.10.2016).

²⁸¹ “Inward Processing Guidelines for Traders”, 2016, <https://www.revenue.ie/en/customs-traders-and-agents/documents/inward-processing-traders-guide.pdf>, (02.01.2017), s. 4.

²⁸² Council Regulation 2913/92, O.J. 19.10.1992 L302/1, m. 114(1).

²⁸³ Altunyıldız ve Başer, s.20.

Uygulama, Topluluk firmalarının ihracatlarının arttırılması ve uluslararası iş paylaşımının gelişmesine katkıda bulunmak ve bu sırada Topluluk içi üreticilerin temel çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde dizayn edilmiştir²⁸⁴.

Dahilde işleme rejimi kapsamında işleme faaliyetine örnek olarak aşağıdaki faaliyetler verilebilmektedir²⁸⁵;

- İthal edilen malzemelerin işlenerek yeni bir ürün üretilmesi,
- İthal edilen malzemelerin birleştirilmesi, montaj işlemleri,
- İthal edilen malzemelerin onarılması, elleçlenmesi, ambalajlanması vb. işlemleri,
- Üretilen nihai ürünün içine dahil olmasa bile, üretime yardımcı, kolaylaştırıcı vb. nitelik taşıması gibi durumlar dahilde işleme rejimi kapsamında değerlendirilmektedir.

Rejim, Türkiye’de olduğu ve daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak incelendiği üzere vergilerin askıya alındığı askıya alma sistemi (suspension system) ve vergilerin ihracatın yapılmasını takiben geri ödendiği geri ödeme sistemi (drawback system) olmak üzere iki temel sistem üzerine şekillenmiştir. Askıya alma sistemi daha kompleks dört farklı uygulama biçimini içermektedir. Bu uygulamalar aşağıda maddeler halinde özetlenmiştir²⁸⁶;

İlk varyasyon, işleme faaliyetinin topluluk dışında geçici olarak yapılmasıdır. 2913/92 sayılı kod uyarınca işlem görmüş ya da değişmemiş ürünlerin tamamı ya da bir kısmı “Hariçte İşleme” hükümleri çerçevesinde Topluluk dışına geçici olarak çıkarılabilmektedir. (processing operations outside the Community customs territory)

İkinci varyasyon, eşdeğer eşya uygulamasıdır (equivalent goods). Daha önceki bölümlerde detaylandırıldığı üzere bu sistem, ihracı taahhüt edilen ürünlerin üretiminde kullanılacak olan girdilerin serbest dolaşımında bulunan eşyalardan sağlanması ile, ithalat işleminden önce ya da sonra ihracat yapmaya imkan veren sistemi ifade etmektedir. Kullanılacak olan eşya, ithal eşya ile aynı kalitede, aynı

²⁸⁴ Mali, s. 145.

²⁸⁵ Manuel on Inward Processing, s. 5.

²⁸⁶ Francis Snyder, “Globalization and Europeanisation as Friends and Rivals: European Union Law in Global Economic Networks”, **European University Institute, Florence, Department of Law, EUI Working Paper Law No: 99/8**, Badia Fiesolana, San Domenico (FI), 1999, s. 33 - 35, http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/153/law99_8.pdf, (15.11.2016).

teknik ve karakteristik özelliklerde ve aynı 8li gümrük tarife kodunu taşımak zorundadır.

Üçüncü varyasyon önceden ihracat (prior exportation) sistemidir. Buna göre, ihracı tamamlanmış ürünlerin imalatında kullanılan ürünlere mahsuben dahilde işleme rejimi çerçevesinde ithalat işlemi yapılabilmektedir. Önceden ihracat uygulamasına ilişkin kurallar Gümrük Kodunun 115'nci maddesi ile düzenlenmiştir. Buna göre, ithal edilen eşya eşdeğer eşya, eşdeğer eşya da ithal edilen eşya olarak kabul edilmektedir. Uygulamada eşdeğer eşyanın üretiminde kullanıldığı nihai ürünün ihraç edilmesinden sonra eşdeğer eşyanın alımı sırasında ödenen KDV iade edilmektedir.

Son varyasyon üçgen trafik (triangular traffic) olarak ifade edilen uygulamadır. Önceden ihracat sisteminin bir parçası olan bu uygulamada sonradan yapılan ithalat işleminin ihracat işleminin yapıldığı gümrük idaresinden başka bir Topluluk üyesi ülkenin gümrük idaresinde yapılmasına izin vermektedir. İhraç edilmiş olan eşya karşılığında ithal edilen eşya belirli süre içerisinde başka bir ülkeye de gelebilir. Uygulama, birliğin değişik gümrük kapılarından ithalat ve ihracat imkanı sağlamayı amaçlamaktadır²⁸⁷. AB Gümrük Yönetmeliği 601'nci maddesi, ihraç edilen işlenmiş ürünlerin miktarına tekabül eden ithalat eşyaları için, üçgen trafikte "INF 5" bilgi belgesi kullanılmasını ve ihracat belgesi ile birlikte gümrük idaresine ibraz edilmesini şart koşmaktadır²⁸⁸.

AB, Dahilde İşleme Rejimi uygulamasında, üye ülkede yerleşik bulunan üreticilerin temel çıkarlarını olumsuz yönde etkilememesi gerekliliğini birincil koşul olarak benimsemiştir. Bu prensip dahilinde, dahilde işleme izin müracaatları, öngörülen dış ticaret işlemlerinin üye ülkede yerleşik bulunan üreticilerin esas iktisadi çıkarlarının negatif anlamda etkilemediğini gösteren bilgi ve belgeleri içermelidir. Dahilde işleme rejiminden faydalanmak isteyen firmaların müracaatlarının değerlendirilmesi ve incelemelerde bulunacak yetkili kurumun, başvuru dosyalarını Uygulama Yönetmeliğinin 552. maddesi uyarınca ekonomik testlere tabi tutmaları gerekmektedir. Bu incelemeler neticesinde uygunluğu tespit

²⁸⁷ Nural ve Akçin, s.50.

²⁸⁸ Atan, s.173

edilen ihracatçıların, Dahilde İşleme Rejiminden yararlanmaları onanmaktadır²⁸⁹. 2913/92 kod uyarınca yetkili mercilerin gözettikleri koşullar kodlara bağlanmıştır²⁹⁰.

Kod 6101 - İthal eşyası ile aynı cinsten bir eşyanın Topluluk içinde üretilmemesi

Kod 6102 - İthal eşyası ile aynı cinsten bir eşyanın Topluluk içinde yetersiz üretilmesi

Kod 6202 – Ticari nitelikte olmayan işlemler

Kod 6203 – Bakım ve ayarlamalar dahil olmak üzere tamir işlemleri

Kod 6104 - Topluluk hammadde ve ara malı fiyatlarının, üretimi ekonomik olarak mümkün kılmadığı durumlar

Kod 6105 - Gerekli kalite ve özelliklere sahip olmayan ikame ürünler

Kod 6302 - Basit işlemler

Kod 6303 - İleri derecede işlemler

Kod 7002 – İzin başvurusunda bulunan firma ithal edilecek olan eşya ile aynı cinsten eşyanın, %80’den daha az oranını temin edebildiği durumlarda tedarik ve satış problemlerine karşı önlem almalı, ispatlayıcı bilgileri ibraz edebiliyor olmalıdır.

Kod 7005 – Sivil uçakların onarımı, tadilatı veya dönüşümü ile ilgili ürünler.

AB’nde diğer tüm dış ticaret uygulamaları gibi dahilde işleme rejimi uygulamaları da uluslararası anlaşmalarla düzenlenmiştir. Kyoto Protokolü uyarınca 18 Mayıs 1973 yılında yapılan düzenlemeler dahilde işleme rejimi uygulamasını da düzenlemiştir. Devam eden konseylerde ise rejim detaylandırılmıştır²⁹¹. Rejiminden yararlanabilmek için gerekli olan ekonomik kriterlerin rejimin uygulanmasını zorlaştırması ve bu nedenle uygulamaların hedeflenen çıktılara ulaşamaması, üye ülkelerde birbirinden farklılık gösteren uygulamaların bulunması nedeni ile Komisyon, hem ekonomik etkili gümrük işlemlerinden istifade etme şartlarının sadeleştirilmesi, hem de üye ülkelerde değişik uygulamaların sonlandırılarak yeknesak bir uygulamanın ortaya konması maksadıyla, Gümrük Yönetmeliğinin 501 ve 502’nci maddelerine istinaden taslak metin hazırlamıştır. 1998 yılında AB’ne üye

²⁸⁹ Namlı, s. 36.

²⁹⁰ Mali, s. 149.

²⁹¹ Snyder, s. 37.

Ülkelerin ve ülkemiz temsilcilerinin de katılımı ile gerçekleştirilen toplantı sonucunda 1998 yılında Bordeaux Kriterleri benimsenmiştir. Bu kriterler²⁹²;

1- Üretim ve taşıma maliyetleri de göz önüne alınarak Topluluk veya üçüncü ülke menşeli malların kullanımının nihai ürünün üretim maliyetleri üzerine etkisi,

2- Topluluktaki malların bulunabilirlik seviyesi,

3- Topluluk malları ile üçüncü ülke malları arasındaki teknik ve niteliksel farklılıklar,

4- Bir veya birkaç işleme yönteminin kullanılması halinde ortaya çıkacak avantaj ve dezavantajların kanıtlanabilir olması koşullarının sağlanması halinde rejimden faydalanılabileceği karar olarak alınmak istenmiştir. Fakat katılımcı ülkelerin farklı yaklaşımları nedeni ile ortak görüş sağlanamamıştır. Bu aşamada, hassas ürünler olarak kabul edilen tarım ürünlerinde ekonomik bir takım koşulların aranması karara bağlanmıştır. Nihayetinde, adı geçen incelemelerin "Bordeaux kriterleri" olarak anılacak maliyet, kalite, bulunabilirlik kriterlerinden ibaret  asıl kriterde temellendirilerek sadeleştirilmesi hedeflenmiřtir²⁹³.

Topluluk Gümrük Kodunu tümüyle değiştirmek üzere Avrupa Komisyonu 2005 senesinde çalışmalara başlayarak, basılı belgelerin kullanılması şeklinde işleyen kod sistemini teknolojik gelişmeleri nazara alan, işlemlerin elektronik ortamda yapılabilmesine imkan verecek "Modernize Gümrük Kodu"nu 2008 senesinde kabul etmiş ve yayınlamıştır. Modernize Gümrük Kodu'nun, uygulanmasına ilişkin hükümlerinin 2013 senesinde yürürlüğe girmesi hedeflenmiştir. Ancak 20.02.2012 tarihinde "Birlik Gümrük Kodu" taslağı hazırlanmış, 09.10.2013 tarihinde kabul edilerek 10.10.2013 tarihinde Birlik Resmi Gazetesinde "952/2013 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü" olarak yayınlanmıştır. Birlik gümrük kodun da "İşleme Rejimi" altında 255 ila 258 maddelerinde "Dahilde İşleme" olarak yer almaktadır²⁹⁴. 2015/2246 sayılı ve 2015/2247 sayılı Uygulama Yönetmelikleri yayınlanmış ve uygulama usul ve esaslarını belirlemiřtir²⁹⁵.

Dahilde işleme izninin verilme yetkisi ye ülkeler içinde yetkili bir makamdan alınması şartına bağlanmıştır. Bu makam gümrük ve ekonomi

²⁹² Altunyıldız ve Başer, s.24.

²⁹³ Namlı, s. 38.

²⁹⁴ Güler, s. 35.

²⁹⁵ "Inward Processing Guidelines for Traders", s. 4.

politikalarına bağılı olarak onaylamaya yetkili olmalıdır. Bu makam gümrük idaresi, Ticaret Bakanlığı, Maliye Bakanlığı veya diğeri bir yetkilendirilmiş makam olabilmektedir. Ancak gümrükler prosedürün tüm gerekli koşullarının yerine getirildiğini takip etmekle yükümlüdür²⁹⁶. Rejimin yürütme birimleri üye ülkelerde farklılık göstermektedir. Örneğin, Türkiye’de rejime ilişkin esasların belirlenmesinde ve mevzuatın yayınlanmasında yetkili kurum 2018 yılına kadar Ekonomi Bakanlığı ve Gümrük Müsteşarlığı iken 2018 yılında Ticaret Bakanlığı altında birleştirilmeleri ile Ticaret Bakanlığı’nın Bölge Müdürlükleri ve Gümrük Müdürlükleri olmak üzere farklı alt teşkilatları iken İspanya da Gümrükler ve Özel Vergi Birimi ve Mali ve Ekonomik İşler Bakanlığına bağılı Dış Ticaret Genel Sekreterliği olarak iki makamca yürütülmektedir. İngiltere’de ise, gümrük idareleri yerel yönetimler temelinde yapılanmıştır. Dahilde işleme rejiminden faydalanmak isteyen ihracatçılar, başvurularını bu yerel sunmaktadırlar²⁹⁷. Buna ilişkin hükümler, kodun 116-117, yönetmeliğin 551-567’nci maddelerinde düzenlenmiştir.

Dahilde işleme izin belgelerinin süresi AB uygulamasında idarenin takdirine bağılıdır. Bu süre başvurunun kabul edildiği tarihten itibaren 5 yıla kadar olabilir. Bazı tarım ürünleri için 3 yıla kadar süre tanınabilmektedir. Basitleştirilmiş usul kapsamında verilen izinler genellikle idarenin belirlediği malların ithal edilmesi, işlenmesi ve ihraç edilmesi için makul süre ile sınırlıdır²⁹⁸.

AB’nde dahilde işleme rejiminden faydalanılması amacı ile izin iki türlü verilebilmektedir. Bunlar biri genelleştirilmiş usul diğeri ise basitleştirilmiş usuldür. Genelleştirilmiş usul, sürekli olarak dahilde işleme faaliyeti gösteren firmalar için genel bir yetki tanımlanmasını ifade eder. Prosedürleri azaltmak, insan gücünden tasarruf etmek ve işlemleri kolaylaştırmak amacı ile belli şartları sağlayan firmalara belirli miktar ve belirli süre kısıtı ile verilen genel izin olarak tanımlanabilir. Belirli mal ya da işlem türleri için, bir defaya mahsus ve/veya değeri düşük işlemler için ve acil durumlarda kullanılmak üzere verilen izin ise basitleştirilmiş usul olarak

²⁹⁶ World Customs Organization, “WCO Handbook on Inward and Outward Processing Procedures”, Mayıs 2017, http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/wco-handbook-on-inward-and-outward-processing-procedures/pc_471_handbook_en.pdf?db=web, (12.10.2017), ss. 11 – 12.

²⁹⁷ Namlı, s. 39.

²⁹⁸ “Inward Processing Guidelines for Traders”, s. 6.

tanımlanmaktadır. Bu sistemde genellikle bir yıl süre ile kullanılmak üzere en fazla üç işleme kadar izin tanınmaktadır²⁹⁹.

Dahilde İşleme Rejimi çerçevesinde kullanılan formlar dört form ve bunların eklerinden oluşmaktadır³⁰⁰.

INF 1 formu; DİR kapsamında, işlem görmüş ürün veya değişmemiş eşya, serbest dolaşıma belgede belirtilen gümrük idaresinden farklı bir idare üzerinden ülkeye giriş yapacak ise kullanılan belgeyi ifade etmektedir. Belge, gümrük vergisi tarifelerinin belirlenmesinde kullanılmaktadır.

INF 5 formu; Önceden ihracat ve üçgen trafikte kullanılan formdur. Malların uluslararası hareketliliğini kontrol edebilmek ve üyeler arasında iletişimi geliştirerek bilgi kayıplarının önüne geçmek için kullanılan bir çeşit bilgi belgesi niteliğindedir.

INF 7 formu; Geri ödeme sistemi kapsamında, ihracatın yapılmasını takiben geri ödeme talebinden evvel, ilk ithalat işlemlerinin tamamlandığı gümrük idaresinden başka bir gümrük idaresinde işlem görmesi durumunda kullanılan formdur.

INF 9 formu; Eşdeğer eşya kullanımı sonrasında üretilen malın ihracından önce eşdeğer eşya yerine gelen ithal girdinin gelmesi durumunda, işlem görmüş ürünün üretiminde kullanılan eşdeğer eşyanın miktarı kadar ithalattan faydalandırılmasının denetimi için kullanılan formu ifade etmektedir. Söz konusu formların örneklerine Ekler bölümü altında yer verilmiştir.

Rejimden beklenen mikro ve makro faydaların sağlanabilmesi için; yerli üreticilerin haksız rekabet nedeniyle zarar görmesinin engellenmesi, devletin vazgeçtiği vergi karşılığında üretimin ihracata kanalize edilmesi ve rejimin kötü niyetli kullanımına engel olunması gerekmektedir³⁰¹. Bu bağlama dahilde işleme belgesi müracaatları belirli şartlarla değerlendirilmektedir. AB ülkelerinde Dahilde İşleme Belgesi'nin verilebilmesi için işleme tabi tutulacak eşyalarla ikame edilebilir eşyanın AB içinde üretilmiyor olması, yeterli miktarda bulunmaması, üye devletlerdeki üreticiler tarafından uygun bir süre içinde sağlanamaması, fiyat açısından ekonomik olmaması ya da kalite bakımından yetersiz olması

²⁹⁹ World Customs Union, s. 11.

³⁰⁰ Customs Division Nenagh, Manual on Inward Processing, Temmuz 2016, <https://revenue.ie/en/tax-professionals/tdm/customs/economic-procedures/inward-processing.pdf>, (02.01.2017), ss. 16-39.

³⁰¹ Nural ve Akçin, s. 27

gerekmektedir³⁰². Bununla beraber üye ülkelerde gerekli özellik ve normatif değerleri doğrulamak her zaman çok kolay olmadığından uygulama farklılıkları da bulunmaktadır. Örneğin farklı ürün türleri için spesifik kriterler belirlenmiştir ve bazı genel özellikler değerlendirilmektedir. Ancak ülkelerin geneli Türkiye’de olduğu gibi üretim sürecini belgeleyen bir rapor talep etmekte ve/veya ilgili sektörün üretim sürecinin temel bilgilerini esas almaktadır. Gümrük idareleri teyit amaçlı olarak ithal edilen ve/veya üretilen malzemelerden numune almak, işlenen ürünlerin üretim reçetelerini kontrol etmek, sanayi odalarından destek istemek gibi uygulamalar yapabilmektedir³⁰³.

AB normlarına göre işlenmiş ürünlerin aşağıdaki durumlar gerçekleştiğinde ihracatı tamamlanmış sayılmaktadır³⁰⁴;

- Birlik dışına ihraç edildiğinde,
- Başka bir gümrük rejime dahil edildiğinde ya da başka bir gümrük rejimini kullanmaya haiz bir başka bir kurum ya da işletmeye devredildiğinde,
- Başka bir gümrük rejimine görecek şekilde birlik üyesi başka bir ülkeye devredildiğinde,
- İhracat mağazaları, silahlı kuvvetler, gemi mağazaları gibi gümrük onaylı bir kuruma devredildiğinde,
- Uçak e uzay aracı gibi ürünlerin, bunların parçaları ve ekipmanlarının imalatında kullanıldığının belgelenmesi halinde,
- Gümrük vergilerinin ödenerek serbest dolaşıma sokulması halinde.

İhracatın yapılmış sayılabilmesi için Türkiye’ye uygulandığı gibi ihracat beyannamesi 3151 kodu ile açılmalı ve ilgili dahilde işleme izin belgesi 37. Hanede tanımlanmış olmalıdır.

İthal eşyasının işlenmesini takiben ihraç edilmeyerek izin alınmak suretiyle yukarıda sayılan gümrükçe onaylanmış başka bir işlem veya kullanıma tabi tutulması

³⁰² Birol Çavuş, “Devletçe Uygulanan Bir İhracat Teşvik Unsuru: Dahilde İşleme Rejimi”, 10.11.2006, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_401.htm, (15.11.2016).

³⁰³ World Customs Union, s. 14.

³⁰⁴ Manual on Inward Processing, s. 13.

halinde rejimin bütün şartlarına uyulduğunun tespiti durumunda izin sahibi yetkili makama ibra senedi sunmaktadır³⁰⁵.

Dahilde işleme rejiminden faydalanarak AB'ne ithalat yapan ve işlenmiş ürünlerin ihracatını tamamlayan firmalar bu işlemlere ilişkin kayıtları ve belgeleri saklamak ile yükümlüdür. İlgili idareler, bu kayıtları her zaman görmeye ve incelemeye yetkilidirler. Gelen eşya ile dahilde işleme rejimi sonucu ortaya çıkan ürün işlenmiş ürünün belgeleri karşılıklı olarak kontrol edilmektedir. Kontrolü yapan idare; ithalat işleminin yapıldığı yerdeki yetili idaredir. Uygulama usul ve esaslarına uygun biçimde tamamlandığı belgelenen dahilde işleme izin belgesi için yetkili idarece taahhütler kapatılır ve teminatlar iade edilir. Herhangi bir sebeple bir gümrük vergisi tahakkuk etmesi durumunda uygulanacak ithalat vergileri, ceza ve faizi ile birlikte tahsil edilmektedir³⁰⁶.

- AB'nde dahilde işleme rejiminin kullanım oranı Türkiye'de kullanım oranına göre oldukça azdır. Bunun sebeplerini uygulama farklılıkları ile aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür³⁰⁷.
- AB ülkelerinde ihracatta KDV tecil-terkin sistemi otomatik olarak gerçekleştirilirken, bu sistem Türkiye'de dahilde işleme rejimi kapsamında uygulanabilmektedir.
- AB üyesi ülkelerde gümrük birliği çerçevesinde gerçekleştirilen ithalat ve ihracat işlemlerinde gümrük rejimleri uygulanmamaktadır. Türkiye ile AB üyesi ülkelerle yapılan ticarete ise gümrük rejimleri uygulanmakta olduğundan dahilde işleme rejimi de uygulanmaktadır.
- Genel olarak AB'ne üye ülkelerde sermaye/teknoloji yoğun üretim yapılmaktadır. Türkiye'de ise emek yoğun üretim daha çok pay almaktadır. Bu durum, dahilde işleme rejiminden faydalanmayı daha gerekli kılarak kullanımı artırıcı tesire sebebiyet vermektedir.
- Ülkemizde, enerji ve işçilik maliyetlerinin vergi etkisinin fazla olması, finansman maliyetlerinin yüksekliği vb. nedenlerle uluslararası fiyatlarla rekabet edebilmek için ihracatçı firmalar, ithalat yoluyla girdi maliyetlerini düşürebilmektedirler. Bu kapsamda da dahilde işleme rejimi

³⁰⁵ Mali, s. 153.

³⁰⁶ Mali, s. 156.

³⁰⁷ Şenol, s.75

ihracatçılar için girdi maliyetlerinin azaltılmasında en önemli faktörlerden biri olmaktadır.

- Türkiye’de yerleşik firmalar ithalatlarında vadeli alım yapması durumunda (kabul kredili, vadeli akreditif, mal mukabili) mal bedelinin %6’ı oranında Kaynak Kullanım Destekleme Fonu (KKDF) ile ödemek durumunda kalmaktadırlar. Dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleştirilen ithalat işlemlerinde KKDF tahsil edilmemektedir. Esasen bir kredi olanağı olan vadeli alımlarda maliyetlerin üzerine doğrudan %6 oranında bir maliyet unsuru daha eklenmesi ihracatların uluslararası arenada fiyat rekabetlerini peşinen kaybetmeleri anlamına gelmektedir. Bu unsur yapılan çalışmalarda dahilde işleme rejimi uygulanmasından faydalanmak istenmesinin en önemli nedeni olarak ortaya çıkmaktadır.
- Türkiye’de iç piyasada yapılan bazı faaliyetler ihracat statüsünde sayılmakta ve bunların üretiminde kullanılan girdilerin ithalinde dahilde işleme rejiminden faydalandırılmaktadır. Buna benzer bir uygulama AB’nde bulunmamaktadır.

Sayılan sebepler nedeni ile dahilde işleme rejimi AB üye ülkelerinde de kullanılıyor olmakla birlikte Türkiye’deki kadar etkin bir teşvik sistemi statüsü bulunmamaktadır.

Takip eden bölümlerde dahilde işleme rejiminin Türkiye ihracatına sağladığı avantajlar ve diğer ekonomi politikaları açısından eleştirilen yönlerine yer verilecektir.

2.3.12. Dahilde İşleme Rejiminin Sağladığı Avantajlar

İhracata dayalı ekonomik büyüme modelinin benimsendiği 80’li yılların başından itibaren ihracatın arttırılması ve ihracata süreklilik kazandırılması ekonomik amaçların başında gelmektedir. Bu amaç doğrultusunda uygulanan teşvik tedbirlerinin tamamında olduğu gibi dahilde işleme rejiminden beklenen fayda da ihracatın arttırılması, ihracatta uzmanlaşılması, dünya pazar payının arttırılması, ihraç ürünlerinin çeşitlendirilmesidir. Dahilde işleme rejiminin bu yöndeki faydası maliyetlerin düşürülmesi ve ucuz ve kaliteli girdiye kolay ulaşılır olmanın sağlanmasıdır.

Bu bağlamda temelde dahilde işleme rejiminin sağladığı dört avantajdan bahsetmek mümkündür. Bunların birincisi, uygulamanın ihracatçılara işletme sermayesini güçlendirme imkanı sağlamasıdır. İhracatçılar, yaptıkları ithalatlar nedeni ile ödemeleri gereken vergileri işletme sermayesi olarak değerlendirebilmektedir. İkincisi, rejimden faydalanan firmalara fiyat rekabetinde avantaj sağlamasıdır. Vergi kalemlerinin maliyet ögesi olmaktan çıkarılması bu firmalara uluslararası piyasalarda fiyat rekabeti avantajı sunmaktadır. Yine bu kapsamda, ticaret politikası önlemleri uygulanmaksızın yurt dışından ucuz ham madde, yarı mamul vs. sağlanması da maliyet azaltıcı unsur olarak ortaya çıkmakta ve firmaların fiyat rekabetinde üstünlük elde etmelerine olanak sağlamaktadır. Son avantaj ise firmaların işlem hacimlerinin artırılmasına olanak sağlanması ve bu vesile ile atıl kapasitelerin kullanıma alınarak ölçek ekonomilerinden faydalanmalarına olanak sağlanmasıdır. Firmalar hammadde ve yarı mamul yetersizliği nedeni ile atıl bırakmak zorunda kaldıkları kapasitelerini kullanabilmektedirler³⁰⁸. Bir başka avantaj ise üretimin yurtdışı pazarlara yönelik bir boyut kazanarak genişlemesine paralel olarak yeni iş ve işgücü imkanları ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Bununla beraber, uluslararası arenada rekabet edebilme gücünün kazanılması iç pazarda da rekabeti artırıcı bir etki yaratarak yerli üretimi uluslararası piyasa koşullarına adapte olmaya kendini zorlaması ve bu da uzmanlaşmış yüksek standartlarda üretimin ülke içinde yaygınlaştırılması etkisi de yine dahilde işleme rejiminin makro etkileri arasında değerlendirilmektedir³⁰⁹.

Mevzuattaki yeri ve işleyişi açısından farklılık gösteren dahilde işleme rejimi şartlı muafiyet sistemi ve geri ödeme sistemi uygulaması açısından avantajları açısından da farklılık göstermektedir³¹⁰.

Dahilde işleme rejiminin uygulamada getirdiği mikro avantajlar ise uygulanan rejim sistemine göre değişiklik arz etse de aşağıdaki şekilde sıralanarak özetlenebilir.

1. İthalatta gümrük vergisi ve KDV muafiyeti

Dış ticaret işlemleri ile olarak ithalatta çok çeşitli mali yükümlülükler bulunmaktadır. Yükümlülüğün konusu itibarıyla sadece Gümrük Vergisi ve Toplu

³⁰⁸ Selen, Yardım, s. 190.

³⁰⁹ Mali, ss. 130 – 131.

³¹⁰ Burak Arzova, **İhracat Hakkında Her Şey**, 1.Basım, Türkmen Yayınevi, İstanbul, 2006, s.148

Konut Fonu dış ticaret işlemleri ile birebir bağlantılı olmakla beraber mal alım satımının konusunu ilgilendiren KDV, belirli ürünler için alınan ÖTV, yerli üreticiyi ve ekonomiyi korumak adına belirli ürünlere getirilen Anti-Damping vergisi gibi vergi ve diğer fonlar da dış ticaret işlemleri ile bağlantılıdır³¹¹. Dahilde işleme rejimi kapsamında şartlı muafiyet sisteminde ithalat yapılması durumunda ise tüm bu vergiler teminata bağlanmaktadır.

2. Diğer fon, resim ve harç istisnaları

İthalatta uygulanan Toplu Konut Fonu, kredi kullanımı ile vadeli alımlarda uygulanan Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu, belirli mallar için uygulanan Ek Mali Yükümlülük gibi maliyet arttırıcı unsurlar dahilde işleme rejimi kapsamında alınmamakta, ihracatçılar bu fon ve yükümlüklerden muaf tutulmaktadır.

3. Kota ve gözetim önlemlerinden muafiyet

Dahilde işleme rejimi kapsamında ihracat taahhüdünü, üçüncü ülkelere yapılan ihracatla yerine getirmek koşulu ile ithalatta kota ve gözetim önlemlerinden muaf tutulmaktadır.

4. İhracat sayılan yurtiçi satış ve teslimlerde gümrük vergilerinden muafiyet

İhracat sayılan satış ve teslimler ile ilgili olarak gümrük vergisinden muaf ithalat yapılabilmektedir. İhracat Sayılan Satış ve Teslimler Hakkında Tebliğ'in (2005/2) beşinci maddesi altında sıralanan satış ve teslimlerin gerçekleşmesi halinde bunlar dahilde işleme rejimi kapsamında ihracat sayılmaktadır. Tebliğ bu durumları aşağıdaki şekilde sıralamaktadır³¹²;

a) Yatırım programında yer alan kamu yatırımlarından uluslararası ihaleye çıkarılanların (Yerli ve yabancı firmaların ayrı ayrı veya birlikte iştirakine açık olmak üzere) ihalesini kazanan veya yabancı para ile finanse edilenlerin yapımını üstlenen firmaların bu kapsamda yapacakları satış ve teslimler ve bu kurumlara yapılacak teknik müşavirlik, mühendislik vb. hizmetler ihraç sayılmaktadır.

³¹¹ Ebru Asar, **Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticaretine Etkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul, 2017, ss 50-51.

³¹² İhracat Sayılan Satış ve Teslimler Hakkında Tebliğ, Sayı İhracat 2005/2, Resmi Gazete 25709, 27.01.2005, m. 5

b) Savunma Sanayi Müsteşarlığınca onaylanan savunma sanayi projelerini üstlenmiş imalatçı firmaların üreterek yapacakları satış ve teslimler, yine Savunma Sanayi Müsteşarlığı tarafından önem arz ettiği belirtilen savunma araç ve gereçlerini üreten firmalara ve kamu kurumlarına yapılan satış ve teslimler ihracat olarak değerlendirilmektedir.

c) İmalatçı firmalar tarafından üretilerek gümrük hattı dışı eşya satış mağazalarına yapılacak satış ve teslimler (bu mağazalarda yapılan satışlar hariç),

d) Yatırım teşvik belgesi kapsamında yer alan yatırım mallarını üreterek yatırım teşvik belgesi sahibi yatırımcılara teslim eden imalatçı firmaların yapacakları satış ve teslimleri, Tebliğ’de yatırım malları olarak sıralanan malların veya bunların aksam ve parçalarının üretimi sonrası satış ve teslimler

e) Kamu kurum ve kuruluşlarınca uluslararası ihaleye çıkarılan yatırım malı ve sınai mamullerinin ihalesini kazanan imalatçı firmaların üreterek yapacakları satış ve teslimler

f) Ambalaj malzemesi imalatçısı firmaların, belge süresi içinde teslim edilmek ve teslim tarihinden itibaren 6 ay içerisinde ihracatçının ihraç ürünü ile birlikte ambalaj olarak ihraç edilmek şartıyla, üreterek yapacakları satış ve teslimler

g) Uluslararası ikili veya çok taraflı anlaşma hükümlerine göre yurt içinde bulunan yabancı kuruluşların yurt dışından getirme imkanına sahip bulundukları sınai mamulleri teslim eden imalatçı firmalar ile uluslararası kuruluşlar, yabancı ülke temsilcilikleri ve kuruluşlarına ait tesislerin yapımını ve onarımını üstlenen müteahhit firmaların faaliyet ve teslimler

h) Uluslararası ikili veya çok taraflı anlaşma hükümleri çerçevesindeki tesislerin yapımını ve onarımını üstlenen müteahhit firmaların faaliyet ve teslimler (25/1/1988 tarihli ve 19705 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2 sayılı T.C. ile A.B.D. Hükümetleri Arasındaki İkili Anlaşmalar Kapsamına Giren İnşaat Faaliyetlerine Ait Esas ve Usuller Tebliği kapsamında belirtilenlerin dışında kalan tesisler),

i) İmalatçı firmaların, yabancı uyruklulara (diplomatik temsilcilikler ve mensupları dahil), turistlere veya yurt dışında çalışan Türk vatandaşlarına yapacakları ve yıllık 100.000 Doları aşan satış ve teslimler (gümrük hattı dışı eşya satış mağazalarında yapılan satışlar dahil),

j) İmalatçı firmaların, dahilde işleme izin belgesi sahibi firmalara üreterek yapacakları kütük ve blum satış ve teslimler.

5. İhracat taahhüdünde bulunulan ürünlerin girdilerinde ithalat yerine eşdeğer eşya kullanımına izin verilerek KDV ve ÖTV'den istisna tutulması

Daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak işlendiği üzere, ihracatçılar aynı özellikleri taşıması ve aynı GTIP koduna sahip olması durumunda ihtiyaç duydukları ithal malları yurtiçinden sağlayabilmekte ve bu şekilde de vergi avantajlarından faydalanabilmektedirler.

6. Geri ödeme sisteminin kullanılması durumunda ödenen vergilerin iade alınmasına olanak sağlanması

Yine önceki bölümlerde detaylı olarak incelendiği üzere, geri ödeme sistemi kapsamında yapılan ithalatlarda her ne kadar vergiler ödeniyor olsa da ihracatın tamamlanmasını takiben ödenen bu vergilerin geri alınması mümkün olmaktadır.

7. Vergiler dışında ithalatta uygulanan gümrük rejimi tedbirlerinin dahilde işleme rejimi kapsamında uygulanmaması

Belirli mallar için getirilen teknik gereklilik ve izinlerin alınması şartı dahilinde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatlarda aranmamaktadır. Örneğin gözetim Tebliği'ne tabi ürünlerin ithalatında alınması gereken Gözetim Belgesi, Gıda Uygunluk Tebliği'ne tabi ürünlerin ithalatında aranan Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nca düzenlenen Gıdaya Uygunluk Belgeleri rejim kapsamında yapılan ithalatlarda aranmamaktadır. Benzer şekilde ithali kotaya tabi ürünlerin rejim kapsamında ithalatında bu tedbirler uygulanmamaktadır.

Bu noktada ithalatta gözetim uygulaması ve uygulamanın dahilinde işleme rejimi açısından kısa bir değerlendirmesi yerinde olacaktır.

Gözetim uygulaması, ithalatta ülkede yerleşik olan üreticilerin korunması ve ithalat işlem sırasında ortaya çıkacak olan vergi kayıplarının engellenmesi maksadıyla, eşyanın ithal edilmesi sırasında hesaplanacak olan vergiye temel teşkil edecek şekilde, birim başına minimum bir değer belirlenmesidir. İthalata konu olan eşyanın kıymeti, bu kapsamda tespit edilen birim fiyattan düşük olduğunda devreye girmektedir. Gözetim uygulamasına tabi eşya mevzuatta belirtilen miktarın üstünde ve tespit edilen birim fiyatın altında ise, gerçekte uygulanan ticaret fiyatından ithalatı

ancak Ticaret Bakanlığı'na düzenlenecek “gözetim belgesi” ile olmaktadır³¹³. Beyanname verilmesi ve vergilerin hesaplanması aşamasında Gözetim Belgesi üzerinde belirlenen yeni fiyat dikkate alınır. Gözetim belgesinin alınmaması durumunda devletçe belirlenen fiyat üzerinden vergi hesaplanmakta; ihracatçı iyi bir fiyat avantajı ile alım yapıyorsa ithalat aşamasında bu avantajını kaybetmektedir. Her ne kadar Telif Edici Vergi hesaplamalarında da bu fiyat dikkate alınıyor olsa da telif edici verginin doğmadığı ihracatlarda bu kapsamda avantaj sağlanmış olmaktadır.

Buna benzer bir avantaj ise kısa süre öncesine kadar ithalatta referans kıymet uygulamasında ortaya çıkmakta idi. Esasen referans kıymet uygulaması, belirlenen mallarda gümrük idaresine yol gösterici nitelikte bir fiyat belirlemesinde ibaret iken gümrüklerde aynı Gözetim Uygulaması ile belirlenen fiyatla aynı tutulmuş, mükellefler matrahlarını bu fiyatlara göre belirlemek durumunda kalmışlardır. Yayınlanan tasarruflu yazılar ve ithalatçıların açılan davalar neticesinde bu durum genel uygulamadan çıkarılmıştır. Ancak kısa bir süre öncesine kadar dahilde işleme rejimi bu anlamda da ihracatçı firmalara avantaj sağlamaktadır.

Ekonomik etkili gümrük rejimlerinden ihracatçılara en avantajlı imkanları sağlayan DİR'in diğer ekonomik etkili gümrük rejimleriyle olan farklılıkları şu şekilde sıralanabilir³¹⁴;

- Antrepo rejiminde eşya sadece depolanabilmektedir. Ancak elleçleme faaliyeti görebilir ve bunun dışında bir işleme faaliyetinin yapılması mümkün değildir. Dahilde işleme rejimi ise her türlü işleme faaliyetine izin vermekte hatta bu faaliyeti mecburi kılmaktadır.

- Benzer şekilde, geçici ithalat rejimi kapsamında ithal edilen bir eşyanın herhangi bir işleme faaliyetine tabi tutulması mümkün değildir. Eşya, kendisinden faydalandıktan sonra ayniyatına uygun biçimde yeniden ihraç edilmektedir.

- Serbest dolaşıma giriş rejimi, ithalat aşamasında bu işleme ilişkin vergilerin ödenmesini mecburi kılmaktadır. Şartlı muafiyet sisteminde, hükümlere aykırı davranılmadığı sürece ve girdi serbest dolaşıma alınmadıkça vergisel açıdan

³¹³ Gümrük Müşavirleri Derneği, “İthalatta Gözetim Uygulaması Yerli Üreticiye Yarar Değil Zarar Veriyor”, 19.02.2015, <http://www.igmd.org.tr/haber/ithalatta-gozetim-uygulamasi-yerli-ureticiye-yarar-degil-zarar-veriyor>, (04.04.2015).

³¹⁴ Taner Pınar ve Sevgin Öztürk, **İhracat Pratik Bilgiler Çözümlü Örnekler**, 1.Baskı, Furkan Ofset, Bursa, 2001, s.70.

bir yükümlülük doğmamaktadır. Serbest dolaşıma giriş rejiminde ise girdi ticaret politikası önlemlerine tabidir.

- Gümrük kontrolü altında işleme rejiminde girdi bir işleme faaliyeti görmekte ancak bu faaliyeti takiben serbest dolaşıma giriş rejimi kapsamında ithal edilmektedir.

Doğrudan yardımların Gümrük Birliği ve OECD uygulamaları uyarınca kaldırılmasının ardından sağladığı bu avantajlar ile dahilde işleme rejimi ihracatçılar için en önemli teşvik tedbiri olarak ortaya çıkmakta ve uygulamadaki bir takım güçlere rağmen belirli bir seviyesinin üstündeki ihracatçılar tarafından en çok faydalanılan teşvik unsurunu oluşturmaktadır.

Dahilde işleme rejiminin makro ve mikro avantajlarının incelenmesinin ardından literatürde rejime getirilen eleştiriler incelenecektir.

2.3.13. Dahilde İşleme Rejiminin Eleştirilen Yönleri

Dahilde işleme rejimine getirilen eleştirilerin ilki makro etkiler temelinde kamu gelirlerinden vazgeçiliyor olmasıdır. Esasen, rejim etkisi ile ihracatın artması ithalat aşamasında vazgeçilen vergilerden başka yönlü bir kazanımı beraberinde getirmektedir. Ancak içinde bulunulan dönemde bu kapsamda yapılan ithalatlarda kamu gelirlerinden tamamen vazgeçiliyor olması ve devletin bir gelir kaybına uğraması doğal olarak gelişmektedir. Bir diğer etkinin ise, yerli hammadde ve aramalı üreten firmaların ürünlerine yönelik iç talebin azalması nedeni ile zor durumda kalmaları, sistemin ihracata destek verirken diğer taraftan ithalatı da arttırarak dış ticaret açığının büyümesine katkı yaptığı yönündedir³¹⁵.

Dahilde işleme rejiminin kendisinden değilse de uygulamadaki yetersizliğinden kaynaklı olarak, denetimlerinin yeterince yerine getirilemediğinden hareketle gelir kaynaklarının erimesine sebebiyet vermesi ise yine rejimin eleştirilen yönleri arasındadır³¹⁶. Gerçekten de ülkemizde DİR çok sayıda ve birbiri ile çelişen kurallarla düzenlenmiş olup yine birden çok makam tarafından uygulanmaktadır. Gerek mevzuatın dağınık yapısı gerekse dahilde işleme rejiminin uygulanmasında

³¹⁵ Aslıhan Kocaefe Cebeci ve Mutlu Yılmaz, “Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticareti Üzerine Etkilerinin Analizi (1996 – 2011)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 2, s. 209.

³¹⁶ Ceyhan, s. 62.

sorumlu olan kurumların birbirinden bağımsız hareket etmesi hem rejimden faydalanan ihracatçılar için karmaşık bir yapı ortaya koymakta hem de rejimin denetlenebilirliğini zayıflatmaktadır. Uygulamada yeknesaklığın tesis edilebilmesi ve yaptırımların kendilerinden beklenen önleyici etkisinin sağlanabilmesi için dahilde işleme rejimine ile ilgili uygulamaların uygulamanın kurallarına uymayan durumların tespit edilmesinin AB’nde uygulandığı şekli ile tek yetkili kurum tarafından yapılmasında fayda görülmektedir³¹⁷.

Uygulamalara yönelik olarak değinilen diğer bir olumsuzlukta kendini genel hükümlerin uygulanmasında göstermektedir. Şöyle ki; gerek AB’nde gerekse ülkemizde dahilde işleme rejiminden faydalanabilmenin ilk şartı yerli üretimin ekonomik çıkarlarına zarar vermemesi olarak tespit edilmiştir. Ancak ülkemizdeki mevzuatta bu kriterlerin neler olduğu belirtilmemiştir. Bu kapsamda hangi ve şart ve koşullarda dahilde işleme rejiminden faydalanabileceğinin objektif normlar çerçevesinde belirlenerek tespit edilebilir veriler ile değerlendirilmesinin esasa bağlanması önem arz etmektedir. Uygulamada bu konu Ticaret Bakanlığı ilgili Bölge Müdürlüklerinin olay bazında incelemelerine dayanmaktadır³¹⁸. Yurtiçi üretim miktarı, birim fiyat, kapasite kullanım oranı ile birlikte ithal eşyanın birim fiyatı ve miktarı göz önünde bulundurularak, ülke içi piyasa dengelerine olası etkilerinin değerlendirilmesinden sonra belge düzenlenmesi yoluna gidilmektedir. Belge kapsamında gerçekleştirilen ithalat ve ihracat sürekli izlenebilir nitelikte olmalıdır. Dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalat ve buna bağlı olarak yapılan ihracatın makro ekonomik faydasından söz edebilmek için en önemli unsur yaratılan katma değerdir. Düzenlemelerin bu katma değeri takip edebilecek ve üst seviyede gerçekleşmesini sağlayacak nitelikte olması gerekmektedir.

Her ne kadar denetimlerin yetersiz olması nedeni ile belirlenen yaptırımların uygulanması güç olsa da tebliğ ve kanunlarla belirlenen yaptırımların ağırlığı ihracatçı firmaların hata nedeni ile neden oldukları ihlallerde dahi firmaları kapanmaya zorlayacak kadar ağırdır. Nitekim önceki maddelerde bahsedildiği üzere mevzuatın dağınıklığı ve farklı kurumların takibi neticesinde firmalar çoğu zaman uygulama yöntemi tespit edemediklerinden rejimden faydalanmama yolunu dahi tercih edebilmektedirler. İhlaller nedeni ile uygulanacak yaptırım AB’ndekine benzer

³¹⁷ Güler, s. 66.

³¹⁸ Güler, s. 67.

şekilde şekillendirilmesi ve mevzuatın hatalara olanak vermeyecek şekilde düzenlenmesi bu haklı eleştirinin bertaraf edilmesini sağlayabilecektir.

Dahilde İşleme rejimi kararında önceki bölümlerde de yer verildiği şekli ile rejim tedbirlerine uyulmadığı durumlar maddeler halinde sıralanmıştır. Ancak söz konusu tedbirler arasında rejimin işleyişine ilişkin belirlenmiş bir şartın ihlali halinde firmalara cezai müeyyide uygulanıp uygulanmayacağı veya ne şekilde uygulanacağı belirtilmemiştir. Firmalar tarafından ithal edilen eşya, işlem görmüş ürün olarak ihraç edilse dahi rejimin işleyişi esnasında bir şart ihlal edildiğinde, gümrük idarelerince bu ihlal dolayısıyla firmalara nasıl bir müeyyide uygulanacağı belirlenmediğinden gümrük idareleri arasında keyfi uygulamalar söz konusu olabilmekte ve cezalar çok ağır olabilmektedir. 2017 Kasım ayında yapılan düzenleme ile bu olumsuzluğun da önüne geçilmeye çalışılmış ve bu tip durumlarda firmaların indirimli teminattan yararlandırılmaması yönünde bir uygulama benimsenmiştir³¹⁹.

Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, ikincil işlem görmüş ürünlerin hesaplanması ve beyanında yaşanan güçlükler, telafi edici vergi uygulamasında bu aşamada ortaya çıkan karışıklıklar, menşe tespitinde yaşanan zorluklar nedeni ile ihracatların çeşitli müeyyidelere tabi tutulması gibi olumsuzluklar ise yine mevzuatın düzenlenmesi, uygulamanın bir kurum tarafından takibi gibi önemler ile bertaraf edilebilecek olan olumsuzluklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Takip eden bölümde dahilde işleme rejimi uygulamalarının Türkiye dış ticareti içerisinde yeri ve etkileri incelenecektir.

³¹⁹ Süren, s. 53.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN ETKİLERİ, AMBALAJ SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ VE AMPİRİK UYGULAMA

Bu bölümde önce dahilde işleme rejiminin Türkiye gelen ithalat ve ihracat üzerine etkileri incelenecek daha sonra ambalaj sektörü içindeki uygulamalara yer verilecektir. Son olarak hem Türkiye geneli ithalat ve ihracat gerçekleştirmelerine hem de ambalaj sektörü ithalat ve ihracat gerçekleştirmelerine dahilde işleme rejiminin ekışı ampirik çalışma ile tespit edilerek yorumlanacaktır.

3.1. TÜRKİYE’DE DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN YERİ VE ETKİLERİ

1980’li yılların başından itibaren liberal ekonomi politikalarına geçiş beraberinde kabul edilen ihracata dayalı büyüme modeli ile ihracatın arttırılması en önemli amaçlardan biri olmuştur. Bu amaçla bir dizin ihracatı teşvik politikası belirlenmiş ve uygulamaya alınmıştır. Ancak gelişen dünya ekonomisi ve buna uyum sağlama gerekliliği ile Türkiye’nin hem DTÖ’ne üye olması hem de 01.01.1996 tarihinde Gümrük Birliği’ne girmesi neticesinde belli başlı normların teşvik politikalarında da benimsenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda nakit teşvik politikaları terk edilmiş bunun yerine mal ticaretinin önündeki engellerin kaldırılmasını amaçlayan, uluslararası rekabet sistemini bozmayan ve rekabetçi olunmasını hedefleyen dolaylı, yapılan faaliyetlerin desteklendiği teşvik politikaları benimsenmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ihracatı arttırmada olumlu etkilerinin yanı sıra yurt içi üretimi olumsuz yönde etkilediği, ihracatı ithalata bağımlı halde getirdiği ve dolayısıyla var olan dış ticaret açığını daha da arttırdığı argümanları ile öne sürülen dahilde işleme rejiminin dış ticaret içerisindeki yerini saptamak, Türkiye ölçeğindeki etkileri incelenerek bu bağlamda dahilde işleme rejiminin dış ticaretimiz açısından önemini vurgulamak amaçlanmaktadır. Rejimden beklenen faydalar aslında rejimin ekonomik etkilerinin bir değerlendirmesini ifade etmektedir. Rejimin ekonomik etkilerini statik etkileri ve dinamik etkileri olarak ayrı ayrı ele alarak öncelikle teknoloji ve ekonomik yapı

değişmeksizin kaynakların yeniden dağılımı şeklinde ortaya çıkan ticaret etkisi ve ticaret hadleri etkisi dış ticaret verileri üzerinden değerlendirilmiştir. Bununla beraber, uzun dönemde büyüme hızına etki olarak ortaya çıkan ve ekonomik yapıda, üretim kapasitesinde, teknolojik yapıda ortaya çıkan köklü değişiklikleri³²⁰ ifade eden dinamik etkiler ise yine rejimden beklenen faydalar üzerinden değerlendirilmiştir.

Bu amaçla yıllar itibariyle dış ticaret gerçekleştirmeleri ve dahilde işleme rejiminin bundan aldığı pay değerlendirilecektir. Bu bağlamda önce Türkiye'nin son on yıldaki dış ticaret gerçekleştirmeleri değerlendirilerek esasen statik etkiyi ifade eden ticaret yaratıcı etki ve dış ticaret hadlerindeki değişim incelenecektir.

3.1.1 Dahilde İşlemi Rejimi Kapsamında Öngörülen İhracat ve İthalat

Türkiye'de 1980 yılından itibaren ihracata dönük sanayileşme modeli benimsenmiş ve bu model kapsamında ihracatın arttırılması ve bu artışa süreklilik kazandırılması amaçlanmıştır. İhracatı arttırmaya yönelik dış ticaret stratejisi beraberinde ihracat teşvik tedbirlerinin uygulanmaya başlanması ile ihracatın ve Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) daha yüksek hızlarda yükseldiği gözlemlenmektedir. Bununla beraber, bu büyüme stratejisi, istihdam, kaynakların etkin paylaşımı ve gelir dağılımı üzerinde pozitif etkiler ortaya çıkarmaktadır. İhracatın arttırılması için uygulanan teşvik tedbirlerinin kendilerinden beklenen amaçlara ulaştığını ve etkin olduğunu ifade edebilmek için, bu uygulamalar neticesinde ihracatta miktar ve değer anlamında artış olmalı, ekonomik anlamda kaynak dağılımında optimal durumun temini sağlanmalı ve sosyal karlılık için gerekler gerçekleşmelidir³²¹. Türkiye'nin DTÖ üyeliği ile 01.01.1996 AB'yle gümrük birliği anlaşmasını imzalaması hem dış ticaret genel mevzuatını hem de ihracatı teşvik uygulamalarını bu yönde uyumlaştırılmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda, nakit teşvikler terk edilerek bunların yerine yapılan faaliyetlerin desteklenmesini içeren bir teşvik sistemi kurgulanmıştır. Bu uyumlaştırma sonucundaki ihracat teşviklerinin belki de en önemlisi olan Dahilde İşleme Rejimi,

³²⁰ Seyidoğlu, 212.

³²¹ Güven Sayılğan ve Coşkun Şenol, "Dahilde İşleme Rejimi ve Türk İşletmelerinin İhracatı Üzerine Etkileri", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 35, Ocak – Temmuz 2010, s. 43.

ihracatçılara, ihraç mallarında kullanmak üzere dünya piyasa fiyatlarından hammadde temin etmek ve ithalatında vergi muafiyeti sağlamak suretiyle ihracatı artırmak, ihraç ürününe uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmak amacıyla oluşturulmuş bir teşvik tedbiri olarak kabul edilmektedir.

Kabul edildiği tarihten itibaren toplam alınan ve toplam kapatılan DİİB'nin sayısı Tablo 14'te gösterilmektedir. Tabloda aynı zamanda öngörülen ihracat rakamları ve buna bağlı olarak bu ihracatların gerçekleştirilmesi için gereken öngörülen ithalat rakamları gösterilmektedir. Tabloda takip edilebileceği gibi zaman içinde belge kullanımı sayısal olarak da nicelik olarak da artmaya başlamıştır. Belgelerin revize edilme haklarının kullanılması ve yapılan ihracata bağlı olarak ithalatın da arttırılabilmesi sebebi ile belgelerde öngörülen ihracat ve ithalat rakamları genel olarak öngörülen rakamlardan yüksek olarak gerçekleşmektedir.

Yıllar bazında öngörülen ihracat ve ithalat rakamları incelendiğinde rakamların giderek yükselmesinin yanı sıra öngörülen net ihracat rakamının da arttığı görülmektedir. Bu anlamda öngörüler temelinde dahilde işleme rejiminin ihracata olan net katkısının da artma yönünde eğilim gösterdiği söylenebilmektedir. Firmaların ihracat öngörülerini baz alınarak, rejime dahil olan firmaların ekonomik konjonktür içinde beklentilerini de ifade etmesi bakımından bu öngörüler bir nevi ekonomik beklenti anketi olarak da değerlendirilebilmektedir. Özellikle rejim kullanımının olgunlaştığı, daha çok firmanın sisteme dahil olduğu 2005 yılı ve sonrası belgeleri bu anlamda değerlendirilebilmektedir. 2008 yılı sonunda ortaya çıkan yaşanan global daralmanın takip eden yılın verilerine yansıdığı ve bu yıl için dahilde işleme rejimi kapsamında yapılacak ihracat öngörüsünü 60 milyar dolar seviyesinden 47 milyar dolar seviyesine çektiği tablodan takip edilmektedir. Ancak gerçekleştirmeler incelendiğinde bu yıl dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleşen ihracatın bir önceki yıldan da yüksek miktarda gerçekleşerek 65 milyar dolar seviyesine ulaştığı görülmektedir. Benzer şekilde 2015 yılında yaşanan daralma etkisi ile 46 milyar dolar seviyesinde kalan dahilde işleme rejimi kapsamında ihracat öngörüsü yine beklentilerden yüksek olmak üzere bir önceki yıldan 10 milyar dolar daha az gerçekleşmiştir.

Tablo 14: 1996 – 2018 Yılları Arasında Alınan Belge Sayıları ve DİR Kapsamında İhracat – İthalat Rakamları

Değer: 1000000 USD

Yıllar	Belge Sayıları	DİR İhracat	DİR İthalat	Net İhracat	DİR İthalat / DİR İhracat
1996	2.382	6.996,00	3.074,00	3.922,00	0,44
1997	4.108	11.357,00	5.125,00	6.232,00	0,45
1998	4.118	10.545,00	4.423,00	6.122,00	0,42
1999	3.699	9.686,00	4.979,00	4.707,00	0,51
2000	3.979	11.809,00	6.347,00	5.462,00	0,54
2001	4.239	13.985,00	7.431,00	6.554,00	0,53
2002	4.174	19.356,00	10.724,00	8.632,00	0,55
2003	4.765	24.113,00	11.545,00	12.568,00	0,48
2004	4.955	34.116,00	16.344,00	17.772,00	0,48
2005	5.143	37.775,00	17.252,00	20.523,00	0,46
2006	4.461	43.557,00	18.790,00	24.767,00	0,43
2007	5.145	52.163,00	24.285,00	27.878,00	0,47
2008	5.521	62.796,00	30.782,00	32.014,00	0,49
2009	6.049	46.396,00	21.464,00	24.932,00	0,46
2010	7.123	53.720,00	26.260,00	27.460,00	0,49
2011	7.474	64.195,00	31.135,00	33.060,00	0,49
2012	8.105	65.267,00	31.882,00	33.385,00	0,49
2013	7.898	68.075,00	32.218,00	35.857,00	0,47
2014	6.906	68.543,00	31.619,00	36.924,00	0,46
2015	7.055	58.807,00	26.252,00	32.555,00	0,45
2016	6.985	58.166,00	24.650,00	33.516,00	0,42
2017	7.322	64.999,00	28.544,00	36.455,00	0,44
2018	7.908	74.846,00	33.102,00	41.744,00	0,44
TOPLAM	129.514	961.268,00	448.227,00	513.041,00	0,47

Kaynak: Ticaret Bakanlığı ve TUIK verilerinden derlenmiştir. Başkol, ss. 8 – 9., Cebeci ve Yılmaz, ss. 216 – 217.

Tablo 14'ten görüldüğü üzere, belge sayıları açısından bakıldığında ihracatı teşvik amacıyla 1996 yılında 2382 adet dahilde işleme izin belgesi verilirken bu rakam 1997 ve 1998 yıllarında artış göstermiş 4118 belge sayısına ulaşmıştır. 1999 yılında kontrollü belge dağıtımı nedeniyle belge sayısında azalma olmuş ve 3699 adet belge verilmiştir. 2000, 2001 ve 2002 yıllarına bakıldığında verilen belge sayısında tekrar bir artışın ortaya çıkmaktadır. Bu yıllarda verilen belge sayıları sırası ile 3979, 4239 ve 4174 adet olmuştur. 2003 ve takip eden yıllarda belge kullanım

sayısının giderek arttığı ve son olarak 2017 yılında 7322 adet, 2018 yılında 7908 adet belge verildiği görülmektedir. Belgelerin kapanma sayılarına çalışmada yer verilmemiştir. Bunun nedeni özellikle geçtiğimiz yıla kadar ihracat taahhütleri tamamlanan ve kapatma talebinde bulunan belgelerin kapanma sürelerinin yılları bulması bu nedenle kapatılan belge sayısının alınan belge sayısından her zaman çok düşük kalmasıdır. Bu durum yıllar temelli değerlendirme yapıldığında sağlıklı verilere ulaşmayı imkansız kılmaktadır.

3.1.2. Dahilde İşlemi Rejimi Kapsamında Gerçekleşen İhracat ve İthalat

Şartlı muafiyet ve geri ödeme sistemleri bir arada değerlendirildiğinde, 1996 – 2018 yılları arasında düzenlenen belge sayısı 130 bin gibi oldukça yüksek bir rakama ulaşmıştır. Bu belgeler kapsamında gerçekleşen ihracat 961 milyar dolar, gerçekleşen ithalat ise 448 milyar dolar seviyesinde olmuştur.

1996 – 2018 yılları arasında dahilde işleme rejiminin öngörüler bazında net katkısının 355 milyar dolar seviyesinde gerçekleşeceği kayıt altına alınmıştır. Ancak Tablo 15'ten izleneceği üzere gerçekleşen net katkı bu öngörünün oldukça üzerinde 513 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Tablo 15'te 1996 – 2018 yılları arasında öngörülen ve gerçekleşen dahilde işleme rejimi verileri özetlenmektedir.

Tablo 15'ten takip edilebileceği üzere hem ihracat – ithalat gerçekleştirmeleri hem de net ihracat gerçekleştirmeleri, uygulamanın ilk yıllarındaki spesifik 1997, 1999 ve 2000 yılları örneklerinin dışında, öngörülerin üzerinde seyretmektedir. Bu durum genellikle firmaların daha sonra revize edebilecekleri bilgisi ile nispeten temkinli rakamlarla belge başvuruları yapmasından kaynaklanmaktadır. Firmalarla görüşmelerimizde bu durumun geçmişte çokça tecrübe edilen gerek global gerekse yurtiçi ekonomik krizler nedeni ile temkinli davranmak istemeleri kaynaklı olduğunu belirtmişlerdir. Bununla beraber, başka bir belge almaktansa mevcut belgenin revize edilmesi ile ihracat taahhüdünü ve buna bağlı olarak ithalat hakkının arttırılmasının mümkün olmasının uygulama kolaylığı getirdiğini ifade etmektedirler.

Net ihracatın incelenen dönem içinde global daralmanın yaşandığı 2015 ve bunu takip eden 2016 yılları içinde önceki yıllara nazaran azaldığı görülmekteyse de 2017 yılında tekrar yükseliş trendine girdiği görülmektedir.

Tablo 15: 1996 – 2018 Yılları Arasında DİR Kapsamında Öngörülen ve Gerçekleşen İthalat – İhracat Rakamları

Değer: 1000000 USD

Yıllar	Belge Sayısı	Öngörülen İhracat	Öngörülen İthalat	Öngörülen Net İhracat	DİR İhracat	DİR İthalat	Net İhracat	DİR İthalat / DİR İhracat
1996	2.382	8.922,00	5.050,00	3.872,00	6.996,00	3.074,00	3.922,00	0,44
1997	4.108	14.714,00	8.282,00	6.432,00	11.357,00	5.125,00	6.232,00	0,45
1998	4.118	13.746,00	7.854,00	5.892,00	10.545,00	4.423,00	6.122,00	0,42
1999	3.699	13.029,00	7.022,00	6.007,00	9.686,00	4.979,00	4.707,00	0,51
2000	3.979	14.007,00	8.100,00	5.907,00	11.809,00	6.347,00	5.462,00	0,54
2001	4.239	15.585,00	9.209,00	6.376,00	13.985,00	7.431,00	6.554,00	0,53
2002	4.174	19.225,00	11.971,00	7.254,00	19.356,00	10.724,00	8.632,00	0,55
2003	4.765	26.786,00	17.029,00	9.757,00	24.113,00	11.545,00	12.568,00	0,48
2004	4.955	31.113,00	22.397,00	8.716,00	34.116,00	16.344,00	17.772,00	0,48
2005	5.143	37.845,00	24.519,00	13.326,00	37.775,00	17.252,00	20.523,00	0,46
2006	4.461	37.015,00	24.409,00	12.606,00	43.557,00	18.790,00	24.767,00	0,43
2007	5.145	51.314,00	31.874,00	19.440,00	52.163,00	24.285,00	27.878,00	0,47
2008	5.521	60.506,00	37.555,00	22.951,00	62.796,00	30.782,00	32.014,00	0,49
2009	6.049	46.966,00	27.776,00	19.190,00	46.396,00	21.464,00	24.932,00	0,46
2010	7.123	55.739,00	33.410,00	22.329,00	53.720,00	26.260,00	27.460,00	0,49
2011	7.474	59.710,00	36.820,00	22.890,00	64.195,00	31.135,00	33.060,00	0,49
2012	8.105	59.492,00	35.250,00	24.242,00	65.267,00	31.882,00	33.385,00	0,49
2013	7.898	59.250,00	34.869,00	24.381,00	68.075,00	32.218,00	35.857,00	0,47
2014	6.906	57.801,00	33.654,00	24.147,00	68.543,00	31.619,00	36.924,00	0,46
2015	7.055	46.115,00	28.187,00	17.928,00	58.807,00	26.252,00	32.555,00	0,45
2016	6.985	45.250,00	27.314,00	17.936,00	58.166,00	24.650,00	33.516,00	0,42
2017	7.322	60.155,00	39.465,00	20.690,00	64.999,00	28.544,00	36.455,00	0,44
2018	7.911	69.268,16	36.679,43	32.588,73	74.846,00	33.102,00	41.744,00	0,44
TOPLAM	129.517	903.553,16	548.695,43	354.857,73	961.268,00	448.227,00	513.041,00	0,47

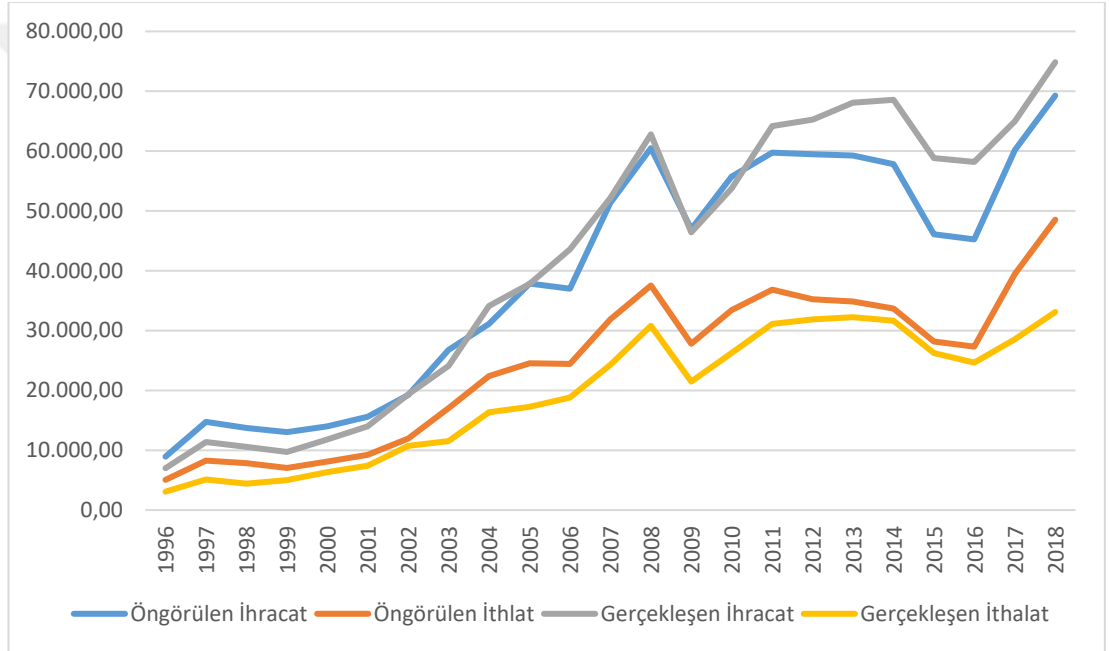
Kaynak: Başkol, ss. 8 – 9., Cebeci ve Yılmaz, ss. 216 – 217 ve Ticaret Bakanlığı ve TUIK verilerinden derlenmiştir

Değer bazında dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracatın sözü edilen 1996 – 2018 yıllarını kapsayan dönemde %47 oranının ithal edildiği görülmektedir. Bu aynı zamanda döviz kullanım oranı olarak ifade edilen esas kazanç oranını ifade etmektedir. Bu oran spesifik sektörlerde daha az olarak belirlense de %80'i geçmeyecek şekilde kurala bağlandığından gerçekleşen oranın oldukça düşük ve ülke ekonomisine katkısı ifade eden bir oran olduğu görülmektedir.

Belirtilen yıllar içinde öngörülen döviz kullanım oranı kümülatif ortalama ile %60 olarak gerçekleşmiştir. Bunun anlamı bu dönem içinde yapılacak olan her 100,00 dolarlık ihracat için 60,00 dolarlık ithalat yapılması gerekliliğinin

öngörülmesidir. Ancak, burada göz önüne alınması gereken husus, firmaların belgelerini alırken olası problemlere karşı maksimum ithalat, minimum ihracat yapacakları mantığına göre talepte bulunarak belgelerini almalarıdır. Bu şekilde düşünüldüğünden dolayı öngörülen döviz kullanım oranı her zaman gerçekleşen döviz kullanım oranına göre yüksek olmaktadır. Nitekim bu dönemler itibari ile gerçekleştirmeler incelendiğinde döviz kullanım oranının %47 olarak gerçekleştiği yani her 100,00 dolarlık ihracat için 47,00 dolar değerinde ithalat yapıldığı görülmektedir.

Şekil 5: 1996 – 2018 Yılları Arasında DIR Kapsamında Öngörülen ve Gerçekleşen İthalat – İhracat Seyri

Kaynak: Ticaret Bakanlığı ve TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Şekil 5'ten takip edilebileceği gibi dahilde işleme kapsamında yapılan dış ticarete öngörülen ithalat gerçekleşen ithalatın üzerinde, öngörülen ihracat ise gerçekleşen ihracatın altında kalmaktadır. Bu durum gerçekleşen net katkının incelemeye dahil edilen yıllarda öngörünün üzerinde seyrettiğini göstermektedir.

3.1.3. Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Yapılan İhracat ve İthalatın Toplam İhracat ve İthalat İçindeki Yeri ve Döviz Kullanım Oranları

Türkiye toplam ihracatı içinde, DİR kapsamında yapılan ihracatın oranı, rejimin uygulanmaya başlanmasından itibaren oldukça yüksek seviyelerde seyretmiştir. 2018 yılında, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki oranı %45 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2003 – 2018 yılları gerçekleşmelerini kümülatif olarak elde aldığımızda bu oranın yine %45 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu oran dahilde işleme rejiminin Türkiye ihracatındaki önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu durum önceki bölümlerde detaylı olarak incelenen dahilde işleme rejiminden gerektiği gibi faydalanma koşullarının gerçekleştirilmesi gerek mevzuat gerekse ekonomi politikaları açısından titizlikle uygulanması gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Görülmektedir ki; dahilde işleme rejimi ihracat için en önemli anahtarlardan biri konumundadır. Bu amaçla yapılan ithalatın yerli ekonomiye zarar vermemesi, bu kapsamda ithal edilecek ürünlerin Türkiye’de üretilmiyor olması, yeterince üretilmiyor olması, üretim kalitesinin yeterli düzeyde olmaması gibi kriterler bu genel kapsamdan çıkarılarak detaylandırılmalıdır.

Tablo 16’da 2003 yılından 2018 yılına kadar olan ithalat ve ihracat gerçekleşmeleri, yine bu yıllardaki DİR kapsamında yapılan ithalat ve ihracat gerçekleşmeleri ile birlikte değerlendirilmektedir. Dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracat toplam ihracatın %45 oranı iken dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatın toplam ithalata oranı 2003 – 2018 rakamları kümülatif olarak değerlendirildiğinde %14 seviyesinde kalmaktadır.

Tablo 16: 2003 – 2018 Yılları Arasında DİR Kapsamında Yapılan İthalat – İhracatın Toplam İthalat – İhracat İçindeki Durumu

Değer: 1000 USD

Yıllar	Toplam İhracat	DİR İhracat	DİR İhracat / Toplam İhracat	Toplam İthalat	DİBR İthalat	DİR İthalat / Toplam İthalat
2003	47.252.836,00	24.113.432,00	0,51	69.339.692,00	11.545.533,00	0,17
2004	63.167.153,00	34.115.634,00	0,54	97.539.766,00	16.344.431,00	0,17
2005	73.476.408,00	37.775.046,00	0,51	116.774.151,00	17.252.099,00	0,15
2006	85.534.676,00	43.556.775,00	0,51	139.576.174,00	18.790.133,00	0,13
2007	107.271.749,90	52.087.908,00	0,49	170.062.714,50	24.285.483,00	0,14
2008	132.027.195,63	62.795.759,00	0,48	201.963.574,11	30.782.154,00	0,15
2009	102.142.612,60	46.338.915,00	0,45	140.928.421,21	21.464.926,00	0,15
2010	113.883.219,18	53.641.643,00	0,47	185.544.331,85	26.260.107,00	0,14
2011	134.906.868,83	64.195.927,00	0,48	240.841.676,27	31.135.440,00	0,13
2012	152.461.736,56	65.267.491,00	0,43	236.545.140,91	31.881.871,00	0,13
2013	151.802.637,09	68.056.110,00	0,45	251.661.250,11	32.217.998,00	0,13
2014	157.610.157,69	68.488.717,00	0,43	242.177.117,07	31.619.161,00	0,13
2015	143.838.871,43	58.788.750,00	0,41	207.234.358,62	26.251.909,00	0,13
2016	142.529.583,81	58.166.388,00	0,41	198.618.235,05	24.650.259,00	0,12
2017	156.992.940,41	64.999.140,00	0,41	233.799.651,23	28.543.882,00	0,12
2018	168.023.390,68	74.845.718,00	0,45	223.039.038,05	33.101.738,00	0,15
TOPLAM	1.932.922.036,81	877.233.353,00	0,45	2.955.645.291,99	406.127.124,00	0,14

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo 16'dan takip edilebileceği gibi, ihracat oranı ithalat oranı arasında incelenen tarih aralıklarında ortalama %32 oranında fark bulunmaktadır. Bu durum, rejimin ithalattan ziyade ihracat açısından önemini ortaya koymaktadır.

Dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan işlemlerin ihracata net katkısı Tablo 17'de özetlenmektedir. 2018 yılında DİR kapsamında yapılan dış ticaretin toplan dış ticaret içindeki payı hem ihracat hem de ithalat gerçekleştirmelerinde artış göstermektedir.

Tablo 17'de üzere dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleşen ithalat ve ihracatın değişim oranları genel ekonomik konjonktüre paralellik göstermektedir. Benzer şekilde, incelenen dönemler itibari ile dahilde işleme rejimi kapsamında

yapılan dış ticaretin her yıl net ihracat fazlası olmakla birlikte ekonomik konjonktür paralelinde bu katkının oranı değişiklik göstermektedir.

Tablo 17: 2003 – 2018 Yılları Arasında Dahilde İşleme Rejimi Gerçekleşmeleri ve Döviz Kullanım Oranları

Değer: 1000 USD

Yıllar	DİR İhracat	İhracat Değişim Oranı %	DİR İthalat	İthalat Değişim Oranı %	Döviz Kullanım Oranı (DİR İthalat / DİR İhracat)	Net Katkı	Net Katkı Değişim Oranı %
2003	24.113.432,00	*	11.545.533,00	*	0,48	12.567.899,00	*
2004	34.115.634,00	41,48	16.344.431,00	41,56	0,48	17.771.203,00	41,40
2005	37.775.046,00	10,73	17.252.099,00	5,55	0,46	20.522.947,00	15,48
2006	43.556.775,00	15,31	18.790.133,00	8,92	0,43	24.766.642,00	20,68
2007	52.087.908,00	19,59	24.285.483,00	29,25	0,47	27.802.425,00	12,26
2008	62.795.759,00	20,56	30.782.154,00	26,75	0,49	32.013.605,00	15,15
2009	46.338.915,00	-26,21	21.464.926,00	-30,27	0,46	24.873.989,00	-22,30
2010	53.641.643,00	15,76	26.260.107,00	22,34	0,49	27.381.536,00	10,08
2011	64.195.927,00	19,68	31.135.440,00	18,57	0,49	33.060.487,00	20,74
2012	65.267.491,00	1,67	31.881.871,00	2,40	0,49	33.385.620,00	0,98
2013	68.056.110,00	4,27	32.217.998,00	1,05	0,47	35.838.112,00	7,35
2014	68.488.717,00	0,64	31.619.161,00	-1,86	0,46	36.869.556,00	2,88
2015	58.788.750,00	-14,16	26.251.909,00	-16,97	0,45	32.536.841,00	-11,75
2016	58.166.388,00	-1,06	24.650.259,00	-6,10	0,42	33.516.129,00	3,01
2017	64.999.140,00	11,75	28.543.882,00	15,80	0,44	36.455.258,00	8,77
2018	74.845.718,00	15,15	33.101.738,00	15,97	0,44	41.743.980,00	14,51
TOPLAM	877.233.353,00		406.127.124,00		0,46	471.106.229,00	

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

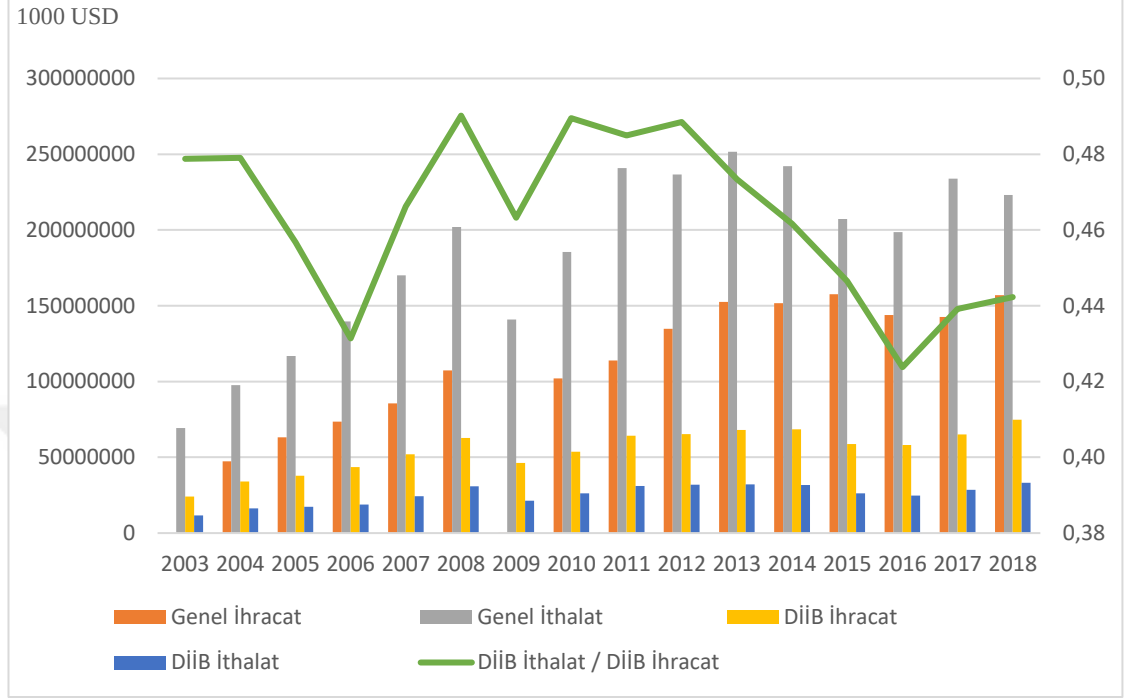
Global ekonomik daralmanın yaşandığı 2008 yılı sonu ve 2009 yıllarında gerçekleşmeler son 11 yıldaki en yüksek düşüşlerini göstermiştir. Bu dönemde bir önceki yıla göre ihracat %26,21, ithalat ise %30,27 oranında düşüş göstermiştir. Bu dönemde dahilde işleme rejiminin ihracata net katkısı ise %22,3 oranında düşüş göstermiştir. 2012 yılına kadar hızlı bir yükseliş trendi sergileyen rakamlar 2012 yılına gelindiğinde yükselmeye devam etse de önceki dönemlere nispeten oldukça düşük oranlarında yükselmiştir. 2015 yılında yaşanan ekonomik daralma etkisini dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalat ve ihracatta da göstermiş ve yine bu dönemde bir önceki yıla nazaran ihracat %14,16, ithalat ise %16,97 oranında

düşmüştür. Aynı yıl dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracatın net katkısı bir önceki yıla göre %11,75 oranında azalmıştır. 2016 yılında oldukça az da olsa azalış eğilimi devam etmiş ancak dahilde işleme rejiminden sağlanan net katkıda yine de artış gözlenmiştir. 2017 yılında %8,77 ve 2018 yılında %14,51 ile yüksek oranda bir artış ile kapanmıştır. İncelenen son 16 yılda dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan dış ticaretin ihracata net katkısı 471 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Döviz kullanım oranlarının seyri incelendiğinde, 2003 yılından 2008 yılına kadar düşme eğilimi göstermekte bu yıldan itibaren 2012 yılına kadar 2009 yılı haricinde %49 olarak gerçekleşmektedir. 2010 yılından itibaren tekrar düşme eğilimi gösteren döviz kullanım oranları son iki yılda %44 gibi oldukça düşük oranda gerçekleşmiştir. 2018 yılı verileri incelendiğinde döviz kullanım oranının %44 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Yani, 44,00 dolarlık ithalat ile 100,00 dolarlık ihracat yapılmış ve bu rakamlarla ihracatta 66,00 dolarlık net katkı sağlanmıştır. İncelenen 2003 – 2018 yılı aralığını oluşturan 16 yıl kümülatif ortalama gerçekleşmesi ise %46'dır.

Şekil 6'da Türkiye genel ithalat – ihracat, DİR kapsamında gerçekleşen ithalat ve ihracat, yine bu kapsamda gerçekleşen ithalat ve ihracata göre döviz kullanım oranları bir arada gösterilmektedir.

Şekil 6: DİR Kapsamında Gerçekleştirilen İhracat ve İthalatın Toplam İhracat ve Toplam İthalat İçindeki Payı ve Döviz Kullanım Oranı (%) (2003 – 2018)

Kaynak: TÜİK ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası verilerinden derlenmiştir.

Şekil 6’da sağlanan genel tabloya bakıldığında Türkiye’nin dış ticaret açığı yıllar içinde artış göstermeye devam etmiş, 2011 yılında 106 milyar dolar ile rekor seviyeye ulaşmıştır. 2012 yılında 84 milyar dolar seviyesine gelerek nispeten düşme trendi yakalamış, 2016 yılında 56 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Ancak 2017 yılında tekrar 77 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. 2018 yılı ortalarında yaşanan kurlardaki olağan üstü yükselme ithalatın kısılmasına sebep olmuş ve dış ticaret açığı 55 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Bu yıllar arasında DİR kapsamında yapılan dış ticaretin ise artan oranda dış ticaret açığını azaltıcı etkisi olduğu görülmektedir. 2018 yılında DİR kapsamında yapılan dış ticaretin net katkısı 42 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu anlamda dahilde işleme rejiminin dış ticaretimize belirgin bir pozitif etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Döviz kullanım oranları ve ihracat net katkı miktarı takip eden Tablo 18’de özet olarak verilmektedir.

Tablo 18: 2003 – 2018 Yılları Arasında DİR Kapsamında Yapılan İthalat ve İhracatın Net Katkısı ve Döviz Kullanım Oranları

Değer: 1000 USD

Yıllar	DİİB İhracat	DİİB İthalat	DİİB İthalat / DİİB İhracat	Net Katkı
2003	24.113.432	11.545.533	0,48	12.567.899
2004	34.115.634	16.344.431	0,48	17.771.203
2005	37.775.046	17.252.099	0,46	20.522.947
2006	43.556.775	18.790.133	0,43	24.766.642
2007	52.087.908	24.285.483	0,47	27.802.425
2008	62.795.759	30.782.154	0,49	32.013.605
2009	46.338.915	21.464.926	0,46	24.873.989
2010	53.641.643	26.260.107	0,49	27.381.536
2011	64.195.927	31.135.440	0,49	33.060.487
2012	65.267.491	31.881.871	0,49	33.385.620
2013	68.056.110	32.217.998	0,47	35.838.112
2014	68.488.717	31.619.161	0,46	36.869.556
2015	58.788.750	26.251.909	0,45	32.536.841
2016	58.166.388	24.650.259	0,42	33.516.129
2017	64.999.140	28.543.882	0,44	36.455.258
2018	74.845.718	33.101.738	0,44	41.743.980
TOPLAM	877.233.353,00	406.127.124,00	0,46	471.106.229,00

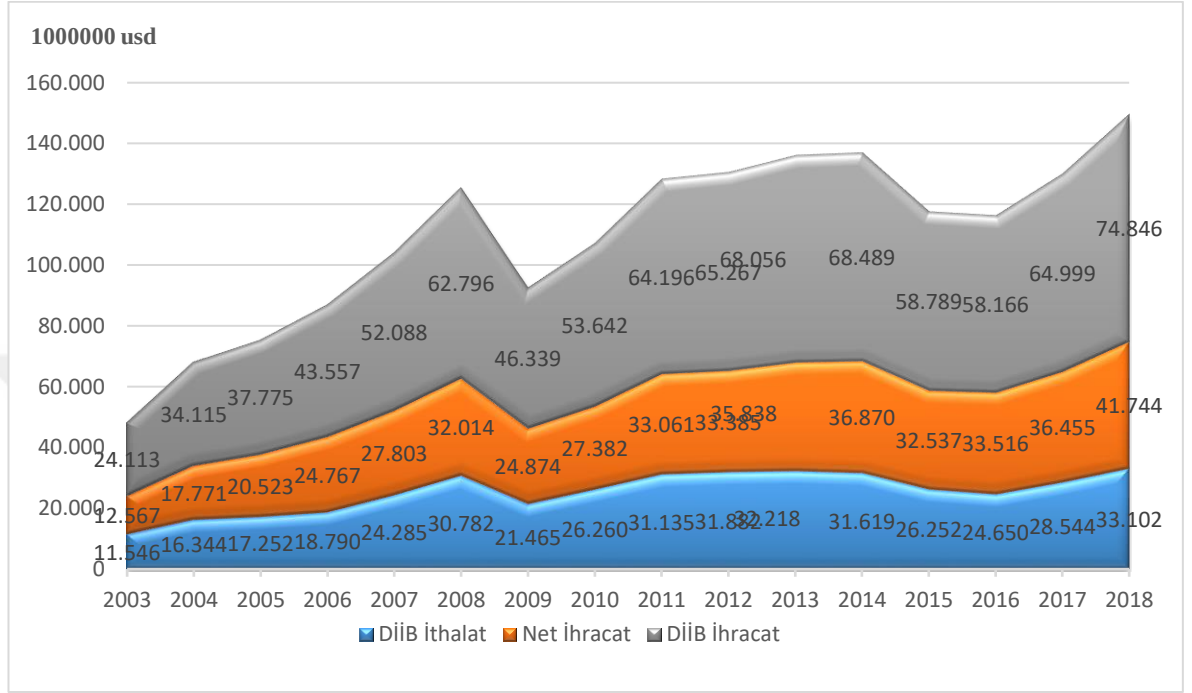
Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan dış ticaretin net katkısının yıllar içinde artış eğiliminde olduğu tablodan görülmektedir. İncelenen 16 yılda dahilde işleme rejiminin toplam katkısı 471 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Rejimin doğası gereği bu kapsamda yapılan dış ticaretin fazla vermesi olağandır. Ancak genel döviz kullanım oranının %80 olduğu göz önüne alınırsa dahilde işleme rejiminin gerçekleşen katkısının beklenen katkısından fazla gerçekleştiği açıktır.

Örneğin, dahilde işleme rejimi kapsamında 75 milyar dolar ihracat yapılan 2018 yılında döviz kullanım oranı izin verildiği azami oran olan %80 düzeyinde gerçekleşse idi bu yılda dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatın 60 milyar dolar seviyesinde olması gerekirdi. Oysaki bu ihracata ulaşmak için yapılan ithalat değeri 33 milyar dolar seviyesinde kalmıştır. Bu durum, dahilde işleme rejiminin ihracata net katkısının beklenenden yüksek oranda gerçekleştiğini göstermektedir. 2018 yılı rakamları incelendiğinde dahilde işleme rejiminin ihracat açığını kapatma olumlu katkısı 42 milyar dolar seviyesindedir.

2003 – 2018 yılları arasında DİR kapsamında yapılan dış ticaretin ihracatımıza net katkısı aşağıda Şekil 7 ile şematize edilmektedir.

Şekil 7: 2003 – 2018 Yılları Arasında Dahilde İşleme Rejimi

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

3.1.4. Dahilde İşleme Rejimi ve İhracatta İthalata Bağımlılık Etkisi

Dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalat, ithal edilen ürünlerin işlenerek ve bir katma değer yaratılarak ihraç edilmesi temeline dayandığından bu kapsamda yapılan ithalata konu ürünler hammadde ve yarı mamul niteliğindedir. Bu anlamda dahilde işleme rejimine getirilen eleştirilerden biri de ithalata hammadde ve yarı mamul temelinde bağımlılığı artırıyor olmasıdır.

Türkiye'nin dış ticaret hacmi ile birlikte ithalat ve ihracatın yapısal durumu önem arz etmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde toplam ithalat ve ihracat gerçekleştirmeleri nedenleri ve sonuçları ile birlikte incelenmiştir. Burada konunun bütünlüğü açısından bu gerçekleştirmeler nedenlerinden bağımsız olarak ara malları ve yatırım nezdinde incelenecektir. Gerçekleştirmeler Türkiye dış ticaretinde ara malı ithalatının toplam ithalat payı içerisindeki oranının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak, ara malı ithalatının gerek yüksek gerekse artış trendinde

oluşunu tek başına dahilde işleme rejimine bağlamak doğru bir yaklaşım olmaktan uzaktır. Bu durum ihracatın ithalata bağımlı olduğu sonucunu da vermektedir³²².

Bu sebeple çalışmaya dahilde işleme rejiminin uygulanmasından önceki dönemin gerçekleştirmeleri de dahil edilmiştir. Dahilde işleme rejiminin uygulanmaya başlanmasından önceki döneme ilişkin ara malları ve yatırım malları dış ticaret verileri 1989 yılından itibaren sağlanabilmektedir. Takip eden tablolar bu ayrım bazında hazırlanmıştır.

Öncelikle dahilde işleme rejiminin uygulanmaya başlandığı 1996 yılından itibaren Türkiye genel ithalatı içerisinde payı ve benzer şekilde yine bu yıllar içinde genel ihracat içinde ara ve yatırım malı ihracatının durumu incelenmiştir. Tablo 19'da ise 1996 yılından önceki yıllarda bu verilerin durumu incelenmiştir. Bu verilere en son 1989 yılı itibari ile ulaşılabildiğinden bu inceleme 1989 – 1995 yılları arasındaki verilerle sınırlı tutulmuştur.

³²² Cebeci ve Yılmaz, s. 213.

Tablo 19: 1989 – 1995 Yılları Arasında Ara ve Yatırım Mali İthalat ve İhracat Gerçekleşmeleri**Değer: 1000000 USD**

Yıllar	Toplam İhracat	Toplam İthalat	Ara Malları İhracatı	Ara Malları İhracat Payı	Ara Malları İthalatı	Ara Malları İthalat Payı	Yatırım Malları İhracatı	Yatırım Malları İhracat Payı	Yatırım Malları İthalatı	Yatırım Malları İthalat Payı
1989	11.624,69	15.792,14	5.971,78	0,51	12.499,67	0,79	205,31	0,02	2.548,00	0,16
1990	12.959,29	22.302,13	6.051,61	0,47	16.154,04	0,72	284,26	0,02	4.040,72	0,18
1991	13.593,46	21.047,01	6.369,03	0,47	15.053,36	0,72	340,31	0,03	4.295,53	0,20
1992	14.714,63	22.871,06	6.388,65	0,43	16.184,61	0,71	486,68	0,03	4.825,50	0,21
1993	15.345,07	29.428,37	6.585,35	0,43	19.402,84	0,66	542,25	0,04	7.357,69	0,25
1994	18.105,87	23.270,02	8.225,49	0,45	16.565,37	0,71	721,73	0,04	5.220,36	0,22
1995	21.637,04	35.709,01	8.960,41	0,41	25.077,66	0,70	830,22	0,04	8.119,48	0,23

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo 20: 1996 – 2017 Yılları Arasında Ara ve Yatırım Mali İthalat ve İhracat Gerçekleşmeleri**Değer: 1000000 USD**

Yıllar	Toplam İhracat	Toplam İthalat	Ara Malları İhracatı	Ara Malları İhracat Payı	Ara Malları İthalatı	Ara Malları İthalat Payı	Yatırım Malları İhracatı	Yatırım Malları İhracat Payı	Yatırım Malları İthalatı	Yatırım Malları İthalat Payı
1996	23.224,47	43.626,64	9.767,01	0,42	28.736,72	0,66	1.120,13	0,05	10.336,16	0,24
1997	26.261,07	48.558,72	11.048,76	0,42	32.118,87	0,66	1.327,06	0,05	11.108,87	0,23
1998	26.973,95	45.921,39	11.182,70	0,41	29.562,22	0,64	1.411,11	0,05	10.624,12	0,23
1999	26.587,23	40.671,27	10.840,88	0,41	26.854,20	0,66	1.796,39	0,07	8.727,01	0,21
2000	27.774,91	54.502,82	11.565,08	0,42	36.009,56	0,66	2.175,70	0,08	11.365,34	0,21
2001	31.334,22	41.399,08	13.368,64	0,43	30.300,84	0,73	2.658,24	0,08	6.940,43	0,17
2002	36.059,09	51.553,80	14.657,33	0,41	37.655,83	0,73	2.790,18	0,08	8.399,57	0,16
2003	47.252,84	69.339,69	18.494,47	0,39	49.734,76	0,72	4.344,03	0,09	11.325,91	0,16
2004	63.167,15	97.539,77	25.945,61	0,41	67.549,44	0,69	6.530,84	0,10	17.397,44	0,18
2005	73.476,41	116.774,15	30.289,78	0,41	81.868,28	0,70	7.997,69	0,11	20.363,22	0,17
2006	85.534,67	139.576,17	37.788,25	0,44	99.604,66	0,71	9.423,37	0,11	23.347,55	0,17
2007	107.271,74	170.062,71	49.402,98	0,46	123.639,60	0,73	13.754,54	0,13	27.054,43	0,16
2008	132.027,19	201.963,57	67.733,80	0,51	151.747,10	0,75	16.725,37	0,13	28.020,66	0,14
2009	102.142,61	140.928,42	49.734,01	0,49	99.509,81	0,71	11.116,83	0,11	21.462,82	0,15
2010	113.883,21	185.544,33	56.380,66	0,50	131.445,42	0,71	11.771,08	0,10	28.818,24	0,16
2011	134.906,86	240.841,67	67.941,69	0,50	173.140,24	0,72	14.191,69	0,11	37.270,61	0,15
2012	152.461,73	236.545,13	82.655,80	0,54	174.930,33	0,74	13.733,63	0,09	33.925,38	0,14
2013	151.802,63	251.661,24	74.817,20	0,49	183.811,32	0,73	15.592,48	0,10	36.771,12	0,15
2014	157.610,15	242.177,11	75.171,30	0,48	176.721,66	0,73	16.107,10	0,10	35.995,90	0,15
2015	143.838,87	207.234,35	68.432,75	0,48	143.316,88	0,69	15.391,91	0,11	34.904,93	0,17
2016	142.529,58	198.618,23	66.890,20	0,47	134.315,40	0,68	15.891,43	0,11	35.918,94	0,18
2017	156.992,94	233.779,65	73.063,48	0,47	171.465,40	0,73	18.352,41	0,12	33.116,13	0,14

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Görülmektedir ki dahilde işleme rejiminin uygulanmasından önce ara malı ithalatından toplam ithalat içindeki payı ile dahilde işleme rejiminin uygulanmaya başlanmasından sonra ara malı ithalatının toplam ithalat içindeki payı arasındaki fark dahilde işleme rejiminin olumsuz etkisinden bahsedebilecek boyutta anlamlı bir fark oluşturmamaktadır. 1989 - 1994 yılları arasında bu oran ortalama %72 olarak gerçekleşmiştir. 1995 yılından itibaren geçtiğimiz yıla kadar 22 yıllık süre içinde ise bu oran %70 olarak gerçekleşmiştir. Son 10 yılın değerlendirmesine bakacak olursak 2007 – 2017 yıllarında ara malı ithalatının toplam ithalat içindeki oranının %72 olarak gerçekleştiği saptanmaktadır. Bu gerçekleştirmeler, dahilde işleme rejiminin ara malı ithalatını arttırdığı ve yerli üreticiyi olumsuz etkilediği yönündeki savı desteklememekle birlikte ara malı üretiminin gelişmemesi noktasındaki payı ölçülememektedir. Benzer şekilde ara malları ihracatının toplam ihracat içinde payı yeni teşvik uygulamalarından önceki dönemde ortalama %45’dir. 1996 yılından günümüze kadar olan dönem bütün olarak değerlendirildiğinde bu oranın değişmediği görülmektedir. Son 10 yıllık dönem gerçekleştirmeleri incelendiğinde ise ara malı ihracatının toplam ihracat içindeki payının %49’lar seviyesine yükseldiği ölçülmektedir.

Bununla beraber yatırım malları ithalatının 1989 – 1995 yılları arasında ortalama %21 olarak gerçekleştiği ve bu dönem içinde en yüksek oranın %25 ile 1993 yılında olduğu görülmektedir. Yeni teşvik tedbirlerinin uygulamaya koyulmasından itibaren günümüze kadar olan dönemde bu oranın %17 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Son 10 yıllık dönemde ise yatırım malı ithalatın %15’lere kadar gerilediği rapor edilmektedir. Buna karşılık bir gelişmişlik düzeyi göstergesi de kabul edilen yatırım malları ihracatındaki değişim gerçekleştirmeleri olumlu yönde seyretmiştir. Yeni teşvik tedbirlerinin uygulanmaya başlanmasından önceki 1989 – 1995 yılları arasındaki dönemde yatırım malı ihracatının toplam ihracat içinde paylı ortalama %0,3 iken takip eden dönemde ortalama %0,9 olarak gerçekleşmiştir. Son 10 yıllık veriler değerlendirildiğinde bu oranın %1 seviyesine çıktığı görülmektedir.

Ara malı ithalat oranının toplam ithalat içindeki payının yüksekliğini tamamıyla dahilde işleme rejimi ile ilişkilendirmek doğru olmayan çıkarımlara ulaşırsa da bu durum genel dış ticaret yapılanmasında ihracatın ithalata yüksek

oranda bağımlı olduğunu açık olarak ifade etmektedir. Ülkemizde gerçekleşen ihracatın %45'inin Dahilde İşleme Rejimi kapsamında yapıldığı nazara alındığında ihracatın ithalata bağımlılığının ne denli yüksek olduğu açıktır. Ancak bu durum için dahilde işleme rejimi rejiminin bir sebep değil, ekonominin yapısal durumu nedeni ile dahilde işleme rejiminin tercih edilmesi nedeni ile bir sonuç niteliği arz ettiği ifade edilebilir.

İhracatçının piyasa ekonomisinin haklı çıkaracağı gerekçelere sahip olmadan girdilerini ithal etmeyi tercih etmesi yerli üretiminin azalması yönünde etkilere sebep olacaktır. Üretimi azalması beraberinde uzmanlaşamamayı getirecek buna bağlı olarak da ortalama maliyetlerin düşürülmesi mümkün olmayacaktır. Bu durum yerli üreticinin rekabet gücü elde edememesine neden olacak ve uzun vadede döviz tasarrufu imkanını azaltacaktır³²³. Buradaki temel nokta önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere; rejimin temel şartı olarak “yerli üreticilerin temel ekonomik çıkarlarının olumsuz etkilenmemesi” kabul edilmekle birlikte bu şartın rasyonel kriterlere bağlanmamış olmasıdır. Dahilde işleme rejiminin en önemli haklı eleştiri kalemini de bu durum ortaya koymaktadır.

Sektörler itibari ile ihracatın ithalata bağımlılık oranı yerli üretimin özelliklerine göre değişkenlik göstermektedir. Buna bağlı olarak dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan dış ticaretin döviz kullanım oranları da değişiklik göstermektedir. Döviz kullanım oranları yıllar içinde sektörlerin ve yerli üretimin gelişmesi, ihracatta katma değerin arttırılması, ihracatta kullanılan yerli girdinin artması gibi olumlu gelişmeler ile giderek azalan oranda seyretmektedir. Nitekim 2014 – 2018 Onuncu Kalkınma Planı'nda, bir performans göstergesi olan döviz kullanım oranının %80 seviyesinden %40 seviyesine çekilmesi hedeflenmiştir. Gençosmanoğlu ve Cebeci - Yılmaz yaptıkları çalışmalarda dahilde işleme rejiminin sektörel bazda detaylı incelemesini yapmışlardır. Gençosmanoğlu, eleştirilerin aksine ihracatta dahilde işleme rejiminin payının arttığı, ithalatta ise bu payın azaldığını yani ithalata bağımlılığın bu kapsamda azalmış olduğu tespit etmiştir³²⁴.

³²³ Kemer, s. 71.

³²⁴ Ömer Tarık Gençosmanoğlu, “Dahilde İşleme Rejiminin Türkiye’de Dış Ticaret, İstihdam ve Rekabet Gücüne Etkileri”, **Business and Economic Research Journal**, Cilt 7, Sayı 2, 2016, ss. 87, [DOI: 10.20409/berj.2016217497](https://doi.org/10.20409/berj.2016217497), (07.07.2016). ve Aslıhan Kocaefe Cebeci ve Mutlu Yılmaz, “Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticareti Üzerine Etkilerinin Analizi (1996 – 2011)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 2, s. 209.

Türkiye’de de 1980’li yılların başından itibaren ihracata dayalı büyüme modelinin benimsenmiştir. Bu yaklaşım ile ihracatın artırılması amaçlanmakta ve bunda da süreklilik sağlanması amaç olarak belirlenmiştir. Bu hedef doğrultusunda ihracata konu olan eşyaların uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazanmasına yönelik teşvik politikalarının uygulanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Uygulanan ihracat teşvik politikalarının ve beraberinde dahilde işleme rejiminin etkinliğinden söz edebilmek için, uygulanan politikaların çıktıları olarak ihracatın artması sağlanmalı, ekonomik anlamda kaynak dağılımında optimal durum yakalanmalı, ve sosyal karlılık koşulları yerine getirilmelidir. Sosyal karlılık, ihracatın teşviki için sarf edilen çabanın ithal ikameci işlemlere de aynı oranda sarf edilmesi anlamını taşımaktadır³²⁵.

OECD tarafından yapılan bir çalışma; gelişmekte olan bazı ülkelerde ihracatı teşvik edici uygulamalar ile geleneksel olmayan endüstrilerin de büyüme hızlarında yüksek oranlara ulaştığını ortaya koymuştur³²⁶. Bu ülkelerde çeşitli ihracatı teşvik sistemleri geliştirilmiştir ve birisi de işleme faaliyeti sonucu ihraç edilecek olan eşyanın üretiminde kullanılacak girdi ithalatı sırasında ortaya çıkan gümrük vergilerinin iadesini içeren sistemdir³²⁷. Bu uygulamaların başlıcası olan dahilde işleme rejimi, ihraç ürünlerine dünya piyasasında rekabet gücü kazandıran ve ihracatı odağına alan bir uygulamadır. Uygulanmaya başlandığı 1996 yılından itibaren sistemden yararlanan ihracatçı firmaların sayısı ve alınan belge sayısı ve gerçekleşen ihracat süreklilik arz eden bir artış eğilimindedir. Bu artış beraberinde dahilde işleme rejimi uygulaması ülkemiz ihracatçıları için ve dış ticaret ve ekonomi bakımından büyük öneme sahip bir uygulama olarak yer edinmiştir. Nitekim yukarıda detaylıca incelendiği üzere gerçekleştirmeler bu durumu ortaya koymaktadır. Toplam ihracatın %41’i, ithalatın ise %10’u DİR dahilinde gerçekleşmektedir. 2017 yılı verilerine göre 22 milyar dolarlık ithalata karşılık 65 milyar dolar ihracat gerçekleştirilmiştir ve döviz kullanım oranı %35 olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracatın içinde dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracatın oranı dikkate alındığında sistemin önemi

³²⁵ Bella Balassa, “Export Incentives and Export Performance in Developing Countries: A Comparative Analysis”, **Review of World Economics**, Springer, 114(1), 1978, ss. 26.

³²⁶ Jens Andersson, Federico Bonaglia, Kiichiro Fukasaku ve Caroline Lesser, **Trade and Structural Adjustment Policies in Selected Developing Countries**, Temmuz 2005 OECD Development Centre Working Paper, No:245, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.759366>, s. 14. (07.07.2018)

³²⁷ Andersson ve diğerleri, s.15

ortaya çıkmaktadır. Ancak, ihracatın büyümesi ve bu büyümenin sürdürülebilir olmasında dahilde işleme rejiminin katkısı, genel ihracatın artış seyri de nazara alındığında kesin bir yargıya varılmaması gerektiğini göstermektedir. Ancak yıllar içinde dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan dış ticaretten sağlanan net ihracat katkısının yükselmesi, döviz kullanım oranlarının genel ortalama giderek düşüyor olması, ihracatta katma değerin yükseliyor olması gibi göstergelerle dahilde işleme rejiminin olumlu etkisinin yadsınamaz boyutta olduğu kabul edilmektedir. Bu esasen beklenen diğer dinamik etkilerinin yanı sıra rejimin ihracatın artması ticaret yaratıcı ve ticaret hadleri etkilerini işaret etmekte statik etkisini ortaya koymaktadır. Buna göre rejimin ekonomi üzerindeki statik etkilerinin beklenen yönde olduğunu ifade edilebilir.

Dahilde işleme rejiminden beklenen faydanın elde edilmesi, uygulamanın yerli üreticilere zarar vermemesi ve rejimin maksadı dışında kullanılmaması temel şartlarına bağlıdır. İhracatçı firmaların, yurt içinde yeterli üretimin bulunmaması gibi geçerli bir sebebe sahip olmadan girdileri ithal etmesi, konu hammadde ya da ara malının yerli üretiminin zarar görmesine neden olacaktır. Bu sebeple, uluslararası pazarlarda fiyat rekabeti sağlamak maksadıyla dahilde işleme rejimini kullanan ve ithal girdi temin etmek isteyen ihracatçılar nedeni ile yurt içinde aynı nitelikte girdinin üreticisi olan firmaların negatif anlamda etkilenememeleri sağlanmalıdır. Yurtiçinde Pazar payı daralan yerli üreticiler, üretim miktarını arttıramamakta ve bu nedenle ölçek ekonomilerinden faydalanarak maliyetlerini düşüremeyeceklerdir. İhracatın teşvik edilmesi hedeflenirken, bu durumlar için önlem alınmaması yurt içinde yerleşik üreticiler için haksız rekabete yol açacaktır³²⁸. Ancak, buradaki temel problem konuyu mevzuata dahil eden Bakanlar Kurulu Kararında ülke içerisindeki üreticilerin temel ekonomik çıkarlarının olumsuz etkilenmemesi şartının hangi kriterler temelinde ve nasıl uygulanacağını belirtilmemiş olmasıdır. Bu nedenle, rejim kapsamında yapılan ithalatın, aynı nitelikte malların yurt içi üretimlerini olumsuz etkileyip etkilemediği, etkilerinin neler olduğu konusunda etkin bir değerlendirme yapılamamaktadır.

Bir diğer önemli husus ise, üretilen ihraç eşyasının içinde ithal girdinin tanımlanabiliyor olması gerekliliğidir. Bu gereklilik, her iki uygulama sisteminde de

³²⁸ Kemer, s.71

ihracata konu olan eşyanın üretilmesinde ithal edilen eşyanın kullanılıp kullanılmadığının anlaşılmasını sağlayan bir kontrol mekanizmasını ifade etmektedir³²⁹. Bu tespit uygulamada genellikle sanayi odaları aracılığıyla ile hazırlanan ekspertiz raporları ile yapılabilmektedir.

Diğer teşvik tedbirlerinde olduğu gibi dahilde işleme rejiminden beklenen en önemli faydalardan biri de uluslararası ticarete rekabet üstünlüğü sağlanmasıdır. Uluslararası ticarete rekabet gücü elde ederek pazardan aldığı payı arttırması, ihraç ürününü üretilmesinde belirli bir noktadan üstünlük sağlamasını ile mümkün olabilmektedir. Bu üstünlük, maliyet, teknolojisi vb. bir faktörde olabilmektedir³³⁰.

Dahilde işleme rejiminden beklenen sonuçların elde edilebilmesi, bu kapsamda dış ticaret yapan firmaların işleme faaliyetleri sonunda bir katma değer yaratmaları gerekmektedir.

Bu anlamda, esasen dahilde işleme rejiminin ölçek ekonomilerden faydalanma, rekabet etkisi ile maliyet avantajı sağlama ve üretilen ürün kalitesinde yükselme, dışsal ekonomiler etkisi, teknolojik gelişme etkisi gibi dinamik etkilerinin boyutu rejimin etkinliği ile doğru orantılı olacaktır.

Dahilde işleme rejimi kapsamındaki ihracat süreklilik arz eden şekilde artmaktadır. Ancak, rejimden faydalanan firmaların tüm ihracatçı firmalar içindeki payı azalma eğilimi göstermektedir. Bu durum, bu uygulamadan sınırlı sayıda firmanın yararlandığını göstermektedir. Bir diğer değerlendirme ise, uluslararası entegrasyonların ve ikili ticaret anlaşmalarının giderek yaygınlaşması sonucu gümrük tarifelerinin tarifelerin giderek önemini yitirmesi nedeni ile dahilde işleme rejiminin avantajlı yapısını yitirmiş olmasıdır³³¹.

Takip eden bölümde ambalaj sektörü incelenecek, dahilde işleme rejiminin ambalaj sektöründe durumu değerlendirilecektir.

³²⁹ Nural ve Akçin, s. 27

³³⁰ Paul Krugman, "Making Sense of the Competitiveness Debate", **Oxford Review of Economic Policy**, Sayı 12/3, 1996, s. 22.

³³¹ Gençosmanoğlu, s. 100.

3.2. AMBALAJ SEKTÖRÜ

Ambalaj, içine konulan ürünü koruyan, temiz ve güvenilir koşullarda tüketiciye ulaşmasını sağlayan, taşınmasını ve depolanmasını kolaylaştıran değerli bir malzemedir. Ambalaj temel fonksiyonları; içindekini korumak – muhafaza etmek, taşımak, bilgi vermek ve satmak olarak belirlenmiştir³³². Üretilen ürünleri güvenilir ve hijyenik biçimde saran, saklayan, stoklayan, taşıyan ve satan ambalaj mamulleri, tüm imalat sanayide sakladığı ürünün katma değerini arttırıcı bir unsur olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, ambalaj sektörünün gelişmişliği ve kişi başına ambalaj tüketimi genel olarak gelişmişliğin de bir göstergesi olarak kabul edilmektedir³³³.

Ambalajın ortaya çıkışı yaprak gibi doğal malzemelerle olduğu bilinmektedir. Dokunmuş malzemeler ve çömlerler daha sonra koruma amaçlı olarak ambalaj tarihindeki yerini almıştır. Sac levhadan yapılmış olan ve “canister” olarak adlandırılan ilk metal ambalajın patenti 1823 yılında İngiliz Peter Durand tarafından alınmıştır. 1900’lü yıllarda teneke kutular ve II. Dünya Savaşı’nı takiben de plastikler ambalaj olarak kullanılmaya başlanmıştır. Savaş yıllarında çok miktarda polietilen üretilmiş ve savaştan hemen sonra piyasada kolayca bulunabildiği için zamanla kağıt ambalajın yerini almıştır³³⁴.

Ambalajın tarihçesi incelediğinde; insanoğlunun keşfettiği en eski madenlerden biri olan camın kullanımının M.Ö. 5500’lü yıllarda olduğu ve ambalaj amacı ile kullanılmasının M.Ö. 1200li yıllara dayandığı tarihçiler tarafından açıklanmaktadır³³⁵. Camın tamamen şeffaf olarak elde edilmesi M.Ö. 300’lü yıllarda gerçekleşmiştir. Konserve kutularının temeli olan teneke plakaların üretimi ise ancak M.S. 1200’lü yıllarda gerçekleşmiştir. Plastik ambalaj malzemelerinin içinde en genç olanıdır; ilk yapay plastik 1862 yılında Londra’da düzenlenen uluslararası bir fuarda

³³² Ambalaj Sanayicileri Derneği, Ambalaj Nedir?, <http://www.ambalaj.org.tr/tr/ambalaj-ve-cevre-ambalaj-nedir.html>, (04.04.2017).

³³³ Türk Plastik Sanayicileri Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı (PAGEV), Türkiye Plastik Ambalaj Sektörü Raporu, 2017 – 6 Aylık, <https://www.pagev.org/upload/files/Hammadde%20Yeni%20Tebli%C4%9F%20Bilg.%203/Plastik%20Ambalaj%20Malzemeleri%20Sekt%C3%B6r%20Raporu%202017%206%20Ayl%C4%B1k.pdf>, s.5, (12.06.2017).

³³⁴ Ambalaj Sanayicileri Derneği, Ambalajın Tarihçesi, <http://www.ambalaj.org.tr/tr/ambalaj-ve-cevre-ambalajin-tarihcesi.html>, (04.04.2016).

³³⁵ Cam Tarihçesi, http://www.yurtglass.com/content-449-cam_tarihcesi.html#.Wi8d1lt-rIU, (04.04.2016)

sergilenmiştir ve plastik endüstriyel olarak 1950’li yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. 1800’lü yılların başından itibaren ambalaj malzemesi olarak kullanılan kağıt ise M.Ö. 1. yüzyılda Çin’de yiyecekleri sarmakta kullanılan dut ağacı kabuklarına dayanmaktadır³³⁶.

Sanayi devrimi hemen her alanda olduğu gibi ambalaj için de devrimdi ve çeşitli malzemelerin ambalaj amacı ile kullanımının hızlanmasını beraberinde getirdi. 1990’lı yıllardan itibaren değişen tüketim alışkanlıkları ile gıda ambalajı; uluslararası ticaretin global dünya ticaretine evrilmesi ile de hafif ve dayanıklı mal transferi sağlayacak ambalaj grupları sektörün dev bir boyuta ulaşmasını sağladı. 2000’li yılların başında 385 milyar dolar düzeyinde olan dünya ambalaj sektörü büyüklüğü 2000 yılı global krizinden önce 500 milyar dolara ulaştı ve bugün 2018 yılı itibari ile 800 milyar doların üzerinde bir hacme sahiptir. 2020 yılında sektörün 1 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir³³⁷.

1950’li yılların başlarından itibaren oldukça hızlı gelişme gösteren plastik, 1970’li yıllara kadar bu ivmesine sürdürmüş ve ambalaj sanayi için girdi çeşitliliğini üst seviyelere taşımıştır. 1980’li yıllara gelindiğinde ambalaj malzemesi üretiminde yeni girdi araştırmaları yerini bilinen girdilerin geliştirilmesi araştırmalarına bırakmıştır. Böylece, ambalajlarda kullanışlılık, görünüm, hijyen, dayanıklılık, estetik ve nihayet günümüzde sürdürülebilirlik, çevreci özellikler ve teknolojik özellikler üst seviyelerde önem arz etmiştir.

Ambalaj malzemeleri dünya literatüründe beş ana grupta toplanmaktadır. Genel kabul görmüş bu sınıflama hazırlanan tüm raporlara temel oluşturmaktadır. Genel kabul görmüş sınıflandırma çerçevesinde ambalaj sınıflandırması ile ilgili açıklamalardan sonra ambalaj sektörünün Türkiye, Avrupa ve dünyada ekonomisindeki konumu irdelenecektir.

3.2.1. Ambalajın Tanımı ve Ambalaj Ürünlerinin Sınıflandırılması

Ortaya çıkışı milattan önceki döneme dayanan ambalajın 18. Yüzyılın başlarında Napolyon orduları için hazırlanan seri üretim gıdalar takip eden dönemde

³³⁶ Ambalaj Sanayicileri Derneği, Ambalajın Tarihçesi, <http://www.ambalaj.org.tr/tr/ambalaj-ve-cevre-ambalajin-tarihcesi.html>, (04.04.2016).

³³⁷ All4Pack, Packaging: Market and Challenges in 2016, <https://www.all4pack.com/content/location/136757>, s. 2, (15.02.2017)

sivil gıda sanayiye sunulmuş ve Endüstri Devrimi ile birlikte tüm dünyada ambalaj sanayi gelişmiştir³³⁸. Başlarda sadece taşıma ve saklama fonksiyonu olan ambalaj, gelişen dünya ekonomisi içinde barındırdığı ürünü tanıtmaya, reklamını yapma ve diğer ürün ambalajlarıyla rekabet edebilme özelliklerini kazanmıştır. Bununla beraber, içinde bulundurduğu ürünün saklama koşulları gibi bilgilendirme ve iletişim görevlerini de üstlenmektedir. Ambalaj, günümüzde artık sadece fonksiyonel olmanın ötesine taşınmış ve bir marka değeri olmuştur³³⁹.

Ambalajın temel işlevsel hedeflerini Erdal Gültekin çalışmasında aşağıdaki şekilde sıralamıştır³⁴⁰;

1. Koruyuculuk fonksiyonu: Ürünü temiz tutmalı, kirlenici etkilerden korumalıdır.
2. Koruma depolama fonksiyonu: Ürün kayıplarını önlemelidir.
3. Taşıma ve anlatıcılık fonksiyonu: Ürünü elden geçirme, taşıma, dağıtım ve pazarlama sırasında kolaylık sağlamalıdır.
4. Miktar fonksiyonu: Ürüne göre büyüklüğü, biçim ve ağırlığı dikkate alınmalıdır.
5. Depolama fonksiyonu: Ürünleri, özellikle gıda ürünlerini fiziksel ve kimyasal hasara (su, nem, oksitlenme, ısı vb.) hasara ve kemirgenlere karşı korumalıdır.
6. Reklam ve pazarlama fonksiyonu: Ürünün doğru kullanımı ve dikkat çekmesi için gerekli tanıtımı yapmalı ve bilgiyi vermelidir.

Teknolojik gelişmeler paralelinde değişik özelliklere haiz çeşitli ambalaj materyalleri kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin gıda sektöründe cam, kağıt, karton, mukavva, alüminyum, çeşitli plastikler ambalaj girdisi olarak kullanılmaktadır³⁴¹. Farklı hammadde girdileri ile üretilen ve çok fazla sayıda sektöre hitap eden ambalaj malzemeleri dünya genelinde kabul görmüş bir sınıflamaya tabi tutulmaktadır. Benzer şekilde Devlet Planlama Teşkilatı ve Ambalaj Sanayicileri Derneği de bu

³³⁸ Caththerine McDermott, **Design The Key Concepts**, Routledge Taylor & Francis Group, ABD, 2007, s. 175.

³³⁹ Giles Calver, **What is Packaging Design?**, A. Rotavision, İsviçre, 2007, s. 8.

³⁴⁰ Erdal Gültekin, **Etkili Ambalaj Tasarımı**, Dora Yayınları, Bursa, 2009, s. 12.

³⁴¹ Gülsüm Öksüztepe, "Akıllı Ambalajlama Sistemleri ve Gıda Güvenliği", **Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Veterinerlik Dergisi**, Sayı 29, 2015, s.67.

sektör sınıflanmasını temel almaktadır. Bu sınıflandırma ambalajın nerede kullanıldığı değil ambalajı üretmekte kullanılan hammadde tabanında yapılmaktadır; karton – kâğıt ambalaj, cam ambalaj, plastik ambalaj, ahşap ambalaj ve metal ambalaj olarak sıralanmaktadır.

All 4 Pack'in 2017 yılında yayımladığı rapora göre, 2015 yılında dünya ambalaj sanayii pazarının %31,06'sını kâğıt-karton, %12,64'ünü metal, %6,81'ini cam ambalaj ve %47,13'ünü ise plastik sektörü oluşturmakta; %2,35'lik kısmı ise bu sınıflandırmaya dahil olmayan ambalaj malzemelerinden oluşmaktadır³⁴². Ancak plastik ambalaj sektörünün diğer alt sektörlerden çok hızlı büyüme trendine sahip olduğu ve ilerleyen dönemde sektör payını hızla arttıracığı yine bu raporda belirtilmektedir. Bu veriler çeşitli araştırmalar nezdinde küçük farklılıklar göstermekle birlikte genel dağılım bilgisi hemen hepsinde paraleldir. Bu ambalaj gruplarının kısa açıklamaları ve kendi içinde değerlendirmesi takip eden bölümde ele alınacaktır.

2019 yılında yapılan çalışmalar 2017 yılında dünya ambalaj sanayinin üretilen malzeme bazında dağılımının plastik ambalajlar lehine değiştiğini göstermektedir. Statista araştırma şirketinin 2019 yılında yayınladığı rapora göre plastik ambalajlar %67, kâğıt – karton ambalajlar %12, metal ambalaj %11, cam ambalaj %9 ve son olarak ahşap ambalaj %1'lik pay almaktadır³⁴³. Bu veriler henüz sektör temsilcileri ve diğer araştırma şirketleri tarafından doğrulanmamıştır. Dünya Ambalaj Örgütü'nün(WPO) yaptığı araştırmada, ambalaj malzemesi üretiminde büyük payı günlük ihtiyaçlar oluşturmaktadır. Bu grup içinde en büyük payı ise gıda ambalajları oluşturmaktadır. Ambalaj üretiminin yaklaşık %20-30'unu gıda dışı ürünler ile endüstriyel tüketim malları oluşturmaktadır. Ambalaj sanayi, tüketim ekonomilerinin ortaya çıkışı ile ortaya çıkmış ve hızlı nüfus artışı, değişen yaşam koşulları, gelişen teknoloji ile birlikte hızla önem kazanmıştır. Sonuç olarak ambalaj sektörüne olan talep diğer sanayi dallarının türev talebi olarak hızla artmıştır³⁴⁴.

³⁴² All4Pack, s. 2.

³⁴³ Share of Global Packaging Market in 2017, Statista, 2019, <https://www.statista.com/statistics/258962/share-of-the-global-packaging-market-by-packaging-type/>, (02.02.2019).

³⁴⁴ Fulya Bayraktar, **Kağıda dayalı Ambalaj Malzemeleri Sektör Araştırması**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ankara, 2014, http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/SA/2004-SA/SA-04-07-22_Kagida_Dayali_Ambalaj_Sektoru.pdf, s. 1, (16.04.2016).

Ambalaj Sanayi, Standart Uluslararası Ticari Sınıflandırmaya (SITC) göre 582. 635. 641. 642. 658. 665. 692. 699 ve 892. bölümlerde tanımlanmıştır. Harmonize Sistem göre Gümrük Tarife İstatistik Pozisyon Kodları (GTİP) esas alınarak oluşturulan Ambalaj Sanayi Ürün tanımları ise aşağıda verilmektedir³⁴⁵;

GTİP Kodu – Ürün Tanımı

- 3919- Plastikten yapışkan levha, yaprak, şerit, lam vb-düz şekilde
- 3920- Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamlar
- 3921- Plastikten diğer levhalar, yaprak, pelikül, varak ve lamlar
- 3923- Eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kapsül
- 4415- Ağaçtan kutu, kafes, sandık vb ambalajlar, kablo makarası vb
- 4416- Ağaçtan varıl, fıçı, kova, gerdel, diğer fıçı ve eşyası ve aksamı
- 4804- Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde
- 4805- Diğer sıvanmamış kağıt ve kartonlar (rulo veya tabaka)
- 4806- Bitkisel parşömen, yağ geçirmez kağıt, aydınlatıcı, kristal kağıt
- 4807- Sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton
- 4808- Oluklu kağıt ve kartonlar; krepe, kırmalı, kabartmalı kağıtlar
- 4811- Kağıt, karton, selüloz vatka ve elyaftan tabakalar
- 4817- Kağıt ve kartondan zarflar, mektup kartları, kartpostallar vb
- 4819- Kağıt-karton vb esaslı kutu, kılıf, torba vb eşya
- 4821- Kağıt ve kartondan her cins etiketler
- 4823- Diğer ölçüsüne göre kesilmiş kağıt vb; kağıt esaslı eşyalar
- 6305- Eşya ambalajında kullanılan çuvalar ve torbalar
- 7010- Cam damacana, şişe, kavanoz, çanak, ilaç tüpleri, cam kaplar
- 7309- Demir-çelik depolar, sarnıçlar, küvler-hacmi 300lt den fazla
- 7310- Demir-çelik tanklar, varıl, fıçı, kutular-hacmi 300lt den az
- 7612- Alüminyum fıçı, varıl, bidon, kutu vb kaplar-hacmi
- 8903- Adi metalden tıpa, kapak, kapsül, mühür kurşunları vb. ürünler

Bununla birlikte, ambalaj sektörünü ilgilendiren AB veya Türkiye mevzuatı değerlendirilirken, ilgili düzenlemelerin tam olarak hangi ambalaj ürünlerini

³⁴⁵ T.C. Ekonomi Bakanlığı, İhracat Genel Müdürlüğü, Maden, Metal ve Orman Ürünleri Daire Başkanlığı, Sektör Raporları: **Ambalaj Sektörü 2015**, <https://www.karacabeytso.org.tr/blogfiles/611508322511.pdf>, 2915, (Ambalaj Sektörü 2015), s. 1. (12.10.2016).

kapsadığının göz önünde bulundurulması büyük önem taşımaktadır. Çalışmada dış ticaret verileri temel alınacağından harmonize sisteme göre sınıflandırma kullanılacaktır.

Takip eden bölümlerde ambalaj malzemelerinin üretildikleri malzeme gruplarına göre sınıflandırması ve açıklamalarına yer verilecektir.

3.2.1.1. Kağıt - Karton Ambalaj

Uygarlık tarihinin başlıca icatlarından olan kâğıt, yazma ve çizme ihtiyacı sonucu, işlenebilir ve kolaylıkla elde edilebilir, ucuz bir eşya arayışı sonucu ortaya çıkmıştır. Kâğıt, Çinliler tarafından 105 yılında bulunmuştur. Odun hamurunun selülozik liflerinden tabakalar halinde oluşan kâğıt, günümüzde hemen hemen her alanda kullanılan, en çok ihtiyaç duyulan ve tüketilen ürünlerindendir. Bu doğrultuda, bir ülke ekonomisinde kağıt endüstrisinin payı gelişmişlik göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kâğıt sektörü, odun, jüt, kendir, kamış gibi yıllık bitkiler ve atık kâğıt hammaddelerinden selüloz, odun hamuru, eski kâğıt hamuru üretilmesi ile bu ara ürünlerin çeşitli işlemlerle kâğıda dönüştürülmesine kadar geçen aşamalardan oluşan sanayi koludur³⁴⁶.

Kâğıdın ambalajlama malzemesi olarak kullanılmasının temel nedenlerinden biri hammaddeye ulaşımın kolay, maliyetinin düşük ve işlenmesini kolay olmasıdır. Kâğıdın hammadde girdisi olarak kullanıldığı ambalajlar; kâğıt ambalajlar, karton ambalaj ve oluklu mukavva ambalajlar olarak üç temel ayırırda sınıflandırılmaktadır.

Geçmiş dönemde kâğıt – karton ambalajlar, ambalaj malzemeleri içinde en büyük paya sahipken gelişen teknoloji ve değişen ihtiyaçlar paralelinde yerini plastik ambalajlara bırakmıştır.

Dünyada, kağıt üretimi 390,7 milyon ton seviyesindedir. Türkiye 2,5 milyon ton kağıt-karton üretimi ile dünya sıralamasında 25. sıradadır. Tüketim verileri değerlendirildiğinde, Türkiye 5,1 milyon ton kağıt-karton tüketimi ile dünya sıralamasında 16. Sıradadır. Tüketime kişi başına düşen miktarı ise 68,6 kg'dır. Bu

³⁴⁶ Hülya Yorulmaz, **Doğu Marmara Bölgesi Kağıt Sanayi Sektör Raporu**, Marka: Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, Bölge Planı Yayınları Serisi – 16, 2014, http://www.dogumarmarabolgeplani.gov.tr/pdfs/kagit_raporu.pdf, s. (01.02.2017).

miktar kişi başına kağıt karton tüketimi sıralamasında 50. sırada yer bulmamızı ifade etmektedir. Tüketim ve üretim sıralamalarındaki farklılık Türkiye'nin kağıt-karton ithal eden bir ülke olduğunu göstermektedir³⁴⁷. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre; dünyada kâğıt ve kartonun %41,7'si Asya'da, %27,4'si Avrupa'da, %22,8'i Kuzey Amerika'da üretilmektedir.

Dünyada üretilen kâğıt ürünlerinin yaklaşık yarısı etiket ve ambalaj üretiminde kullanılmaktadır. Bu durum ambalaj sektörü içinde kâğıdın taşıdığı önemin; benzer şekilde kağıt – karton sektörü içinde de ambalaj sektörü tarafından taşındığını göstermektedir. Bunu %28 oranla yazı ve baskı kâğıdı üretimi takip etmektedir³⁴⁸.

Türkiye'de sektörde hizmet veren 2200'den fazla üretim tesisi bulunmaktadır. Kağıt karton üretiminin %52'si ambalaj sektöründe kullanılmaktadır³⁴⁹.

3.2.1.2. Cam Ambalaj

Cam ambalaj bilinen en eski ambalaj çeşitlerinden biridir, hammaddesini silisli kum oluşturur. Cam, silisli kumun çeşitli katkı maddeleri eklenerek belirli sıcaklıklarda eritilmesinden meydana gelir. Cam ambalaj, özellikle gıda sektöründe önemi artan bir üründür. Diğer maddelerle karışmaması, içinin görülebilmesi, katılığı, tekrar temizlenip kullanılabilmesi gibi özellikleri nedeni ile özellikle gıda ambalajında en ikame edilemeyen ambalaj türünü oluşturmaktadır³⁵⁰.

Dünyada cam sektörü yılda ortalama %2-4 düzeyinde büyümektedir. Dünya cam üretiminin yaklaşık 120 milyon ton düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir. Sektörün pazar büyüklüğü ise 670 milyar dolardır³⁵¹. Bu üretimin %45'ini cam ambalaj, %37'sini düz cam, %4'ünü cam ev eşyası, %3'ünü cam elyaf ve %10'unu diğer camlar oluşturmaktadır. Toplam üretimin %30'u Avrupa, %34'ü Asya, %29'u

³⁴⁷ Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri, **Kağıt – Karton Sektör Raporu 2014**, http://www.turkishpaper.org/Eklenti/66.oaibkagitkartonsektorraporu2014.pdf?0&_tag1=D027EFCCE8258B47AF3AA374919562953158D13C&crefer=8066B43E18F12AF695417CD56AB532773B1362E9075D98ECF05619BE88E4CF0D, s. 42, (05.03.2017).

³⁴⁸ Bora Çevik, "Kağıt ve Kağıt Ürünleri Sektörü", **Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü Yayını**, Mayıs 2016, https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/sr201607_kagitsektoru.pdf, s. 7, (04.02.2017).

³⁴⁹ Çevik, s.16.

³⁵⁰ Bayraktar, s. 9.

³⁵¹ "Ambalaj Sektör Raporu", **Gıda 2000 Gıda Teknolojisi ve Tarım Dergisi**, Eylül 2014, <http://www.gida2000.com/ambalaj-sektor-raporu.html>, s. 1, (04.02.2017).

ABD ve %7'si diğer bölgelerde gerçekleştirilmektedir³⁵². Ambalajın toplam cam üretimi içindeki payı, ambalaj sektörünün büyümesine paralel olarak hızla artmaktadır.

Türk Cam Sanayi, 1935 yılında üretime başlayan Paşabahçe Fabrikası ile kurulmuştur³⁵³. Türkiye'de cam sanayi %98 gibi çok yüksek bir oranda yerli hammadde kullanmakta ve TUIK verilerine göre üretimden satışların 1.420 milyon dolarlık kısmı 2015 yılında ihraç edilmiştir.

Türkiye'de cam sektörü 2,3 milyar dolar düzeyinde üretim seviyesindedir. Sektörde faaliyet gösteren 1500'ün üzerinde firma bulunmaktadır. Cam sanayinde, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikası A.Ş. iç pazara hakim durumdadır ve Türkiye'nin yıllık toplam cam üretiminin yaklaşık %90'ını üretmektedir³⁵⁴. Şişecam, 2018 yılı itibari ile dünyanın 5. büyük cam ambalaj üreticisi konumundadır³⁵⁵.

3.2.1.3. Plastik Ambalaj

Plastik petrol veya türevlerinden elde edilir. Plastik özellikle gıda sektöründe en büyük gelişme potansiyeline sahip sektör olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'de plastik ambalaj sektörü 800 bin tonluk bir kapasiteye sahiptir ve bu miktar sürekli bir artış eğilimindedir.

Tüketim açısından değerlendirildiğinde Türkiye'de kişi başı plastik ambalaj tüketimi 14-15 kg seviyesindedir. Bu miktar Avrupa'da 80 kg., Amerika'da ise 150 kg. seviyelerindedir. Plastik ambalaj üretiminde, çevre mevzuatının getirileri, geri kazanıma ilişkin yapılanmalar ve piyasa rekabet şartları bir arada değerlendirildiğinde 2023 yılına kadar yaklaşık %3,3'lük bir büyüme oranı öngörülmektedir.

Plastik ambalajlar çok çeşitli formlarda olabilmekte ve bu formları genellikle ambalajın üretiminde kullanılan girdinin mahiyeti belirlemektedir. Bu çeşitlerin en

³⁵² T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürlüğü, Sektörel Raporlar ve Analizler Serisi, **Cam Sektörü Raporu 2014/1**, <file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/Rapor..pdf>, s. 4, (04.02.2017).

³⁵³ TÜBİTAK, **Cam Sanayii Raporu**, MMP Ön Raporu, Ek 2D, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/mm/Ek2d.pdf, s. 1, (04.02.2017).

³⁵⁴ Ambalaj Sektör Raporu, s. 3.

³⁵⁵ Ezgi Dilekçi, "Satışları ve Kar marjı Güçlü Şirketler", **Fortune Turkey Dergisi**, Ekim 2018, <http://www.fortuneturkey.com/satislari-ve-kar-marji-guclu-sirketler-55344>, (15.11.2018).

başında gelenler PET (Polietilentetraftalat), PVC (Polivinilklorür), PS (Polistren) ve PE (Polietilen)'dir. Bu isimler ambalajların kimyasal yapılarını yansıtmaktadır³⁵⁶.

- Polietilen (PE): Günlük hayatın en çok kullanılan plastik türüdür. Deterjan ambalajı, gıda ambalajı, çöp torbası, motor yağı şişeleri vs. gibi oldukça geniş bir ürün gamının ambalajlanmasında kullanılmaktadır. En önemli özelliklerinden biri geri dönüştürülebilir olması ve dönüştürülen plastiğin yine aynı alanlarda kullanılabilmesi olmasıdır.

- Polivinilklorür (PVC): Sağlık, kozmetik, deterjan gibi çeşitli ürün ambalajlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Geri dönüştürülebilmekte ve dönüştürülen PVC aynı alanlarda değilse de su borusu, marley vb. yeni ürünlerin üretilmesinde kullanılmaktadır.

- Polipropilen (PP): Gıda, deterjan ambalajları, deterjan kutularının kapakları bu malzemeden üretilen ambalaj gruplarıdır. Bu alanların yanı sıra dayanıklı bir madde olması ve geri dönüştürülebilmesi nedeniyle yoğun olarak otomotiv sektöründe kullanılmaktadır.

- Polistren (PS): Ev tüketiminde en az kullanılan plastik ambalaj türüdür. Sadece yoğurt ve margarin kaplarında kullanılmaktadır.

- Polietilentetraftalat (PET): PET genellikle su, meşrubat ve yağ şişelerinin ambalajlanmasında kullanılır. Kullanım alanı hafif ve kullanışlı olmasından dolayı giderek çoğalmaktadır. Atık petler sentetik elyaf ve dolgu malzemesi olarak değerlendirilmektedir.

3.2.1.4. Ahşap Ambalaj

Dünyanın en eski ambalaj malzemelerinden olan ahşap ambalaj, sertlik ve dayanıklılık özellikleri ağır kırılğan malzemelerin, havalandırma özelliği dolayısı ile de taze meyve sebzenin ambalajlanmasında yaygın olarak kullanılmaktadır³⁵⁷.

Ahşap ambalaj çeşitleri; paketlerin istiflenmesinde kullanılan paletler, ağır ve yüklemesi zor ürünler için tercih edilen sandıklar, demonte sandık niteliğinde olan papeller olarak sıralanabilir³⁵⁸.

³⁵⁶ “Ambalaj Sektör Raporu”, **Gıda 2000 Gıda Teknolojisi ve Tarım Dergisi**, Eylül 2014, <http://www.gida2000.com/ambalaj-sektor-raporu.html>, s. 2.

³⁵⁷ Türk Plastik Sanayicileri Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı (PAGEV), **Türkiye Plastik Ambalaj Sektörü Raporu 2016**, s. 5.

Ahşap ambalaj sektör büyüklüğü, tarım rekoltesine, imalat sanayii büyüklüğüne, gelişimine ve ihtiyaçlarına, ihracat büyüklüğüne ve diğer malzemelerden üretilen ambalaj malzemelerin gelişimine bağlıdır. Birtakım dezavantajları olması sebebi ile oransal olarak yavaş gelişme eğilimindedir³⁵⁹.

2018 yılında yaklaşık 350 bin ton ahşap ambalaj malzeme üretilmiştir. Uluslararası taşımacılıkta ISO ve Euro kurallarına göre kullanılma zorunluluğu olan palet, sandık ve konteynerlerin üretim ve kullanımı dünya ticaretinin gelişmesine paralel olarak artış eğilimi göstermektedir.

3.2.1.5. Metal Ambalaj

Metal, yeryüzünde oluşan çeşitli minerallerin saflaştırılmasıyla üretilmektedir. Metaller, elementler ve element alaşımlarından oluşmakta ve kendisini oluşturan elementin adı ile adlandırılmaktadırlar. Ambalaj sanayiinde en yoğun olarak kullanılan metaller teneke ve alüminyumdur.

Gıda ambalajı olduğu kadar, kimyevi ürünler, boya vb. ürünlerin ambalajlanmasında kullanılmaktadırlar. Sakladığı ürünlerin bozulmaması amacıyla farklı niteliklerde organik kaplamalar geliştirilmiştir ve alüminyumdan ve çelikten üretilen metal kutular gazlı gazsız içeceklerin ambalajlanmasında kullanılmaktadır. Metal ambalaj ışık, hava ve suya karşı güçlü bir bariyer oluşturmaktadır; böylece böceklere ve kemirgenlere karşı dayanaklı, koruyucu bir ambalajlama niteliği taşımaktadır. Sterilizasyon için ısıtılabilme ve hemen soğutma yapılabilmesi, uygun laklar kullanılarak gerekli şekilde işleme tabii tutulmuş ise içindeki ürün ile zararlı reaksiyona girmemesi, doğada en kolay yok olan malzeme olması bakımından kullanımı yaygındır. Metal ambalaj içecek ve gıda, evcil hayvan yemi ambalajı olarak kullanımı artmasıyla beraber, evsel ürünler ve otomotiv sanayinde metal yerini plastiğe bırakmaya başlamıştır³⁶⁰.

³⁵⁸ Eray Utku Özek, **Ambalaj Sektörü**, 2016 Fırat Kalkınma Ajansı, Elazığ, http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FKA_ARASTIRMA_RAPORLARI/AMBALAJ%20SEKT%C3%96R%C3%9C%20VE%20TRB1.pdf, (27.06.2017), s. 6-7.

³⁵⁹ “Ahşap Ambalaj Sektörü”, Orsiad: Orman Sanayi İşadamları Gazetesi, 02.09.2014, <https://www.orsiad.com.tr/ahsap-ambalaj-sektoru.html>, (27.06.2017).

³⁶⁰ Ambalaj Sanayicileri Derneği, **Türkiye Plastik Ambalaj Malzemeleri Sektör İzleme Raporu 2017**, <https://www.pagev.org/upload/files/Hammadde%20Yeni%20Tebli%C4%9F%20Bilg.%203/Plastik%20Sekt%C3%96r%20Raporu.pdf>

Ancak yine de metal ambalaj grubunun dünyada aldığı pazar payı artma eğilimindedir³⁶¹.

3.2.2. Ambalaj Sektörünün Dünyadaki Yeri

Ambalaj sanayi, tüketim ekonomilerinin ortaya çıkışı ve hızlı nüfus artışlarına paralel olarak dünya ekonomisi içinde önemini giderek arttıran ve büyüyen bir faaliyet sektörüdür. Ambalaj sanayiine olan talep diğer sanayi dallarının türev talebi niteliğindedir. Bu sektörün malları genellikle bir ara malı halinde diğer sektörlerle girdi olarak katılmakta, tamamlayıcılık özelliği taşımaktadır. Bu nedenle, ambalaj sektöründe üretilen mala olan talep, ambalajlanan mala olan talep değişimine paralellik göstermektedir³⁶². Ambalaj sektöründe dünya genelinde hızlı büyümeyi sağlayan etkenler kentleşme, inşaat ve konut yatırımları, gelişmeye başlayan sağlık hizmetleri sektörü ve Brezilya, Çin, Hindistan ve bazı Doğu Avrupa ülkeleri gibi gelişmekte olan ekonomilerdeki hızlı büyüme olarak sıralanabilir. Gelişmekte olan bölgelerde harcanabilir kişisel gelirden yaşanan artışlar tüketimi artırmakta ve artan tüketim buna bağlı olarak ambalajlı ürünlerin tüketimini de arttırmaktadır. Sektör bu ivmeden gelişen oranda fayda sağlamaktadır³⁶³.

Sektör çok geniş faktörler sepetinden etkilenmekte ve bazı etkiler ise ancak yıllar sonra görülebilmektedir. Dünya ekonomik konjonktürü market büyüklüğü ve gelişmesinde temel faktörü oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra birçok faktör direkt ya da endirekt olarak sektöre olan talebi etkilemektedir. Bu faktörler Dünya Ambalaj Örgütü'nün sektör raporunda aşağıdaki gibi sıralanmaktadır³⁶⁴;

- Dünya nüfusunun yaşlanması
- Küçük hanelere doğru eğilim
- Tüketiciler arasında rahatlık için artan gereksinim
- Tüketiciler arasında artan sağlık bilinci

[20Ambalaj%20Malzemeleri%20Sekt%C3%B6r%20Raporu%202017.pdf](#), (Sektör İzleme Raporu 2017) s. 5 – 6, (01.04.2018).

³⁶¹“Ambalaj Sektör Raporu”, **Gıda 2000 Gıda Teknolojisi ve Tarım Dergisi**, Eylül 2014, <http://www.gida2000.com/ambalaj-sektor-raporu.html>, s. 2.

³⁶² Bayraktar, s. 1.

³⁶³ Ambalaj Sektörü 2015, s. 9

³⁶⁴ World Packaging Organization (WPO), **Market Statistics and Future Trends in Global Packaging**, <https://www.worldpackaging.org>, 2008, (12.10.2017), s. 5.

- Zaman kısıtının giderek arttığı tüketiciler için “hareket halindeki” yaşam tarzlarına yönelik eğilim
- Artan rekabet ortamında marka geliştirme / farklılaşma için artan ihtiyaçlar
- Yeni ambalaj malzemesi geliştirme
- Aile olarak akşam yemeği yeme geleneğinin giderek değişmesi ve bu nedenle paketlerin küçülmesi
- Çevresel sorunların bilincinin artırılması ve yeni düzenleme gereklerinin kabul edilmesi.

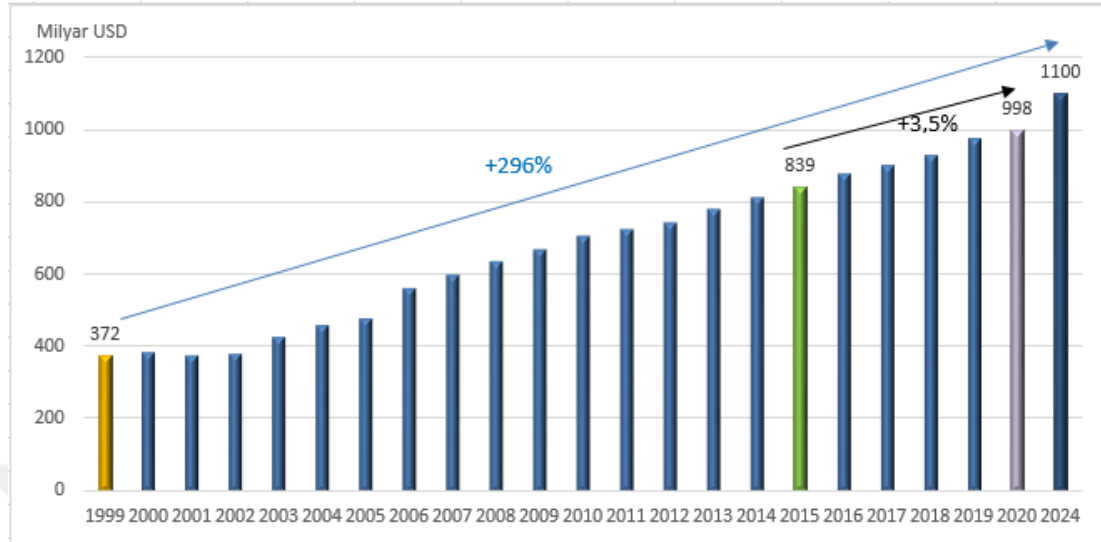
Özellikle sağlık bilincinin artması, Smithers Pira anketlerine göre ambalaj sektörünü büyüten en önemli sürücülerinden biri olarak görülmekteyken yine dünya nüfusunun yaşlanması da bu açıdan sektörde kritik öneme sahiptir.

Sektörün kırılganlığı sebebi ile dünyada sektörel raporlar geç yayınlanmakta ve istatistiki veriye ulaşmak kolay kolay mümkün olmamaktadır. Bu sebeptir ki sektör büyüklüğüne ilişkin birçok farklı kaynak birçok farklı veri vermektedir. Son olarak 2017 yılında Allforpack Paris Fuarı sebebi ile yayımlanan rapora göre ambalaj makinelerini de içeren sektör büyüklüğü 2010 yılında 780 milyar dolardır. 2014 yılına gelindiğinde bu büyüklük yüzde 4,2 büyümeye ile 812 milyar dolara ulaşmıştır. 2015 yılında sektör büyüklüğü 839 milyar dolardır ve 2018 yılı için sektör temsilcileri tarafından tahminlenen büyüklük 975 milyar dolar seviyesindedir. 2024 yılı için öngörülen büyüklük 1100 milyar dolardır³⁶⁵.

1999 yılından itibaren sektörün büyüme trendi ve 2024’e kadar öngörülleri içeren veriler Şekil 8’de gösterilmektedir.

³⁶⁵ All4Pack, **Packaging: Market and Challenges in 2016**,
<https://www.all4pack.com/content/location/136757>, s. 2, (15.02.2017)

Şekil 8: Küresel Ambalaj Sanayi Büyüklüğü 1999 – 2024 Öngörüsü ile Birlikte

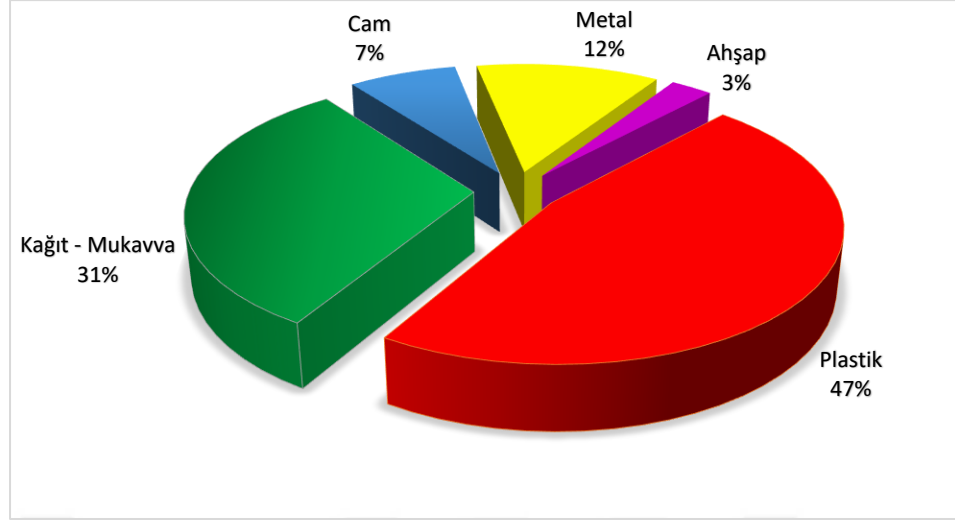

Kaynak: World Packaging Organization (WPO), **Market Statistics and Future Trends in Global Packaging**, <https://www.worldpackaging.org>, 2008, (12.10.2017), s. 5., Sektör İzleme Raporu 2017 s. 5 – 6. kaynaklarından çalışmanın yazarı tarafından derlenmiştir.

1999 yılından itibaren bakıldığında dünyada ambalaj sektörünün 2024 yılında gelindiğinde yüzde 296 oranında büyümüş olacağı öngörülmektedir. Son yıllardaki gelişmeler de bu öngörülerini destekler niteliktedir. Nitekim 2015 yılından itibaren değerlendirildiğinde 2020 yılında yüzde 3,5 büyüme oranı, gerçekleştirmeler ve yatırım trendleri ile desteklenerek öngörülen orandır.

Büyüme trendinden en fazla payı yüksek teknoloji yatırımları ile plastik sektörünün alacağı, en düşük payın ahşap ambalaj sektöründe olacağı tahmin edilmektedir. Sektör büyüklüğünün 2015 yılı itibari ile üretildiği malzeme bazında dağılımları Şekil 9’da gösterilmektedir.

Şekil 9: Dünyada Malzemeler Bazında Ambalaj Üretimi Dağılımı 2015

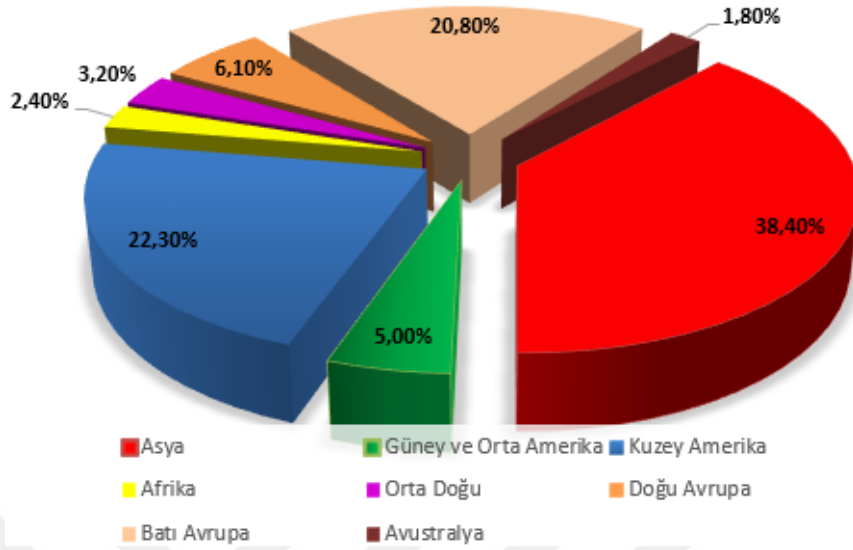

Kaynak: All4Pack, **Packaging: Market and Challenges in 2016**,
<https://www.all4pack.com/content/location/136757>, s. 2, (15.02.2017)

Her ne kadar bazı araştırmalar 2017 yılı itibari ile bu dağılımın plastik ambalaj lehine hızla değiştiğini ve %60'tan fazlasının plastik sektörü olduğunu gösterse de henüz Dünya Ambalaj Örgütü'nce ve sektör raporlarında bu veriler doğrulanmamıştır. Ancak, sektör dağılımının plastik ambalajlar lehine büyüdüğü bilinmektedir. 2017 yılına ilişkin çalışmaların içinde bulunduğumuz yılın sonlarına doğru yayınlanması beklenmektedir.

Ambalaj üretiminin dünya coğrafi dağılımında bu sürücüleri yönetebilen, teknolojik yatırımlara önem veren, inovatif yatırımcılar öne çıkmaktadır. Bu anlamda Batı Avrupa, Japonya ve Kuzey Amerika sektör lideri konumundadır. Smithers Pira raporlarında 2015 yılı itibari ile malzemelerine göre ambalaj sanayinin dağılımı aşağıda Şekil 10'da gösterilmektedir.

Şekil 10: Dünyada Bölgeler Bazında Ambalaj Üretimi Dağılımı 2015

Kaynak: Smithers Pira, **Future Packaging Trends 2017**, Aralık 2016, <https://www.slideshare.net/adampage1976/future-packaging-trends-2017-from-smithers-pira>, s. 5, (15.02.2017).

Buna göre Avrupa, birlikte düşünüldüğünde hala sektörün hakimi konumunda görünmektedir. Henüz raporları yayımlanmamakla birlikte 2018 yılı itibari ile Çin faktörü ile Asya'nın sektörde en büyük bölge olduğu belirtilmektedir.

Bölgesel tüketimler incelendiğinde ise Asya sektör lideri olan bölgedir. 2012 yılı verilerine göre dünya ortalaması 78 dolar kişi başı tüketim iken, en çok ambalaj kullanımının olduğu Japonya'da kişi başı tüketim 550 dolardır. Amerika ve Kanada'da bu rakam 350 dolar, AB ülkelerinde 250 dolar ve Türkiye'de ise 109 dolardır. 2016 yılına gelindiğinde yapılan araştırmalar AB kişi başı tüketimi 350 dolar, Amerika ve Kanada kişi başı tüketimi ise 500 dolar seviyesine yükselmiştir.³⁶⁶

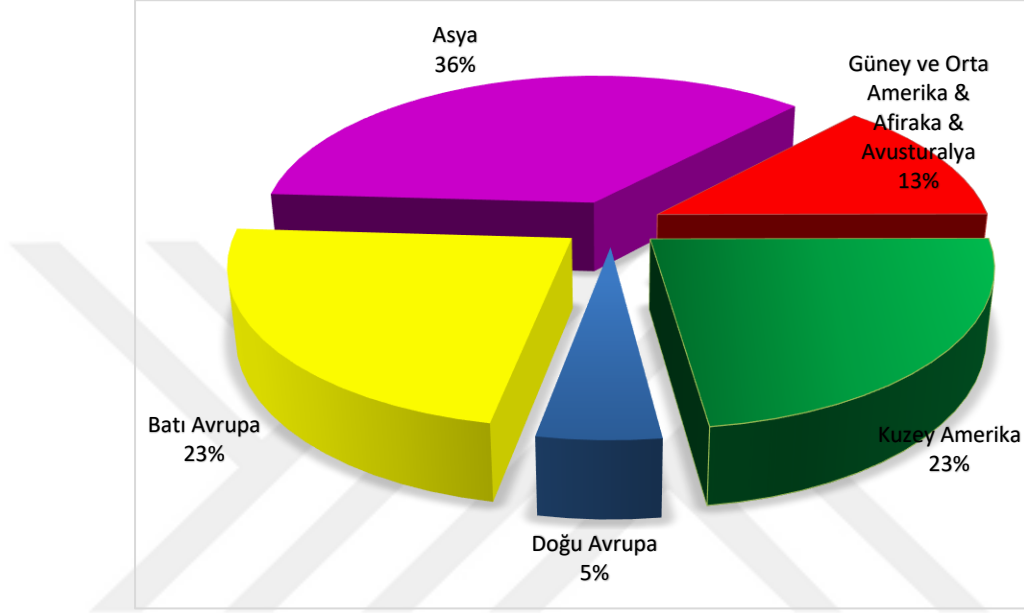
Türkiye'de ambalaj malzemeleri tüketimi 2018 yılında o zamanki adı ile Ekonomi Bakanlığı tarafından yayınlanan ambalaj sektör raporunda 5.5 milyon ton olarak açıklanmıştır. Bu tüketimin %39 oranı kağıt-karton ambalaj, %33 oranı plastik

³⁶⁶ Ambalaj Sanayicileri derneği (ASD), **Ambalaj Sektörü**, <http://www.ambalaj.org.tr/tr/basin-odasi-basin-bultenleri-ambalaj-sektoru-12-milyar-dolar-buyukluge-ulasti.html>, (02.01.2018), Eray Utku Özek, **Ambalaj Sektörü & TRB1**, 2016, http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FKA_ARASTIRMA_RAPORLARI/AMBALAJ%20SEKT%C3%96R%C3%9C%20VE%20TRB1.pdf, (02.01.2018) ve Ambalaj Sektörü 2015, s. 2-8 kaynaklarından yazar tarafından derlenmiştir.

ambalaj, %13'ü cam ve %8'i ahşap ambalaj olarak rapor edilmiştir.³⁶⁷ Ancak rapor, kişi başı tüketimin dolar bazında karşılığına ilişkin bir veri ortaya koymamıştır.

Smithers Pira verilerine göre 2012 yılında ambalaj malzemeleri tüketimlerinin oransal dağılımları aşağıdaki Şekil 11'de gösterilmektedir.

Şekil 11: Bölgeler Bazında Ambalaj Malzemeleri Tüketimi 2012

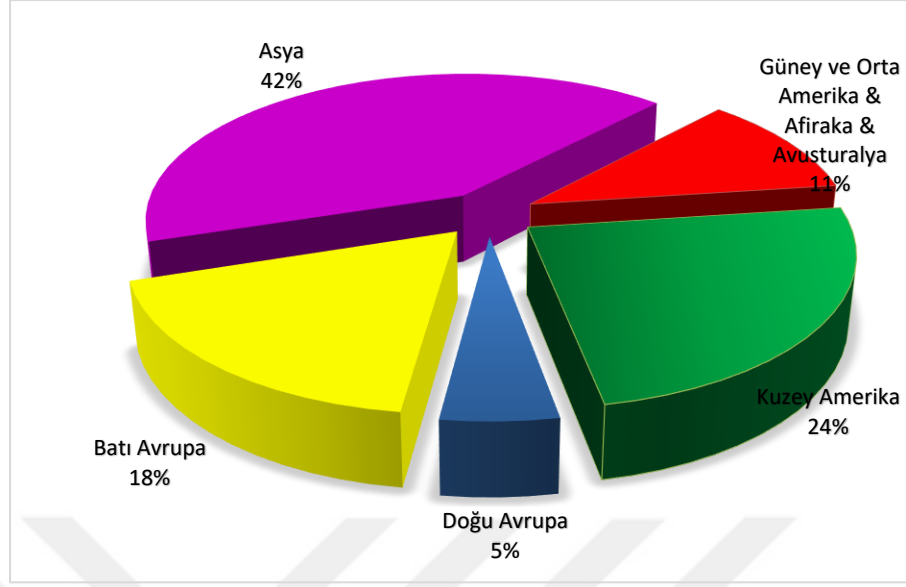

Kaynak: “Global Packaging Market to Reach 975 Billion USD by 2018”, **Paper Mart A Bi-Monthly Magazine for Pulp, Paper & Converting Industries in India**, 28.02.2014, <http://papermart.in/2014/02/28/global-packaging-market-to-reach-975-billion-mark-by-2018/>, (01.03.2017).

Şekil 12 ise 2016 yılında ambalaj malzemeleri tüketimlerinin bölgeler bazında dağılımlarını göstermektedir.

³⁶⁷ Republic of Turkey Ministry of Economy, **Packaging Industry**, 2018, <https://trade.gov.tr/data/5b8fd5bf13b8761f041fee9b/0ddab56ab2434b5eea7a82bc0c5dd59e.pdf>, s. 1, (15.01.2019)

Şekil 12: Bölgeler Bazında Ambalaj Malzemeleri Tüketimi 2016

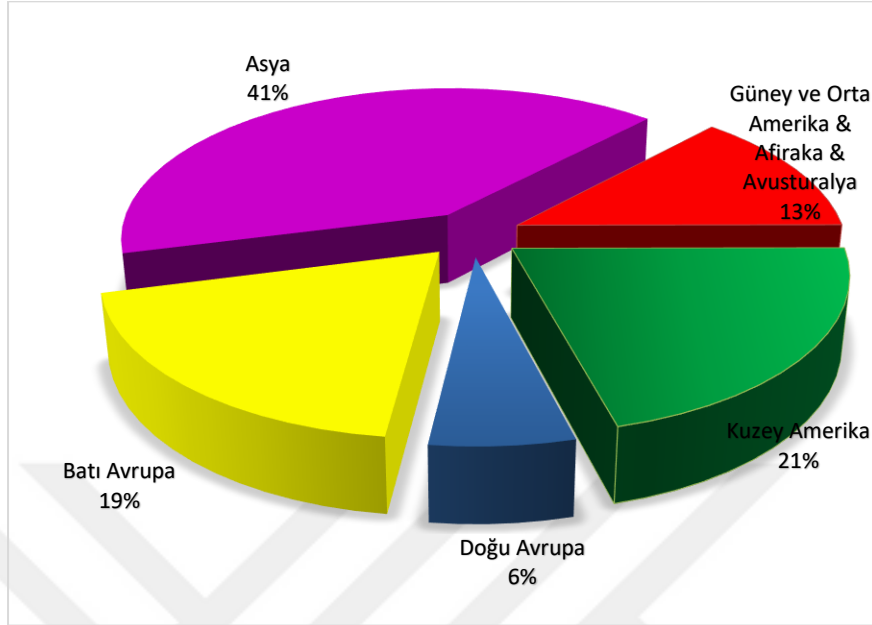

Kaynak: Smithers Pira, **Paper and Board Have Key Roles in the Future of Packaging**, Şubat 2018, <https://www.smitherspira.com/resources/2018/february/the-future-of-packaging-trends>, s. 1, (15.11.2018).

2012 ve 2016 yılı verileri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde Asya'nın gelişen ekonomisi ile dünya tüketiminden giderek artan oranda pay aldığı görülmektedir. Smithers Pira öngörülerine göre 2022 yılında Çin dünya ambalaj tüketiminin %48'ini tek başına yüklenecek ve Hindistan'ın ambalaj malzemeleri tüketim oranı ise %8 olacaktır.

2011 yılında yapılan araştırma 2018 yılı öngörülerini belirlemiş ve Şekil 13'de gösterildiği gibi Asya'nın payını arttıracaklarını Batı Avrupa'nın ise payının düşeceğini belirtmiştir. Öngörüler Kuzey Amerika'nın da payının düşeceğini belirtmiş olsa da 2016 gerçekleştirmeleri Kuzey Amerika'nın dünya ambalaj tüketiminden aldığı payı artırdığını göstermektedir. 2018 yılı verilerinin araştırma şirketleri tarafından 2020 yılında doğrulanacağı öngörülmektedir.

Şekil 13: Bölgeler Bazında Ambalaj Malzemeleri Tüketimi 2018 Öngörülürü

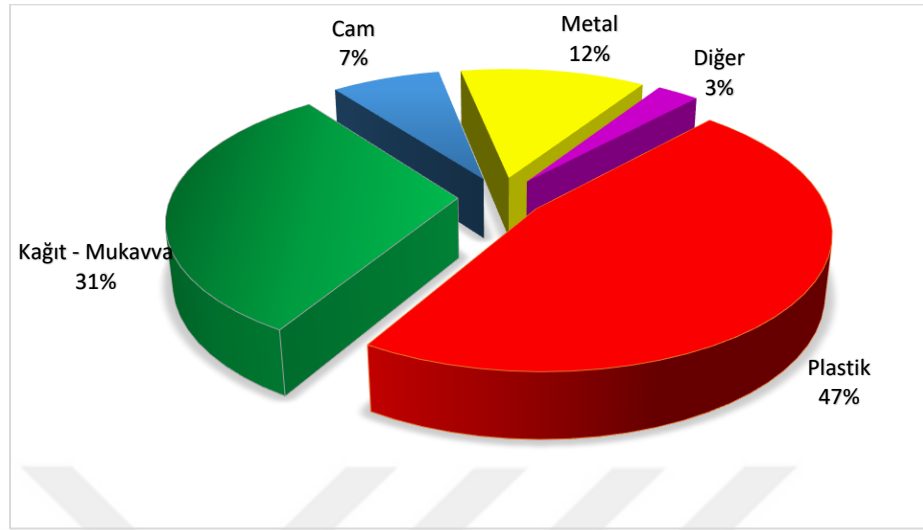

Kaynak: “Global Packaging Market to Reach 975 Billion USD by 2018”, **Paper Mart A Bi-Monthly Magazine for Pulp, Paper & Converting Industries in India**, 28.02.2014, <http://papermart.in/2014/02/28/global-packaging-market-to-reach-975-billion-mark-by-2018/>, (01.03.2017).

2012 yılı gerçekteşmelerine göre dünya tüketiminin malzeme grupları bazı ile dağılımında plastik ambalajların %47 oranı ile lider konumda olduğu görölmektedir. Bunu %31’lik pay ile kağıt – karton ambalajlar takip etmektedir. Şekil 14, 2012 yılı malzemeler bazında ambalaj tüketiminin dağılımını göstermektedir. Metal ambalajlar %12, cam ambalajlar %7 ve son olarak ahşap ambalajlar ise %3’lük paya sahiptir.

Şekil 14: Malzemeler Bazında Dünyada Ambalaj Malzemeleri Tüketimi

2012

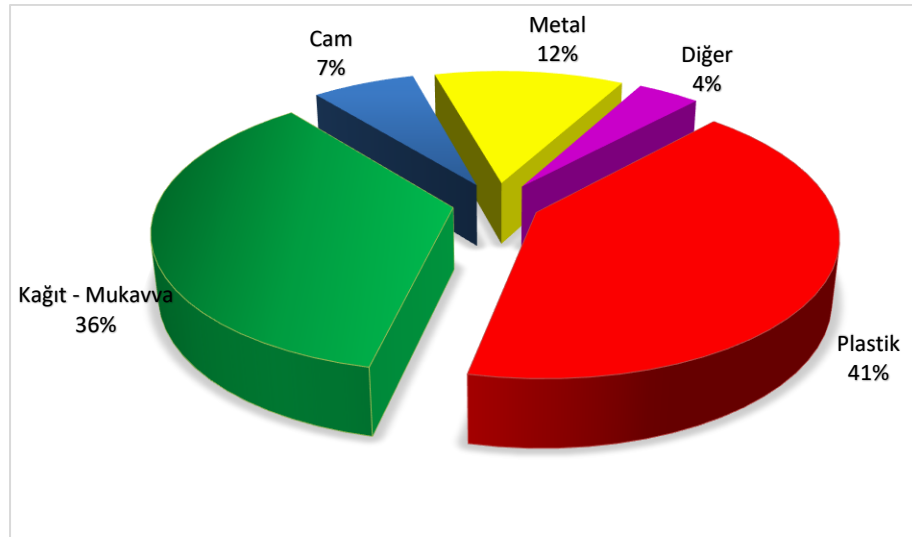

Kaynak: “Global Packaging Market to Reach 975 Billion USD by 2018”, **Paper Mart A Bi-Monthly Magazine for Pulp, Paper & Converting Industries in India**, 28.02.2014, <http://papermart.in/2014/02/28/global-packaging-market-to-reach-975-billion-mark-by-2018/>, (01.03.2017).

Malzemeler bazında gruplanmış ambalaj malzemeleri tüketimlerinin 2016 yılı gerçekleştirmeleri ile oransal olarak dağılımı Şekil 15’de gösterilmektedir.

Şekil 15: Malzemeler Bazında Dünyada Ambalaj Malzemeleri Tüketimi

2016

Kaynak: Smithers Pira, **Paper and Board Have Key Roles in the Future of Packaging**, Şubat 2018, <https://www.smitherspira.com/resources/2018/february/the-future-of-packaging-trends>, s. 1, (15.11.2018).

Tüketim seyirleri farklı türlerdeki kağıt-karton ambalajların tüketim içindeki payını giderek arttırdıklarını, cam ve ahşap ambalajların ise dünya tüketimi içindeki paylarının giderek azaldığını göstermektedir. Plastik ambalajların payının ise geçen dört yılda %6 oranında azaldığı görülmektedir. Ancak plastik ambalajların kendi içindeki dağılım farklılık göstermektedir. Sert plastiklerden yapılan ambalajların dünya tüketimi içinde payı azalırken esnek ambalajların payı artmaktadır. Plastik ambalajlar grubunda yer alan esnek ambalajların dünya trendine uyumlu gelişimi nedeni ile pazardaki payını giderek artıracığı öngörülmektedir. Esnek ambalajlar ağırlık, küçük paketlere artan talebe uygun paketlenme seçenekleri sağlama esnekliği ve dizayndaki gelişmelerle gelecekte avantaj sağlayacaklardır. 2016 yılında dünya tüketimi içerisinde esnek ambalajların payı %23,3 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle ambalajlı gıda, sağlık ve kozmetik tüketimindeki artış bu seyri domine etmektedir³⁶⁸.

Ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre artan ambalaj malzemeleri tüketimi artış oranı gelişmekte olan ülkelerde bu gelişmenin hızına bağlı olarak nispeten yüksek gerçekleşmektedir. Yine nüfus yoğunluğu ambalaj tüketiminin belirleyici faktörlerindendir. Nitekim bu durum grafiklerden de gözlemlenebileceği üzere Asya'yı ambalaj tüketiminde lider konuma getirmektedir. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki Japonya tek başına bu pazarda ilginç bir büyüklüğe sahiptir. Ambalaj sektörü tüm dünyada büyüme trendi içindedir ve bu trendin nüfusun giderek artması, dünya genelinde orta sınıfın gelişmesi, temiz su ve güvenilir gıdaya olan talebin giderek yükselmesi, inovasyon ve sürdürülebilirlik ilkeleri gereğince önümüzdeki dönemde de hızla artacağı beklenmektedir³⁶⁹.

Dünyada ambalaj sanayi giderek artan hacmi ile çok önemli bir sektör olur çok fazla kolu olması nedeni ile teknik ve derin bir sektör olma özelliği göstermektedir. Takip eden bölümlerde ambalajın uluslararası ticareti irdelenecektir.

³⁶⁸ Smithers Pira, **Paper and Board Have Key Roles in the Future of Packaging**, Şubat 2018, <https://www.smitherspira.com/resources/2018/february/the-future-of-packaging-trends>, s. 1, (15.11.2018).

³⁶⁹ Tom Schneider, **Business Trends & Opportunities in The Global Packaging Market**, World Packaging Organization Reports, 2016, <https://www.iopp.org/files/SchneiderwebinarslidesFINAL.pdf>, s. 25. (02.02.2019).

3.2.2.1. Dünyada Ambalaj İhracatı

Dünya ambalaj sanayi ihracatı, sektörün gelişmesine paralel olarak artış göstermektedir. 2010 yılında toplam 228,5 milyar dolar olarak rapor edilen dünya ambalaj sanayii ihracatı 2014 yılında 270 milyar doların üzerinde gerçekleşmiş, 2015 yılında yaklaşık yüzde 3 düşüş göstererek 264 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2017 yılı itibari ile Uluslararası Ticaret Merkezi verilerine göre ulaştığı rakam 278 milyar doların üzerindedir. Ambalaj sanayinin başlıca ihracatçı ülkeleri Çin, Almanya, Amerika, İtalya ve Japonya'dır. Çin, ahşap hariç olmak üzere diğer tüm ambalaj türleri içerisinde dünyanın en güçlü ihracatçıları arasında bulunmaktadır. Almanya ve Amerika tüm ambalaj türlerinde dünya lideri konumlarını sürekli olarak korumaktadır. İtalya yine ahşap ambalaj haricindeki diğer ambalaj malzemeleri ihracatında güçlü bir rol oynamaktadır.

Küresel ambalaj endüstrisinin büyümesi, çeşitli coğrafi bölgelere bağlı olarak bir dizi trend tarafından yönlendirilmektedir. Gelişmekte olan bölgelerdeki yaşam standartlarında ve kişisel harcanabilir gelirlerinde bir artış, geniş bir ürün yelpazesinde tüketimi ve bu malların ambalajlanmasına yönelik talebin artmasıyla birlikte, büyüyen kentleşme, konut ve inşaat yatırımları, perakende zincirlerinin gelişimi ve gelişen sağlık ve kozmetik sektörleri Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya ve diğer gelişmekte olan ekonomilerde ambalaj talebini artırmaktadır³⁷⁰.

Küresel ambalaj sanayi ihracatının malzemeler bazında yıllara göre seyri aşağıda Tablo 21'de özetlenmektedir.

³⁷⁰ Smithers Pira, **Global Packaging Market to Reach \$975 Billion by 2018**, Aralık 2013, <https://www.smitherspira.com/news/2013/december/global-packaging-industry-market-growth-to-2018>, (15.04.2018).

Tablo 21: Dünya Ambalaj Sanayi İhracatı 2013 – 2017

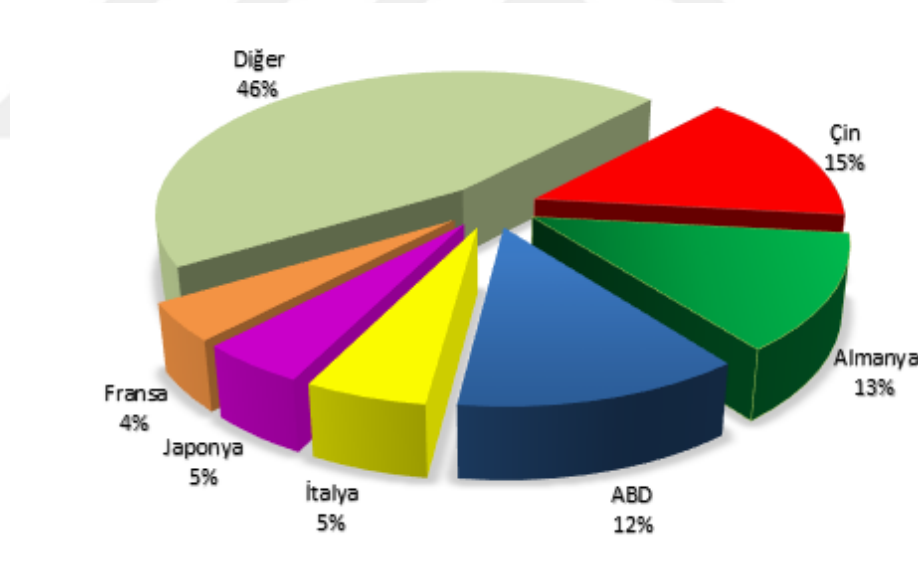
1000 usd

	2013	2014	2015	2016	2017
Plastik	153.142.111	158.429.015	145.316.452	144.943.665	153.581.068
Ahşap	3.876.607	4.233.695	3.857.640	3.899.121	4.267.195
Kağıt	77.612.353	74.229.680	84.590.598	83.488.934	89.654.606
Cam	9.711.460	10.088.719	9.310.049	9.654.189	9.732.092
Metal	23.109.663	23.670.168	21.341.932	20.330.711	21.182.721
Toplam	267.452.194	270.651.277	264.416.671	262.316.620	278.417.682

Kaynak: International Trade Centre verilerinden çalışmanın yazarı tarafından derlenmiştir.

Dünya ambalaj ihracatında sektör lideri konumundaki ilk beş ülke ihracat hacminin yüzde 50'sinden fazlasını yapmaktadır. İhracat hacminin sektör liderleri arasında yüzdesel dağılımı ise aşağıda Şekil 16'da gösterilmektedir.

Şekil 16: Ambalaj İhracatçısı Ülkelerin Payları 2017

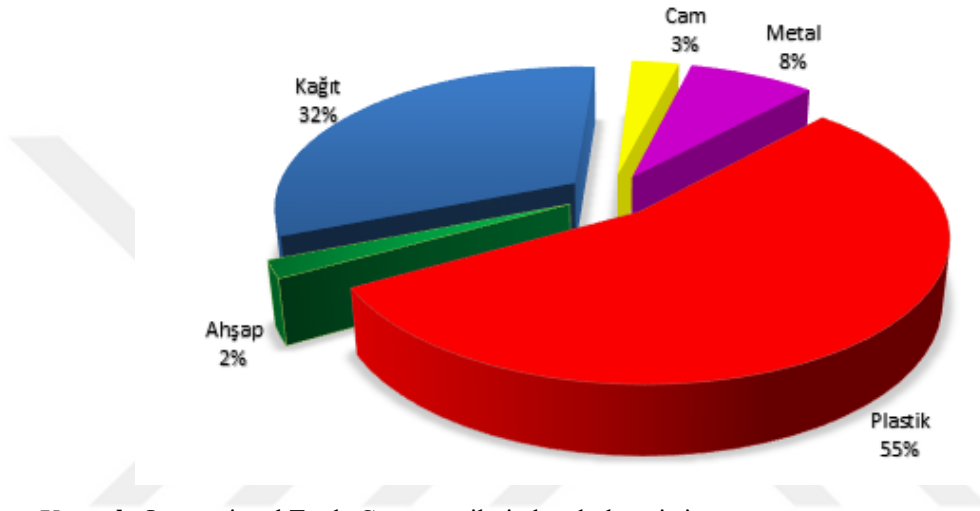
Kaynak: International Trade Centre verilerinden çalışmanın yazarı tarafından derlenmiştir.

Bölgeler bazında değerlendirildiğinde ise AB pazarda en büyük paya sahiptir. AB yüzde 43'lük bir pazar payına sahiptir ve 2017 yılında ihracat değeri yaklaşık 119,72 milyar dolar olmuştur. Türkiye bu dönemde pazardan yüzde 1,41'lik pay

almıştır³⁷¹. 2017 yılı verileri ile Türkiye'nin 278,42 milyar dolarlık dünya ihracat pazarından aldığı pay %1,48 olarak gerçekleşmiştir.

Ambalaj sanayii ihracatında ilk üç sırada plastik (%55), kağıt-karton (%32) ve metal ambalaj (%8) ürünleri yer almaktadır. Malzemeler bazında ambalaj sanayi ihracatı aşağıda Şekil 17'te gösterilmektedir.

Şekil 17: Dünyada Malzeme Grupları Bazında Ambalaj Sanayi İhracat 2017

Kaynak: International Trade Centre verilerinden derlenmiştir.

Malzemeler bazında ambalaj ürünlerinin dağılımına bakıldığında durum yukarıdakinden farklı olarak gerçekleşmektedir. Miktersal olarak kağıt – karton ve cam ambalajlar plastik ambalajlar fazla pazar payına sahiptirler. Ancak yüksek teknoloji, inovasyon odaklı, katma değeri yüksek plastik ambalajlar yüksek koruma özelliği ve düşük ağırlıkları nedeni ile de sektörden giderek artan oranda pay almaktadır. Plastikler yenilikçi teknolojiler sayesinde giderek daha sofistike, hafif ve çok yönlü bir hale gelmiş ve pek çok alanda cam ve kağıt gibi geleneksel ambalajların yerini almaktadır³⁷².

Malzeme gruplarının ihracat dağılımı detaylandırılmış olarak aşağıdaki Tablo 24'te görülmektedir.

³⁷¹ Türk Plastik Sanayicileri Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı (PAGEV), **Türkiye Plastik Ambalaj Sektörü Raporu 2016**, s. 9-10.

³⁷² Barbaros Demirci, **Türkiye Plastik Ambalaj Malzemeleri Sektör İzleme Raporu 2014**, Plastik Sanayicileri Federasyonu Yayını, 2014, s. 2.

Tablo 22: Seçilmiş Fasılları Bazında Dünya Ambalaj Sanayi İhracatı 2013 – 2017

1000 usd

GTİP NO	AMBALAJ ÜRÜNLERİ	2013	2014	2015	2016	2017
3919	Plastikten yapışkan levha, yaprak, şerit, lam vb-düz şekilde	21.208.471	21.724.592	19.901.074	19.379.664	21.180.096
3920	Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamalar	56.019.720	57.818.623	52.496.554	51.940.921	55.287.878
3921	Plastikten diğer levhalar, yaprak, pelikül, varak ve lamalar	24.866.499	26.163.457	24.077.004	24.315.389	25.723.431
3923	Eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kaps	51.047.421	52.722.343	48.841.820	49.307.691	51.389.663
	Plastik Ambalaj Toplamı	153.142.111	158.429.015	145.316.452	144.943.665	153.581.068
4415	Ağaçtan kutu, kafes, sandık vb ambalajlar, kablo makarası vb	3.126.720	3.399.459	3.022.885	3.073.124	3.343.141
4416	Ağaçtan varıl, fıçı, kova, gerdel, diğer fıçı eşyası ve aksamı	749.887	834.238	834.755	825.997	924.054
	Ahşap Ambalaj Toplamı	3.876.607	4.233.695	3.857.640	3.899.121	4.267.195
4804	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	1.201.873	12.505.549	11.560.624	11.561.940	12.904.918
4805	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	11.294.595	11.915.745	10.818.450	10.439.681	12.285.020
4806	Bitkisel parşömen, yağ geçirmez kağıt, aydınlar, kristal kağıt	1.724.597	1.811.432	1.694.709	1.729.630	1.903.364
4807	Sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	947.257	889.451	764.824	741.256	784.178
4808	Sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	1.757.166	1.822.498	1.681.233	1.715.426	1.883.301
4811	Kağıt, karton, selüloz vatka ve elyaftan tabakalar	19.332.872	1.966.187	17.439.649	17.643.947	18.329.411
4817	Kağıt ve kartondan zarflar, mektup kartları, kartpostallar vb	1.189.589	1.144.400	1.035.785	1.006.879	989.951
4819	Kağıt-karton vb esaslı kutu, kılıf, torba vb eşya	22.600.806	23.198.250	22.084.216	21.556.102	22.900.252
4821	Kağıt ve kartondan her cins etiketler	4.968.545	5.129.887	4.834.174	4.730.672	4.924.524
4823	Diğer ölçüsüne göre kesilmiş kağıt vb; kağıt esaslı eşyalar	7.445.262	7.807.331	7.597.928	7.365.238	7.888.460
6305	Eşya ambalajında kullanılan çuvallar ve torbalar	5.149.791	6.038.950	5.079.206	4.998.163	4.861.227
	Kağıt Ambalaj Toplamı	77.612.353	74.229.680	84.590.598	83.488.934	89.654.606
7010	Cam damacana, şişe, kavanoz, çanak, ilaç tüpleri, cam kaplar	9.711.460	10.088.719	9.310.049	9.654.189	9.732.092
	Cam Ambalaj Toplamı	9.711.460	10.088.719	9.310.049	9.654.189	9.732.092
7309	Demir-çelik depolar, sarnıçlar, küvler-hacmi 300lt den fazla	4.452.771	4.735.775	3.908.984	3.550.064	3.621.229
7310	Demir-çelik tanklar, varıl, fıçı, kutular-hacmi 300lt den az	6.570.716	6.483.619	5.956.780	5.492.523	6.009.642
7612	Alüminyum fıçı, varıl, bidon, kutu vb kaplar-hacmi<300lt	5.178.267	5.330.285	4.878.741	4.718.324	4.635.297
7613	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	397.758	439.189	457.283	448.883	468.993
8309	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	6.510.151	6.681.300	6.140.164	6.120.937	6.449.560
	Metal Ambalaj Toplamı	23.109.663	23.670.168	21.341.932	20.330.711	21.182.721
	GENEL TOPLAM	267.452.194	270.651.277	264.416.671	262.316.620	278.417.682

Kaynak: International Trade Centre verilerinden derlenmiştir.

Tablo 22’ten takip edilebileceği üzere detaylı olarak bakıldığında dünyada en çok ihracatı yapılan alt ambalaj gurubu Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamalar 55 milyar dolarlık ihracat ile yüzde 19,86’lık pay elde etmektedir ve pazarda en büyük paya sahiptir. Dünya ambalaj ihracatında ikinci sırada ise 51 milyar dolar ihracat ile yüzde 18,46’lık pay alan plastik ambalajların tamamlayıcı öğeleri olan plastik tıpa, kapak ve kapsüller bulunmaktadır. Plastikten diğer levhalar, yaprak, pelikül, varak ve lamalar diğer alt başlık ise pazarda üçüncü büyük paya sahiptir 23 milyar dolar ihracat hacmi ile pazardan aldığı pay yüzde 9,24 olarak gerçekleşmiştir. Dünyadaki ambalaj hammadde, yarı mamul ve mamul ihracatına bakıldığında yıllar bazında aralığında sürekli artış gösteren ve ihracatın yüzde 50’sinden fazlasının petrokimyasal bir ürün olan plastik malzemelerin sahip olduğu görülmektedir.

Dünya ambalaj ihracatında plastik ambalajları takiben dördüncü sırada kağıt-karton vb. esaslı kutu, kılıf, torba vb eşya yer almakta 9 milyar doları aşan ihracat ile ihracat pazarından aldığı pay 2017 yılı verileri ile yüzde 8,23 olarak gerçekleşmektedir. Kâğıt ambalaj hammadde ve mamulleri toplam dünya ambalaj ihracatı içinde 90 milyar dolarlık ihracat ile %32’lik hacme sahiptir.

Dünyada ambalaj ihracatında en küçük payı cam ambalajlar almakta ise de gümrük tarifeleri üzerinden detaylandırılmış malzeme gruplarına bakıldığında metal ambalajların alt segmenti olan sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar yüzde 0,17’lik pay ile alt sırada yer almaktadır.

3.1.2.2. Dünyada Ambalaj İthalatı

Dünyada ambalaj sanayi ithalatı da ihracatta olduğu gibi yine daha çok gelişmiş ülkeler tarafından yapılmaktadır. Ambalaj sanayinde ithalat hareketliliği asıl olarak hammadde ve yarı mamul alanında oluşmaktadır. Bilhassa hammaddesi petrol türevi ürünler olan plastik hammadde petrol üreticisi Orta Doğu’dan ithal edilmektedir. Ambalaj ürünlerinin ithalat rakamları aşağıda Tablo 23’de özetlenmektedir.

Tablo 23: Dünya Ambalaj Sanayi İthalatı 2013 – 2017

1000 usd

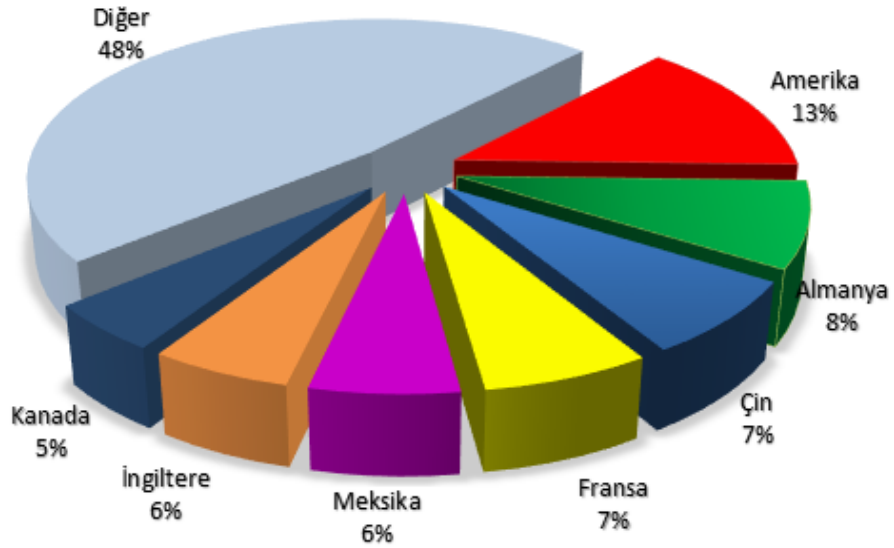
	2013	2014	2015	2016	2017
Plastik	151.328.110	155.631.192	144.323.104	144.880.621	154.665.929
Ahşap	3.579.051	3.907.622	3.636.478	3.751.043	4.065.528
Kağıt	88.515.693	90.971.163	83.421.017	82.999.565	88.972.819
Cam	9.418.521	9.823.765	9.086.185	9.422.577	9.635.396
Metal	22.420.116	22.705.126	20.773.754	20.255.921	20.748.239
TOPLAM	275.261.491	283.038.868	261.240.538	261.309.727	278.087.911

Kaynak: International Trade Centre verilerinden çalışmanın yazarı tarafından derlenmiştir.

Not: Dünya ithalat ve ihracat rakamları esasen birbirine eşit olması gerekirken Trade Centre verilerinde bazı ülkelerin eksik bilgilendirmesi nedeni ile oransal olarak küçük sapmalar olmaktadır.

Dünya ambalaj ithalatında sektör lideri konumundaki ilk yedi ülke ithalat hacminin yüzde 50'sinden fazlasını yapmaktadır. İthalat hacminin sektör liderleri arasında yüzdesel dağılımı ise aşağıda Şekil 18'de gösterilmektedir.

Şekil 18: Ambalaj İthalatçısı Ülkelerin Payları 2017

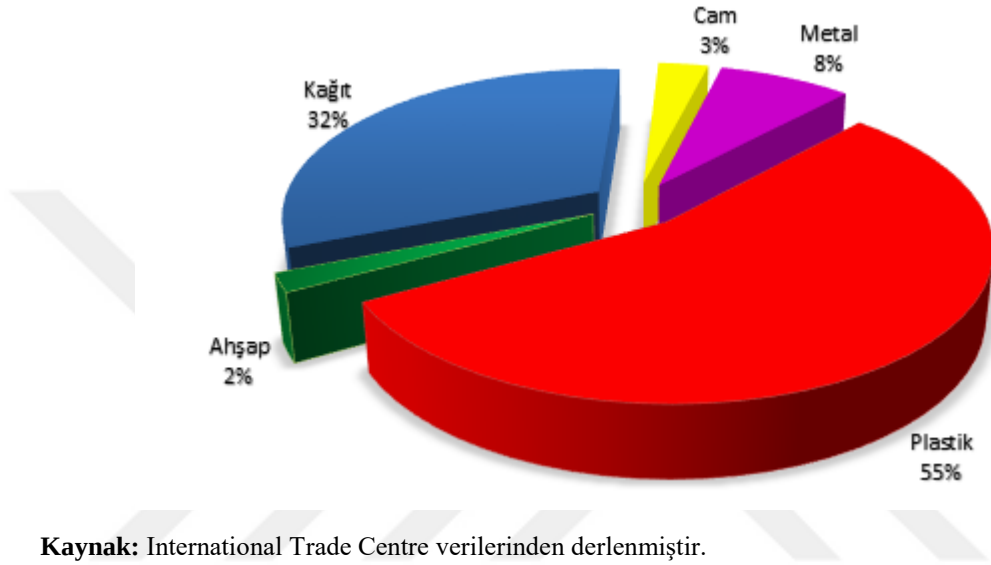
Kaynak: International Trade Centre verilerinden derlenmiştir.

Bölgeler bazında değerlendirildiğinde ise AB pazarda en büyük paya sahiptir. AB yüzde 42'lik bir pazar payına sahiptir ve 2017 yılında ithalat değeri yaklaşık

233,73 milyar dolar olmuştur. Türkiye bu dönemde pazardan yüzde 1,57’lik pay almıştır ve ithalat değeri 87,37 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir³⁷³.

Ambalaj ürünleri ithalatının malzeme grupları bazında dağılımı doğal olarak ihracat dağılımı ile aynıdır.

Şekil 19: Dünyada Malzeme Grupları Bazında Ambalaj Sanayi İthalatı 2017

Kaynak: International Trade Centre verilerinden derlenmiştir.

İthalat ve ihracat rakamlarında görülen eşitsizlikler ülke verilerindeki dönem kaymalarından kaynaklanmaktadır.

İthalat ve ihracat verileri birlikte değerlendirildiğinde 2017 yılı itibari ile 900 milar dolar olarak ambalaj sektörünün dış ticaret hacmi 550 milyar doların üzerindedir.

Tablo 24’te 2013 yılında itibaren ambalaj sanayi dış ticaret hacmi gösterilmektedir.

³⁷³ Ambalaj Sektörü 2015, s. 9-10.

Tablo 24: Dünya Ambalaj Sanayi Dış Ticaret Hacmi 2013 – 2017 (İthalat – İhracat)

	1000 usd				
	2013	2014	2015	2016	2017
Plastik	304.470.221	314.060.207	289.639.556	289.824.286	308.246.997
Ahşap	7.455.658	8.141.317	7.494.118	7.650.164	8.332.723
Kağıt	166.128.046	165.200.843	168.011.615	166.488.499	178.627.425
Cam	19.129.981	19.912.484	18.396.234	19.076.766	19.367.488
Metal	45.529.779	46.375.294	42.115.686	40.586.632	41.930.960
Toplam	542.713.685	553.690.145	525.657.209	523.626.347	556.505.593

Kaynak: International Trade Centre verilerinden çalışmanın yazarı tarafından derlenmiştir.

Kullanım amacı olarak irdelendiğinde dünya ambalaj üretiminin yarısından fazlasının nihai tüketimde kullanıldığı ve kalan kısmının da endüstriyel ambalaj malzemelerinden oluştuğu Dünya Ambalaj Örgütü (WPO) tarafından rapor edilmektedir. Bunun beraber nihai tüketim içinde ambalajın en çok kullandığı alan ise yıllar itibariyle artan oranda gıda ambalajı olmaktadır. Dünya konjonktürü, artan ve yaşlanan nüfus, gelir düzeyinin yükselmesi, ailelerin giderek küçülmesi, yaşamın hızlanması gibi faktörler gıda ambalaj tüketimini arttırıcı unsurlar olarak rapor edilmektedir³⁷⁴.

Ambalaj sektörünün dünyadaki genel durumu hakkında bilgi verdikten sonra devam eden bölümde Türkiye'nin en önemli pazarı olması açısından önem arz eden Avrupa'daki durum incelenecektir.

3.2.3. Ambalaj Sektörünün Türkiye'deki Yeri

Ambalaj sektörü tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de hızlı büyüyen bir sektördür. Kentleşmenin hızla artması, nüfus artışı, kadınların iş hayatına giderek artan oranda dahil olması, tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişiklikler gibi perakende tüketimin artmasının yanı sıra ticaretin globalleşmesi, sınırların giderek ortadan kalkması paralelinde Türkiye'de ihracatın artması, üretim sektörlerinde uzmanlaşmaya gidilmesi nedeni ile taşıma gereğinin artması gibi sebepler bu artışın belirleyici özet faktörleridir.

³⁷⁴ World Packaging Organization (WPO), Market Statistics and Future Trends in Global Packaging, s. 37.

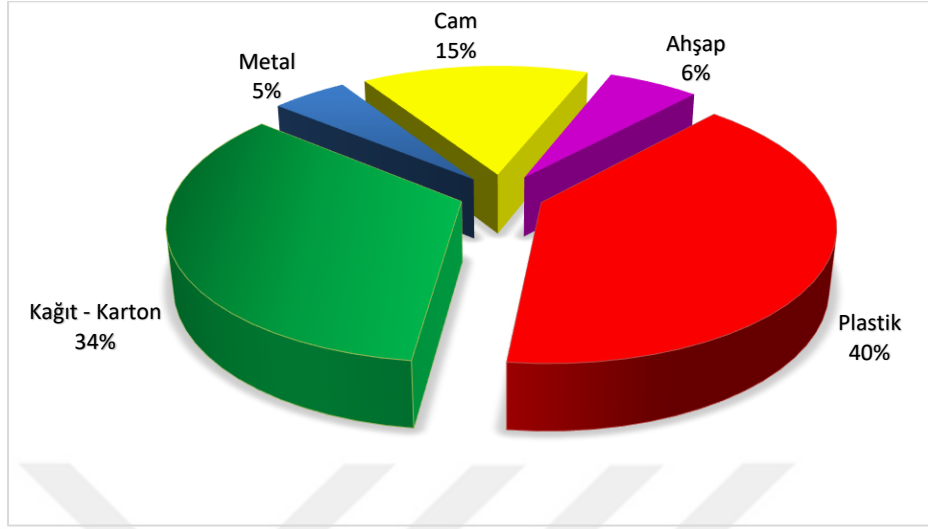
Ambalaj sektörünün Türkiye’deki kısa tarihi değerlendirildiğinde; 1960’lı yıllarda ambalaj malzemeleri; kağıt, karton, selofan, cam ve ahşaptan oluşmakta, ihracatta tahta kutu ve sandıklar ile jüt çuvallar kullanılmakta idi. Bunların dışındaki perakendeye hitap eden ambalajlar ise maliyeti artıran lüks malzemeler olarak kabul edilmekte idi. 1970li yıllara gelindiğinde özellikle ihracatta ambalajın önemi ortaya çıkmaya başladı ve bu aşamada Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede ambalaj enstitüleri bulunmaktaydı. Bu aşamada 1977 yılında Ambalaj Araştırma Merkezi’nin kurulması çalışmaları başlamıştır. 1980li yıllarda ilk pet şişe üretimi ile ambalajın günlük yaşamdaki yerinde hızlı bir artış olmuş, bu plastik ambalajların kullanımı hızla artmıştır. Bu durum ülkemizde çok daha köklü bir geçmişe sahip cam ambalaj sektörünün kendisini geliştirme ihtiyacını ortaya çıkarmış ve cam üreticileri teknoloji yatırımlarına başlamıştır. Hali hazırda 1954 yılında Seka fabrikası ile üretilmeye başlanan oluklu mukavvanın yükselişi de yine 1980li yıllarda Türkiye’de liberalleşme ekonomileri paralelinde gerçekleşmiştir³⁷⁵.

Türkiye’de 2005 yılında 4,75 milyar dolar olarak ölçülen ambalaj sektörü ülke ekonomisinin üzerinde bir büyüme hızlı elde etmiş ve bunu yıllarca devam ettirmiştir. 2011 yılında Ambalaj Sanayicileri Derneği (ASD)’nin açıkladığı rakamlara göre sektör büyüklüğü 14 milyar dolara ulaşmıştır. 2015 yılına gelindiğinde ambalaj sektörü ASD verilerine göre 16,1 milyar dolara ulaşmış ve 2017 yılında ise sektör büyüklüğü 20 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Halen 180’den fazla ülkeye 4 milyar düzeyinde ihracat yapılmakta, 1,7 milyon ton ambalaj ürünü ihraç edilmektedir. Sektör öncüleri ve dernekler ambalaj sektörü için 2023 yılı hedeflerini 30 milyar dolar olarak açıklamışlardır³⁷⁶. 2018 yılı sonu verileri ile Türkiye’de ambalaj malzemesi üretiminde yüzde 40 oranla en yüksek pay plastik ambalajın iken bunu yüzde 34’lük pay ile kağıt – karton ambalajlar takip etmektedir.

³⁷⁵ “Ambalaj Sektörüne Bakış”, Dünya Gazetesi, 29.09.2014, <http://www.istekobi.com.tr/sectorler/ambalaj-s19/sektore-bakis/ambalaj-b19.aspx>, (03.01.2016)

³⁷⁶ İshak Sevgin, “Ambalaj Sektörü Araştırması: Ambalaj Sektörü Verimliliğe Yönelidi”, TOBB Yayınları: Ekonomi Forum Dergisi, 2017, http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2016/267/056_063.pdf, (02.02.2018), s. 57.

Şekil 20: Türkiye’de Malzemeler Bazında Ambalaj Üretimi Dağılımı 2018

Kaynak: Türk Plastik Sanayicileri Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı (PAGEV), **Türkiye Plastik Ambalaj Malzemeleri Sektör İzleme Raporu 2018**, <https://www.pagev.org/upload/files/Hammadde%20Yeni%20Tebli%C4%9F%20Bilg.%203/Plastik%20Ambalaj%20Malzemeleri%20Sekt%C3%B6r%20Raporu%202018%20Ocak%20-%20Mart.pdf>, , (Sektör İzleme Raporu 2018), s. 11. (01.03.2019).

Ambalaj sektörünün gelişmişliği ve kişi başına ambalaj tüketimi genel olarak "yaşam standardı ve ekonomik faaliyetlerin göstergesi" olarak da değerlendirilmektedir. Ambalaj üretiminin yaklaşık %50'sinin günlük ihtiyaç maddeleri arasında büyük ağırlıkta da gıda ürünleri olduğu ve kalan %50'lik payın da diğer gıda dışı tüketim malları ve endüstriyel ambalajlar içinde yaklaşık eşit oranda dağıldığı WPO (Dünya Ambalaj Örgütü) tarafından ele alınmakta olan değerlerdir. Bu gösterge paralelinde gelişmiş ülkelerin kişi başı ambalaj tüketim değerleri diğer ülkelere nispeten yüksek olmakta; ülkeler geliştikçe de bu miktar artmaktadır. 2011 yılı verilerine göre dünya ortalaması 78 dolar kişi başı tüketim iken, en çok ambalaj kullanımının olduğu Japonya'da kişi başı tüketim 550 dolardır. Amerika ve Kanada'da bu rakam 350 dolar, AB ülkelerinde 250 dolar ve Türkiye'de ise 109 dolardır. 2016 yılına gelindiğinde yapılan araştırmalar Türkiye'de kişi başı ambalaj tüketiminin 220 dolar seviyesine çıktığını göstermektedir. Bu dönemde AB kişi başı tüketimi 350 dolar, Amerika ve Kanada kişi başı tüketimi ise 500 dolar seviyesine yükselmiştir. Türkiye'nin oransal olarak bu hızlı yükselişi ekonomik

büyümesi ve gelişmesi ile açıklanmaktadır³⁷⁷. Yine 2023 yılı için kişi başı tüketim 300 dolar olarak öngörülmektedir.

Bu tüketim ambalaj malzemeleri bazında miktar olarak yıllara göre gösterimi Tablo 25’de özetlenmektedir.

Tablo 25: Türkiye’de Ambalaj Tüketiminin Malzemeler Bazında Miktarsal Dağılımı

Yurtiçi Tüketim	2012	2013	2014	2015	2016	5 Yıl Toplam	Yıllık Ortalama	% Pay
Plastik	2.682	2.938	2.911	3.031	3.031	14.592	2.918	33
Mukavva	2.032	2.225	2.205	2.296	2.296	11.055	2.211	25
Cam	1.057	1.157	1.147	1.194	1.194	5.748	1.150	13
Karton	554	607	601	626	626	3.015	603	9
Ahşap	569	623	617	643	643	3.095	619	7
Metal	488	534	529	551	551	2.653	531	6
Kompozit	305	305	305	305	305	1.526	305	5
Kağıt	34	38	37	39	39	188	38	2
Toplam	7.720	8.427	8.353	8.685	8.685	41.871	8.374	100

Kaynak: Türk Plastik Sanayicileri Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı (PAGEV), Türkiye Plastik Ambalaj Sektörü Raporu 2016, s. 9.

Ambalaj sanayinin yaklaşık 3.000 işyerinde 100.000 kişiye istihdam sağlamaktadır. Bu firmaların büyük çoğunluğu orta ve küçük ölçekli firmalardır. Ambalaj sektöründeki firmalar yoğun olarak İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara, Konya, Kocaeli, Gaziantep, Adana, Kayseri ve Manisa’da faaliyet göstermektedir³⁷⁸. Türkiye’de; İstanbul Sanayi Odası (İSO) en büyük 1000 şirket araştırmasında 2009 yılında 50 ambalaj sanayi şirketi yer almıştır. 2010 yılında bu rakam 53’e çıkmıştır. Türkiye’nin en büyük 1.000 firmasının %5,3’ü ambalaj sektöründe faaliyet göstermektedir³⁷⁹. 2017 yılında en büyük bin sanayi firmasının 53 tanesi ambalaj sektöründe faaliyet gösteren firmalardır. Ambalaj sektörünün yıllık değişimine bakıldığında bu şirketlerin gerçekleştirdiği üretimden satışların yaklaşık yüzde 9,84; dönem kârlarının yüzde 54,22; ihracatlarının yüzde 3,01 ve çalışan sayılarının yaklaşık yüzde 13,65 oranda arttığı gözlemlenmektedir³⁸⁰. İSO 1000 2017 verilerine

³⁷⁷ Ambalaj Sanayicileri Derneği (ASD), **Ambalaj Sektörü**, s.2., Eray Utku Özek, Ambalaj Sektörü & TRB1, 2016, http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FKA_ARASTIRMA_RAPORLARI/AMBALAJ%20SEKT%C3%96R%C3%9C%20VE%20TRB1.pdf, (02.01.2018), Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, Ambalaj Sektörü, s. 2-8 kaynaklarından yazar tarafından derlenmiştir.

³⁷⁸ Ambalaj Sektörü 2015, s. 2.

³⁷⁹ Ambalaj Sanayicileri Derneği (ASD), **Ambalaj Sektörü**, s. 2.

³⁸⁰ Republic of Turkey Ministry of Economy, **Packaging Industry**, 2018, s. 1.

göre 34 şirket, bir önceki yıla göre listede üst sıralara çıkmayı başarmış ve 11 şirket ise listede ilk kez yer almıştır³⁸¹.

Türkiye’de ambalaj sanayi yüzünü ihracat çevirmiş, teknoloji yatırımları yapan ve hızla büyüyen bir sektör konumundadır. Sektör odağını inovasyon ve endüstri 4.0 olarak belirlemiş ve her geçen gün katma değerli mamul üretimini arttırmaktadır. Mevzuat değişiklikleri de firmalarımızı dünyaya entegre olma yönünde kanalize etmekte ve yenilikler ihracat olumlu yansıtmaktadır.

Türk ambalaj sektöründe, yeni teknoloji ile geliştirilmiş modern tesisler, kalite konusunda ulaşılan nokta ve esnek çalışma yapısı, AB gibi daha rekabetçi tedarikçi arayışı içinde olan coğrafyalarda Avrasya'nın Ambalaj Merkezi olma hedefine ulaşma şansını arttırmakta ve sektör liderleri hem pazar hem de firmaları için bu yönde hedef belirtmektedirler³⁸².

Ambalaj sektörü ve özellikle plastik ambalajlar üzerine 2013 yılında Ekonomi Bakanlığı koordinatörlüğünde, İstanbul Kimyevi Maddeler ve Mamulleri İhracatçıları Birliği (İKMİB) tarafından organize edilen ve sektör temsilcileri ile yapılan çalıştayda sektörün swot analizi yapılmış ve bu doğrultuda güçlü ve zayıf yönler sıralanmış bununla beraber sektör fırsat ve tehditleri değerlendirilmiştir³⁸³.

Sektörün güçlü tarafları;

- Teknolojik gelişmelere uyum sağlama ve hızlı üretim kabiliyeti
- Sektörel örgütlenmenin güçlü bir yapı sergilemesi
- Geniş üretim kapasitesi
- Kurumsallaşan şirketlerin giderek artması
- Devlet-Sanayi iş birliği
- Gelişmiş devletlerin normlarına uyum gösteren yasal düzenlemeler
- Teknolojik gelişmelerin uygulanabiliyor olması
- KOBİ olma nedeni ile esneklik göstere üretim yapısı ve karar mekanizmasında gözlenen yüksek hız

³⁸¹ Turan Türkmen, “Ambalaj Sektörü Yeni Pazarlar Kazanmaya Devam Ediyor”, **Endüstri Otomasyon Dergisi**, Ocak 2018, <http://www.endustriotomasyon.com/tr/icerik/sayfa/ambalaj-sektoru-yeni-pazarlar-kazanmaya-devam-ediyor>, (02.01.2018).

³⁸² Ambalaj Sanayicileri Derneği (ASD), Ambalaj Sektörü, s. 2.

³⁸³ İstanbul Kimyevi Maddeler ve Mamulleri İhracatçıları Birliği (İKMİB), **Plastik Ambalaj Sektörü Gelecek Araştırması 2015 – 2023 Hedefler – Stratejiler Sonuç Raporu**, Antalya: 2013, http://www.ikmib.org.tr/files/downloads/bilgi_bankasi/raporlar/plastik_hammadde_sektoru_gelecek_a_rastirmasi_sonuc_raporu.pdf, s. 10 – 12. (01.05.2017).

- İnovasyona ve ürün çeşitliliğine uygun sektör yapısı
- Girişimcilik gücü
- Üretimde sağlanan yüksek kalite

Sektörün zayıf yanları;

- Ölçek ekonomilerinden faydalanma yetisine sahip firma sayısının azlığı
- Sektörün ortak kararlar alma ve yeknesak hareket etme yetersizliği
- Ar-Ge çalışmalarının yetersizliği sebebiyle katma değer yaratan yenilikçi ürünlerin üretilmesinde görülen zafiyet
- Standartlaşmada zafiyet
- Tasarım, inovasyon ve patent konularında görülen eksiklik
- Markalaşmanın gerektiği kadar olmaması
- Kurumsallaşmanın gerektiği kadar olmaması
- Eksik kapasite kullanımı ve yetersiz kar marjları sebebi ile şirketlerin güçlü yapıya sahip olamaması

Fırsatlar;

- İhracat pazarları için kuvvetli konum
- Değişime ve gelişime açık yurtiçi piyasa
- AB üretiminin Türkiye'ye yönelmesi
- Raf ömrünün uzatılması gerekliliğine yönelik olarak plastikten mamul ambalajların önemi
- Toplumda girişimci yapı
- Plastikten mamul ambalajlara artan talep
- Genç nüfusun tüketim üzerinde artırıcı etkisi
- Gümrük Birliği ve serbest ticareti düzenleyen anlaşmalar (vergisiz dış ticaret)
- Kişi başına ambalaj tüketiminin doygunluk seviyesinden uzak olması ve böylece pazarın ciddi bir büyüme potansiyeline sahip olması
- Ekonomik anlamda güçlü ülke imajı
- **Devlet destekleri**

- Bölgesel kümelenme
- Nispeten ucuz iş gücünün kolayca temin edilmesi
- Hammadde kaynaklarının yakınlığı (Ortadoğu gibi)
- Yurtdışında satın alma ve yeni yatırımlar yapma girişimlerin artıyor olması

Tehditler;

- Hammadde yetersizliğiyle birlikte hem girdi hem de enerji maliyetlerinin yüksekliği
- Hammadde ve yarı mamul açısından dış piyasalara bağımlılığın yüksek olması
- Teknoloji açısından ithalata bağımlılığın yüksek olması
- İthalat ve ihracat işlemlerinde çeşitli ülkelerle olan vergi dengesizlikleri
- Uzakdoğu ve Ortadoğu ülkelerinde üretim maliyetlerinde sağlanan avantajlar nedeni ile bu ülke üreticileri karşısında rekabet avantajı sağlanamaması
- Petrol üretici devletlerin ambalaj sektörüne girmeye başlamaları
- Kayıt dışı ekonomi
- Uluslararası pazarlarda pay sahibi olan bazı ülkelerde yaşanan siyasi istikrarsızlık
- Ambalaj malzemelerinin temel ihtiyaçlar içinde bulunmasına rağmen uygulanan yüksek KDV oranları
- Pazar ülkelerinin uyguladıkları ticaret politikaları, korumacı teknik düzenlemeleri gibi mevzuatsal engellemeler
- Plansız yatırımlar
- Uluslararası doğrudan yatırımların giderek daha yüksek oranda Asya'ya yönelmesi
- AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları
- Yasal düzenlemeler konusunda “kraldan çok kralcılık”
- Kalifiye çalışan bulmada yaşanan zorluklar

Stratejik öneme sahip mevcut güçlü yönlerin geliştirilmesi ve zayıf yönlerin bertaraf edilmesi ile Türkiye’de ambalaj sektörünün çok gelişeceği ve sektör temsilcilerinin hedeflerinde her zaman belirttiği gibi önce Avrupa’da sonra da dünyada lider ülkelerden biri konumuna geleceği öngörülmektedir.

Bu doğrultuda Türkiye’nin ihracat ve ithalat değerlendirmelerine takip eden bölümlerde değinilecektir.

3.2.3.1. Türkiye’de Ambalaj Sanayi İhracatı

Türkiye ambalaj sanayi hızlı gelişen bir sektördür. 2010 yılında 2,47 milyar dolar ifade edilen ambalaj ürünleri, 2009 küresel krizi nedeni ile gerileme yaşamakla birlikte 2010 yılında itibaren artış trendine geri dönmüş, 2015 yılında 3,7 milyar dolar olarak rapor edilmiştir. 2017 ihracatı 2015 yılına göre yüzde 10 artarak 4,1 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 26’da 2013 yılından itibaren Türkiye ambalaj ürünleri ihracat verileri derlenmiştir.

Tablo 26: Türkiye Ambalaj Sanayi İhracatı 2013 – 2018

	1000 usd					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Plastik	2.139.062	2.351.571	2.224.079	2.246.756	2.380.896	2.642.422
Ahşap	36.902	38.039	31.333	29.856	28.674	30.940
Kağıt	1.085.079	1.170.342	1.120.473	1.204.551	1.334.488	1.465.911
Cam	29.846	30.700	32.162	58.131	61.681	84.068
Metal	338.967	356.028	331.071	306.425	339.618	380.477
Toplam	3.629.856	3.946.680	3.739.118	3.845.719	4.145.357	4.603.818

Kaynak: International Trade Centre verilerinden derlenmiştir.

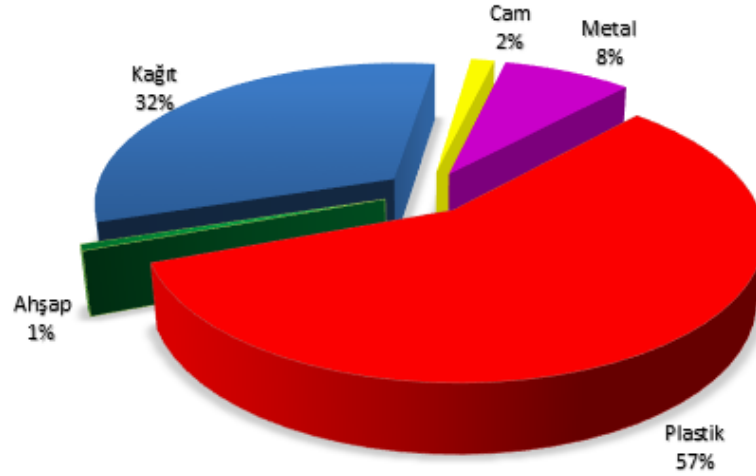
2018 yılında ambalaj sanayi ihracatında %57,40’lık pay ile plastik ambalaj ürünleri ilk sırayı almaktadır. Plastik ambalaj ihracatı bir önceki yıla göre yaklaşık %10 artarak 2,64 milyar dolar olmuştur. İhraç edilen diğer önemli ambalaj grubu ise %31,84’lük ihracat payı ile kağıt ve karton ambalaj ürünleridir. Kağıt karton ihracatı 2018 yılında bir önceki yıla göre %9,8’lik büyüme kaydederek 1,46 milyar dolar seviyesine gerçekleşmiştir. İhraç edilen başlıca ürünler, kağıt ve kartonlar, oluklu mukavva, kutular, sandıklar ve diğer ambalajlama kaplarıdır.

Görüldüğü üzere, plastik ve kağıt – karton ambalaj malzemeleri Türkiye ambalaj ihracatının yüzde 90’nına yakınına tekabül etmektedir ve ihracat değeri 4,11 milyar doları bulmaktadır. Geri kalan yüzde 10’luk kısım ise sırasıyla metal ambalaj, cam ambalaj ve ahşap ambalaj ürünlerinden oluşmaktadır.

Ambalaj malzemeleri ihracatı toplamda %11 oranında artmıştır. 2018 yılında ambalaj malzemeleri ihracatının toplamı 4,60 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir ve genel ihracat içindeki payı %2,74 olarak gerçekleşerek, 2017 yılında %2,64 payını 0,10 puan arttırmıştır.

Ambalaj sektörü ihracatının alt sektörler itibari ile yüzdelerle dağılımları aşağıda Şekil 21 ile şematize edilmiştir.

Şekil 21: Malzeme Grupları Bazında Ambalaj Sanayi İhracat 2018

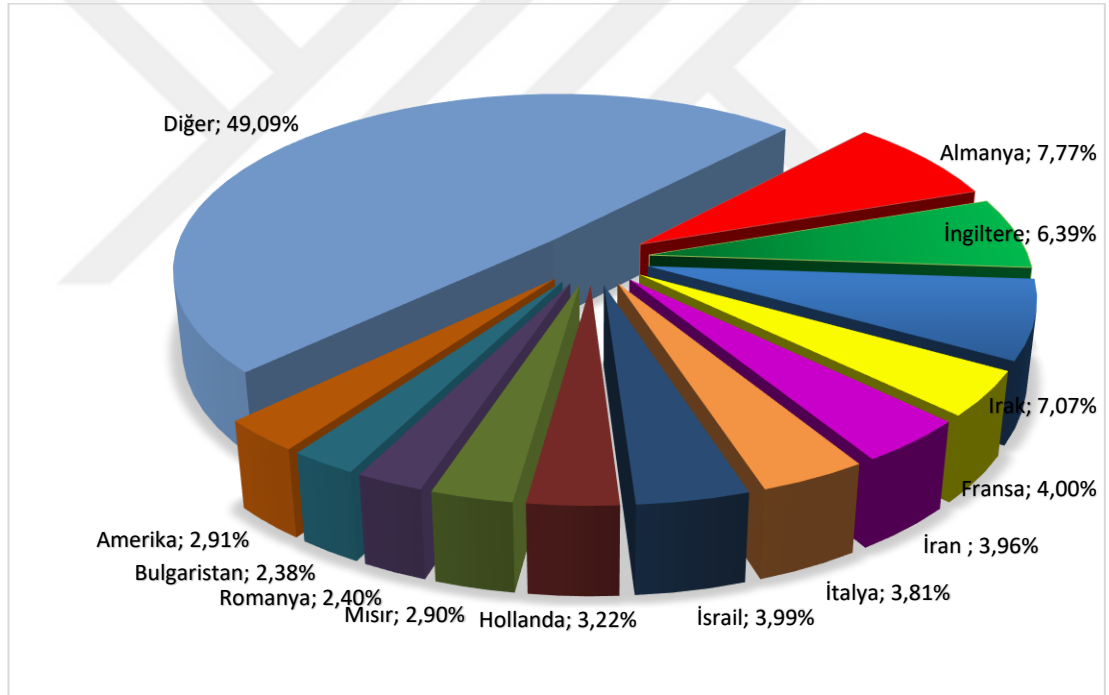
Kaynak: International Trade Centre verilerinden derlenmiştir.

Ambalaj sanayii ihracatında ilk üç sırada plastik (%57), kağıt-karton (%32) ve metal ambalaj (%8) ürünleri yer almaktadır. Bu oranlar dünya ticaretinde oranlar ile paralellik göstermekte bu da Türkiye ambalaj sektörünün dünya konjonktüründe doğru adımlar attığını; sektör dalgalanma ve gelişmelerinin gerisinde kalmadığını göstermektedir. Malzemeler bazında ambalaj sanayi ihracatı aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

Türkiye ambalaj malzemeleri ihracatı, global ambalaj malzemeleri ihracatı içinde 2017 yılı itibari ile %1,49 oranında pay almaktadır.

Türk ambalaj sanayi ürünleri 200 üzerinde ülkeye, AB ülkeleri başta olmak üzere Doğu Avrupa ve Orta Doğu ülkelerine ihraç edilmektedir. Ülkeler bazında baktığımızda ise o zamanki adı ile Ekonomi Bakanlığı tarafından yayınlanan Ambalaj Sektör Raporu'nda 2015 yılında Almanya, İngiltere, Irak, Fransa, İran, İtalya, İsrail, Hollanda, Mısır, Azerbaycan, Romanya ve Bulgaristan başlıca ihracat yaptığımız ülkelerdir ve ambalaj malzemeleri ihracatımızın yüzde 50'sinden fazlası bu ülkelere yapılmaktadır. Aşağıda Şekil 22, ambalaj malzemelerinin ülkeler bazında dağılımını özetlemektedir.

Şekil 22: Ülkelere Göre Ambalaj Sanayi İhracatı 2017

Kaynak: Ministry of Economy, **Packaging Industry Report 2018**, ss. 4 – 6. verilerinden derlenmiştir.

Başlıca ticaret ortağımı olan Almanya bu alanda da en güçlü ithalatçımız konumundadır. Almanya ambalaj ürünleri sanayinde makine üreticisi olarak ayrı bir yeri bulunmakla birlikte teknoloji üreten ülke konumunda olması sebebi ile kritik bir önemi bulunmaktadır. Hali hazırda dünya ticaret hacminden yüzde 14'ler seviyesinde pay almaktadır. Takip eden dış ticaret partnerlerimiz de yine AB üyeleri

ağırlıklıdır. Lojistik etkenler ve gümrük birliği diğer tüm sektörlerde olduğu gibi ambalaj malzemeleri ihracatında da AB ülkelerini en önemli partnerimiz haline getirmektedir. 2015 yılı verileri ile yapılan toplam ambalaj malzemeleri ihracatının %41,42 oranı AB ülkelerine yapılmıştır. Bu ihracatın değeri olarak karşılığı 1,53 milyar doların üzerindedir. Takip eden en önemli iki ithalatçımız ise %6,60 oran ile Irak ve %3,72 oran ile İran'dır. Bu ülkelere 2015 yılında yaptığımız ihracat 382 milyon dolara yakındır.

Alt malzeme gruplarını da içeren detaylı ihracat verileri takip eden Tablo 27'den izlenebilmektedir.

Tablo 27: Seçilmiş Fasıllar Bazında Türkiye Ambalaj Sanayi İhracatı 2013 – 2018

		1000 usd					
GTİP NO	AMBALAJ ÜRÜNLERİ	2013	2014	2015	2016	2017	2018
3919	Plastikten yapışkan levha, yaprak, şerit, lam vb-düz şekilde	138.396	148.275	115.259	113.247	99.122	97.425
3920	Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamlar	887.988	967.339	914.227	922.933	976.154	1.096.943
3921	Plastikten diğer levhalar, yaprak, pelikül, varak ve lamlar	349.649	419.834	385.556	401.628	415.857	438.676
3923	Eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kapsül	763.029	816.123	809.037	808.948	889.763	1.009.378
	Plastik Ambalaj Toplamı	2.139.062	2.351.571	2.224.079	2.246.756	2.380.896	2.642.422
4415	Ağaçtan kutu, kafes, sandık vb ambalajlar, kablo makarası vb	36.641	37.783	31.182	29.739	28.574	30.819
4416	Ağaçtan vanil, fiç, kova, gerdel, diğer fiçli eşyası ve aksamı	261	256	151	117	100	121
	Ağaç Ambalaj Toplamı	36.902	38.039	31.333	29.856	28.674	30.940
4804	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	13.283	9.697	9.274	11.289	13.655	16.985
4805	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	42.830	53.663	97.859	112.611	164.947	204.035
4806	Bitkisel parşömen, yağ geçirmez kağıt, aydinger, kristal kağıt	3.415	4.004	4.676	3.453	4.332	4.252
4807	Sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	5.590	5.090	6.286	6.886	7.592	9.262
4808	Sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	4.285	5.895	4.796	6.333	7.283	5.187
4811	Kağıt, karton, selüloz vatka ve elyaftan tabakalar	149.506	212.986	218.823	239.135	208.013	203.467
4817	Kağıt ve kartondan zarflar, mektup kartları, kartpostallar vb	15.750	17.258	12.174	12.669	11.845	13.220
4819	Kağıt-karton vb esaslı kutu, kılıf, torba vb eşya	354.538	365.740	335.266	395.913	471.129	523.868
4821	Kağıt ve kartondan her cins etiketler	52.771	56.845	53.552	52.988	52.670	55.844
4823	Diğer ölçüsüne göre kesilmiş kağıt vb; kağıt esaslı eşyalar	52.455	58.535	47.465	47.142	54.808	71.944
6305	Eşya ambalajında kullanılan çuvallar ve torbalar	390.656	380.629	330.302	316.162	338.214	357.847
	Kağıt Ambalaj Toplamı	1.085.079	1.170.342	1.120.473	1.204.551	1.334.488	1.465.911
7010	Cam damacana, şişe, kavanoz, çanak, ilaç tüpleri, cam kaplar	29.846	30.700	32.162	58.131	61.681	84.068
	Cam Ambalaj Toplamı	29.846	30.700	32.162	58.131	61.681	84.068
7309	Demir-çelik depolar, sarnıçlar, küvler-hacmi 300lt den fazla	91.333	103.317	96.182	83.313	77.863	90.250
7310	Demir-çelik tanklar, vani, fiç, kutular-hacmi 300lt den az	126.734	128.878	122.306	112.064	123.742	126.704
7612	Alüminyum fiç, vani, bidon, kutu vb kaplar-hacmi<300lt	67.794	66.112	66.621	63.554	77.315	83.664
7613	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	13.118	16.432	9.981	9.455	13.198	17.908
8309	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	39.988	41.289	35.981	38.039	47.500	61.951
	Metal Ambalaj Toplamı	338.967	356.028	331.071	306.425	339.618	380.477
	GENEL TOPLAM	3.629.856	3.946.680	3.739.118	3.845.719	4.145.357	4.603.818

Kaynak: International Trade Centre verilerinden derlenmiştir.

Detaylı malzeme grupları bazında incelendiğinde ihracat hacmi içinde en büyük paya plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamların yüzde 23,83 payla sahip olduğu görülmektedir. Bunu yüzde 21,92'lik payla yine plastik ambalajların bir alt grubu olan eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kapsül ürünleri takip etmektedir. kağıt – karton ambalaj grubu içinde yer alan Kağıt-karton vb esaslı kutu, kılıf, torba vb. eşya yüzde 11,38'lik payıyla üçüncü sırada yer almaktadır. Plastik ve kağıt ambalaj ihracatları, toplam ambalaj mamulleri ihracatının yüzde 90'ına yakınına karşılıkamaktadır. Geri kalan yaklaşık yüzde 10'luk kısım ise ahşap, metal ve cam ambalaj ürünlerinin ihracatıdır.

Plastik ambalaj Türkiye'de dünya konjonktürüne paralel olarak hızla gelişen, yeni yatırımların yöneldiği gelişen bir sektör konumundadır. Plastik sektör üretimi günümüz itibari ile 9 milyon tonu aşmış durumdadır ve bu 35 milyar dolar civarında bir ciroyu temsil etmektedir³⁸⁴. Tablolardan takip edilebileceği üzere plastik ambalajların ihracatı 2,64 milyar dolardır.

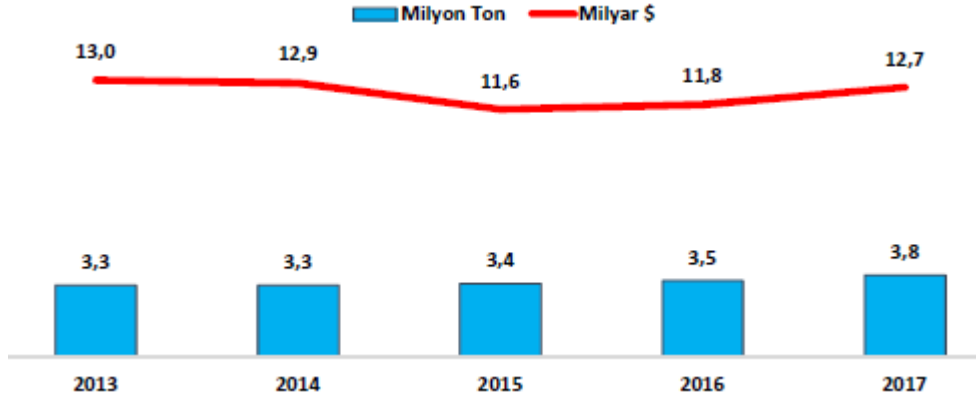
Plastik ambalaj, ambalaj sektörünün lider alt dalı konumundadır. İhraç edilen başlıca plastik ambalaj ürünleri; Polipropilen levhalar ve filmler; Polietilen filmler, torbalar, polietilen veya polipropilen şeritlerden örme torbalar ve çuvallardır. İhraç edilen diğer plastik ambalaj ürünleri; kapaklar, kaplar, damacanalara, şişeler ve benzeri eşyalardır. Plastik ambalaj malzemelerinde 2013 – 2018 yıllarını kapsayan son 6 yıl içinde ve miktar bazında yıllık ortalama artışlar; üretimde %3,4, ithalatta %5,1, ihracatta %9,1, yurt içi tüketimde %2,3 ve dış ticaret fazlasında %14,3 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında toplam üretimin %24'ü ihraç edilmiş, yurt içi tüketimin %14'ü ithalatla karşılanmış ve ihracatın ithalatı karşılama oranı da %126 olarak gerçekleşmiştir³⁸⁵.

Türkiye'de plastik ambalaj sektörü giderek yükselen bir ivme göstermekte ve üretim 2013 yılından itibaren yılda ortalama %3,4 büyüme göstermiştir. Değer artışı, üretim artışı paralelinde seyretmemekte ve değer bazında %0,7 oranında kayba uğramıştır. Üretim aşağıdaki grafikten de takip edilebileceği üzere 2017 yılında, 2016 yılına kıyasla miktar bazında %7,1, değer bazında da %6,9 artış göstermiştir.

³⁸⁴ Sektör İzleme Raporu 2017, s. 1.

³⁸⁵ Türk Plastik Sanayicileri Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı (PAGEV), Türkiye Plastik Ambalaj Malzemeleri Sektör İzleme Raporu 2017, s. 3.

Şekil 23: Plastik Ambalaj Malzemeleri Üretimi 2013 – 2017

Kaynak: Türk Plastik Sanayicileri Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı (PAGEV), Türkiye Plastik Ambalaj Sektörü Raporu 2017, s. 9.

2017 yılında plastik malzemeleri üretimi 3,8 milyon ton olarak gerçekleşmiş ve ekonomiye 12,7 milyar dolar seviyesinde katkı sağlamıştır.

Kağıt, karton ve oluklu mukavva ürünleri, ambalaj sanayinin önemli sektörlerden biri haline gelmiştir ve ambalaj sanayindeki üretimin büyük bölümü bu sektöre aittir. Kağıt karton ambalaj sanayi bu alandaki üretimin yüzde 52'sini oluşturmaktadır³⁸⁶. Toplam üretim içinde ambalaj kağıt karton üretiminin payı yüzde 50,1'dir³⁸⁷. 2013 – 2017 yılları arasında kağıt-karton ambalaj ihracatı toplam yüzde 22 oranında artmıştır. 2017 yılı verilerine göre kağıt karton ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 112 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye gelişmiş bir cam sanayine sahiptir. Cam sanayinde, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikası A.Ş. iç pazara hakim durumdadır. Şişecam 2015 yılı itibarı ile dünyanın ve Avrupa'nın 4. Büyük cam ambalaj üreticisidir. Anadolu Cam, cam ambalaj ihracı yanı sıra ambalaj üretim teknolojileri de ihraç etmektedir³⁸⁸. Cam ambalaj, geri dönüşümün büyük önem kazandığı günümüzde, özellikle gıda sektöründe önemli bir konumdadır. Ülkemizde cam üretiminin yüzde 32'lik kısmını cam ambalaj oluşturmaktadır³⁸⁹. 2013 – 2017 yılları arasında cam ambalaj ihracatı

³⁸⁶ İpek Demircioğlu, **Ambalaj Sektör Profili**, Şubat 2003, İstanbul Ticaret Odası, Etüt ve Araştırma Şubesi, <https://www.yumpu.com/tr/document/view/23585061/ambalaj-sektor-arastirma-raporu-2003-ito>, s.6, (10.04.2017).

³⁸⁷ Çevik, s. 31.

³⁸⁸ Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. (Şişecam), **Faaliyet Raporu 2015**, <http://www.sisecam.com.tr/sites/catalogs/tr/Investor%20Relations/Presentations%20and%20Bulletins/Annual%20Reports/1-2015-yillik-faaliyet-raporu.pdf>, ss. 38 – 45, (16.04.2017).

³⁸⁹ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Türkiye Cam ve Cam ürünleri Sanayi Meclisi Sektör Raporu 2012**, TOBB Yayın Sıra No: 2013/203, Ankara, 2013,

toplam %206 oranında artış göstermiştir. 2017 yılı gerçekleştirmelerine göre cam ambalaj sektöründe ihracatın ithalatı karşılama oranı %103'dür.

Ahşap ambalaj en çok tarımsal ürünlerin (yaş meyve, sebze vb.) ambalajlanmasında kullanılan ahşap kutu, kasa ve paletlerden oluşmaktadır. Uluslararası ticarete ambalaj malzemesi olarak ihraç edilmese de yapılan ihracatlarda ahşap paletler çok yüksek oranda kullanılmaktadır. Günümüzde Türkiye'de ahşap ambalaj üreticileri bu nedenle dünya standartta üretim yapmaktadırlar. Uluslararası kara, deniz ve havayolu taşımacılığında ise ISO ve EURO standartlarına uygun palet, sandık ve konteynerler kullanılması zorunlu hale gelmiştir Sektörde ISO ve yeni ISPM 15 standartlarında üretim yaygındır. 2017 gerçekleştirmelerine göre ahşap ambalaj sanayi 18 milyon dolar ihracat fazlası vermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 300lere ulaşmaktadır.

Metal ambalajlar, Gıda dışında boya, kimyevi maddeler gibi ürünlerin ambalajlanmasında da metal ambalajlar kullanılmaktadır. Metal ambalaj ıskık, hava ve suya karşı güçlü bir bariyer oluşturmakta, böceklerle ve kemirgenlerle karşı yeterli derecede sağlam ve dayanıklı ambalaj malzemesi olmaktadır. Sterilizasyon için ısıtılabilme ve hemen soğutma yapılabilmesi, uygun laklar kullanılarak gerekli şekilde işleme tabii tutulmuş ise içindeki ürün ile zararlı reaksiyona girmemesi, doğada en kolay yok olan malzeme olması bakımından kullanımı yaygındır. Özellikle gıda ve içecek pazarlarında metal ambalaj kullanımı son on yılda iki kat artmıştır. Metal ambalaj içecek ve gıda, evcil hayvan yemi ambalajı olarak kullanımı artmasıyla beraber, evsel ürünler ve otomotiv sanayinde metal yerini plastiğe bırakmaya başlamıştır. Türkiye ambalaj malzemeleri ihracatının %7'lik kısmı metal ambalajlardan oluşmaktadır ve ihracat hacmi 2017 yılında yaklaşık 29 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine 2017 gerçekleştirmelerine göre ahşap ambalaj sanayi 19 milyon dolar düzeyinde dış ticaret fazlası vermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı %293 gibi rekor bir düzeydedir.

Ambalaj malzemeleri ihracat yapısı Türkiye için değerlendirildiğinde; teknolojik gelişmelere uyum sağlama, profesyonel ve kurumsallaşan firmalar, nitelikli iş gücü sektörü güçlü kılan yönler olarak ortaya çıkmaktadır. Yine coğrafi konum, değişime ve gelişime açık iç pazar yapısı, Gümrük Birliği ve ikili anlaşmalar,

uygulanan devlet destekleri dünyada ambalaj malzemeleri tüketiminin giderek artmasının yanı sıra sektörün fırsatlarını ifade etmektedir.

Hammadde ve teknolojide dışa bağımlılık ise sektörün en ciddi tehdit unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber, ağır mevzuat ve mevzuata uyum da yaşanan zorluklar da yine sektörün tehditlerini ifade etmektedir.

Takip eden bölümde ambalaj sanayinin ithalat durumu incelenecektir.

3.2.3.2. Türkiye’de Ambalaj Sanayi İthalatı

Türkiye’nin ambalaj sektöründeki ithalatına bakacak olursak; Türkiye’nin ambalaj malzemeleri ithalatı sektörün başarısını destekler biçimde ihracatın altında seyretmekte ve yükseliş oranı ihracat hızının altında kalmaktadır. 2018 yılı rakamları ile Türkiye ambalaj malzemeleri ithalatı 3,28 milyar dolar düzeyindedir. İthal ambalajlarda 1,68 milyar dolar ithalat ile en büyük alt sektör yine plastik sektörüdür. Bunu 1,29 milyar dolarlık ithalat ile Kağıt – karton ithalatı takip etmektedir. 2018 yılı gerçekleştirmeleri, 2018 yılı ortalarında yaşanan olağanüstü kur artışı nedeni ile 2017 gerçekleştirmelerinin altında seyretmiştir. Tablo 28’de 2013 – 2018 yılları arasında temel alt segmentler bazında Türkiye ambalaj ürünleri ithalatı özetlenmektedir.

Tablo 28: Türkiye Ambalaj Sanayi İthalatı 2013 – 2017

1000 usd

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Plastik	1.721.145	1.865.621	1.719.716	1.756.610	1.893.591	1.677.944
Ahşap	10.682	11.850	9.017	8.473	9.783	9.897
Kağıt	1.304.963	1.347.854	1.122.670	1.079.376	1.181.847	1.294.087
Cam	126.320	132.596	76.464	61.358	59.701	58.481
Metal	214.838	225.990	218.021	294.728	213.294	242.315
Toplam	3.377.948	3.583.911	3.145.888	3.200.545	3.358.216	3.282.724

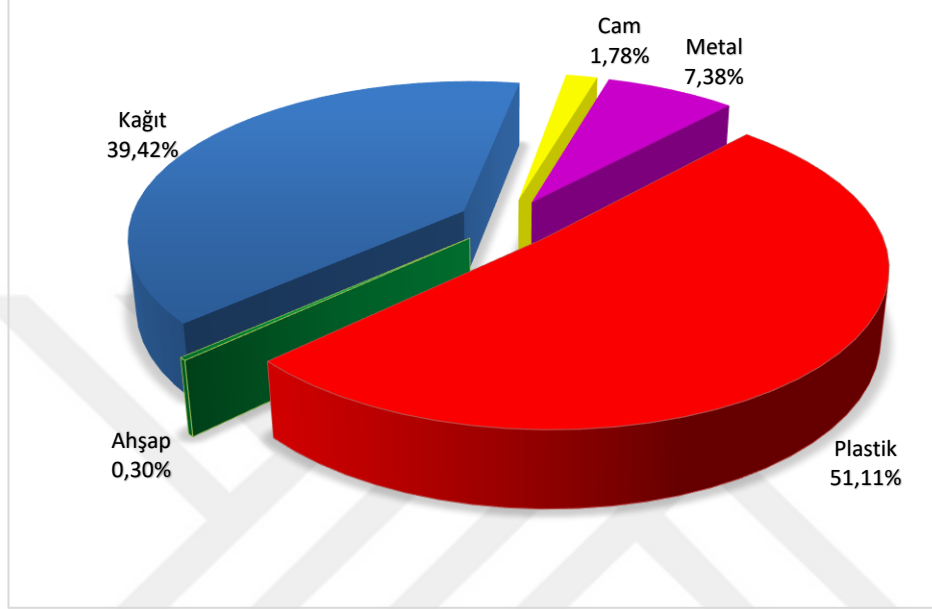
Kaynak: International Trade Centre verilerinden çalışmanın yazarı tarafından derlenmiştir.

Tablodan takip edilebileceği üzere ambalaj malzemeleri ithalatı 2015 yılında yaşanan ekonomik durgunluk nedeni ile her sektörde olduğu gibi gerilemiş ve 2016 yılından itibaren artmaya devam etmiştir. 2016 yılında bir önceki yıla göre artış

%1,73, 2017 yılında bir önceki yıla göre artış %4,90 olmuştur. Yine 2018 yılı gerçekleştirmeleri her sektörde olduğu gibi bir önceki yıla göre gerilemiştir. 2018 yılı ithalat hacminde bir önceki yıla göre %2,25 düşüş gerçekleşmiştir.

Ambalaj malzemeleri bazında ithalat dağılımı Şekil 24’te gösterilmektedir.

Şekil 24: Malzeme Grupları Bazında Ambalaj Sanayi İthalatı 2018

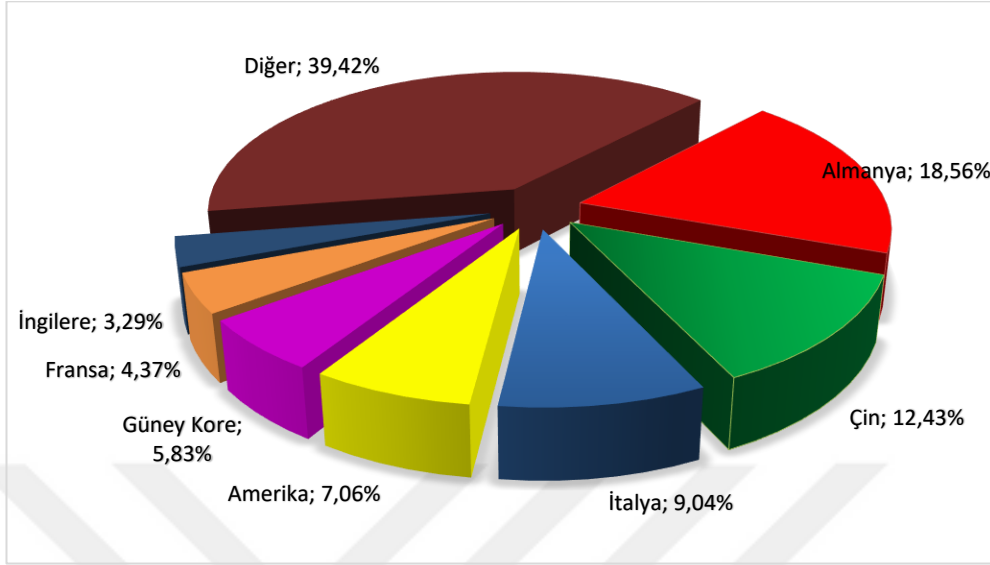

Kaynak: International Trade Centre verilerinden derlenmiştir.

Plastik ambalaj ve kağıt – karton ambalaj ithalatı toplam ambalaj malzemeleri ithalatının %90,54’ünü oluşturmaktadır. Cam ambalaj ve ahşap ambalaj malzemelerinin ithalatı ise arızı sayılabilecek düzeydedir.

Ambalaj malzemeleri ithalatımızda başlıca beş ülke Almanya, Çin, İtalya, ABD, Güney Kore’dir. Ambalaj malzemeleri ithalatımızda 2015 yılı verilerine göre Almanya’nın payı %19, Çin %13, İtalya ve ABD yaklaşık %9, ve Güney Kore’nin payı ise yaklaşık olarak %5 olmuştur. Hem ambalaj malzemeleri güçlü hem de ambalaj malzemeleri makinalarında dünya lideri olan Almanya, Türkiye ile ticaretinde hemen hemen tüm sektörlerde olduğu gibi ambalaj ürünlerinde de Türkiye’nin bir numaralı tedarikçisi konumundadır. Şekil 25’de ambalaj malzemesi ithalatının ülkeler bazında dağılımı gösterilmektedir.

Şekil 25: Ülkelere Göre Ambalaj Sanayi İthalatı 2017

Kaynak: International Trade Centre verilerinden derlenmiştir.

Ambalaj malzemeleri ithalatında coğrafi bölgeler bazında en büyük pay yine AB'nin olmaktadır. 2015 verileri itibari ile AB'nden yaptığımız ambalaj malzemeleri ithalatının toplam ambalaj malzemeleri ithalatı içinde payı %54,46 olarak gerçekleşmiştir. Bunu yaklaşık %20 oranı ile uzak doğru ülkeleri takip etmektedir.

Alt malzeme gruplarını da içeren detaylı ithalat verileri takip eden tablodan izlenebilmektedir.

Alt sektörler bazında incelendiğinde ilk sırayı ihracatta olduğu gibi ithalatta da plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamlar almaktadır. Bu segmentin toplam ithalat içindeki payı 2018 gerçekleştirmeleri ile %24,99 olmuştur. Takip eden alt segment %12,89 pay ile kağıt – karton ambalaj grubu içinde değerlendirilen Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde olanlardır. Plastik ve kağıt karton ambalaj malzemeleri ithalatı 2018 verileri ile toplam ithalatın %90,54'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 29. Seçilmiş Fasıllar Bazında Türkiye Ambalaj Sanayi İthalatı 2013 – 2018

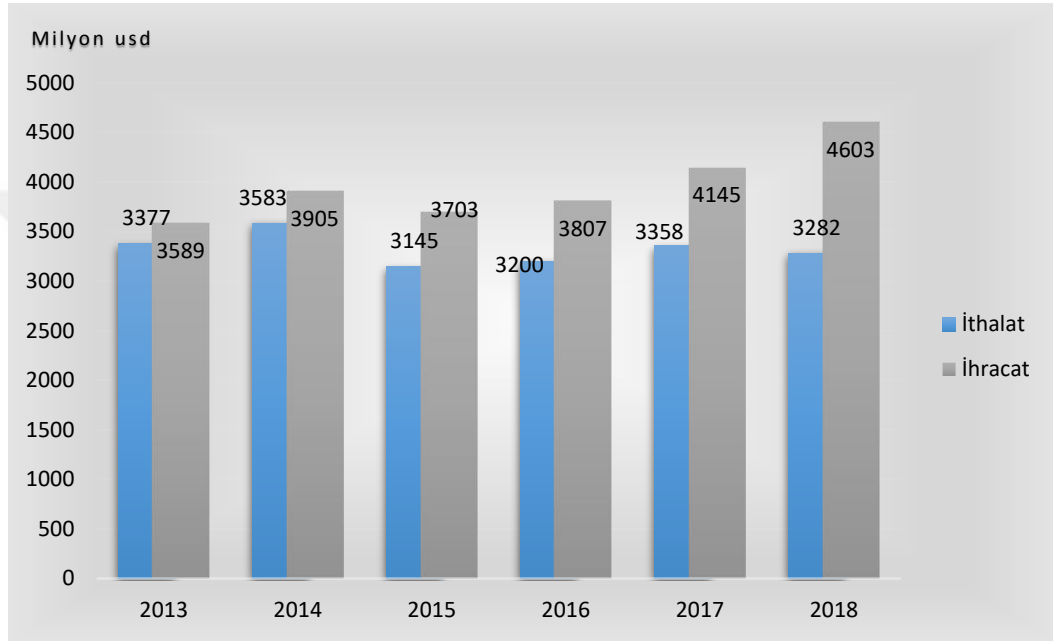
1000 usd

GTİP NO	AMBALAJ ÜRÜNLERİ	2013	2014	2015	2016	2017	2018
3919	Plastikten yapışkan levha, yaprak, şerit, lam vb-düz şekilde	322.522	338.848	322.622	331.047	340.945	303.559
3920	Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamlar	936.861	1.003.972	922.097	907.137	998.858	820.264
3921	Plastikten diğer levhalar, yaprak, pelikül, varak ve lamlar	236.538	276.879	253.818	249.631	269.583	266.603
3923	Eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kapsül	225.224	245.922	221.179	268.795	284.205	287.518
	Plastik Ambalaj Toplamı	1.721.145	1.865.621	1.719.716	1.756.610	1.893.591	1.677.944
4415	Ağaçtan kutu, kafes, sandık vb ambalajlar, kablo makarası vb	9.322	9.424	8.305	6.930	8.206	8.730
4416	Ağaçtan vanil, fiç, kova, gerdel, diğer fiçici eşyası ve aksamı	1.360	2.426	712	1.543	1.577	1.167
	Ağaç Ambalaj Toplamı	10.682	11.850	9.017	8.473	9.783	9.897
4804	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	409.637	420.801	344.183	321.218	356.249	423.084
4805	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	284.332	279.278	209.026	204.214	236.116	272.121
4806	Bitkisel parşömen, yağ geçirmez kağıt, aydinger, kristal kağıt	29.991	31.994	30.905	29.356	33.438	36.674
4807	Sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	13.750	13.358	12.124	10.179	13.850	12.092
4808	Sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	9.093	8.792	5.665	5.315	7.288	8.159
4811	Kağıt, karton, selüloz vatka ve elyaf tabakalar	364.944	384.448	342.314	332.813	382.856	390.763
4817	Kağıt ve kartondan zarflar, mektup kartları, kartpostallar vb	1.244	1.136	991	679	682	805
4819	Kağıt-karton vb esaslı kutu, kılıf, torba vb eşya	68.148	65.923	58.327	59.796	50.818	49.602
4821	Kağıt ve kartondan her cins etiketler	42.673	48.910	41.765	45.125	41.850	45.090
4823	Diğer ölçüsüne göre kesilmiş kağıt vb; kağıt esaslı eşyalar	69.419	82.773	67.386	59.964	52.161	51.296
6305	Eşya ambalajında kullanılan çuvalar ve torbalar	11.732	10.441	9.984	10.717	6.539	4.401
	Kağıt Ambalaj Toplamı	1.304.963	1.347.854	1.122.670	1.079.376	1.181.847	1.294.087
7010	Cam damacana, şişe, kavanoz, çanak, ilaç tüpleri, cam kaplar	126.320	132.596	76.464	61.358	59.701	58.481
	Cam Ambalaj Toplamı	126.320	132.596	76.464	61.358	59.701	58.481
7309	Demir-çelik depolar, sarnıçlar, küvler-hacmi 300lt den fazla	30.384	30.660	28.840	115.056	45.816	30.065
7310	Demir-çelik tanklar, vanil, fiç, kutular-hacmi 300lt den az	30.536	32.347	27.201	24.109	21.955	26.004
7612	Alüminyum fiç, vanil, bidon, kutu vb kaplar-hacmi<300lt	53.937	54.713	51.604	45.347	33.526	52.132
7613	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	2.289	3.042	8.055	4.943	7.534	11.402
8309	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	97.692	105.228	102.321	105.273	104.463	122.712
	Metal Ambalaj Toplamı	214.838	225.990	218.021	294.728	213.294	242.315
	GENEL TOPLAM	3.377.948	3.583.911	3.145.888	3.200.545	3.358.216	3.282.724

Kaynak: International Trade Centre verilerinden derlenmiştir

Bu veriler ışığında ambalaj malzemeleri dış ticaretinin Türkiye’ye kazandırıcı etkisi olduğu, sektörün ihracat alanında ilerlemekte olduğu belirtilebilir. Değerlendirilen 2013 – 2018 yılları içinde ambalaj sanayi sürekli olarak ihracat fazlası vermeye devam etmiştir. Şekil 26 yıllar itibari ile ambalaj sektörü ithalat ve ihracat gerçekleştirmelerini şematize etmektedir.

Şekil 26: Ambalaj Sanayi İthalat ve İhracatı 2013 - 2018

Kaynak: International Trade Centre verilerinden derlenmiştir.

TÜİK tarafından açıklanan 2018 yılı geçici dış ticaret istatistiklerine göre Türkiye’de ihracat 168 milyar dolar, ithalat ise 223 milyar dolar seviyesindedir. Ambalaj sektörü, dış ticaret fazlası veren başarılı bir sektör olmasının yanı sıra Türkiye ihracatı içinde payı %2,74 seviyelerinde; ihracat içindeki payı ise %1,47 seviyelerindedir.

Takip eden Tablo 34’te ambalaj sektörü 2013 – 2018 yılları arasında ithalat ve ihracat bir arada verilmektedir. Tablodan takip edilebileceği üzere ambalaj sektörü ihracatını miktarsal olarak arttırmakla birlikte ithalatı karşında oransal olarak çok hızlı şekilde arttırmaktadır. Alt segmentler de dikkate alındığında ambalaj sektörü içinde dış ticaret açığı veren bir alt sektör bulunmamaktadır.

Tablo 30: Ambalaj Sektörü İthalat – İhracat Gerçekleşmeleri ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı 2013 – 2018

1000 usd

	2013			2014			2015			2016			2017			2018		
	İthalat (1000 usd)	İhracat (1000 usd)	İhracat / İthalat	İthalat (1000 usd)	İhracat (1000 usd)	İhracat / İthalat	İthalat (1000 usd)	İhracat (1000 usd)	İhracat / İthalat	İthalat (1000 usd)	İhracat (1000 usd)	İhracat / İthalat	İthalat (1000 usd)	İhracat (1000 usd)	İhracat / İthalat	İthalat (1000 usd)	İhracat (1000 usd)	İhracat / İthalat
Plastik	1.721.145	2.139.062	124,28%	1.865.621	2.351.571	126,05%	1.719.716	2.224.079	129,33%	1.756.610	2.246.756	127,90%	1.893.591	2.380.896	125,73%	1.677.944	2.642.422	157,48%
Ahşap	10.682	36.902	345,46%	11.850	38.039	321,00%	9.017	31.333	347,49%	8.473	29.856	352,37%	9.783	28.674	293,10%	9.897	30.940	312,62%
Kağıt	1.304.963	1.085.079	83,15%	1.347.854	1.170.342	86,83%	1.122.670	1.120.473	99,80%	1.079.376	1.204.551	111,60%	1.181.847	1.334.488	112,92%	1.294.087	1.465.911	113,28%
Cam	126.320	29.846	23,63%	132.596	30.700	23,15%	76.464	32.162	42,06%	61.358	58.131	94,74%	59.701	61.681	103,32%	58.481	84.068	143,75%
Metal	214.838	338.967	157,78%	225.990	356.028	157,54%	218.021	331.071	151,85%	294.728	306.425	103,97%	213.294	339.618	159,23%	242.315	380.477	157,02%
TOPLAM	3.377.948	3.589.907	106,27%	3.583.911	3.905.432	108,97%	3.145.888	3.703.173	117,71%	3.200.545	3.807.718	118,97%	3.358.216	4.145.357	123,44%	3.282.724	4.603.818	140,24%

Kaynak: International Trade Centre verilerinden derlenmiştir.

Tablo 30'dan takip edilebileceği üzere değerlendirilen yıllar itibari ile ambalaj sektöründe ihracatın ithalatı karşılama oranı her yıl artmıştır. 2018 yılı itibariyle bu oran %140 olarak gerçekleşmiş ve ambalaj sektörü Türkiye ihracatına 1,32 milyar dolar net katkı sağlamıştır.

Bu aşamadan sonra takip eden bölümde araştırma aşamasına geçmeden önce sektörün dahilde işleme rejimi kapsamında sektörün değerlendirilmesine yer verilecektir.

3.2.4. Ambalaj Sektörünün Dahilde İşleme Rejimi Açısından Değerlendirilmesi

Bir önceki bölümde detaylıca incelendiği üzere Türkiye ambalaj sanayi dış ticareti 7,88 milyar dolarlık bir büyüklüğe ulaşmış ve 2017 yılında bir önceki yıla göre %8,87, 2018 yılında ise bir önceki yıla göre %11,05 oranında artış göstermiştir. Sektörün tüm dünyada gelişme ve büyüme trendinde olması aynı zamanda dış ticaret hacminin de benzer yönde seyretmesi ve pazardan alınan payın arttırılması amacını beraberinde getirmektedir.

Türkiye, dünya ambalaj malzemeleri dış ticaret pazarından 2017 yılı itibari ile %1,35 pay almaktadır. Bu oran ithalat ve ihracat için ayrı ayrı değerlendirildiğinde Türkiye'nin dünya ihracat pazarın içindeki payı %1,49, ithalat içindeki payı ise %1,21 olarak gerçekleşmektedir. 2017 yılı itibari ile Türkiye'nin ambalaj malzemeleri ithalatı 3,358 milyar dolar, ihracatı ise 4,145 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin bu dış ticaret hacmi içinde payını arttırabilmesi ve sanayiciye destek olunabilmesi için uygulanan dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj sektörü ithalat ve ihracat gerçekleştirmeleri incelenecektir.

DİR kapsamında ambalaj sektörü ihracatı 2013 – 2018 yılları arasında değerlendirilmekte, genel ambalaj malzemeleri ihracatının yarısına yakının dahilde işleme rejimi kapsamında yapıldığı görülmektedir.

2013 – 2018 yılları arasında DİR kapsamında yapılan ihracat gerçekleştirmeleri takip eden Tablo 31'de verilmektedir.

Tablo 31: DIR Kapsamında Ambalaj Sektörü İhracatı 2013 – 2018

1000 usd

GTİP NO	AMBALAJ ÜRÜNLERİ	DİR İHRACAT					
		2013	2014	2015	2016	2017	2018
3919	Plastikten yapışkan levha, yaprak, şerit, lam vb-düz şekilde	11.898	23.572	19.665	19.419	21.198	24.309
3920	Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamalar	553.577	509.595	491.962	489.781	485.424	506.193
3921	Plastikten diğer levhalar, yaprak, pelikül, varak ve lamalar	149.791	177.310	158.730	167.428	184.863	192.473
3923	Eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kapsül	426.433	431.713	429.097	402.901	434.755	467.358
	Plastik Ambalaj Toplamı	1.141.699	1.142.190	1.099.454	1.079.529	1.126.240	1.190.333
4415	Ağaçtan kutu, kafes, sandık vb ambalajlar, kablo makarası vb	412	1.115	813	1.023	656	899
4416	Ağaçtan vanı, fiç, kova, gerdel, diğer fiçli eşyası ve aksamı	0	0	0	0	0	0
	Ağaç Ambalaj Toplamı	412	1.115	813	1.023	656	899
4804	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	0	592	1.646	0	13	0
4805	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	271	1.062	34.009	53.243	76.952	86.413
4806	Bitkisel parşömen, yağ geçirmez kağıt, aydinger, kristal kağıt	110	1	0	1	1	0
4807	Sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	0	0	0	0	0	0
4808	Sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	0	4	164	314	391	85
4811	Kağıt, karton, selüloz vatka ve elyaftan tabakalar	31.704	32.453	53.983	151.831	136.206	124.441
4817	Kağıt ve kartondan zarflar, mektup kartları, kartpostallar vb	6.301	5.690	3.332	218	0	0
4819	Kağıt-karton vb esaslı kutu, kılıf, torba vb eşya	104.072	100.399	85.164	92.394	86.695	72.528
4821	Kağıt ve kartondan her cins etiketler	976	622	137	552	828	1.171
4823	Diğer ölçüsüne göre kesilmiş kağıt vb; kağıt esaslı eşyalar	12.662	15.357	15.648	11.331	7.817	8.770
6305	Eşya ambalajında kullanılan çuvalar ve torbalar	330.094	304.601	251.615	224.595	218.768	202.589
	Kağıt Ambalaj Toplamı	486.190	460.781	445.698	534.479	527.671	495.997
7010	Cam damacana, şişe, kavanoz, çanak, ilaç tüpleri, cam kaplar	2.539	2.540	1.647	2.375	1.088	492
	Cam Ambalaj Toplamı	2.539	2.540	1.647	2.375	1.088	492
7309	Demir-çelik depolar, sarnıçlar, küvler-hacmi 300lt den fazla	18.813	21.407	32.673	29.208	28.564	32.786
7310	Demir-çelik tanklar, vanı, fiç, kutular-hacmi 300lt den az	84.103	81.003	77.888	72.176	75.106	71.110
7612	Alüminyum fiç, vanı, bidon, kutu vb kaplar-hacmi<300lt	47.295	43.413	41.892	43.740	44.692	33.526
7613	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	0	80	102	0	0	1
8309	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	22.550	25.024	22.205	24.058	29.936	38.790
	Metal Ambalaj Toplamı	172.761	170.927	174.760	169.182	178.298	176.213
	GENEL TOPLAM	1.803.601	1.777.553	1.722.372	1.786.588	1.833.953	1.863.934

Kaynak: TUIK verilerinden derlenmiştir.

Tablo 31’den takip edilebileceği gibi dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracat 2018 yılı itibari ile 1,86 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu gerçekleşmenin içinde en yüksek payı 1,19 milyar dolarlık ihracat ile plastik ambalajlar almıştır. Plastik ambalajlar dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj malzemeleri ihracatının %64 gibi oldukça yüksek bir oranını ifade etmektedir.

Ambalaj sektörü genel ihracatı içinde dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracat değerlendirildiğinde ise ihracatın yarısına yakın kısmının dahilde işleme rejimi kapsamında yapıldığı görülmektedir. Yine 2013 – 2018 yılları bu kapsamda takip eden tabloda ambalaj malzemeleri alt segmentlerini de içeren detaylı boyutta verilmektedir. Tablo 32’den takip edilebileceği gibi dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj malzemeleri ihracatının, genel ambalaj malzemeleri ihracatı içindeki payının yıllar içinde azalma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Tablo 32: Ambalaj Sektörü Genel İhracatı ve DİR İhracatı Karşılaştırması 2013 -2018

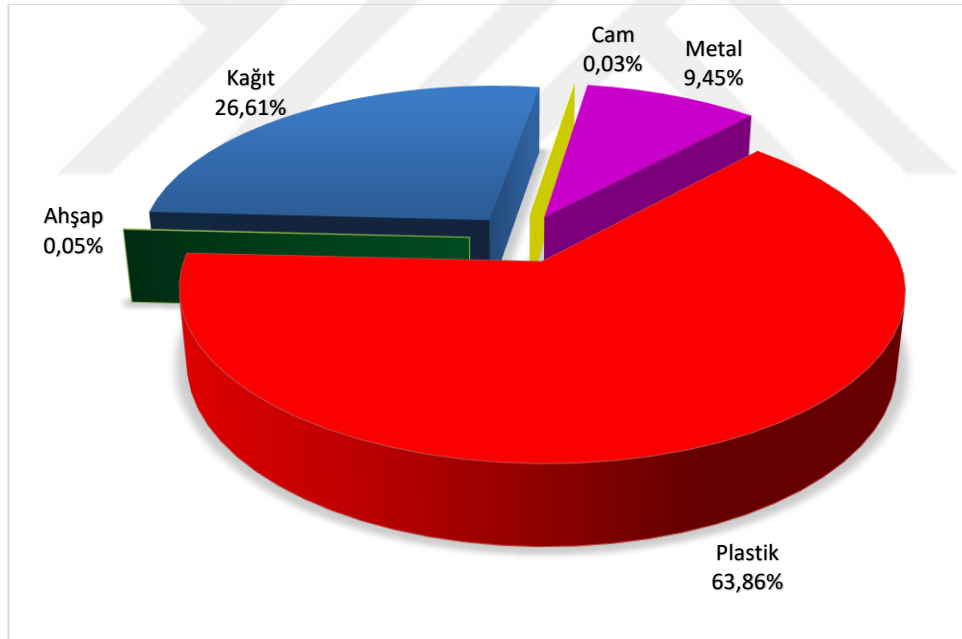
		1000 usd																	
		GENEL İHRACAT						DİR İHRACAT						DİR İHRACAT / GENEL İHRACAT					
GTİP NO	AMBALAJ ÜRÜNLERİ	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2013	2014	2015	2016	2017	2018
3919	Plastikten yapışkan levha, yaprak, şerit, lam vb-düz şekilde	138.396	148.275	115.259	113.247	99.122	97.425	11.898	23.572	19.665	19.419	21.198	24.309	0,09	0,16	0,17	0,17	0,21	0,25
3920	Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamlar	887.988	967.339	914.227	922.933	976.154	1.096.943	553.577	509.595	491.962	489.781	485.424	506.193	0,62	0,53	0,54	0,53	0,50	0,46
3921	Plastikten diğer levhalar, yaprak, pelikül, varak ve lamlar	349.649	419.834	385.556	401.628	415.857	438.676	149.791	177.310	158.730	167.428	184.863	192.473	0,43	0,42	0,41	0,42	0,44	0,44
3923	Eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kapsül	763.029	816.123	809.037	808.948	889.763	1.009.378	426.433	431.713	429.097	402.901	434.755	467.358	0,56	0,53	0,53	0,50	0,49	0,46
	Plastik Ambalaj Toplamı	2.139.062	2.351.571	2.224.079	2.246.756	2.380.896	2.642.422	1.141.699	1.142.190	1.099.454	1.079.529	1.126.240	1.190.333	0,53	0,49	0,49	0,48	0,47	0,45
4415	Ağaçtan kutu, kafes, sandık vb ambalajlar, kablo makarası vb	36.641	37.783	31.182	29.739	28.574	30.819	412	1.115	813	1.023	656	899	0,01	0,03	0,03	0,03	0,02	0,03
4416	Ağaçtan vanı, fiç, kova, gerdel, diğer fiçli eşyası ve aksamı	261	256	151	117	100	121	0	0	0	0	0	0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Ağaç Ambalaj Toplamı	36.902	38.039	31.333	29.856	28.674	30.940	412	1.115	813	1.023	656	899	0,01	0,03	0,03	0,03	0,02	0,03
4804	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	13.283	9.697	9.274	11.289	13.655	16.985	0	592	1.646	0	13	0	0,00	0,06	0,18	0,00	0,00	0,00
4805	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	42.830	53.663	97.859	112.611	164.947	204.035	271	1.062	34.009	53.243	76.952	86.413	0,01	0,02	0,35	0,47	0,47	0,42
4806	Bitkisel parşömen, yağ geçirmez kağıt, aydınlar, kristal kağıt	3.415	4.004	4.676	3.453	4.332	4.252	110	1	0	1	1	0	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
4807	Sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	5.590	5.090	6.286	6.856	7.592	9.262	0	0	0	0	0	0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
4808	Sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	4.285	5.895	4.796	6.333	7.283	5.187	0	4	164	314	391	85	0,00	0,00	0,03	0,05	0,05	0,02
4811	Kağıt, karton, selüloz vatka ve elyaftan tabakalar	149.506	212.986	218.823	239.135	208.013	203.467	31.704	32.453	53.983	151.831	136.206	124.441	0,21	0,15	0,25	0,63	0,65	0,61
4817	Kağıt ve kartondan zarflar, mektup kartları, kartpostallar vb	15.750	17.258	12.174	12.669	11.845	13.220	6.301	5.690	3.332	218	0	0	0,40	0,33	0,27	0,02	0,00	0,00
4819	Kağıt-karton vb esaslı kutu, kılıf, torba vb eşya	354.538	365.740	335.266	395.913	471.129	523.868	104.072	100.399	85.164	92.394	86.695	72.528	0,29	0,27	0,25	0,23	0,18	0,14
4821	Kağıt ve kartondan her cins etiketler	52.771	56.845	53.552	52.988	52.670	55.844	976	622	137	552	828	1.171	0,02	0,01	0,00	0,01	0,02	0,02
4823	Diğer ölçüsüne göre kesilmiş kağıt vb; kağıt esaslı eşyalar	52.455	58.535	47.465	47.142	54.808	71.944	12.662	15.357	15.648	11.331	7.817	8.770	0,24	0,26	0,33	0,24	0,14	0,12
6305	Eşya ambalajında kullanılan çuvalar ve torbalar	390.656	380.629	330.302	316.162	338.214	357.847	330.094	304.601	251.615	224.595	218.768	202.589	0,84	0,80	0,76	0,71	0,65	0,57
	Kağıt Ambalaj Toplamı	1.085.079	1.170.342	1.120.473	1.204.551	1.334.488	1.465.911	486.190	460.781	445.698	534.479	527.671	495.997	0,45	0,39	0,40	0,44	0,40	0,34
7010	Cam damacana, şişe, kavanoz, çanak, ilaç tüpleri, cam kaplar	29.846	30.700	32.162	58.131	61.681	84.068	2.539	2.540	1.647	2.375	1.088	492	0,09	0,08	0,05	0,04	0,02	0,01
	Cam Ambalaj Toplamı	29.846	30.700	32.162	58.131	61.681	84.068	2.539	2.540	1.647	2.375	1.088	492	0,09	0,08	0,05	0,04	0,02	0,01
7309	Demir-çelik depolar, sarnıçlar, küvler-hacmi 300lt den fazla	91.333	103.317	96.182	83.313	77.863	90.250	18.813	21.407	32.673	29.208	28.564	32.786	0,21	0,21	0,34	0,35	0,37	0,36
7310	Demir-çelik tanklar, vanı, fiç, kutular-hacmi 300lt den az	126.734	128.878	122.306	112.064	123.742	126.704	84.103	81.003	77.888	72.176	75.106	71.110	0,66	0,63	0,64	0,64	0,61	0,56
7612	Alüminyum fiç, vanı, bidon, kutu vb kaplar-hacmi<300lt	67.794	66.112	66.621	63.554	77.315	83.664	47.295	43.413	41.892	43.740	44.692	33.526	0,70	0,66	0,63	0,69	0,58	0,40
7613	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	13.118	16.432	9.981	9.455	13.198	17.908	0	80	102	0	0	1	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00
8309	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	39.988	41.289	35.981	38.039	47.500	61.951	22.550	25.024	22.205	24.058	29.936	38.790	0,56	0,61	0,62	0,63	0,63	0,63
	Metal Ambalaj Toplamı	338.967	356.028	331.071	306.425	339.618	380.477	172.761	170.927	174.760	169.182	178.298	176.213	0,51	0,48	0,53	0,55	0,52	0,46
	GENEL TOPLAM	3.629.856	3.946.680	3.739.118	3.845.719	4.145.357	4.603.818	1.803.601	1.777.553	1.722.372	1.786.588	1.833.953	1.863.934	0,50	0,45	0,46	0,46	0,44	0,40

Kaynak: International Trade Centre ve TUIK verilerinden derlenmiştir.

Ambalaj sektörü içinde dahilde işleme rejiminde faydalanan üç ana alt sektörün metal ambalaj, plastik ambalaj ve kağıt ambalaj olduğu görülmektedir. Plastik ambalaj sektörü ihracatının 2018 yılı itibari ile %45'i, metal ambalaj sektörü ihracatının %46'si, kağıt ambalaj sektörü ihracatının ise %34'ü dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleşmiştir. Ahşap ambalaj ve cam ambalajın dahilde işleme rejimi kapsamında yaptıkları ihracatın genel ihracata oranı ise %0,2 ve %0,5 gibi oldukça düşük oranlarda gerçekleşmiştir.

Takip eden Şekil 27'de dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj malzemeleri ihracatında alt sektörlerin aldıkları paylar 2018 yılı itibari ile yüzdeler halinde gösterilmektedir.

Şekil 27: DIR Kapsamında Yapılan Ambalaj Sektörü İhracatının Alt Sektörler İtibari İle Dağılımı 2018

Kaynak: TUIK verilerinden derlenmiştir.

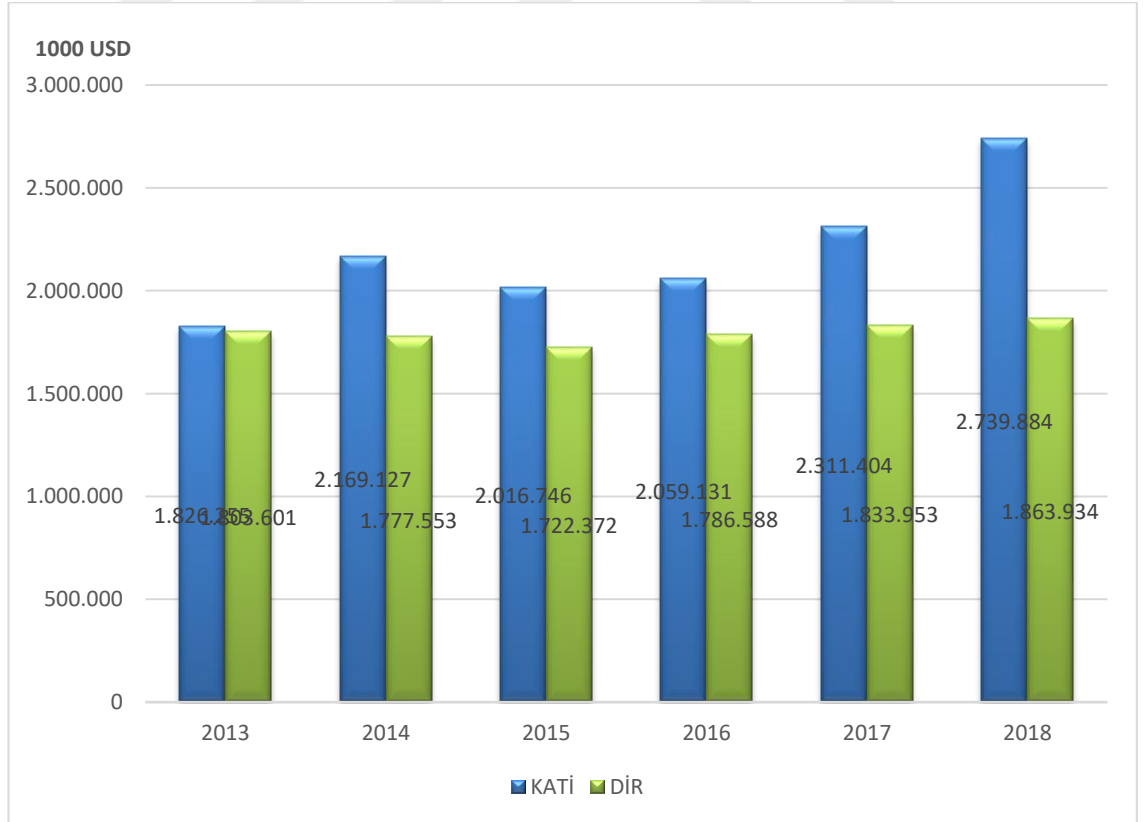
Toplam 4.604 milyon dolarlık ambalaj malzemeleri ihracatının 1.863 milyon dolarlık kısmı dahilde işleme rejimi kapsamında yapılmaktadır. Bu miktarın %63,86'lık pay ile yarısından fazlasını plastik sektörü ihracatı oluşturmaktadır. Bunun nedeni plastik ambalaj sektörünün temel girdilerinin petrol türevi ürünlerden oluşması ve ihracata yönelik üretimin daha çok dahilde işleme belgesi ile ithalat

yapılarak sağlanmasıdır. Bunu ikinci sırada %26,61’lik pay ile kağıt ambalaj sektörü takip etmektedir. Kalan küçük paylar ise sırasıyla %9,45’lik pay ile metal ambalaj, %0,05’lik pay ile ahşap ambalaj ve son olarak %0,03’lük pay ile cam ambalaj takip etmektedir.

Sektörün genel ihracatı açısından değerlendirildiğinde de dahilde işleme rejiminin başlıca kullanıcıları olan bu alt sektörler hali hazırda genel ihracatın yaklaşık olarak %98’ini gerçekleştirmektedirler. Bu anlamda, dahilde işleme rejiminden de daha yüksek oranda faydalananıy olmaları doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Seçilmiş fasıllar itibari ile bu en yüksek oranlara sahip alt sektörlerin dahilde işleme kapsamında yaptıkları ihracatın genel ihracatlarına oranlarının yıllar itibari ile düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir.

Ambalaj sektörü ihracatında dahilde işleme rejimine tabi olmayan (kati ihracat) ve dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracatlar Şekil 28’te şematize edilmiştir.

Şekil 28: Ambalaj Sektörü İhracatı Kati – DİR 2013 - 2018

Kaynak: International Trade Centre ve TUIK verilerinden derlenmiştir.

Tablo 33’de gösterildiği üzere, ambalaj sektörü ihracatının giderek azalan oranda dahilde işleme rejimi kapsamında yapıldığı yine tablodan takip edilebilmektedir. 2013 yılında %50 olan oran 2016 yılında %46, 2017 yılında %44, 2018 yılında ise %40 olarak gerçekleşmiştir.

Bu azalışta, AB ve serbest ticaret anlaşmaları olan ülkelerden yapılan ithalatın vergisinin sıfır olması sebebi ile dahilde işleme rejiminin etkinliğinin kalmaması önemli rol oynamaktadır. Bununla beraber, uygulama ve mevzuatta var olan karışıklık ve cezai müeyyidelerin ağır oluşu sektör temsilcileri ile yapılan görüşmelerde önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu aşamadan sonra ambalaj sektörü ithalatının dahilde işleme rejimi açısından değerlendirilmesi yapılacaktır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken unsur aynı seçilmiş fasıllar itibari ile değerlendirilen ithalat verileri yukarıda değerlendirilen ihracat verilerinin girdileri olan ithalat verileri değildir. Şöyle ki; yukarıdaki seçilmiş fasılların ihracatlarında kullanılan hammadde ya da yarı mamullerin ithalatlarına ilişkin veriler bu mamullerin üretiminde kullanılan çok çeşitli fasılların ayrıca irdelenmesini gerektirmektedir. İhracatçıların kullandıkları hammadde ya da yarı mamulden hangilerinin ithalatı için dahilde işleme rejimi tercih ettikleri konusu ise konu hammadde ya da yarı mamullerin ülkemizde üretilip üretilmediği ya da yeterli kalitede üretilip üretilmediği, konu ithalatların hangi ülkelerden yapılabildiği, firmaların yabancı firmalarla anlaşmaları, üretim prosesleri, uygulanan farklı vergi oranları gibi çok çeşitli unsurlara bağlıdır. Çalışma, ambalaj sektörünün bütünsel olarak seçilmiş fasıllar itibari ile dahilde işleme rejimi içindeki konumu değerlendirme amacı taşıdığından bu fasılların girdileri olan malzemelerin ithalatları değil, yine seçilmiş fasılların ithalatları değerlendirilmiştir.

Ambalaj sektörü, dahilde işleme rejimi kapsamında ithalat gerçekleştirmeleri seçilmiş alt fasıllar itibari ile detaylandırılarak Tablo 38’de verilmektedir.

Tablo 37’den takip edilebileceği üzere dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalat 2018 yılı itibari ile 234,34 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu gerçekleşmenin içinde en yüksek payı 132,63 milyon dolarlık ihracat ile plastik ambalajlar almıştır. Plastik ambalajlar, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj malzemeleri ithalatının %57 gibi oldukça yüksek bir oranını ifade etmektedir. Bunu 83,20 milyon dolarlık ithalat hacmi ile kağıt ambalaj takip

etmektedir. Kağıt ambalajlar, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj malzemeleri ithalatının %36'lık kısmını oluşturmaktadır. Bu alt sektörleri üçüncü sırada %6,78 pay, 15,88 milyon dolarlık ithalat ile metal ambalajlar takip etmektedir. Ahşap ve cam ambalajların dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj sektörü ithalatı içindeki payının toplam %1 civarında olduğu görülmektedir.

Tablo 33: DIR Kapsamında Ambalaj Sektörü İthalatı 2013 – 2018

		1000 USD					
GTİP NO	AMBALAJ ÜRÜNLERİ	DIR İTHALAT					
		2013	2014	2015	2016	2017	2018
3919	Plastikten yapışkan levha, yaprak, şerit, lam vb-düz şekilde	13.414	14.703	10.106	9.906	10.968	13.713
3920	Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamlar	135.825	136.750	130.190	113.771	114.809	91.618
3921	Plastikten diğer levhalar, yaprak, pelikül, varak ve lamlar	12.858	17.617	13.115	9.817	12.613	12.986
3923	Eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kapsül	13.172	10.689	7.333	8.566	14.582	14.312
	Plastik Ambalaj Toplamı	175.269	179.759	160.744	142.060	152.972	132.629
4415	Ağaçtan kutu, kafes, sandık vb ambalajlar, kablo makarası vb	7	6	29	223	224	60
4416	Ağaçtan vanil, fiçi, kova, gerdel, diğer fiçici eşyası ve aksamı	0	0	0	0	0	0
	Ahşap Ambalaj Toplamı	7	6	29	223	224	60
4804	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	12.410	8.097	6.552	11.383	17.208	19.803
4805	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	3.543	3.687	2.285	1.904	1.362	1.907
4806	Bitkisel parşömen, yağ geçirmez kağıt, aydinger, kristal kağıt	3.095	5.292	4.195	3.673	2.758	6.473
4807	Sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	717	903	174	108	488	642
4808	Sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	59	64	90	271	76	149
4811	Kağıt, karton, selüloz vatka ve elyaftan tabakalar	38.238	47.978	32.243	27.158	27.564	27.363
4817	Kağıt ve kartondan zarflar, mektup kartları, kartpostallar vb	312	279	285	52	104	167
4819	Kağıt-karton vb esaslı kutu, kılıf, torba vb eşya	6.082	4.456	2.201	1.124	1.193	939
4821	Kağıt ve kartondan her cins etiketler	18.555	20.226	17.650	21.271	19.840	21.842
4823	Diğer ölçüsüne göre kesilmiş kağıt vb; kağıt esaslı eşyalar	3.283	1.846	2.003	2.939	3.287	3.413
6305	Eşya ambalajında kullanılan çuvallar ve torbalar	2.191	1.784	1.654	333	758	501
	Kağıt Ambalaj Toplamı	88.485	94.612	69.332	70.216	74.638	83.199
7010	Cam damacana, şişe, kavanoz, çanak, ilaç tüpleri, cam kaplar	3.063	3.054	1.269	904	2.754	2.569
	Cam Ambalaj Toplamı	3.063	3.054	1.269	904	2.754	2.569
7309	Demir-çelik depolar, sarnıçlar, küvler-hacmi 300lt den fazla	154	298	223	207	215	69
7310	Demir-çelik tanklar, vanil, fiçi, kutular-hacmi 300lt den az	745	2.217	238	297	432	303
7612	Alüminyum fiçi, vanil, bidon, kutu vb kaplar-hacmi<300lt	13.985	12.797	10.725	7.765	9.588	5.123
7613	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	220	60	4.546	360	1.593	4.989
8309	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	3.406	6.397	6.280	5.039	7.064	5.424
	Metal Ambalaj Toplamı	18.510	21.769	22.012	13.668	18.892	15.878
	GENEL TOPLAM	285.334	299.200	253.386	227.071	249.480	234.335

Kaynak: TUIK verilerinden derlenmiştir.

Ambalaj sektörü genel ithalatı içinde, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatlar değerlendirildiğinde ihracatın aksine dahilde işleme rejiminden oldukça düşük oranlarda faydalandığı görülmektedir.

Bu kapsamda, 2013 – 2018 yılları arasındaki ithalat gerçekleştirmeleri takip eden Tablo 34'te ambalaj malzemeleri alt segmentlerini de içeren detaylı boyutta verilmektedir.

Tablo 34: Ambalaj Sektörü Genel İthalatı ve DIR İthalatı Karşılaştırması 2013 -2018

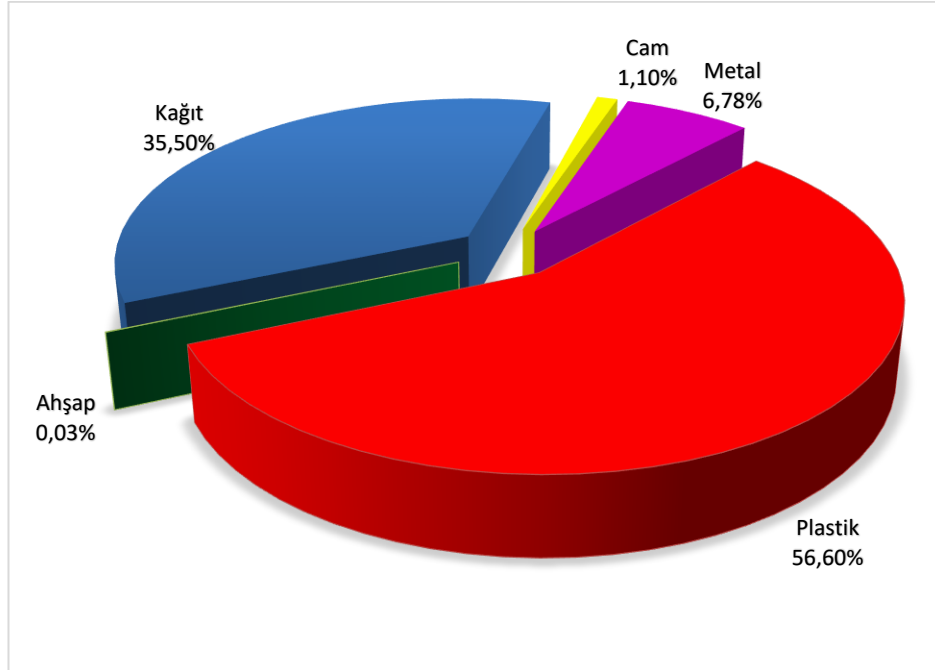
		GENEL İTHALAT						1000 USD						DİR İTHALAT / GENEL İTHALAT					
GTIP NO	AMBALAJ ÜRÜNLERİ	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2013	2014	2015	2016	2017	2018
3919	Plastikten yapışkan levha, yaprak, şerit, lam vb-düz şekilde	322.522	338.848	322.622	331.047	340.945	303.559	13.414	14.703	10.106	9.906	10.968	13.713	0,04	0,04	0,03	0,03	0,03	0,05
3920	Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamalar	936.861	1.003.972	922.097	907.137	998.858	820.264	135.825	136.750	130.190	113.771	114.809	91.618	0,14	0,14	0,14	0,13	0,11	0,11
3921	Plastikten diğer levhalar, yaprak, pelikül, varak ve lamalar	236.538	276.879	253.818	249.631	269.583	266.603	12.858	17.617	13.115	9.817	12.613	12.986	0,05	0,06	0,05	0,04	0,05	0,05
3923	Eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kapsül	225.224	245.922	221.179	268.795	284.205	287.518	13.172	10.689	7.333	8.566	14.582	14.312	0,06	0,04	0,03	0,03	0,05	0,05
	Plastik Ambalaj Toplamı	1.721.145	1.865.621	1.719.716	1.756.610	1.893.591	1.677.944	175.269	179.759	160.744	142.060	152.972	132.629	0,10	0,10	0,09	0,08	0,08	0,08
4415	Ağaçtan kutu, kafes, sandık vb ambalajlar, kablo makarası vb	9.322	9.424	8.305	6.930	8.206	8.730	7	6	29	223	224	60	0,00	0,00	0,00	0,03	0,03	0,01
4416	Ağaçtan vanı, fiç, kova, gerdel, diğer fiçli eşyası ve aksamı	1.360	2.426	712	1.543	1.577	1.167	0	0	0	0	0	0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Ağşap Ambalaj Toplamı	10.682	11.850	9.017	8.473	9.783	9.897	7	6	29	223	224	60	0,00	0,00	0,00	0,03	0,02	0,01
4804	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	409.637	420.801	344.183	321.218	356.249	423.084	12.410	8.097	6.552	11.383	17.208	19.803	0,03	0,02	0,02	0,04	0,05	0,05
4805	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	284.332	279.278	209.026	204.214	236.116	272.121	3.543	3.687	2.285	1.904	1.362	1.907	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
4806	Bitkisel parşömen, yağ geçirmez kağıt, aydinger, kristal kağıt	29.991	31.994	30.905	29.356	33.438	36.674	3.095	5.292	4.195	3.673	2.758	6.473	0,10	0,17	0,14	0,13	0,08	0,18
4807	Sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	13.750	13.358	12.124	10.179	13.850	12.092	717	903	174	108	488	642	0,05	0,07	0,01	0,01	0,04	0,05
4808	Sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	9.093	8.792	5.665	5.315	7.288	8.159	59	64	90	271	76	149	0,01	0,01	0,02	0,05	0,01	0,02
4811	Kağıt, karton, selüloz vatka ve elyaftan tabakalar	364.944	384.448	342.314	332.813	382.856	390.763	38.238	47.978	32.243	27.158	27.564	27.363	0,10	0,12	0,09	0,08	0,07	0,07
4817	Kağıt ve kartondan zarflar, mektup kartları, kartpostallar vb	1.244	1.136	991	679	682	805	312	279	285	52	104	167	0,25	0,25	0,29	0,08	0,15	0,21
4819	Kağıt-karton vb esaslı kutu, kılıf, torba vb eşya	68.148	65.923	58.327	59.796	50.818	49.602	6.082	4.456	2.201	1.124	1.193	939	0,09	0,07	0,04	0,02	0,02	0,02
4821	Kağıt ve kartondan her cins etiketler	42.673	48.910	41.765	45.125	41.850	45.090	18.555	20.226	17.650	21.271	19.840	21.842	0,43	0,41	0,42	0,47	0,47	0,48
4823	Diğer ölçüsüne göre kesilmiş kağıt vb; kağıt esaslı eşyalar	69.419	82.773	67.386	59.964	52.161	51.296	3.283	1.846	2.003	2.939	3.287	3.413	0,05	0,02	0,03	0,05	0,06	0,07
6305	Eşya ambalajında kullanılan çuvalar ve torbalar	11.732	10.441	9.984	10.717	6.539	4.401	2.191	1.784	1.654	333	758	501	0,19	0,17	0,17	0,03	0,12	0,11
	Kağıt Ambalaj Toplamı	1.304.963	1.347.854	1.122.670	1.079.376	1.181.847	1.294.087	88.485	94.612	69.332	70.216	74.638	83.199	0,07	0,07	0,06	0,07	0,06	0,06
7010	Cam damacana, şişe, kavanoz, çanak, ilaç tüpleri, cam kaplar	126.320	132.596	76.464	61.358	59.701	58.481	3.063	3.054	1.269	904	2.754	2.569	0,02	0,02	0,02	0,01	0,05	0,04
	Cam Ambalaj Toplamı	126.320	132.596	76.464	61.358	59.701	58.481	3.063	3.054	1.269	904	2.754	2.569	0,02	0,02	0,02	0,01	0,05	0,04
7309	Demir-çelik depolar, sarnıçlar, küvler-hacmi 300lt den fazla	30.384	30.660	28.840	115.056	45.816	30.065	154	298	223	207	215	69	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00
7310	Demir-çelik tanklar, vanı, fiç, kutular-hacmi 300lt den az	30.536	32.347	27.201	24.109	21.955	26.004	745	2.217	238	297	432	303	0,02	0,07	0,01	0,01	0,02	0,01
7612	Alüminyum fiç, vanı, bidon, kutu vb kaplar-hacmi<300lt	53.937	54.713	51.604	45.347	33.526	52.132	13.985	12.797	10.725	7.765	9.588	5.123	0,26	0,23	0,21	0,17	0,29	0,10
7613	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	2.289	3.042	8.055	4.943	7.534	11.402	220	60	4.546	360	1.593	4.959	0,10	0,02	0,56	0,07	0,21	0,43
8309	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	97.692	105.228	102.321	105.273	104.463	122.712	3.406	6.397	6.280	5.039	7.064	5.424	0,03	0,06	0,06	0,05	0,07	0,04
	Metal Ambalaj Toplamı	214.838	225.990	218.021	294.728	213.294	242.315	18.510	21.769	22.012	13.668	18.892	15.878	0,09	0,10	0,10	0,05	0,09	0,07
	GENEL TOPLAM	3.377.948	3.583.911	3.145.888	3.200.545	3.358.216	3.282.724	285.334	299.200	253.386	227.071	249.480	234.335	0,08	0,08	0,08	0,07	0,07	0,07

Kaynak: International Trade Centre ve TUIK verilerinden derlenmiştir.

Tablo 34'ten takip edilebileceği üzere ambalaj sektörü genel ithalatı içinde, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatın oranı oldukça düşüktür. 2013 yılından itibaren gerçekleştirmeler değerlendirildiğinde ithalat miktarları yıllar itibari ile değişiklik göstermiş olsa da 2016 yılındaki bir puanlık düşüş dışında dahilde işleme kullanım oranında bir değişiklik olmamış, 2017 ve 2018 yılları itibari ile de yine %7 olarak gerçekleşmiştir. Alt sektörler değerlendirildiğinde, plastik ambalaj sektörünün 2018 yılında 132,63 milyon dolarlık ithalat ile dahilde işleme rejiminden en yüksek oranda faydalanan sektör olduğu görülmektedir. Genel plastik ambalaj ithalatı içinde dahilde işleme kapsamında plastik ambalaj ithalatının oranı %7,90 olarak gerçekleşmiştir. Bunu %6,1 oranı ile kağıt karton ambalaj takip etmektedir. Ahşap ambalajların dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatları 2018 yılında 83,20 milyon dolar, metal ambalajların 15,88 milyon dolar ve son olarak cam ambalajlar ise 2,57 milyon dolar seviyesindedir.

Şekil 29, 2018 yılında ambalaj sektörünün dahilde işleme rejimi kapsamında yaptığı ithalatlardan alt sektörlerin aldıkları payları şematize etmektedir.

Şekil 29: DIR Kapsamında Yapılan Ambalaj Sektörü İthalatının Alt Sektörler İtibari İle Dağılımı 2018

Kaynak: TUIK verilerinden derlenmiştir.

Toplam 3.282 milyon dolarlık ambalaj malzemeleri ithalatının 234,34 milyon dolarlık kısmı dahilde işleme rejimi kapsamında yapılmaktadır. Bu miktarın %56,6'lık pay ile yarısından fazlasını plastik sektörü ithalatı oluşturmaktadır. Bunun nedeni daha önce de ifade edildiği gibi plastik ambalaj sektörünün temel girdilerinin petrol türevi ürünlerden oluşması ve ihracata yönelik üretimin daha çok dahilde işleme belgesi ile ithalat yapılarak sağlanmasıdır. Bunu ikinci sırada %35,5'lik pay ile kağıt ambalaj sektörü takip etmektedir. Kalan küçük paylar ise sırasıyla %6,78'lik pay ile metal ambalaj, %1,1'lik pay ile cam ambalaj ve son olarak %0,03'lük pay ile ahşap ambalaj takip etmektedir.

Seçilmiş fasıllar itibari ile ambalaj sektörünün, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatının bu kadar az oranda olmasının temel sebebi bu fasılların yarı mamul niteliği taşımasıdır. Dahilde işleme rejimi, ihracatçılar tarafından yüksek oranda hammaddeler için kullanılmakta, bu şekilde ithal edilen hammaddeler ile yarı mamul veyahut mamuller üretilmektedir. Esasen bu fasılların girdileri olan malzemeler dahilde işleme rejimi kapsamında ithal edilmektedir ve dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracatların temelini de bu girdiler oluşturmaktadır. Burada ele alınan ithalat gerçekleştirmeleri, yarı mamul olarak değerlendirilerek başka fasılların ihracatı amacı ile ithal edilmektedirler. Nitekim yine tablodan takip edilebileceği gibi 4416 tarife pozisyonunda yer alan ağaçtan varil, fıçı, kova, gerdel, diğer fıçı ve aksamları ve 4807 tarife pozisyonunda yer alan sadece yapıştırma suretiyle elde edilen kağıt, karton malzemeleri dahilde işleme rejimi kapsamında hiç ithal edilmemiştir. Yine dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalat oranının düşük olmasının bir diğer sebebi bu yarı mamul niteliğinde olan malların AB ve diğer ikili anlaşmaların olduğu ülkelerden ithalinin dahilde işleme rejiminin en önemli avantajı olan gümrük vergilerinin askıya alınması avantajını ortadan kaldırmasıdır.

Seçilmiş fasıllar itibari ile ambalaj sektörünün dahilde işleme kapsamında 2013 – 2018 tarihleri arasında yapılan ithalat ve ihracat gerçekleştirmeleri takip eden tabloda detaylı olarak verilmektedir.

Tablo 35: Ambalaj Sektörü DIR İthalat - İhracat Karşılaştırması 2013 -2018

1000 USD

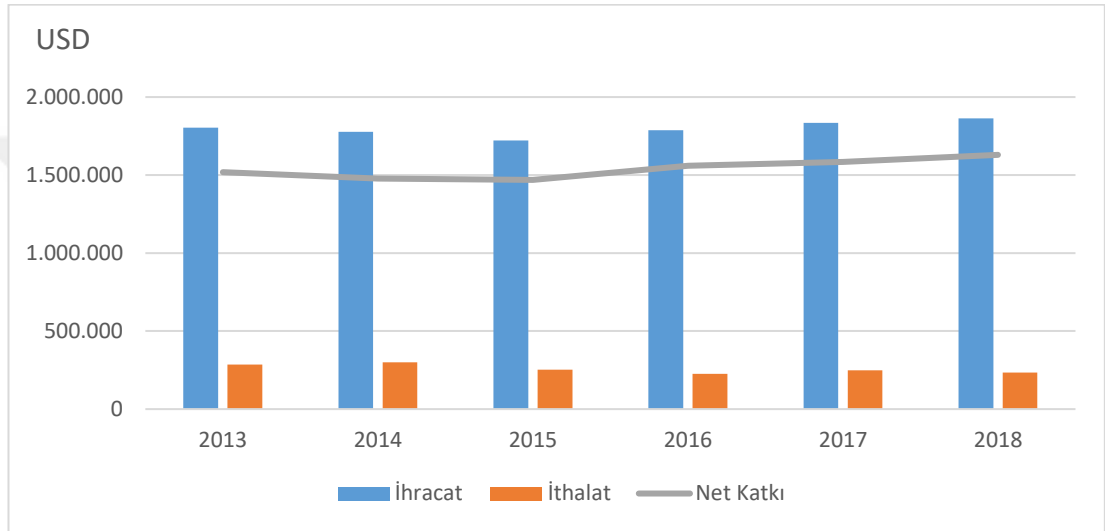
GTİP NO	AMBALAJ ÜRÜNLERİ	DİR İHRACAT						DİR İTHALAT						DİR NET İHRACAT					
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2013	2014	2015	2016	2017	2018
3919	Plastikten yapılmış levha, yaprak, şerit, lam vb-düz şekilde	11.898	23.572	19.665	19.419	21.198	24.309	13.414	14.703	10.106	9.906	10.968	13.713	-1.516	8.869	9.559	9.513	10.230	10.596
3920	Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamalar	553.577	509.595	491.962	489.781	485.424	506.193	135.825	136.750	130.190	113.771	114.809	91.618	417.752	372.845	361.772	376.010	370.615	414.575
3921	Plastikten diğer levhalar, yaprak, pelikül, varak ve lamalar	149.791	177.310	158.730	167.428	184.858	192.473	12.858	17.617	13.115	9.817	12.613	12.986	136.933	159.693	145.615	157.611	172.245	179.487
3923	Eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kapsül	426.433	431.713	429.097	402.901	434.826	467.358	13.172	10.689	7.333	8.566	14.582	14.312	413.261	421.024	421.764	394.335	420.244	453.046
	Plastik Ambalaj Toplamı	1.141.699	1.142.190	1.099.454	1.079.529	1.126.306	1.190.333	175.269	179.759	160.744	142.060	152.972	132.629	966.430	962.431	938.710	937.469	973.334	1.057.704
4415	Ağaçtan kutu, kafes, sandık vb ambalajlar, kablo makarası vb	412	1.115	813	1.023	656	899	7	6	29	223	224	60	405	1.109	784	800	432	839
4416	Ağaçtan vanı, fişi, kova, gerdel, diğer fişci eşyası ve aksesuarı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Ağaç Ambalaj Toplamı	412	1.115	813	1.023	656	899	7	6	29	223	224	60	405	1.109	784	800	432	839
4804	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	0	592	1.646	0	13	0	12.410	8.097	6.552	11.383	17.208	19.803	-12.410	-7.505	-4.906	-11.383	-17.195	-19.803
4805	Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	271	1.062	34.009	53.243	76.952	86.413	3.543	3.687	2.285	1.904	1.362	1.907	-3.272	-2.625	31.724	51.339	75.590	84.506
4806	Bitkisel parşömen, yağ geçirmez kağıt, aydınlatıcı, kristal kağıt	110	1	0	1	1	0	3.095	5.292	4.195	3.673	2.758	6.473	-2.985	-5.291	-4.195	-3.672	-2.757	-6.473
4807	Sadece yapılandırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	0	0	0	0	0	0	717	903	174	108	488	642	-717	-903	-174	-108	-488	-642
4808	Sadece yapılandırma suretiyle elde edilen kağıt, karton	0	4	164	314	391	85	59	64	90	271	76	149	-59	-60	74	43	315	-64
4811	Kağıt, karton, selüloz vatka ve elyaftan tabakalar	31.704	32.453	53.983	151.831	136.206	124.441	38.238	47.978	32.243	27.158	27.564	27.363	-6.534	-15.525	21.740	124.673	108.642	97.078
4817	Kağıt ve kartondan zarflar, mektup kartları, kartpostallar vb	6.301	5.690	3.332	218	0	0	312	279	285	52	104	167	5.989	5.411	3.047	166	-104	-167
4819	Kağıt-karton vb esaslı kutu, kılıf, torba vb eşya	104.072	100.399	85.164	92.394	86.695	72.528	6.082	4.456	2.201	1.124	1.193	939	97.990	95.943	82.963	91.270	85.502	71.589
4821	Kağıt ve kartondan her cins etiketler	976	622	137	552	828	1.171	18.555	20.226	17.650	21.271	19.840	21.842	-17.579	-19.604	-17.513	-20.719	-19.012	-20.671
4823	Diğer ölçüsüne göre kesilmiş kağıt vb; kağıt esaslı eşyalar	12.662	15.357	15.648	11.331	7.817	8.770	3.283	1.846	2.003	2.939	3.287	3.413	9.379	13.511	13.645	8.392	4.530	5.357
6305	Eşya ambalajında kullanılan çuvalar ve torbalar	330.094	304.601	251.615	224.595	218.768	202.589	2.191	1.784	1.654	333	758	501	327.903	302.817	249.961	224.262	218.010	202.088
	Kağıt Ambalaj Toplamı	486.190	460.781	445.698	534.479	527.671	495.997	88.485	94.612	69.332	70.216	74.638	83.199	397.705	366.169	376.366	464.263	453.033	412.798
7010	Cam damacana, şişe, kavanoz, çanak, ilaç tüpleri, cam kaplar	2.539	2.540	1.647	2.375	1.088	492	3.063	3.054	1.269	904	2.754	2.569	-524	-514	378	1.471	-1.666	-2.077
	Cam Ambalaj Toplamı	2.539	2.540	1.647	2.375	1.088	492	3.063	3.054	1.269	904	2.754	2.569	-524	-514	378	1.471	-1.666	-2.077
7309	Demir-çelik depolar, sarnıçlar, küvler-hacmi 300lt den fazla	18.813	21.407	32.673	29.208	28.564	32.786	154	298	223	207	215	69	18.659	21.109	32.450	29.001	28.349	32.717
7310	Demir-çelik tanklar, vanı, fişi, kutular-hacmi 300lt den az	84.103	81.003	77.888	72.176	75.106	71.110	745	2.217	238	297	432	303	83.358	78.786	77.650	71.879	74.674	70.807
7612	Alüminyum fişi, vanı, bidon, kutu vb kaplar-hacmi300lt	47.295	43.413	41.892	43.740	44.692	33.526	13.985	12.797	10.725	7.765	9.588	5.123	33.310	30.616	31.167	35.975	35.104	28.403
7613	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	0	80	102	0	0	1	220	60	4.546	360	1.593	4.999	-220	20	-4.444	-360	-1.593	-4.999
8309	Sıkıştırılmış, sıvı gazlar için alüminyum kaplar	22.550	25.024	22.205	24.058	29.936	38.790	3.406	6.397	6.280	5.039	7.064	5.424	19.144	18.627	15.925	19.019	22.872	33.366
	Metal Ambalaj Toplamı	172.761	170.927	174.760	169.182	178.298	176.213	18.510	21.769	22.012	13.668	18.892	15.878	154.251	149.158	152.748	155.514	159.406	160.335
	GENEL TOPLAM	1.803.601	1.777.553	1.722.372	1.786.588	1.834.019	1.863.934	285.334	299.200	253.386	227.071	249.480	234.335	1.518.267	1.478.353	1.468.986	1.559.517	1.584.539	1.629.599

Kaynak: TUIK verilerinden derlenmiştir.

Tablo 35’den takip edilebileceği gibi ambalaj sektörü genel itibari ile DİR kapsamında ihracat fazlası veren ve böylece rejiminin amaçlarına hizmet eden bir sektör konumundadır.

Ele alınan 2013 – 2018 yılları arasında ambalaj sektörünün dahilde işleme rejimi kapsamında yaptığı dış ticaretten sağladığı net katkı Şekil 30 ile ifade edilmiştir.

Şekil 30: Ambalaj Sektörü DIR İthalat – İhracatının Net Katkısı 2013 - 2018

Kaynak: TUIK verilerinden derlenmiştir.

Şekil 30’dan görüleceği üzere ambalaj sektörü 2013 -2018 yılları arasında dahilde işleme rejimi kapsamında yaptığı dış ticaretten istikrarlı bir net katkı sağlamaktadır.

Elbette bu değerlendirme daha önce verilen girdi – mamul ilişkisi bazında ayrı bir boyutta yapılabilirse de ambalaj sektörünü ifade eden seçilmiş fasıllar itibari ile değerlendirildiğinde dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ticarette sektörün incelenen yıllar itibari ile devamlılık gösteren net ihracat katkısı olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Genel olarak değerlendirildiğinde ambalaj sektörü dahilde işleme kapsamında yapılan dış ticaret işlemlerinde 2013 yılında 1,52 milyar dolar net katkı sağlamıştır. 2014 yılında bu rakam %2,63’lük düşüşle 1,48 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 2015 yılında düşüş trendi devam etmiş bir önceki yıla göre %0,63 düşüş ile net katkı 1,47 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2016 yılından itibaren tekrar yükselme eğilimi ortaya çıkmıştır. 2016 yılında ambalaj sektörü

dahilde işleme rejimi kapsamında dış ticaretten 1,56 milyar dolar düzeyinde net katkı sağlamış, bir önceki yıla göre %6,1 oranında yükselmiştir. 2017 yılında bu kapsamda yapılan dış ticaretten sağlanan net katkı %1,6 daha artarak 1,58 milyar dolar seviyesine gerçekleşmiştir. 2018 yılında ambalaj sektöründe dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan dış ticaretten 1,63 milyar dolar net katkı sağlamış bir önceki yıla göre %2,8 düzeyinde artış gerçekleşmiştir. Değerlendirilen altı yılda ambalaj sektörünün dahilde işleme rejimi kapsamında yaptığı dış ticaretten sağladığı net katkı ise 9.239 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir

Alt sektörler bazında incelendiğinde plastik ambalaj sektörünün dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan dış ticarete incelenen yıllar itibari ile en yüksek katkıyı sağladığı görülmektedir. 1,05 milyar dolarlık dahilde işleme rejimi kapsamında net ihracat ile toplam net ihracatın %65'i plastik ambalajlardan sağlanmıştır. Bunu %25'lik pay, 413 milyon dolar ihracat seviyesi ile kağıt ambalaj takip etmektedir. Metal ambalajların dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan dış ticarete sağladığı net ihracat katkısı ise 2018 yılında 160 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Diğer alt sektörlerin aksine cam ambalajların işleme rejimi kapsamındaki dış ticareti dış ticaret açığı vermektedir. Bunun nedeni cam malzemelerin hammadde ya da yarı mamul olarak girişi ile birlikte bunlardan üretilen mamullerin seçilmiş fasılları içinde bulunmamasıdır. Yoksa dahilde işleme rejimi kapsamında dış ticaret işlemi yapan bir firmanın dış ticaret açığı vermesi arızı durumlar haricinde mümkün bulunmamaktadır.

Kağıt ambalajlar genel olarak değerlendirildiğinde dış ticaret fazlasına tekabül etmekle birlikte kağıt ambalaj sektörüne dahil alt segmentlere ilişkin bazı fasıllarda cam ambalaja benzer şekilde dış ticaret açığı ortaya çıkardıklarını görülmektedir. 4804 kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde faslı 2013 – 2018 yılları arasında toplam 73,20 milyon dolar dış ticaret açığı oluşturmaktadır. Bu açık yıllar içinde artma eğilimi göstermiş ve son olarak 2018 yılında 19,80 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 4806 bitkisel parşömen, yağ geçirmez kağıt, aydinger, kristal kağıt olarak nitelenen alt segment 2013 – 2018 yılları arasında toplam olarak 25,37 milyon dolar dış ticaret açığı ortaya çıkarmıştır. 4821 Kağıt ve kartondan her cins etiketler alt segmenti kağıt ambalajlar içinde en fazla dış ticaret açığı veren faslı ifade etmektedir. 2013 -2018 yılları arasında bu

GTIP bazında ortaya çıkan dahilde işleme rejimi kapsamında dış ticaret açığı 115 milyon dolar seviyesindedir. Bu fasıl için de dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan dış ticaretten ortaya çıkan dış ticaret açığı artış eğilimi göstermiş; son olarak 2018 yılında 20,67 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Burada ifade edilen dış ticaret açığı, gerçek bir açığı ifade etmeyip söz konusu tarife pozisyonlarında dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatın bu kapsamda yapılan ihracattan fazla olduğunu göstermektedir. Bu fasıl için dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalat üretime kanalize edilerek başka fasıllardan dahilde işleme kapsamında ihracat dönmüştür. Yine bu fasıl için dahilde işleme rejimi kapsamında ihracat ise, bu kapsamda yapılan diğer fasıllardan ithalat hammadde ya da yarı mamullerden sağlanmıştır. Bu aşamada ortaya konmak istenen konu fasıllar nezdinde dahilde işleme rejimi kapsamındaki gerçekleştirmelerdir.

Ambalaj sektörü bir bütün olarak dahilde işleme rejimi kapsamında değerlendirildiğinde incelenen 2013 – 2018 yılları arasında sürekli olarak dış ticaret fazlası vermiştir. Bu yıllar içinde yaratılan toplam net ihracat 9,24 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

İkinci bölümde ayrıntılı olarak incelendiği üzere 2018 yılı itibari ile Türkiye’de DİR kapsamında yapılan ihracat işlemleri toplam ihracat işlemlerinin %45 gibi oldukça yüksek bir oranını oluşturmaktadır. DİR dahilinde yapılan ithalat işlemleri ise toplam ithalat işlemlerinin %15’ini oluşturmaktadır. Dış ticaret işlemleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde 2018 yılı itibari ile Türkiye dış ticaret hacmi 391,06 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiş ve bunun 107,95 milyar doları da DİR kapsamında yapılmıştır. Bu, Türkiye dış ticaret hacminin %27,6’sının dahilde işleme rejimi kapsamında yapıldığını göstermektedir.

Ambalaj sektöründe dahilde işleme rejiminden faydalanma miktarının Türkiye genel dahilde işleme rejimi uygulamalarının içindeki payı irdelendiğinde ambalaj sektörünün payının bindelik paylarla ifade edilen oldukça düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir. İhracat rakamlarının ele alınması ile ortaya çıkan dahilde işleme rejimi kapsamında ambalaj malzemeleri ihracatı, genel dahilde işleme rejimi kapsamında ihracatın 2003 - 2018 yıllarında ortalama %2,44’ünü oluşturmaktadır. İthalat açısından ise bu oran %0,79 gibi bir orana tekabül etmektedir. 2018 yılında DİR dahilinde yapılan toplam dış ticaret 107 milyar dolar iken, ambalaj sektörünün

DİR dahilinde dış ticareti 2,1 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiş ve ambalaj sektörü %1,94 oranında bir payı kapsamıştır.

Tablo 36, 2003 – 2018 yılları arasında DİR kapsamında yapılan genel ihracat ve ithalat gerçekleştirmeleri ile DİR kapsamında gerçekleşen ambalaj malzemeleri ithalat ve ihracat gerçekleştirmelerini karşılık olarak göstermektedir.

Tablo 36: Ambalaj Sektöründe DİR Kullanımı 2003 - 2018

Değer: 1000 USD

Yıllar	DİR İhracat	Ambalaj Malzemeleri DİR İhracat	DİR İhracat / Toplam İhracat	DİR İthalat	Ambalaj Malzemeleri DİR İthalat	DİR İthalat / Toplam İthalat
2003	24.113.432,00	524.952,00	0,022	11.545.533,00	88.033,00	0,008
2004	34.115.634,00	655.348,00	0,019	16.344.431,00	103.039,00	0,006
2005	37.775.046,00	830.696,00	0,022	17.252.099,00	121.267,00	0,007
2006	43.556.775,00	963.617,00	0,022	18.790.133,00	126.207,00	0,007
2007	52.087.908,00	1.082.390,00	0,021	24.285.483,00	159.158,00	0,007
2008	62.795.759,00	1.249.505,00	0,020	30.782.154,00	186.018,00	0,006
2009	46.338.915,00	1.077.854,00	0,023	21.464.926,00	169.530,00	0,008
2010	53.641.643,00	1.363.551,00	0,025	26.260.107,00	208.881,00	0,008
2011	64.195.927,00	1.654.892,00	0,026	31.135.440,00	263.535,00	0,008
2012	65.267.491,00	1.643.356,00	0,025	31.881.871,00	290.225,00	0,009
2013	68.056.110,00	1.803.601,00	0,027	32.217.998,00	285.334,00	0,009
2014	68.488.717,00	1.777.554,00	0,026	31.619.161,00	299.200,00	0,009
2015	58.788.750,00	1.722.372,00	0,029	26.251.909,00	253.386,00	0,010
2016	58.166.388,00	1.786.589,00	0,031	24.650.259,00	227.071,00	0,009
2017	64.999.140,00	1.833.953,00	0,028	28.543.882,00	249.480,00	0,009
2018	74.845.718,00	1.863.933,00	0,025	33.101.738,00	234.335,00	0,007
TOPLAM	877.233.353,00	21.834.163,00	0,024	406.127.124,00	3.264.699,00	0,008

Kaynak: TUIK verilerinden derlenmiştir.

Dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan dış ticaret işlemleri ithalat ve ihracat olarak ayrılmadan bir arada değerlendirildiğinde ambalaj sektörünün aldığı pay %1,94 seviyesinde gerçekleşse de analiz ihracat ve ithalat işlemleri için ayrı ayrı yapıldığında ortaya farklı sonuçlar çıkmaktadır. 2003 – 2018 yılları arasındaki gerçekleştirmeler birlikte değerlendirildiğinde ambalaj malzemeleri ihracatının dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracatlar içindeki payının ortalama %2,4, ambalaj malzemeleri ithalatının dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatlar içindeki payının ise %0,08 olduğu görülmektedir.

Ambalaj malzemesi ihracatlarının dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracatlar içindeki payının 2003 ve 2014 yıllarında ortalama payı %2,4 olarak gerçekleşmekle birlikte en yüksek seviyeyi 2016 yılında %3,1 ile yakalamıştır. Bu dönemde ithalat payı ise yine %0,9 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılı gerçekleştirmeleri incelendiğinde ambalaj sektörü ihracatının dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracatta payının %2,5, ithalat payının ise %0,7 olduğu görülmektedir. Görülmektedir ki, ambalaj sektörü sadece dış ticaret fazlası vermekle kalmamakta aynı zamanda dahilde işleme rejimi kapsamında düşük döviz kullanım oranı ile de beklenin üzerinde dış ticaret fazlası vermektedir.

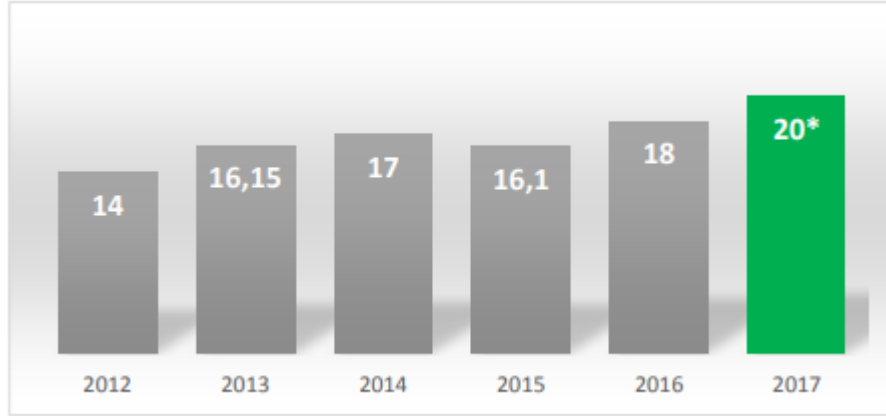
Bu bağlamda ambalaj sektörünün katma değer yaratan bir sektör olduğu ve gelişim trendi çerçevesinde pazar payını arttırarak ihracat yapılan ülkeleri çeşitlendirmesi durumunda bu payın artacağı söylenebilir.

Ambalaj sektörü, dış ticaret fazlası veren ve sürekli gelişim trendinde olan nadir sektörlerden biri olarak Türkiye dış ticareti açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir. Bugün Türkiye’de ambalaj sektörü içinde faaliyet gösteren irili ufaklı 3000’den fazla firma olduğu rapor edilmektedir. Ayrıca Türk ambalaj sektörünün kalitede dünya standartlarına ulaştığı yadsınamaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır³⁹⁰. Bugün Türkiye’de 20 milyar dolar seviyesinde olan ambalaj sektörü büyüklüğünün 2023 yılında 30 milyar dolar seviyesine geleceği öngörülmektedir. Sektör yılda ortalama %10 gibi hızlı bir büyüme trendi içerisindedir³⁹¹.

³⁹⁰ Türk Plastik Sanayicileri Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı (PAGEV), **Türkiye Plastik Ambalaj Sektörü Raporu 2016**, s. 2.

³⁹¹ Sevgin, s. 57.

Şekil 31: Yıllara Göre Türkiye Ambalaj Sektörü Büyüklüğü 2012 - 2017

* Tahmini

Kaynak: Ambalaj Sanayicileri Derneği (ASD), **Türkiye Ambalaj Sektörü Raporu 2017 (2016 Yılı Verileri İle)**, İstanbul, Ekim 2017, s. 9.

Aynı zamanda bir gelişmişlik düzeyi göstergesi kabul edilen ambalaj malzemeleri tüketimi ise Türkiye’de yıllık 3,5 milyon ton düzeyinde seyretmektedir. Kişi başına düşen ambalaj malzemeleri tüketim değeri 2016 yılı verileri ile 220,00 USD / Yıl olarak açıklanmıştır. Bu veriler bazında da Türkiye ekonomik büyümesi ve gelişmesi paralelinde hızlı artışlar sağlamakta 2023 öngörülerinde kişi başı ambalaj malzemeleri tüketim değerinin 300 usd / yıl olacağı belirtilmektedir³⁹².

Ambalaj sektörü sınaî ve zirai ürünlerin pazarlanmasına olanak sağlamaktadır. Genel olarak ambalajların değerinin ürünün satış fiyatının günlük ihtiyaç maddelerinde %3-5 daha az hareket gören ve nispeten daha lüks tanımlanacak emtiada %10 civarında olduğu kabul edilmektedir. Ambalaj üretiminin yaklaşık %50’sinin günlük ihtiyaç maddeleri arasında büyük ağırlıkta da gıda ve içecek ürünleri olduğu ve %20-30’unun diğer gıda dışı tüketim malları ve keza %20-30’unun ise endüstriyel ambalajlar olduğu WPO-Dünya Ambalaj Örgütü tarafından ele alınmakta olan değerlerdir. Bu orantılara göre 2016 yılında 18 milyar dolarlık ambalaj üretimi aslında en az 320-340 milyar dolar civarındaki bir ekonomiyi

³⁹² Ambalaj Sanayicileri derneği (ASD), **Ambalaj Sektörü**, s.2., Eray Utku Özek, Ambalaj Sektörü & TRB1, 2016,

http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FKA_ARASTIRMA_RAPORLARI/AMBALAJ%20SEKT%C3%96R%C3%9C%20VE%20TRB1.pdf, (02.01.2018), Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, Ambalaj Sektörü, s. 2-8 kaynaklarından yazar tarafından derlenmiştir.

mümkün kılmaktadır. 2017 yılın için bu tahmin 350-370 milyar dolar seviyesindedir³⁹³.

Sektörde Ar-Ge faaliyetleri, teknolojik yatırımlar ve tasarım giderek artan oranda önem arz etmekte dünya pazarında söz sahibi olabilmek, global piyasalarda rekabet gücü elde edebilmek için bu alanlarda yatırım yapmak en önemli gerekliliklerden biri olmuştur. Küreselleşme süreciyle birlikte ürünlerde markalaşma da önem kazanmıştır. Markaların tüketiminde ise ürünlere koruma sağlayan, ürünlerin içeriklerini belirten ve tanıtımını yapan ambalaj konusu önemlidir. Değişen koşullara göre tüketim alışkanlıklarının değişmesi ve ürünlere erişim kolaylaşmasıyla birlikte ambalaj tüketimi de artmıştır³⁹⁴. Yaratıcılığı kuvvetlendirici tarafları olan sektörde fark yaratmayı başaran firmalar pazar paylarında önemli artış kaydedebilmektedir.

Ambalaj sektörünün en temel özellikleri; girdi “giriş çıkışının” çok olmasından dolayı son derece dinamik bir sektör olması, teknolojik gelişmelere ve yeniliklere son derece açık olması ve kar marjlarının düşük olmasıdır³⁹⁵.

Dünyadan ambalaj sektörü büyüklüğü verileri henüz açıklanmamakla birlikte 2017 yılı 900 milyar dolar düzeyinde tahmin edilmektedir. Türkiye tahmin edilen 20 milyar dolarlık sektör büyüklüğü ile pazardan yüzde 2,22 pay almakla birlikte ihracat payını dünya pazarında yüzde 1,49 pay ile daha yüksek oranda gerçekleştirmektedir. Her ne kadar oldukça düşük bir pazar payından bahsediliyor olsa da aradaki fark Türkiye ambalaj sektörünün ihracat odaklı büyüme hedeflediğini ve bu yönde ilerlediğini göstermektedir. Türkiye’de halen 180’den fazla ülkeye 4 milyar düzeyinde ihracat yapılmakta, 1,7 milyon ton ambalaj ürünü ihraç edilmektedir³⁹⁶. Ambalaj sektörü dış ticaret açığı vermemekte ve böylece ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Ambalaj sektörü cari açığın kapatılmasına katkıda bulunmaya devam etmektedir.

Artan küreselleşme, özellikle küçük ve orta boyutlu plastik işlemcileri başta olmak üzere, giderek daha fazla iş birliğine gidilmesini ve hatta şirketlerin birleşmesini gerektirmektedir. Yeni ürünler geliştiren ve imal eden ve müşterilerine

³⁹³ Ambalaj Sanayicileri Derneği (ASD), **Ambalaj Sektörü Raporu 2017 (2016 Yılı Verileri İle)**, İstanbul, Ekim 2017, s. 9.

³⁹⁴ Yorulmaz, s. 17.

³⁹⁵ Demircioğlu, s. 5.

³⁹⁶ Sevgin, s. 57.

daha fazla katma değer sunan şirketler için gelecekte fırsatlar oraya çıkacağı açıktır. Ambalaj sektörü, uluslararası hizmet, zamanında teslim ve e-ticaret ile giderek bir hizmet sanayi haline gelmektedir. Müşteriler açısından dış kaynak kullanımı ve tam hizmet paketleri önem kazanmaktadır.

Son yıllarda, içindeki nihai ürünün bağlı bulunduğu üretim sektörlerinde yaşanan ekonomik durgunluk her ne kadar ambalaj sektörüne de yansımış bulunmakta ise de, başta gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere Türkiye dahil tüm dünyada, ambalaj sektöründe gelişmeler, kalite artırma çalışmaları, kullanılan ana ve yardımcı maddelerde uygulanmaya başlayan rasyonalizasyon ve çevreye uyum önlemleri dünya pazarlarında, devam etmektedir³⁹⁷.

Türk ambalaj sektörü, kalitede dünya standartlarına üretim yapan bir sektör konumundadır. ISO 9000, ISO 14001 ve ISO 22000 alan firma sayısında önemli bir artış vardır. Sektörde araştırma ve geliştirme ve bu bağlamda yapılan ambalaj tasarımları dünya çapında rekabet edebilmek için büyük önem kazanmış durumdadır. Türk ambalaj üreticileri ulusal ve uluslararası çevre düzenlemeleri ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmekte ve bu düzenlemelere uyum göstermektedirler. Yürürlükte olan “Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği” ile³⁹⁸,

a) Çevresel açıdan belirli ölçütlere, temel şart ve özelliklere sahip ambalajların üretimi,

b) Ambalaj atıklarının oluşumunun önlenmesi, önlenemeyen ambalaj atıklarının tekrar kullanım, geri dönüşüm ve geri kazanım yolu ile bertaraf edilecek miktarının azaltılması,

c) Ambalaj atıklarının çevreye zarar verecek şekilde doğrudan ve dolaylı olarak alıcı ortama verilmesinin önlenmesi,

ç) Ambalaj atıklarının belirli bir yönetim sistemi içinde, kaynağında ayrı toplanması, taşınması, ayrılmasına ilişkin teknik ve idari standartların oluşturulması amaçlanmıştır.

Ambalaj sektöründe dahilde işleme rejiminin kullanılması ise sektörün ihracat odaklı büyümesine paralellik göstermektedir. Dahilde işleme rejimi sektör içinde en çok plastik ambalaj alt sektöründe kullanılmaktadır. Bunun temel sebebi, petrol

³⁹⁷ Türk Plastik Sanayicileri Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı (PAGEV), **Türkiye Plastik Ambalaj Sektörü Raporu 2016**, s. 24.

³⁹⁸ Türkiye Cumhuriyeti-Ekonomi Bakanlığı, 2016

türevi hammaddelere ihtiyaç duyulan sektörde yerli hammadde üretiminin son derece yetersiz olmasıdır. İthalat bağımlılığı fazla olan ambalaj sektöründe ihracat odaklı büyüme ve uluslararası piyasalarda söz sahibi olabilme çabası ihracat teşviklerini en etkili şekilde kullanma gerekliliğini oraya çıkarmaktadır. Bu anlamda, en yaygın teşvik sistemi olan dahilde işleme rejimi sektör açısından önem arz etmektedir. 2018 yılı verilerine göre sektörün toplam ithalatının %7 gibi düşük bir oranı dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleşirken, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj malzemeleri ihracatı toplam ihracatın %40 gibi oldukça yüksek bir oranını oluşturmaktadır.

Ancak bu aşamada belirtilmesi gereken önemli bir husus; hammadde olarak kullanılan girdilerin tarife pozisyonlarının, mamul olarak çıkan ambalaj malzemesinin tarife kodlarından farklı olması sebebi ile dahilde işleme rejimi kapsamında ihraç edilen mamullerin üretiminde kullanılan hammaddelerin gerçekleşmelerinin değerlendirilemiyor olmasıdır.

Sektör bazında irdelendiğinde, ambalaj sektörü içinde dahilde işleme rejiminin kendisinden beklenen faydaları ortaya koyduğu savunulabilir. Rejim, sektörde ihracatın artırılması, hammaddeye erişimi mümkün kılması ve kaliteli hammaddeyi ucuz saplama imkanı ile uluslararası pazarlarda rekabet dezavantajına yakalanmaması ve artan ihracat hacmi ile dünyada pazar payının artırılması amaçlarına hizmet etmektedir. Yine ihracatlarını arttıran firmaların kapasite kullanımlarını da arttıracakları açıktır.

Ambalaj sektörü içinde dahilde işleme rejimi kullanımının yaygınlaşmasının önünde birtakım engeller bulunmaktadır. Bu engeller dahilde işleme rejiminin eleştirilen yönleri ile de paralellik göstermektedir. Şöyle ki; mevzuattaki karışıklık ve cezai müeyyidelerin ağır olması firmaları hata yapma korkusu ile sistemden uzaklaştırmaktadır. Aynı zamanda, farklı makamlarca ve hatta bazı durumlarda uygulayıcılar tarafından mevzuatın farklı yorumlanması ihracatçı firmaları zor durumda bırakabilmektedir. Örneğin fire ve ikincil işlem görmüş ürün hesaplamalarında karşılaşılan farklı yorumlamalar nedeni ile ihracatçı firmalar yaptıkları işlemler dolayısıyla cezai müeyyidelere tabi tutulmaktadır. Ancak, bu cezai müeyyideler farklı yorumlamalar nedeni ile ortaya çıkan münferit zararlar olarak değil, ihracatçı firmanın teşvik sistemini kötüye kullanması olarak uygulanmaktadır.

Bu durumda kusurla ceza arasında orantısız bir durum oluşmakta ve firmaları temkinli davranarak teşvik sisteminden uzaklaşmaya yöneltmektedir.

Benzer şekilde, telafi edici vergilerin hesaplanmasında bir otomasyon sistemi sağlanamaması dolayısıyla bu hesaplamalar manuel olarak yapılmaktadır. Firmalar, bu hesaplamaları kendi içlerinde ithalat beyannamelerine göre manuel olarak yapmaktadırlar. Belge süresinin dolması ile kapatma başvurusunun yapılmasını takiben bu sefer tüm bu hesaplamalar Bölge Müdürlükleri tarafından manuel olarak tekrar yapılmaktadır. Elbette, bu manuel hesaplamalar içinde hata yapılmaması mümkün olmamaktadır. Belge kapanışı ve TEV farkının bildirilmesi ile geçen süre için eğer ihracatçı firma eksik vergi ödedi ise faizi ile ödeme yapmak zorunda kalmaktadır. Ancak fazla vergi ödemiş olması durumunda ödenen vergi miktarı geri alınmaktadır. Yani ihracatçı firma her iki durumda da faiz ve valör kaybı olarak zarara uğramaktadır. Çok sayıda girdinin olduğu ambalaj sektöründe bu hesaplamalar ve doğan zararlar firmaları sistemden uzaklaştırmaktadır.

Ambalaj sektörü, hedefini Türkiye genel ekonomi politikalarına paralel şekilde ihracat odaklı büyüme olarak belirlemiştir. Bugün sektörün ulaştığı, dünya kalite standartlarında üretim yapabilme, tasarım gücü, teknolojiye hızlı adaptasyon yeteneği, üretim kapasitesi, kurumsallaşan firmaların giderek artması ve girişimcilik gücü ile bu yönde ilerlemektedir. Bu anlamda, sanayi – kamu iş birliğinin artırılması, teşvik sistemlerinden daha sistemli ve profesyonel bakış açısı ile faydalanılması, kurumsallaşmanın ileri boyutlara taşınması ve teşvik sistemleri yönetimlerinin uzman iş gücüne teslim edilmesi sektörün atması gereken zaruri adımlardır. Sektör ihracatı, 2017 verilerine göre dünya pazarında %1,48 pay almaktadır ve bu oranının giderek artırılması hedeflenmektedir.

Takip eden bölümde, literatür taramasının ardından Türkiye’de ve ambalaj sektöründe dahilde işleme rejimi kullanımına ilişkin ampirik uygulamaya yer verilecektir.

3.3. TÜRKİYE’DE VE AMBALAJ SEKTÖRÜNDE DAHİLDE İŞLEME REJİMİ KULLANIMINA İLİŞKİN UYGULAMA

Bu kısımda öncelikle yapılan çalışmalara yönelik literatür taramışa yer verilmektedir. Ardından uygulama modele yönelik ampirik bulgular sunulmaktadır.

3.3.1. Literatür Taraması

1980’li yılların başından itibaren liberal ekonomi politikalarına geçiş beraberinde kabul edilen ihracata dayalı büyüme modeli ile ihracatın arttırılması en önemli amaçlardan biri olmuştur. Bu amaçla bir dizi ihracatı teşvik politikası belirlenmiş ve uygulamaya alınmıştır. Ancak gelişen dünya ekonomisi ve buna uyum sağlama gerekliliği ile Türkiye’nin hem DTÖ’ne üye olması hem de 01.01.1996 tarihinde Gümrük Birliği’ne girmesi neticesinde belli başlı normların teşvik politikalarında da benimsenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda nakit teşvik politikaları terk edilmiş bunun yerine mal ticaretinin önündeki engellerin kaldırılmasını amaçlayan, uluslararası rekabet sistemini bozmayan ve rekabetçi olunmasını hedefleyen dolaylı, yapılan faaliyetlerin desteklendiği teşvik politikaları benimsenmiştir. Bu tarihten itibaren Dahilde İşleme Rejimi Türkiye dış ticareti için en önemli teşvik unsuru olmuş ve rejimin dış ticaret üzerindeki etkisini konu alan birçok araştırma yapılmıştır.

Dahilde işleme rejiminin uygulanmaya başlandığı 1996 yılında Nural ve Akçin’in yaptığı çalışmada rejimin ihracatı teşvik edeceğini vurgulamışlar ve yine aynı yıl Nural yaptığı bir başka çalışmada getirilen uygulama yönetmelikleri ile yerli üretimin rejimden olumsuz etkilenmeyeceğinin teminat altına alındığını vurgulamıştır.

Ufuk Selen 2004 yılında yaptığı çalışmada dahilde işleme rejimi ve rejimi Türkiye açısından uygulama biçimini ve sonuçlarını değerlendirmiştir. Teşvik unsurları içerisinde ihracat etkisi en yüksek olan uygulamanın dahilde işleme rejimi olduğu ve işletme sermayesini güçlendirici, fiyat rekabetinde avantaj elde edici ve atıl kapasite kullanımını azaltıcı etkisi nedenleri ile dahilde işleme rejimini önemli bir yardım unsuru olarak değerlendirmiştir. DTÖ’nün yasaklanmamış yardımlar arasında kabul ettiği dahilde işleme rejiminin ticaret politikası önlemlerinden muaf olarak girdilerin ithal edilmesine olanak tanıya bu uygulamanın ticaret politikası önlemlerinin uluslararası etkilerinin de göz önüne tutularak uygulanması gerekliliğini ortaya koymuştur. Gerek yerli üreticinin korunarak desteklenmesi, gerekse uluslararası baskının minimize edilmesi için rejim dahilinde ticaret politikası tedbirlerinin dışında kalarak yapılan ithalatın, makro ekonomik dengeler bakımında

da fayda maliyet analizlerinin dikkate alınarak uygulanması önerisini getirmiştir. Uygulamanın farklı kurumlar tarafından yerine getirilmesine eleştiri getirerek bu durumun değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur.

2008 yılında Odabaş yaptığı çalışmada rejim üzerindeki tartışmaların devam ettiğini ve AB ile aramızdaki uygulama farklılıklarının giderilmesinin ihracata etkileri olumlu yöne evireceğini değerlendirmiştir.

Murat Ozan Başkol, 2009 yılında yaptığı çalışmayı 2016 yılında revize ederek yayınlamıştır. Çalışmasında, dış ticaret verileri dikkate alındığında dahilde işleme rejiminin en önemli teşvik unsuru olduğunu ancak dış ticaret istatistiklerinin dahilde işleme rejiminin ithalata bağımlılığı arttırdığı yönündeki eleştirileri destekler nitelikte olduğunu belirtmiştir. Türkiye’de dahilde işleme rejiminin etkin şekilde işleyebilmesi için düzenlemelerde revizyona gidilmesini ve koşulların daha somut kriterlere bağlanmasını bu amaçla da Dahilde İşleme Rejimi Değerlendirme Kurulu’nun kurulmasını önermiştir. Dahilde işleme rejiminin kapsamının daraltılmasını ve yurt içi ara malı üreticilerin bu şekilde korunmasını öneri olarak getirmiştir.

Güven Sayılğan ve Coşkun Şenol, Dahilde İşleme Rejimi’ni ihracata etkilerini inceledikleri 2010 tarihli çalışmalarında uygulanan teşvik tedbirleri içerisinde ihracatın yarısına yakın bir oranını kapsamı sebebi ile dahilde işleme rejiminin en öncelikli teşvik tedbiri olduğunu savunmuşlardır. Rejimin Türk işletmelerinin ucuz girdi sağlama olanaklarını geliştirerek, dünya pazarlarındaki rekabet etme potansiyelini artıracığının değerlendirildiğini belirtmişlerdir. DİİB düzenlemesinde; yerli üreticilerin ekonomik çıkarlarına zarar vermeme şartının somut kriterlere bağlanmasının, gümrük idarelerince verilen Dİİ’nin uygulama alanının genişletilmesinin, AB’de yürürlüğe girecek uygulamaya paralel olarak DİR kapsamında geri ödeme sisteminin terk edilerek yalnızca şartlı muafiyet sisteminin kullanılmasının, rejimden beklenen faydayı artıracığı görüşünü belirtmişlerdir.

Aslıhan Kocaefe Cebeci ve Mutlu Yılmaz 2013 yılında yaptıkları Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticareti Üzerine Etkilerinin Analizi (1996 – 2011) isimli çalışmalarında dahilde işleme rejiminin değerlendirilmesi ele alınmış analiz aşamasında ise belirtilen dönemde rejim kapsamında gerçekleştirilen ithalat ve ihracatın toplam ithalat ve ihracat içindeki payı, sektörlerin DİR kapsamında

gerçekleştirmeyi öngördükleri ithalat rakamları yerine gerçekleşen ithalat rakamları, rejim kapsamında gerçekleştirmeyi öngördükleri ihracat rakamları yerine gerçekleşen ihracat rakamları baz alınarak sektörlerin ithal girdiye bağımlılık oranları hesaplanmış aynı zamanda toplamdaki payları ölçülerek dış ticaretimizde etkileri araştırılmıştır. Çalışma sonucunda rejim kapsamında yapılan ihracatın rejim kapsamında yapılan ithalatı fazlası ile karşıladığı tespit edilmiş ve rejimin ithalatı arttırıcı etkisi olduğu eleştirisinin yerini bulmadığı sonucuna varılmıştır. Yine döviz kullanım oranları üzerinden yaptıkları değerlendirmede, belirtilen dönem içerisinde belge kapsamında yapılan her 100 dolarlık ihracat için 44 dolarlık ithalat yapıldığı ve böylece döviz girişine pozitif etki olduğu değerlendirilmiştir. Dahilde işleme rejiminin ülke içerisindeki üreticilerin olumsuz etkilenmemesi şartının veri yetersizliği sebebi ile sağlıklı değerlendirilemeyeceği belirtilmiştir. Bu yönde, rejim kapsamında yapılan ithalatın mal bazında istatistiki olarak değerlendirilmesi ve en çok ithal edilen ürünlerin yurt içinde üretiminin teşvik edilmesi önerisini getirmişlerdir. Özet olarak, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatın toplam ithalat içinde büyük bir yer edinmediği, buna karşın ithal girdi konusunda dışa bağımlı olduğumuzu saptamışlar ve rejime yönelik tenkitleri kaldırma adına sistemin aksayan yönlerinin tekrar gözden geçirilmesi, etkin bir denetleme sistemi geliştirilerek, yerli üretime yaptığı olumsuz etkilerin asgariye indirilmesi gerekliliğini belirtmişlerdir.

Hakan Eryüzlü'nin 2013 yılında dahilde işleme rejiminin cari açık üzerine etkisini ekonometrik modelleme ile incelediği çalışmasında ihracatın %40 gibi oranının dahilde işleme rejimi kapsamında yapıldığını ve rejim kapsamında ihracatın yapılması için ithalatın da yapılması gerekliliği nedeni ile rejim ile cari açık arasında nedensellik bağı olduğunu savunmuştur. Bunun yanı sıra, rejimden yurt içi aramalı üreticilerinin olumsuz etkilendiğini, ithalatın teşvik edilmiş olması nedeni ile sermaye birikimine zarar verdiğini, ihracatın giderek ithalata daha fazla bağımlı hale geldiğini ve alınmayan vergiler nedeni ile kamu gelirlerinin bir kısmından vazgeçildiği belirterek rejimin kendine göre olumsuz sonuçlarını sıralamıştır. Buna karşın rejimin modern bir iktisadi yapıda bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Sıraladığı olumsuzlukların giderilmesi amacıyla mevzuatın gözden geçirilmesi ve tedbirlerin uygulanabilir hale getirilmesini, uygulayıcı kurumların birleştirilmesini,

geri ödeme sisteminin kaldırılmasını ve sermaye birikiminin arttırılması için rejim kapsamının daraltılmasını önermiştir.

Abdullah Takım ve Ş. Mustafa Ersungur 2014 yılında yaptıkları teşvik sistemini genel olarak ele alan çalışmalarında teşvik sisteminin performansını incelemiş Türkiye’de geniş ve dağınık bir yapıya sahip olan teşvik sisteminin ihracatta bir sıçramaya öncülük etmediği, bu sayede dünya ölçeğinde markalar yaratılamadığı ancak proje destekli birtakım teşviklerin çok daha olumlu sonuçlar ortaya koyduğu çıkarımına ulaşmışlardır. Bunun temel sebeplerinden birinin, Türkiye’de istihdamın çok büyük bir kısmının KOBİ’ler tarafından sağlanmasına rağmen, ihracatı teşvik sistemlerinden faydalanmak için belirlenen şartların ancak büyük işletmeler tarafından sağlanabilmesi ve KOBİ’lerin bu desteklerden faydalanamaması olarak belirtmişlerdir. İkinci bir nedenin ise teşvik sisteminin karmaşık yapısı ihracatçıların bu desteklerden gerektiği gibi faydalanmasını engellemektedir görüşünü savunmuşlardır.

Ömer Tarık Gençosmanoğlu, 2016 yılında yayınladığı Dahilde İşleme Rejiminin Türkiye’de Dış Ticaret, istihdam ve Rekabet Gücüne Etkileri adlı makalesinde 2002 – 2014 yılları arasında değişik ticaret endeksleri hesaplamalarına ve girişim sayılarındaki gelişmelere yer vererek dahilde işleme rejiminin etkilerini hesaplamıştır. Dahilde İşleme Rejiminin ticaret akımlarında, istihdamda ve rekabet gücünde ortalamanın üzerinde artışlara neden olmadığı sonucuna ulaşılmış, bu teşvik sisteminin gümrük vergilerinden ve ticaret politikası önlemlerinden muafiyet sağlamak amacıyla ihracatçı firmalar tarafından kullanıldığına dair somut bulgulara ulaşamadığını belirtmiştir. Dahilde İşleme Rejiminin, dünya fiyatlarından ve termin sürelerine uygun şekilde ithal girdi sağlayarak Türk ihracatçıların maliyetlerini azalttığını ve uygulama sayesinde yerli işletmelerin, kaliteli ürünleri dünya pazarlarına satabilmek için üretim süreçlerine uygun şekilde iç piyasadan temin edilemeyen hammadde, ara mal ve yüksek teknoloji ekipmanları tedarik edebildiklerine yer vermiştir. Eleştirilerin aksine, ihracatta artan DİR payının ithalatta azaldığı ve aynı düzey ihracat için daha az ithal girdiye ihtiyaç duyulduğu, diğer bir ifadeyle ithalata bağımlılığın azaldığı tespitini ortaya koymuştur. Bu nedenlerle, Dahilde İşleme Rejiminin daha çok küresel rekabet koşulları ve tedarik zincirinin bir parçası olarak değerlendirilip uygulanmaya devam edilmesini

önermiştir. Rejim kapsamında yapılan ihracattaki artışa rağmen, bu sistemden yararlanan firmaların toplam içindeki payının azaldığını, teşviklerden sınırlı sayıda firmanın yararlandığını belirtmiştir. Başka bir değerlendirme ise, bölgesel ticaret entegrasyonları sonucu tarifelerin azalması veya bürokratik işlemler gibi maliyet artırıcı unsurlar nedeniyle, DİR sisteminin cazibesini kaybetmiş olabileceği görüşüdür.

Umut Engin Tekin, 2017 yılında yayınladığı Dahilde İşleme Rejiminin İhracat ve İthalat Üzerine Etkileri (1996 – 2016) adlı makalesinde rejimin etkilerini net ihracat, döviz kullanım oranı, toplan ithalat ve ihracat içinde DİR ile yapılan ithalat ve ihracat verileri üzerinden değerlendirmiştir. Toplam ithalat içerisinde DİR kapsamı ithalat oranının %10 civarlarında seyretmesi aynı zamanda DİR kapsamı ticarete döviz kullanım oranının %40 olması bu durumun toplam ihracat üzerinde ithal ara malı, yarı mamul veya ham madde bağımlılığının DİR teşvik sisteminden kaynaklanmadığını gösterdiğini hatta bir yere kadar toplam ithalatı da finanse ettiğini belirtmiştir. Gerekli düzenlemeler yapılarak belirlenmiş stratejik sektörlerde ithalat bağımlılığının daha da aşağıya çekilmesi hedeflenmesi ve ülkemiz açısından aynı kalitede ve maliyette temin edilemeyen yurtiçi malları üreten üreticilerin olumsuz etkilenmemesi amacıyla sübvansede edilmesi önerilerini getirmiştir.

Aslıhan Nakiboğlu ve Dursun Aydın 2018 yılında yaptıkları Dahilde İşleme Rejiminin etkilerini istatistiki veriler ile inceleyen çalışmalarında teşvik sisteminin en büyük zafiyetinin uygulamada ortaya çıkan dağınıklık, koordinasyon eksikliği, tekdüzeliğin sağlanamaması, uygulamada birden çok kurumun yer alması, bilgi dağınıklığı olduğu sonucuna varmışlardır. Gerek toplam ihracatın içinde dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracatın oranı gerek döviz kullanım oranları değerlendirildiğinde ülkeye döviz girişindeki pozitif etki ve gerekse rejim kapsamında yapılan ihracatın rejim kapsamında yapılan ithalatı karşılama oranı dikkate alındığında rejimin ülke ekonomisine önemli katkılar sağladığını ortaya koymuşlardır. Rejimin ülke açısından etkinliği arttırılabilmesi için bir takım önlemlerin alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Dahilde işleme rejiminin etkilerini sonuç olarak; zaman içerisinde firmalara maliyet avantajı sağladığı, ihracatçıyı döviz kurunda meydana gelecek risklere karşı koruduğu ve işletmelere dünya piyasa fiyatlarında kaliteli ve ucuz girdi imkanı sağladığı ve Türkiye'nin dünya ülkeleriyle

rekabet gücünü arttırmaya yönelik etkilerde bulunduğu şeklinde değerlendirmişlerdir.

Dahilde işleme rejimi üzerine yapılan çalışmalar çok yüksek oranda teorik çalışmalar olup, yukarıda bahsedilenler gibi genel ekonomik etkileri üzerine birkaç çalışma da mevcuttur. Ambalaj sektörü uygulaması literatürde şimdiye kadar yer verilmemiş bir araştırma örneği taşımaktadır. Konuyla ilgili sektör örneklerini içeren tez çalışmaları yapılmışsa da basılı bir çalışma henüz bulunmamaktadır.

Coşkun Şenol 2008 yılında yazdığı doktora tezinde dahilde işleme rejiminin hazır giyim sektörü üzerine değerlendirmesini ele almıştır. Rejimin genel değerlendirmesinde yerli üretime zarar verilmemesi ilkesinin daha net kriterlere bağlanması gerekliliği ile birlikte Türkiye genel ihracatına olumlu etkisine yer vermiştir. Hazır giyim sektöründe dahilde işleme rejiminin etkilerini yaptığı anket çalışması ile belirlemiştir. Bu sektörde faaliyet gösteren firmaların yüksek oranda yararlandıkları sonucuna varmıştır. Dahilde işleme rejiminden faydalanmak ile istihdam arasında güçlü bir ilişki bulunmamakla birlikte rejimden faydalanan firmaların genellikle çok sayıda personel çalıştıran firmalar olduğunu saptamıştır. Dahilde işleme rejiminden faydalanan firmaların çok yüksek oranda şartlı muafiyet sisteminden faydalandığını, geri ödeme sisteminden ise çok az sayıda firmanın faydalandığını saptamış, firmaların rejimin en önemli avantajı olarak “gümrük vergisi ve KDV muafiyeti” sağlamasını gördüklerini belirtmiştir. Yine KKDF’nin ödenmemesini takip eden en önemli avantaj olarak sıralamıştır.

Sinan Duru, 2014 yılında yazdığı yüksek lisans tezinde Türkiye’de bitkisel yağ sanayinde dahilde işleme rejiminin uygulanabilirliğini incelemiştir. Çalışma bu sektörde faaliyet gösteren firmalara anket yapılması yöntemi ile yapılmıştır. Anket sonuçlarına göre, katılan firmaların %96 gibi yüksek oranda dahilde işleme rejiminden faydalandığı tespit edilmiştir.

Sinan Esen, Halil Şimdi ve Volkan Kocabaş’ın 2016 yılında yayınladıkları Dahilde İşleme Rejimi’nin Firmaların Finansal Performansına Etkisi: Dokuma Giyim ve Deri Sektörü Örneği isimli makalelerinde Borsa İstanbul’da işlem gören dokuma, hazır giyim ve deri sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların dahilde işleme rejimi dahilinde gerçekleştirdikleri ithalat ve ihracatlarının finansal performans gerçekleştirmelerine etkilerini panel veri analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmada,

incelenen sektörü özelinde dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracat işlemlerinin varlıkların karlılığı, iktisadi ve mali karlılık üzerine olumlu yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bununla beraber, sektör özelinde DİR kapsamında yapılan ithalatların varlıkların karlılığı ve mali rantabilite üzerine olumlu etkilerini tespit ederken ekonomik rantabilite üzerinde bir etkisi olmadığını tespit etmişlerdir.

Dahilde işleme rejiminin uygulanmasıyla birlikte işletmelerin hammaddeyi kolay ve ucuz temin edebildiği, kapasite kullanım oranının arttığı, pazar payı ve ihracat değerlerinin arttığı belirlenmiştir. Ayrıca, bitkisel yağ sanayindeki önemli gider kalemlerinden biri hammadde olduğu, en önemli sorunların hammaddenin kalite ve miktarındaki yetersizlik ve girdi fiyatlarındaki yükseklik olduğunu tespit etmiş, rejim sayesinde girdi maliyetlerinde düşüş sağlandığı, atıl kapasitelerin çalışmasının sağlandığı ve böylece sektörün ihracatına katkı sağladığını belirtmiş ve dahilde işleme rejiminin sektör için çok önemli bir teşvik unsuru olduğunu ortaya koymuştur. Ankete katılan firmaların ihracatlarının büyük oranda dahilde işleme rejiminde faydalanmalarına bağlı olduğu ancak rejimin karmaşık yapısı dolayısıyla uygulamada aksaklıklar olduğu sorununu yüksek oranda yaşadıklarını tespit etmiştir. İlgili kurumların daha fazla yol gösterici olmasının bu sorunları bertaraf edeceği önerisinde bulunmuştur. Anket çalışmasının sonuçlarından biri olarak, dahilde işleme rejiminin ihracatı arttırması ve atıl kapasitenin kullanımını sağlaması ile istihdam üzerinde olumlu etkisi olduğu yönündedir. Son olarak, dahilde işleme kapsamında yapılan ithalat ve ihracatın daha ayrıntılı ve şeffaf olarak kamuoyuna duyurulmasının sistemin şeffaflığı açısından daha uygun olacağı tespitine yer vermiştir.

Literatürde dahilde işleme rejimi ile dış ticaret ilişkisini irdeleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak, rejimin rejimden faydalanan ihracatçılar açısından performanslarına etkilerini konu alan çok az çalışmanın bulunması ve bu çalışmaların da çoğunlukla anket yöntemine dayanması bu çalışmanın da temel motivasyonlarından birini oluşturmaktadır.

3.3.2. Çalışmanın Amacı Ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalat ve ihracat ile dahilde işleme rejiminin sağlamış olduğu imkanlardan yararlanmak için gerekli prosedürlerdeki zorluk ve kolaylıkların ortaya çıkarılması ve dahilde işleme

rejiminin sağlamış olduğu fayda ve zararlar açısından bir durum tespiti yapmaktır. Bu kapsamda dahilde işleme rejimi uygulamalarının hem Türkiye genel ithalat ve ihracatı üzerine etkisi, hem ambalaj sektörü içinde dahilde işleme rejimi uygulamalarının ambalaj sektörü ithalat ve ihracatı üzerine etkisi hem de dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatın Türkiye dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracata ve ambalaj sektöründe dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracata etkisi tespit edilmiştir.

3.3.3. Model

Bu çalışmanın hipotezleri çerçevesinde Tablo 37’de yer alan 6 model oluşturulmuştur.

Tablo 37: Çalışmada Kullanılan Modeller

MODEL	HİPOTEZ	BEKLENTİ
I	Dahilde İşleme Rejimi İhracatının Toplam İhracat Üzerine Etkisi	+
II	Dahilde İşleme Rejimi İthalatının Toplam İthalat Üzerine Etkisi	+
III	Dahilde İşleme Rejimi Ambalaj Sektörü İhracatının Türkiye Ambalaj Sektör ihracatı Üzerine Etkisi	+
IV	Dahilde İşleme Rejimi Ambalaj Sektörü İthalatının Türkiye Ambalaj Sektör ithalatı Üzerine Etkisi	+
V	Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Yapılan İthalatın Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Yapılan İhracata Etkisi (Genel)	+
VI	Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Yapılan İthalatın Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Yapılan İhracata Etkisi (Ambalaj)	+

Tablo 37’de yer alan her bir model ayrı ayrı analiz edilerek elde edilen sonuçlar literatürle karşılaştırılmaktadır. Burada çalışmanın önceki kısımlarında sektörün yapısına yönelik değinilen hususların elde edilen model parametreleri ile beraber değerlendirilerek sektöre yönelik politika önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

3.3.4. Veri Seti

Bu kısımda analize başlamadan önce değişkenlere yönelik elde edildikleri veri kaynağı, dönüştürme şekilleri ve temel tanımlayıcı istatistiklerine ait bilgiler sunulmaktadır.

Tablo 38: Modelde Kullanılan Değişkenler ve Tanımları

DEĞİŞKEN	TANIM	DEĞER	KAYNAK
LİHR	Toplam İhracat	Logaritmik	TÜİK
LİTH	Toplam İthalat	Logaritmik	TÜİK
LİHR_AMBJ	Ambalaj Sektörü İhracatı	Logaritmik	TÜİK
LİTH_AMBJ	Ambalaj Sektörü İthalatı	Logaritmik	TÜİK
LDİR_İHR	Dahilde İşleme Rejimi (DİR) İhracatı	Logaritmik	TÜİK
LDİR_İTH	Dahilde İşleme Rejimi (DİR) İthalatı	Logaritmik	TÜİK
LDİR_AMBJ_İHR	Dahilde İşleme Rejimi (DİR) Ambalaj Sektörü İhracatı	Logaritmik	TÜİK
LDİR_AMBJ_İTH	Dahilde İşleme Rejimi (DİR) Ambalaj Sektörü İthalatı	Logaritmik	TÜİK

Çalışmada 2003 – 2018 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Verilerin kolay yorumlanabilmesi ve değişen varyans sorununa karşı etkili olması nedeniyle doğal logaritmaları alınarak analize dahil edilmiştir. Ayrıca logaritmaları alınan değişkenler esneklikler cinsinden de yorumlanabilmektedir. Değişkenlerin elde edildiği veri kaynağı ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanıdır.

Tablo 39: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	LİHR	LİTH	LİHR AMBJ	LİTH AMBJ
Ortalama	18.552	18.977	14.635	14.693
Medyan	18.709	19.115	14.711	14.830
Maksimum	18.939	19.343	15.342	15.091
Minimum	17.671	18.054	13.306	13.786
Std Sapma	0.373	0.374	0.610	0.380
Çarpıklık	-1.054	-1.143	-0.782	-0.981
Basıklık	3.044	3.371	2.551	3.021
J-B (Olasılık)	0.227	0.167	0.413	0.277
	LDİR_İHR	LDİR_İTH	LDİR_AMBJ_İHR	LDİR_AMBJ_İTH
Ortalama	17.780	17.010	14.060	12.161
Medyan	17.884	17.083	14.218	12.291
Maksimum	18.130	17.315	14.438	12.608
Minimum	16.998	16.261	13.171	11.385
Std Sapma	0.305	0.303	0.399	0.389
Çarpıklık	-1.195	-1.055	-0.900	-0.654
Basıklık	3.702	3.270	2.671	2.165
J-B (Olasılık)	0.126	0.220	0.327	0.448

Analize başlamadan önce değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler analiz edilmiştir. Çarpıklık katsayıları değeri negatif olduğu için değişkenler sola çarpıktır. Basıklık katsayısı açısından değerlendirildiğinde LİHR_AMBJ, LDİR_AMBJ_İHR ve LDİR_AMBJ_İTH değişkenleri dışında kalan diğer değişkenlerin basıklık

katsayıları değerinin 3'ün üzerinde oldukları görülmektedir. Bu değişkenlerin kalın kuyruk özelliği gösterdiği anlamına gelmektedir. Değişkenlerin normal dağılıp dağılmadıklarını gösteren Jarque-Bera (J-B) istatistiğine ait olasılık değerlerinin %5 önem düzeyinde anlamsız olduğu (%5 olasılık düzeyinin altında) görülmektedir. Boş hipotezin kabulü anlamına gelen bu sonuç değişkenlerin normal dağılıma sahip olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

3.3.5. Yöntem

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin sınanması genellikle eş bütünleşme analizleri yardımıyla yapılmaktadır. Literatürde farklı eş bütünleşme yöntemleri olmasına rağmen bu çalışmada taşıdığı üstünlükler nedeniyle ARDL eş bütünleşme yönteminden yararlanılmıştır.

Gecikmesi dağıtılmış otoregresif modeller (ARDL) hem bağımlı hem de bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerleri üzerinden tahmin yapan standart en küçük kareler regresyonudur. Temel ARDL (p, q) regresyon modeli şu şekilde tanımlanabilir:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \dots + \beta_k Y_{t-p} + \alpha_0 X_t + \alpha_1 X_{t-1} + \dots + \alpha_q X_{t-q} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Burada ε_t hata terimidir.

Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımına göre öncelikle değişkenlerin eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmektedir. Bunun için aşağıda tanımlanan kısıtlanmamış hata düzeltme modelleri tanımlanmaktadır:

$$\Delta LiHR_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i} \Delta LiHR_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta LDİR\_İHR_{t-i} + \beta_1 LiHR_{t-1} + \beta_2 LDİR\_İHR_{t-1} + u_t \quad (2)$$

$$\Delta LiTH_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i} \Delta LiTH_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta LDİR\_İTH_{t-i} + \beta_1 LiTH_{t-1} + \beta_2 LDİR\_İTH_{t-1} + u_t \quad (3)$$

$$\Delta LiHR\_AMBJ_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i} \Delta LiHR\_AMBJ_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta LDİR\_AMBJ\_İHR_{t-i} + \beta_1 LiHR\_AMBJ_{t-1} + \beta_2 LDİR\_AMBJ\_İHR_{t-1} + u_t \quad (4)$$

$$\Delta LiTH\_AMBJ_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i} \Delta LiTH\_AMBJ_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta LDİR\_AMBJ\_İTH_{t-i} + \beta_1 LiTH\_AMBJ_{t-1} + \beta_2 LDİR\_AMBJ\_İTH_{t-1} + u_t \quad (5)$$

$$\Delta LiHR_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i} \Delta LiHR_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta LDİR\_İTH_{t-i} + \beta_1 LiHR_{t-1} + \beta_2 LDİR\_İTH_{t-1} + u_t \quad (6)$$

$$\Delta LiHR\_AMBJ_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i} \Delta LiHR\_AMBJ_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta LDİR\_AMBJ\_İTH_{t-i} + \beta_1 LiHR\_AMBJ_{t-1} + \beta_2 LDİR\_AMBJ\_İTH_{t-1} + u_t \quad (7)$$

Burada 2'den 7'ye kadar verilen denklemler sırasıyla Tablo 37'de oluşturulan hipotezlere göre kurulmuş modellerden oluşmaktadır. Kısıtlanmamış hata düzeltme

modeli şeklinde tanımlanan bu denklem sistemi eş bütünleşme ilişkisinin testi için kullanılmaktadır.

Uzun dönem “eş bütünleşmenin olmadığı” şeklinde kurulan boş hipotez şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = 0.$$

Boş ve alternatif hipotezler arasında karar verilirken model katsayılarına Wald testi uygulanır. Buradan elde edilen F istatistiği değeri Pesaran vd. (2001) çalışmalarında verilen alt ve üst kritik değerleri ile karşılaştırılır. Eğer bulunan F istatistiği üst değerin üzerinde ise değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi vardır. Eğer bulunan F istatistiği değeri alt değerden küçükse eş bütünleşme ilişkisi yok, kritik değerler arasında ise yorum yapılamaz şeklinde ifade edilir.

Uzun dönem eş bütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonraki aşamada uzun ve kısa dönem katsayılar eşitlik 1’de verilen ARDL modelinden tahmin edilmektedir.

Uzun dönem model şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$LiHR_t = \alpha_0^* + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i}^* LiHR_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i}^* LDİR\_İHR_{t-i} + u_t^* \quad (8)$$

$$LiTH_t = \alpha_0^* + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i}^* LiTH_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i}^* LDİR\_İTH_{t-i} + u_t \quad (9)$$

$$LiHR\_AMBJ_t = \alpha_0^* + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i}^* LiHR\_AMBJ_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i}^* LDİR\_AMBJ\_İHR_{t-i} + u_t \quad (10)$$

$$LiTH\_AMBJ_t = \alpha_0^* + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i}^* LiTH\_AMBJ_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i}^* LDİR\_AMBJ\_İTH_{t-i} + u_t \quad (11)$$

$$LiHR_t = \alpha_0^* + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i}^* LiHR_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i}^* LDİR\_İTH_{t-i} + u_t \quad (12)$$

$$LiHR\_AMBJ_t = \alpha_0^* + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i}^* LiHR\_AMBJ_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i}^* LDİR\_AMBJ\_İTH_{t-i} + u_t \quad (13)$$

Burada 8’den 13’e kadar verilen denklemler sırasıyla Tablo 37’de oluşturulan hipotezlere göre kurulmuş modellerden oluşmaktadır. Katsayıların üzerinde yer alan * işareti ARDL modelinden hesaplanan uzun dönem katsayıları temsil etmektedir.

Değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığı kısa dönem hata düzeltme mekanizmasının varlığını göstermektedir. Kısa dönem hata düzeltme modeli ise şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$\Delta LiHR_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i} \Delta LiHR_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta LDİR\_İHR_{t-i} + \alpha_3 ECM_{t-1} + u_t \quad (14)$$

$$\Delta LiTH_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i} \Delta LiTH_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta LDİR\_İTH_{t-i} + \alpha_3 ECM_{t-1} + u_t \quad (15)$$

$$\Delta LiHR\_AMBJ_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i} \Delta LiHR\_AMBJ_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta LDİR\_AMBJ\_İHR_{t-i} + \alpha_3 ECM_{t-1} + u_t \quad (16)$$

$$\Delta LiTH\_AMBJ_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i} \Delta LiTH\_AMBJ_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta LDİR\_AMBJ\_İTH_{t-i} + \alpha_3 ECM_{t-1} + u_t \quad (17)$$

$$\Delta LiHR_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i} \Delta LiHR_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta LDİR\_İTH_{t-i} + \alpha_3 ECM_{t-1} + u_t \quad (18)$$

$$\Delta LiHR\_AMBJ_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i} \Delta LiHR\_AMBJ_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta LDİR\_AMBJ\_İTH_{t-i} + \alpha_3 ECM_{t-1} + u_t \quad (19)$$

Burada 14’den 19’a kadar verilen denklemler sırasıyla Tablo 37’de oluşturulan hipotezlere göre kurulmuş modellerden oluşmaktadır. Modelde α_3 hata

düzeltilme katsayısı olarak adlandırılmaktadır. Hata düzeltilme terimi bir şoktan sonra kısa dönemde oluşan dengesizliğin uyarılama hızını (uzun dönem dengeye gelme hızını) göstermektedir. Negatif ve istatistiksel olarak anlamlı hata düzeltilme terimi uzun dönem denge noktasına doğru bir yakınsamanın varlığını göstermektedir.

3.3.6. Analitik Bulgular

Belirlenen hipotezlere ilişkin bulgularla birlikte zaman serilerine ilişkin trendlerin tespitine yönelik birim kök analizi sonuçları devam eden başlıklarda incelenmiştir.

3.3.6.1. Birim Kök Sonuçları

İktisadi zaman serilerinde görülen en önemli zaman serisi bileşeni trenddir. Trend içeren zaman serileri ise birim kök içermektedir. Birim kök içeren zaman serileri ile yapılan analizlerin sahte regresyona neden olabileceği bilinmektedir. Yapılan analizlerden elde edilen sonuçların gerçek regresyon sonuçları olabilmesi için öncelikle değişkenlerin birim kök ve eş bütünleşme özelliklerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) ve parçalı birim kök yapısını dikkate alan Kwiatkowski – Phillips –Schmidt - Shin (KPSS) birim kök testleri kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 40'ta yer almaktadır.

Tablo 40: ADF ve KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Model/Değişkenler		Düzy		Birinci Fark	
		ADF	KPSS	ADF	KPSS
Sabit	LİHR	-3.112**(0)	0.581 (2)	-3.466** (0)	0.343*** (1)
	LİTH	-3.228** (0)	0.532 (2)	-3.760** (0)	0.397** (2)
	LİHR_AMBJ	-3.956** (1)	0.616(2)	-1.903 (1)	0.405** (3)
	LİTH_AMBJ	-3.360 (0)	0.591(2)	-4.193** (1)	0.460** (2)
	LDİR İHR	-3.136** (0)	0.555(2)	-3.966** (0)	0.295** (2)
	LDİR İTH	-2.879* (0)	0.507(2)	-4.069*** (0)	0.305** (4)
	LDİR_AMBJ İHR	-3.378** (0)	0.598(2)	-3.324** (0)	0.345** (0)
	LDİR_AMBJ İTH	-2.521 (0)	0.532 (2)	-3.757** (0)	0.454** (1)
Model/Değişkenler		ADF	KPSS	ADF	KSP
Sabit + Trend	LİHR	-2.599 (0)	0.156 (2)	-4.306** (1)	0.432*** (1)
	LİTH	-2.434 (0)	0.160 (2)	-4.782** (1)	0.385*** (2)
	LİHR_AMBJ	-2.279 (1)	0.159 (2)	-7.528*** (0)	0.285** (3)
	LİTH_AMBJ	-2.577 (0)	0.162 (2)	-4.222** (1)	0.292** (2)
	LDİR İHR	-3.171 (0)	0.149 (2)	-3.791** (0)	0.255** (3)
	LDİR İTH	-2.747 (0)	0.155 (2)	-3.663* (1)	0.211** (2)
	LDİR_AMBJ İHR	-2.014 (0)	0.167 (2)	-4.394** (0)	0.196** (3)
	LDİR_AMBJ İTH	-0.689 (0)	0.162 (2)	-3.859** (1)	0.201** (2)

Not: * ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlam seviyelerinde serilerin durağanlıklarını göstermektedir. Parantez içindeki değerler ADF için Schwarz bilgi kriterine göre, KPSS için Bartlett Kernel Newey-West Bandwidth kriterine göre optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. KPSS testi %1, %5, %10 kritik değerleriyle karşılaştırılarak LM-Stat. sonuçları raporlanmıştır.

ADF birim kök testinin boş hipotezi değişkenlerin birim kök içeriği şeklinde yorumlanmaktadır. Karar aşamasında ise test istatistikleri MacKinnon (1996) kritik değeri ile karşılaştırılmaktadır. Test istatistiği genellikle %5 kabul edilen kritik değerden küçük olduğunda boş hipotez (H_0 : Değişkenler birim kök içermektedir) reddedilmekte, değişkenlerin durağan oldukları söylenmektedir. Buna göre sadece ortalamanın yer aldığı sabitli ADF birim kök testi sonucuna göre LİHR, LİTH, LİHR_AMBJ, LDİR İHR, LDİR İTH ve LDİR_AMBJ İHR değişkenlerine ait boş hipotezler reddedilmektedir. Dolayısıyla bu değişkenlerin durağan oldukları kabul edilmektedir. LİTH_AMBJ ve LDİR_AMBJ İTH değişkenlerinin ise birim kök içerdikleri görülmektedir. Öte yandan sabit ve trendli modele ait ADF test istatistiği %5 önem düzeyinde kritik değerden büyük olduğu için değişkenler birim kök içermektedirler. Değişkenlerin birinci farkları ise her iki modelde durağan bulunmuştur.

KPSS birim kök testinin boş hipotezi ADF birim kök testinden farklı olarak durağanlık varsayımına göre oluşturulmuştur. Burada boş hipotezin reddi birim kökün varlığı anlamına gelmektedir. Buna göre tabloda yer alan bütün değişkenlerin düzeyde KPSS LM test istatistikleri %5 önem düzeyine göre kritik değerden büyüktür. Dolayısıyla boş hipotez reddedilmektedir. Alternatif hipotezin kabulü

anlamına gelen bu sonuç tüm değişkenlerin düzeyde birim kök içerdiği anlamına gelmektedir. Birinci farkı alınan değişkenlerin ise LM test istatistikleri kritik değerden küçüktür. Buna göre birinci farkları alınan değişkenler durağandır.

Buna göre sabitli ADF modeline göre değişkenler büyük ölçüde düzeyde durağanlık özelliği gösterirken, KPSS ve sabit ve trendli ADF birim kök testi sonucuna göre değişkenlerin birinci dereceden entegrasyon derecesine sahip oldukları görülmektedir. Değişkenlerin farklı entegrasyon özelliği gösterdiği varsayımından hareketle bu çalışmada ARDL modelinden yararlanılmaktadır.

ARDL modelinin tahmininden önceki aşama değişkenler arasındaki uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığının testidir. Eşbütünleşme ilişki F sınır testi istatistiği ile test edilmektedir. Hesaplanan F sınır testi istatistikleri Pesaran vd. (2001)'deki alt ve üst kritik değerlerle karşılaştırılmaktadır. Eğer hesaplanan F istatistiği değeri alt kritik değerlerin altındaysa değişkenler arasında eşbütünleşme ilişki yoktur. F istatistiği değeri üst kritik değerlerin üzerinde ise değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı kabul edilir. Şayet hesaplanan F istatistiği alt ve üst kritik değerlerinin arasında bulunuyorsa belirsiz bir durum ortaya çıkmakta, bu durumda ise eşbütünleşme ilişkisinin bulunup bulunmadığı ile ilgili yorum yapılamamaktadır.

3.3.6.2. Model I ARDL Tahmin Sonuçları

Tablo 41: Sınır Testi Sonuçları

K	F İstatistiği	Alt Sınır	Üst Sınır	Eşbütünleşme Sonucu
1	6.05	4.94	5.73	VAR

Not: k, modeldeki bağımsız değişken sayısıdır. Alt ve Üst sınırlar Pesaran vd. (2001:300) tarafından %5 önem düzeyinde tabule edilen kritik değerlerdir.

Tablo 41'te Model-1' e göre hesaplanan F sınır testi istatistikleri verilmiştir. Buna göre hesaplanan F sınır testi değeri %5 önem düzeyinde Pesaran (2001) tarafından hesaplanan üst kritik değerinden büyüktür. Bu sonuca göre H0 hipotezi reddedilmekte (H1 hipotezi kabul edilmekte) ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişki var olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 42'de dahilde işleme rejimi ihracatının (LDİR_İHR) toplam ihracat (LİHR) üzerindeki etkisini gösteren ARDL (1,1) modeli tahmin sonuçları yer

almaktadır. Buna göre ARDL modeli katsayılarının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Ancak dahilde işleme rejimi ihracatının gecikmeli değerinin katsayısı anlamsızdır.

Tablo 42: ARDL (1,1) Modeli Tahmin Sonuçları ve Uzun Dönem Katsayılar

Bağımlı Değişken: LİHR			
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Standart hata	t-istatistiği
C	-1.501	0.942	-1.593
LİHR (-1)	0.484***	0.152	3.170
LDİR_İHR	0.885***	0.080	10.946
LDİR_İHR (-1)	-0.262	0.178	-1.471
Hesaplanan Uzun Dönem Katsayılar			
C	-2.912**	1.407	-2.070
LDİR_İHR	1.209***	0.078	15.379

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılıkları vermektedir. ARDL modeli gecikme uzunlukları maksimum 4 olmak üzere AIC bilgi kriteri vasıtasıyla belirlenmiştir.

Dahilde işleme rejimi ihracatı (LDİR_İHR) ile toplam ihracat (LİHR) arasındaki ilişkiyi inceleyen ve ARDL modelinden elde edilen uzun dönem katsayı sonuçları incelendiğinde, uzun dönemde dahilde işleme rejimi ihracatının (LDİR_İHR) toplam ihracat üzerindeki etkisinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre dahilde işleme rejimi ihracatında (LDİR_İHR) meydana gelen %1’lik artış incelenen dönemde toplam ihracat üzerinde %1.209’luk artışa neden olmaktadır.

Bu durum, rejimin kendisinden beklenen uzmanlaşma, uluslararası piyasalarda yer edinme, ölçek ekonomilerinden faydalanma gibi avantajları gerçeklemesi ile açıklanabilir. Bu anlamda, rejim kapsamında gerçekleşmeyen ihracatta da artış olmaktadır. Dönemler itibari ile belge kapsamında yapılan ithalat ve ihracat hacminin de artıyor olması bu sonuçla paralellik göstermektedir.

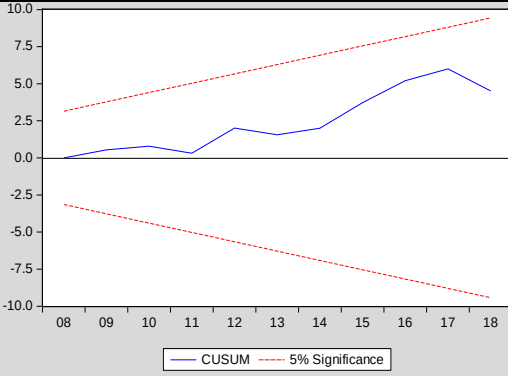
Uzun dönemde değişkenler arasında görülen eş bütünleşme ilişki kısa dönemli bir hata düzeltmenin varlığını göstermektedir. Hata düzeltme terimi olarak adlandırılan bu katsayının işareti ve yorumlanması önemlidir. Negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bulunan hata düzeltme katsayısı (ECM (-1)) değişkenler arasında görülen kısa dönemli sapmaların ortadan kalkarak değişkenlerin uzun

dönemde dengeye geldiği şeklinde yorumlanabilir. Sapmaların ortadan kalkarak uzun dönem dengeye gelme hızı ise $\frac{1}{ECM(-1)}$ formülü ile hesaplanmaktadır.

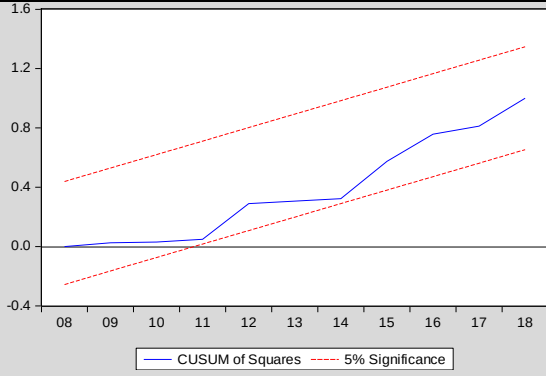
Tablo 43’de Model-1 için elde edilen kısa dönem hata düzeltme modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen tahmin sonuçlarına göre kısa dönem modelin anlamlılığını gösteren hata düzeltme katsayısının (ECM (-1)) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuç kısa dönemde uyarlama mekanizmasının geçerli olduğunu, kısa dönemde görülen değişkenler arasındaki sapmaların ortadan kalktığını ve değişkenlerin uzun dönem denge noktasına geldiğini göstermektedir. Değişkenlerin uzun dönem denge seviyesine gelme hızı ise $\frac{1}{0.515} = 1.941$ olup yaklaşık 2 yıla karşılık gelmektedir.

Tablo 43: Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: $\Delta LİHR$			
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Standart hata	t-istatistiği
$\Delta LDİR\_İHR$	0.885***	0.080	10.946
ECM (-1)	-0.515***	0.152	-3.373
$R^2= 0.990$	Düzeltilmiş $R^2=0.989$		F-ist= 373.452 (0.000)
B-G = 0.343 (0.718)	B-P-G = 2.097 (0.158)		RR=0.552 (0.592)

Cusum Testi

Cusum-Squares Testi

Not: B-G, Breusch-Godfrey otokorelasyon testini; B-P-G, Breusch-Pagan-Godfrey değişen varyans testini ve R-R, Ramsey-Reset model kurma hatası testini ifade etmektedir. Cusum ve Cusum-Squares testleri katsayıların yapısal istikrarlılığı testini göstermektedir. Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. Parantez içindeki değerler % 5 önem düzeyinde olasılık değerleridir. *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeylerini göstermektedir.

Dahilde işleme rejimine ait kısa dönem katsayısının ($\Delta LDİR\_İHR$) pozitif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre uzun dönemde olduğu gibi kısa dönemde de dahilde işleme rejimi ihracatındaki artış toplam ihracatı ($\Delta LİHR$) artırmaktadır. Ancak uzun dönem katsayısı (1.209) ile karşılaştırıldığında kısa dönemde etkinin (0.885) daha düşük olduğu söylenebilir.

Kısa dönemde modelin anlamlılığını gösteren temel istikrar testleri incelendiğinde, modelin geçerli ve katsayıların istikrarlı olduğu söylenebilir. Buna göre Breusch-Godfrey otokorelasyon testi ve Breusch-Pagan-Godfrey değişen varyans testi olasılık değerlerinin %5 önem düzeyi olasılık değerinden büyük oldukları görülmektedir. Boş hipotezin reddi anlamına gelen bu sonuç modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olmadığını göstermektedir. Yine Ramsey-Reset testinin olasılık değerine göre (%5 önem düzeyinde olasılık değerinden büyük olduğu için) modelin doğru tanımlandığı, model kurma hatasının olmadığı söylenebilir.

Tahmin edilen katsayıların istikrarlı olup olmadıkları Cusum ve Cusum-Squares testleri ile araştırılmaktadır. Test istatistiklerinin güven aralıklarının içinde kalması katsayıların istikrarlı olduğu anlamına gelmektedir. Tablo 43’de görüldüğü gibi hem Cusum testi hemde Cusum-Squares testine ait test istatistikleri ele alınan dönem boyunca güven aralıklarının içerisinde değişim göstermektedir. Bu sonuç tahmin edilen kısa dönem katsayılarının istikrarlı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

3.3.6.3. Model 2 ARDL Tahmin Sonuçları

Tablo 44: Sınır Testi Sonuçları

K	F İstatistiği	Alt Sınır	Üst Sınır	Eşbütünleşme Sonucu
1	6.22	4.94	5.73	VAR

Not: k, modeldeki bağımsız değişken sayısıdır. Alt ve Üst sınırlar Pesaran vd. (2001:300) tarafından %5 önem düzeyinde tabule edilen kritik değerlerdir.

Tablo 44’te Model-2’ den elde edilen sınır testi sonuçları yer almaktadır. Hesaplanan F sınır testi değeri %5 önem düzeyinde Pesaran (2001) tarafından hesaplanan üst kritik değerinden büyük olduğu için değişkenler arasında uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisinin varlığı kabul edilmektedir.

Eş bütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra dahilde işleme rejimi ithalatının (LDİR_İTH) toplam ithalat (LİTH) üzerindeki etkisini gösteren ARDL (3,3) modeli tahmin edilmiştir. ARDL modeline göre dahilde işleme rejimi ithalatının (LDİR_İTH) cari dönem katsayısının toplam ithalat (LİTH) üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. Dahilde işleme rejimi ithalatı (LDİR_İTH) ve toplam ithalat (LİTH) katsayısı gecikmeli değerlerinin cari dönem toplam ithalat (LİTH) katsayısı üzerindeki etkisi ise anlamsızdır.

Tablo 45: ARDL (3,3) Modeli Tahmin Sonuçları ve Uzun Dönem Katsayılar

Bağımlı Değişken: LİTH			
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Standart hata	t-istatistiği
C	0.631	2.368	0.266
LİTH (-1)	0.538	0.386	1.398
LİTH (-2)	-0.097	0.477	-0.205
LİTH (-3)	-0.596	0.418	-1.425
LDİR_İTH	0.770***	0.158	4.851
LDİR_İTH (-1)	-0.547	0.387	-1.412
LDİR_İTH (-2)	0.213	0.493	0.432
LDİR_İTH (-3)	0.818	0.475	1.719
Hesaplanan Uzun Dönem Katsayılar			
C	0.546	2.111	0.258
LDİR_İTH	1.085***	0.123	8.818

Not: ***,**, * sırasıyla %1, %5 ve ** %1 önem düzeyinde anlamlılıkları vermektedir. ARDL modeli gecikme uzunlukları maksimum 4 olmak üzere AIC bilgi kriteri vasıtasıyla belirlenmiştir.

ARDL modelinden elde edilen ve dahilde işleme rejimi ithalatının (LDİR_İTH) toplam ithalat (LİTH) üzerindeki etkisini gösteren uzun dönem katsayı sonuçlarına bakıldığında, dahilde işleme rejimi ithalatının (LDİR_İTH) toplam ithalat (LİTH) üzerindeki etkisinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre dahilde işleme rejimi ithalatındaki (LDİR_İTH) %1 oranında artış toplam ithalat üzerinde %1.085 oranında artışa yol açmaktadır.

Dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalattaki %1 oranında bir artışın toplam ithalatta %1,085 oranında bir artışa sebep olması aslında yine ihracat artışı ile açıklanmaktadır. Şöyle ki; ihracatını arttıran ve uluslararası piyasalardan pay almaya başlayan firmalar dahilde işleme kapsamında sağlayamadıkları ithal girdilerini doğrudan kati olarak ithal etme yoluna gidebilmektedirler. Bu şekilde yapılan ihracat

her ne kadar dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracat kadar ihracatçılara katkı sağlamasa da uluslararası piyasaların kırılganlığı, yer edinmenin güçlüğü, müşteri memnuniyetinin riske edilmemesi gibi sebeplerle ihracatçılar bu maliyetleri kabul etmektedirler.

Model 1’de dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracattaki %1 oranında artışın, toplam ihracatta %1,209 oranında bir artışa neden olduğunu belirtmiştik. Bu noktadan hareket ile aslında toplam ithalatta meydana gelen artışın da ihracata yöneldiğini söylemek mümkündür.

Tablo 46: Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: $\Delta LİTH$			
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Standart hata	t-istatistiği
$\Delta LİTH (-1)$	0.694	0.390	1.777
$\Delta LİTH (-2)$	0.596	0.418	1.425
$\Delta LDİR\_İTH$	0.770***	0.158	4.851
$\Delta LDİR\_İTH (-1)$	-0.213	0.493	-0.432
$\Delta LDİR\_İTH (-2)$	-0.818	0.475	-1.719
ECM (-1)	-0.955**	0.311	-3.061
$R^2 = 0.960$	Düzeltilmiş $R^2 = 0.906$		F-ist= 17.584 (0.000)
B-G = 0.917 (0.488)	B-P-G = 0.937 (0.548)		RR=2.372 (0.076)

Tablo 46’da Model-2’ye ait kısa dönem hata düzeltme modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Hata düzeltme katsayısının (ECM (-1)) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre kısa dönemde

değişkenler arasında görülen sapmalar ortadan kalkmakta ve değişkenlerin uzun dönemde dengeye gelmektedir. Kısa dönemli sapmalar ise $\frac{1}{0.955} = 1.047$ olup yaklaşık 1 yıl sonra dengeye gelmektedir.

Kısa dönem dahilinde işleme rejimi ithalatının ($\Delta LDİR\_İTH$) cari dönem katsayısının anlamlı ve toplam ithalat ($\Delta LİTH$) üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. Buna göre dahilinde işleme rejimi ithalatının ($\Delta LDİR\_İTH$) cari dönem katsayısında meydana gelen %1'lik artışın kısa dönem toplam ithalatı ($\Delta LİTH$) %0.770 oranında artırdığı söylenebilir.

Modele ait istikrar testleri incelendiğinde modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorununun olmadığı görülmektedir. F istatistiğine ait olasılık değeri %5 önem düzeyi olasılık değerinden küçük olduğu için katsayıların birlikte istatistiksel olarak anlamsız olduğunu öne süre boş hipotez reddedilmektedir. Alternatif hipotezin kabulü anlamına gelen bu sonuç modelin bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Ramsey-Reset testine göre model kurma hatası yoktur (%5 önem düzeyinde olasılık değerinden büyük olduğu için).

Katsayıların istikrarlılığını ölçen Cusum ve Cusum-Squares testlerine göre test istatistikleri güven aralıkları içinde yer almaktadır. Buna göre tahmin edilen kısa dönem katsayılarının istikrarlı olduğu söylenebilir.

3.3.6.4. Model 3 ARDL Tahmin Sonuçları

Tablo 47: Sınır Testi Sonuçları

k	F İstatistiği	Alt Sınır	Üst Sınır	Eşbütünleşme Sonucu
1	8.67	4.94	5.73	VAR

Not: k, modeldeki bağımsız değişken sayısıdır. Alt ve Üst sınırlar Pesaran vd. (2001:300) tarafından %5 önem düzeyinde tabule edilen kritik değerlerdir.

Tablo 47'de Model-3'e göre hesaplanan F sınır testi istatistikleri yer almaktadır. Tabloda hesaplanan F istatistiği değerinin %5 önem düzeyinde Pesaran (2001) tarafından hesaplanan üst kritik değerinden büyük olduğu görülmektedir. Bu sonuç değişkenler arasında uzun dönemli bir eş bütünleşme ilişkisinin varlığını desteklemektedir.

Tablo 48'de dahilinde işleme rejimi ambalaj sektörü ihracatının ($LDİR\_AMBJ\_İHR$) Türkiye ambalaj sektörü ihracatı ($LİHR\_AMBJ$) üzerindeki

etkisini test eden ARDL (1,0) modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen ARDL modeline göre dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ihracatı (LDİR_AMBJ_İHR) ve ambalaj sektörü ihracatı bir önceki dönem değerinin (LİHR_AMBJ (-1)) Türkiye ambalaj sektörü ihracatı (LİHR_AMBJ) üzerindeki etkisinin anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir.

Tablo 48: ARDL (1,0) Modeli Tahmin Sonuçları ve Uzun Dönem Katsayılar

Bağımlı Değişken: LİHR_AMBJ			
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Standart hata	t-istatistiği
C	-3.264	1.999	-1.632
LİHR_AMBJ (-1)	0.334**	0.161	2.071
LDİR_AMBJ_İHR	0.928***	0.291	3.184
Hesaplanan Uzun Dönem Katsayılar			
C	-4.906**	2.199	-2.230
LDİR_AMBJ_İHR	1.395***	0.153	9.064

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılıkları vermektedir. ARDL modeli gecikme uzunlukları maksimum 4 olmak üzere AIC bilgi kriteri vasıtasıyla belirlenmiştir.

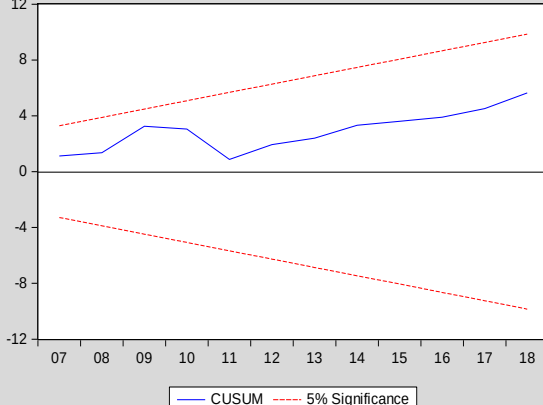
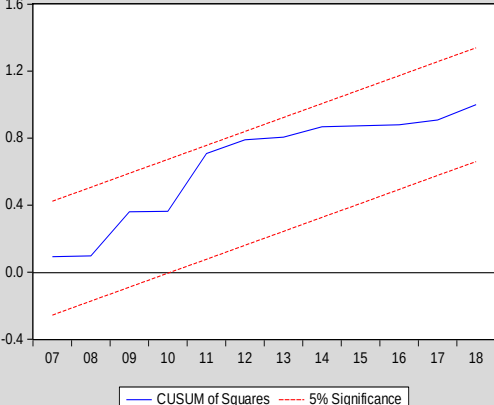
ARDL modeli uzun dönem katsayı tahmin sonuçları incelendiğinde dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ihracatı (LDİR_AMBJ_İHR) katsayısının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ihracatındaki (LDİR_AMBJ_İHR) %1’lik artışın Türkiye ambalaj sektörü ihracatını (LİHR_AMBJ) % 1.395 artırdığı söylenebilir.

Dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj sektörü ihracatının toplam ambalaj sektörü ihracı üzerine olan etkisinin Model 1’de ifade edilen dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracın toplam ihracata olan etkisinden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Buradaki etki yine dahilde işleme rejiminden beklenen faydaların ortaya çıkması ile açıklanabilmektedir. Uzmanlaşma, uluslararası piyasalarda yer edinme, ölçek ekonomilerinden faydalanma, maliyet etkisi ile fiyat avantajı elde etme gibi avantajlar toplam ambalaj sektörü ihracatının dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracattan fazla artmasını açıklamaktadır. Yine dönemler itibari

ile belge kapsamında yapılan ithalat ve ihracat hacminin de artıyor olması bu sonuçla paralellik göstermektedir.

Tablo 49: Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: $\Delta \text{LİHR\_AMBJ}$			
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Standart hata	t-istatistiği
$\Delta \text{LDİR\_AMBJ\_İHR}$	0.928***	0.291	3.184
ECM (-1)	-0.665***	0.161	-4.118
$R^2 = 0.961$	Düzeltilmiş $R^2 = 0.954$		F-ist= 148.546 (0.000)
B-G = 3.035 (0.071)	B-P-G = 1.013 (0.392)		RR=0.735 (0.477)

Tablo 49’da Model-3’e ait kısa dönem hata düzeltme modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Tabloda hata düzeltme katsayısının (ECM (-1)) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Negatif işaretli katsayı kısa dönemli sapmaların ortadan kalkarak uzun dönemde değişkenlerin dengeye gelmesi şeklinde yorumlanabilir. Bu dengeye gelme süresi ise $\frac{1}{0.665} = 1.503$ olup yaklaşık 1.5 yıldır.

Kısa dönem dahilinde işleme rejimi ambalaj sektörü ihracatı ($\Delta \text{LDİR\_AMBJ\_İHR}$) katsayısı pozitif ve anlamlıdır. Kısa dönemde dahilinde işleme rejimi ambalaj sektörü ihracatında ($\Delta \text{LDİR\_AMBJ\_İHR}$) meydana gelen %1’lik artış Türkiye ambalaj sektörü ihracatında (LİHR_AMBJ) %0.928’lik artış meydana getirmektedir.

Modele ait istikrar testleri incelendiğinde modelde otokorelasyon ve değişen varyans yoktur. F istatistiğine göre model anlamlıdır. Ramsey-Reset testi model kurma hatasının olmadığını göstermektedir. Cusum ve Cusum-Squares test

istatistikleri ise güven aralıkları içinde yer aldığından dolayı model parametrelerinin istikrarlı olduğu söylenebilir.

3.3.6.5. Model 4 ARDL Tahmin Sonuçları

Tablo 50: Sınır Testi Sonuçları

k	F İstatistiği	Alt Sınır	Üst Sınır	Eşbütünleşme Sonucu
1	6.29	4.94	5.73	VAR

Not: k, modeldeki bağımsız değişken sayısıdır. Alt ve Üst sınırlar Pesaran vd. (2001:300) tarafından %5 önem düzeyinde tabule edilen kritik değerlerdir.

Tablo 50’de Model-4’e göre hesaplanan F sınır testi istatistikleri yer almaktadır. Hesaplanan F istatistiği Pesaran (2001) tarafından hesaplanan üst kritik değerinden büyük olduğu için boş hipotez reddedilmektedir. Dolayısıyla değişkenler arasında uzun dönemde eş bütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Tablo 51’de dahilde işleme rejimi kapsamında ambalaj sektörü ithalatının (LDİR_AMBJ_İTH) Türkiye ambalaj sektörü ithalatı (LİTH_AMBJ) üzerindeki etkisini test eden ARDL (1,0) modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen ARDL modeline göre dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ithalatının (LDİR_AMBJ_İHR) pozitif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Türkiye ambalaj sektörü ithalatı (LİTH_AMBJ) katsayısı ise pozitif ancak %10 önem düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 51: ARDL (1,0) Modeli Tahmin Sonuçları ve Uzun Dönem Katsayılar

Bağımlı Değişken: LİTH_AMBJ			
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Standart hata	t-istatistiği
C	3.817***	0.836	4.561
LİTH_AMBJ (-1)	0.266*	0.147	1.805
LDİR_AMBJ_İTH	0.575***	0.165	3.481
Hesaplanan Uzun Dönem Katsayılar			
C	5.201***	1.240	4.192
LDİR_AMBJ_İTH	0.784***	0.100	7.192

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılıkları vermektedir. ARDL modeli gecikme uzunlukları maksimum 4 olmak üzere AIC bilgi kriteri vasıtasıyla belirlenmiştir.

ARDL modeli uzun dönem katsayı tahmin sonuçları incelendiğinde dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ithalatı (LDİR_AMBJ_İTH) katsayısının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ithalatında (LDİR_AMBJ_İTH) meydana gelen %1'lik artış Türkiye ambalaj sektörü ithalatını (LİTH_AMBJ) %0.784 oranında artırmaktadır.

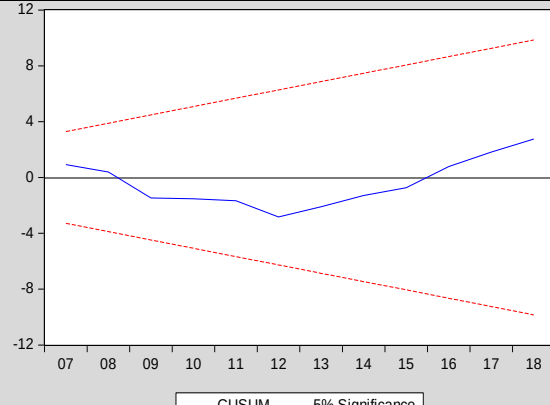
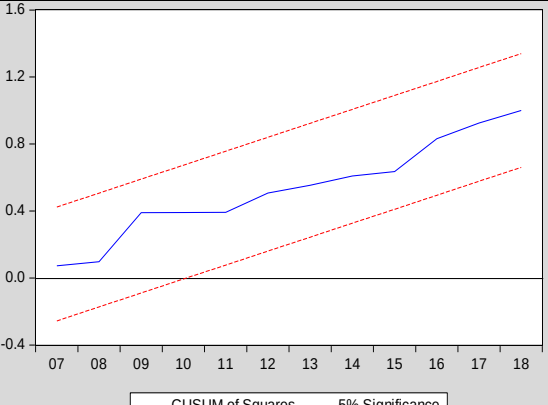
Genel ithalat eğiliminde olduğunda gibi sektör bazında ambalaj sektörü ithalatındaki %1 oranında bir artışın toplam ithalatta %0,784 oranında bir artışa sebep olması aslında yine ihracat artışı ile açıklanmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi ihracatını arttıran ve uluslararası piyasalardan pay almaya başlayan firmalar dahilde işleme kapsamında sağlayamadıkları ithal girdilerini doğrudan katı olarak ithal etme yoluna gidebilmektedirler. Bu şekilde yapılan ihracat her ne kadar firmalar açısından dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracat kadar katkı sağlamasa da uluslararası piyasaların kırılganlığı, yer edinmenin güçlüğü, müşteri memnuniyetinin riske edilmemesi gibi sebeplerle ambalaj sektörü içinde de ihracatçılar bu maliyetleri kabul etmektedirler.

Bununla beraber, değerlendirmeler gümrük tarife pozisyonları üzerinden yapılmaktadır. Sektörün tarife pozisyonları içinde değerlendirilmeyen sektör girdilerini oluşturan mamul ve yarı mamuller bulunmaktadır. Sektörün toplam ithalatının artıyor olması aynı zamanda, yurtiçi tüketimin bir kısmının da ithalata yöneldiği şeklinde yorumlanabilir. Burada dikkat çeken husus ihracat etkisinin, ithalattan etkisinden fazla olmasıdır. Dış ticarete toplam etki ihracat lehine olmaktadır.

Tablo 52'de Model-4'e ait kısa dönem hata düzeltme modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Tabloda hata düzeltme katsayısının (ECM (-1)) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Kısa dönemde sapmaların ortadan kalktığı ve değişkenlerin uzun dönemde dengeye geldiği bu süreç yaklaşık $\frac{1}{0.733} = 1.364$ olup 1 yıl 4 aylık bir dönemdir.

Tablo 52: Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: $\Delta LİTH\_AMBJ$			
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Standart hata	t-istatistiği
$\Delta LDİR\_AMBJ\_İTH$	0.575***	0.165	3.481
ECM (-1)	-0.733***	0.147	-4.981
$R^2 = 0.937$	Düzeltilmiş $R^2 = 0.927$		F-ist= 90.5137 (0.000)
B-G = 0.574 (0.580)	B-P-G = 0.776 (0.481)		RR=0.002 (0.998)

İhracat verilerinde olduğu gibi ithalat verileri de dengeye gelmeye süresi, ambalaj sektörü için verilen dahilde işleme belgelerinin, süre uzatımları ile birlikte 13 ay 15 gün olan süresine denk gelmektedir. İhracat verilerinin ithalat verilerinden daha uzun sürede dengeye gelmesi, ihracatın ithalattan daha geç yapılması ile açıklanabilir.

Kısa dönem dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ithalatı ($\Delta LDİR\_AMBJ\_İTH$) katsayısı pozitif ve anlamlı olup kısa dönem Türkiye ambalaj sektörü ithalatı ($\Delta LİTH\_AMBJ$) üzerinde %0,575 oranında artışa neden olmaktadır.

Modele ait istikrar testleri incelendiğinde modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olmadığı görülmektedir. Model anlamlı (F-ist) ve doğru tanımlanmıştır (RR testi). Ayrıca Cusum ve Cusum-Squares test istatistiklerine göre model parametreleri istikrarlıdır.

3.3.6.6. Model 5 ARDL Tahmin Sonuçları

Tablo 53: Sınır Testi Sonuçları

k	F İstatistiği	Alt Sınır	Üst Sınır	Eşbütünleşme Sonucu
1	22.43	4.94	5.73	VAR

Not: k, modeldeki bağımsız değişken sayısıdır. Alt ve Üst sınırlar Pesaran vd. (2001:300) tarafından %5 önem düzeyinde tabule edilen kritik değerlerdir.

Tablo 53’de Model-5’e göre hesaplanan F sınır testi istatistikleri yer almaktadır. Tabloda hesaplanan F istatistiği değerinin %5 önem düzeyinde Pesaran (2001) tarafından hesaplanan üst kritik değerinden büyük olduğu görülmektedir. Bu sonuç değişkenler arasında uzun dönemli bir eş bütünleşme ilişkisinin varlığını desteklemektedir.

Tablo 54’de dahilde işleme rejimi ithalatının (LDİR_ İTH) toplam ihracat (LİHR) üzerindeki etkisini test eden ARDL (3,4) modeli tahmin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 54: ARDL (3,4) Modeli Tahmin Sonuçları ve Uzun Dönem Katsayılar

Bağımlı Değişken: LİHR			
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Standart hata	t-istatistiği
C	1.177	0.922	1.276
LİHR (-1)	0.905**	0.158	5.729
LİHR (-2)	0.100	0.233	0.428
LİHR (-3)	-0.862**	0.217	-3.960
LDİR_ İTH	-0.613**	0.121	-5.049
LDİR_ İTH (-1)	0.928***	0.291	3.184
LDİR_ İTH (-2)	-0.144	0.165	-0.875
LDİR_ İTH (-3)	0.647**	0.158	4.092
LDİR_ İTH (-4)	0.351**	0.061	5.692
Hesaplanan Uzun Dönem Katsayılar			
C	1.374**	0.612	2.130
LDİR_ İTH	1.012***	0.061	16.391

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılıkları vermektedir. ARDL modeli gecikme uzunlukları maksimum 4 olmak üzere AIC bilgi kriteri vasıtasıyla belirlenmiştir.

Elde edilen ARDL modeline göre toplam ihracatın (LİHR) birinci ve üçüncü gecikmelerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Toplam ithalatın birinci dönem

gecikmesi bugünkü toplam ihracat üzerinde pozitif etkiye neden olurken, üçüncü dönem gecikmeli değerin etkisi negatiftir. Dahilde işleme rejimi ithalatının (LDİR_ İTH) birinci, üçüncü ve dördüncü gecikmeli değerlerinin bugünkü toplam ihracat (LİHR) üzerindeki etkileri ise pozitif ve anlamlıdır.

ARDL modeli uzun dönem katsayı tahmin sonuçları incelendiğinde dahilde işleme rejimi ithalatının (LDİR_ İTH) katsayısının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre dahilde işleme rejimi ithalatında (LDİR_ İTH) meydana gelen %1’lik artış toplam ihracatı (LİHR) %1,012 artırmaktadır.

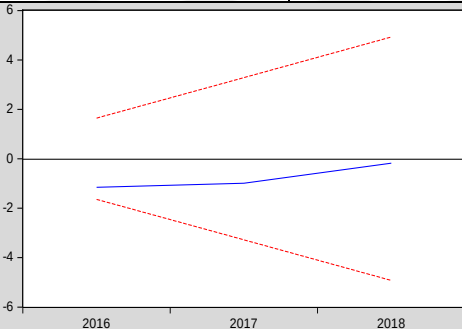
Dahilde işleme rejiminin ortaya konuş amacına ve uygulanış sistemine paralel olarak rejim kapsamında yapılan ithalattaki artış, toplam ihracatta artışa neden olmaktadır. Yapılan testler uzun dönemde dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleşen %1’lik bir artışın, toplam ihracatta %1,012’lik artışa neden olduğu görülmektedir.

Tablo 55’de Model-5’e ait kısa dönem hata düzeltme modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Tabloda hata düzeltme katsayısının (ECM (-1)) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Kısa dönem gerekli koşul sağlanmaktadır. Dengeye gelme süresi ise $\frac{1}{0.856} = 1.168$ olup yaklaşık 1 yıl 2 aydır.

Kısa dönem dahilde işleme rejimi ithalatı (Δ LDİR_ İTH) katsayılarının toplam ihracat üzerindeki (Δ LİHR) etkisi pozitif ve anlamlıdır. Kısa dönemde dahilde işleme rejimi ithalatında (Δ LDİR_ İTH) meydana gelen %1’lik artış toplam ihracatı (Δ LİHR) %0.626 artırmaktadır. İkinci ve üçüncü dönem değerleri ise negatif ve anlamlıdır. Kısa dönemde dahilde işleme rejimi ithalatında (Δ LDİR_ İTH) meydana gelen %1’lik artış toplam ihracatı (Δ LİHR) ikinci dönem %0,647, üçüncü dönem %0.351 oranında azaltmaktadır. Kısa dönem gecikmeli ihracat değerlerinin bugünkü toplam ihracat değerleri üzerindeki etkisi ise pozitiftir.

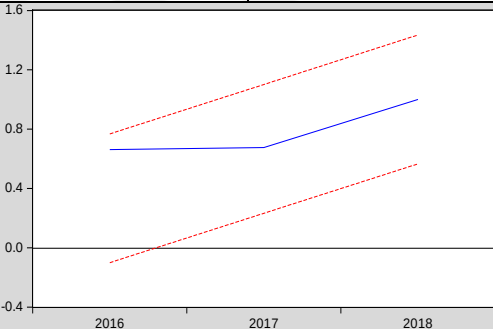
Tablo 55: Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: Δ LİHR			
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Standart hata	t-istatistiği
Δ LİHR (-1)	0.762**	0.178	4.262
Δ LİHR (-2)	0.862**	0.217	3.960
ΔLDİR_İTH	0.626***	0.047	13.108
ΔLDİR_İTH (-1)	0.144	0.165	0.875
ΔLDİR_İTH (-2)	-0.647**	0.158	-4.092
ΔLDİR_İTH (-3)	-0.351**	0.061	-5.692
ECM (-1)	-0.856***	0.127	-6.697
R ² = 0.986	Düzeltilmiş R ² =0.975		F-ist= 110.302 (0.000)
B-G = 2.725 (0.393)	B-P-G = 0.313 (0.3915)		RR=0.198 (0.4861)

CUSUM

5% Significance

CUSUM of Squares

5% Significance

Modele ait istikrar testleri incelendiğinde modelde otokorelasyon ve değişen varyans yoktur. F istatistiğine göre model anlamlıdır. Ramsey-Reset testi model kurma hatasının olmadığını göstermektedir. Cusum ve Cusum-Squares test istatistikleri ise güven aralıkları içinde yer aldığından dolayı model parametrelerinin istikrarlı olduğu söylenebilir.

3.3.6.7. Model 6 ARDL Tahmin Sonuçları

Tablo 56: Sınır Testi Sonuçları

k	F İstatistiği	Alt Sınır	Üst Sınır	Eşbütünleşme Sonucu
1	5.50	4.94	5.73	BELİRSİZ

Not: k, modeldeki bağımsız değişken sayısıdır. Alt ve Üst sınırlar Pesaran vd. (2001:300) tarafından %5 önem düzeyinde tabule edilen kritik değerlerdir.

Tablo 56’de Model-6’ya göre hesaplanan F sınır testi istatistikleri yer almaktadır. Hesaplanan F istatistiği Pesaran (2001) tarafından hesaplanan alt ve üst kritik değerin arasında olduğu için eş bütünleşmenin varlığı belirsizdir.

Tablo 57’de dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ithalatının (LDİR_AMBJ_İTH) Türkiye ambalaj sektörü ihracatı (LİHR_AMBJ) üzerindeki etkisini test eden ARDL (1,0) modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen ARDL modeline göre dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ithalatı (LDİR_AMBJ_İTH) ve ambalaj sektörü ihracatının (LİHR_AMBJ) bir önceki değerinin (bir yıl önce) cari dönem ambalaj sektörü ihracatı (LİHR_AMBJ) üzerindeki etkisinin pozitif ve anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 57: ARDL (1,0) Modeli Tahmin Sonuçları ve Uzun Dönem Katsayılar

Bağımlı Değişken: LİHR_AMBJ			
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Standart hata	t-istatistiği
C	0.927	1.441	0.643
LİHR_AMBJ (-1)	0.637***	0.135	4.692
LDİR_AMBJ_İTH	0.368***	0.238	1.542
Hesaplanan Uzun Dönem Katsayılar			
C	2.557***	4.478	0.571
LDİR_AMBJ_İTH	1.015**	0.359	2.822

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılıkları vermektedir. ARDL modeli gecikme uzunlukları maksimum 4 olmak üzere AIC bilgi kriteri vasıtasıyla belirlenmiştir.

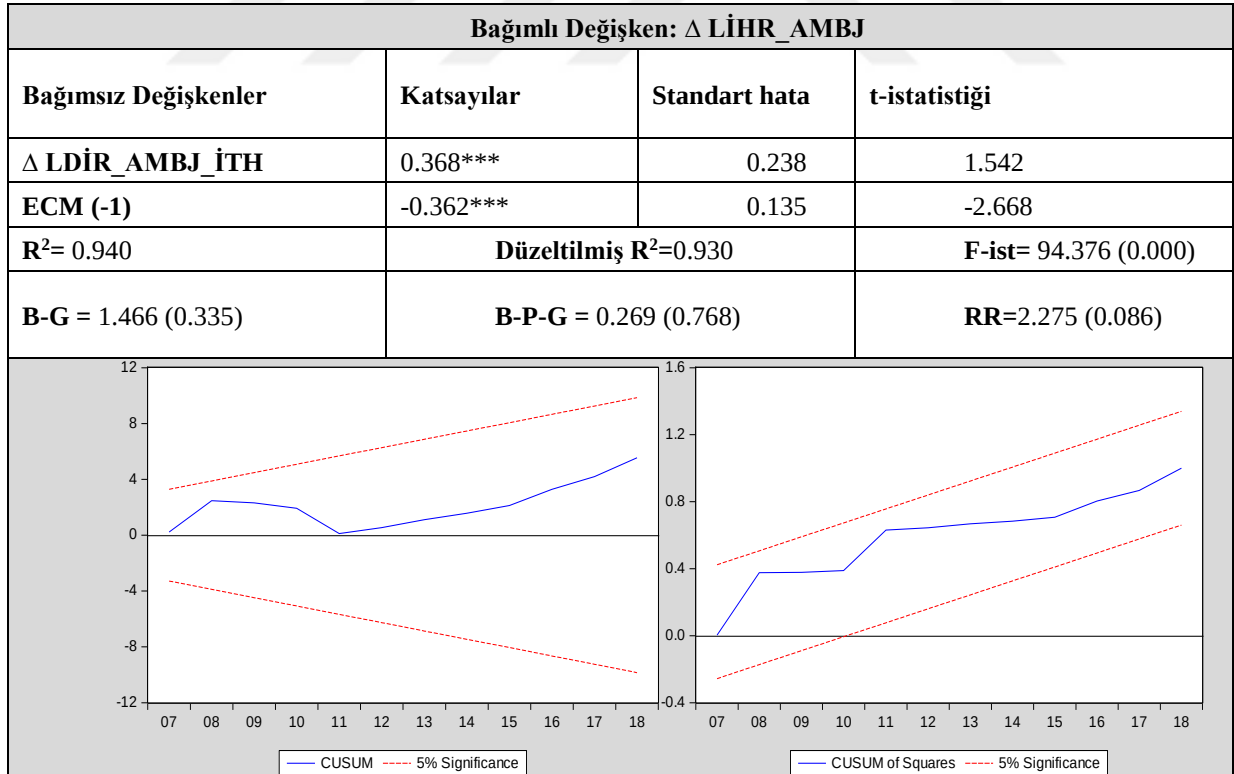
ARDL modeli uzun dönem katsayı tahmin sonuçları incelendiğinde dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ithalatı (LDİR_AMBJ_İTH) katsayısının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ithalatında (LDİR_AMBJ_İHR) meydana gelen %1’lik artış Türkiye ambalaj sektörü ihracatını (LİHR_AMBJ) %1,015 oranında artırmaktadır.

Dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatın, üretilen mamul yönünden farklı gümrük tarifelerine sahip olması sebebi ile bu aşamada değerlendirme; ambalaj sektöründe dahilde işleme kapsamında yapılan ithalat ile ambalaj sektöründe yapılan genel ihracat arasında yapılmıştır. Her ne kadar sınır testide eş bütünleşmenin varlığı belirsiz olsa da ARDL (1,0) modeli sonuçları dahilde işleme kapsamında yapılan

ambalaj sektörü ithalatının, ambalaj sektörü genel ihracatına olumlu ve pozitif bir etkisi olduğunu göstermektedir. Buna göre, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj sektörü ithalatındaki %1’lik bir artış, uzun dönemde ambalaj sektörü ihracatında %1,015’lik bir artışa tekabül etmektedir. Sektörün kendi içinde hızla gelişiyor olması bir yana, dahilde işleme rejiminden beklenen uzmanlaşma, uluslararası piyasalarda yer edinme, ölçek ekonomilerinden faydalanma, maliyet etkisi ile fiyat avantajı elde etme gibi faydalar toplam ambalaj sektörü ihracatının artmasını açıklamaktadır. Yine dönemler itibari ile belge kapsamında yapılan ithalat ve ihracat hacminin de artıyor olması bu sonuçla paralellik göstermektedir.

Tablo 58’de Model-6’e ait kısa dönem hata düzeltme modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Tabloda hata düzeltme katsayısının (ECM (-1)) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Kısa dönemde sapmaların ortadan kalktığı ve değişkenlerin uzun dönemde dengeye geldiği bu süreç yaklaşık $\frac{1}{0.362} = 2.762$ olup 2 yıl 8 aylık bir dönemdir.

Tablo 58: Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Kısa dönem dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ithalatı ($\Delta LDIR\_AMBJ\_ITH$) katsayısı pozitif ve anlamlı olup kısa dönem Türkiye ambalaj sektörü ihracatı ($\Delta LIHR\_AMBJ$) üzerinde %0,368 oranında artışa neden olmaktadır.

Modele ait istikrar testleri incelendiğinde modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olmadığı görülmektedir. Model anlamlı (F-ist) ve doğru tanımlanmıştır (RR testi). Ayrıca Cusum ve Cusum-Squares test istatistiklerine göre model parametreleri istikrarlıdır.

Değerlendirmeler sonucunda, esasen dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalat ile toplam ihracat arasında uzun dönemde bir nedensellik ilişkisi kurulamamakla birlikte, ihracat artışlarında bir nedensellik tespit edilebilmiştir. Bu bağlamda, dahilde işleme rejiminin kendisinden beklenen faydalara hizmet ettiği söylenebilmektedir. Model 1, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracat ile toplan ihracat arasında bir eş bütünleşme olduğunu göstermekte ve uzun dönemde dahilde işleme rejimi kapsamında %1'lik bir artışın, toplam ihracatta %1,209'luk bir artışa etki ettiği görülmektedir. Model 2, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatın toplam ithalat üzerine etkisini göstermektedir. Burada ADRL modeli dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleşen %1'lik bir artışın, toplam ithalat üzerinde %1,085'lik bir artışa etki ettiğini göstermektedir. Burada tespit edilen sonuç, dahilde işleme rejiminin ithalatın artmasına da etki ettiği teorisini desteklemektedir. Ancak, dahilde işleme rejiminin ihracat etkisinin ithalat etkisinden fazla olduğu göz önüne alındığında dahilde işleme rejiminin dış ticaret dengesine etkisini pozitif olduğu görülmektedir.

Modelleri ambalaj sektörü açısından ele aldığımızda da benzer sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Model 3, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj sektörü ihracatının, toplam ambalaj sektörü ihracatına etkinin uzun dönemde pozitif olduğunu göstermektedir. Buna göre dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj sektörü ihracatında gerçekleşen %1'lik bir artış, toplam ambalaj sektörü ihracatında %1,395'lik bir artışa neden olmaktadır. Model 4, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatın, toplam ambalaj malzemesi ithalatına olan etkisini göstermektedir. Bu değerlendirme sonucuna göre, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj sektörü ithalatında %1'lik bir artış, toplam ambalaj sektörü ithalatında %0,784 bir artışa ortaya çıkarmaktadır. Her ne kadar ithalatta da artış

etkisi görülse de ambalaj sektörü içinde de hem ithalat hem ihracat sonuçları birlikte değerlendirildiğinde dahilde işleme rejiminin ambalaj sektörü dış ticaretine pozitif etkisi tespit edilmektedir.

Model 5, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatın genel ihracat üzerine etkisini değerlendirmektedir. Sonuçlar, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalat ile genel ihracat gerçekleştirmeleri arasındaki ilişkini anlamlı ve pozitif olduğunu göstermektedir. Hali hazırda, rejimin ortaya konuş amacını desteklemektedir. Ortaya konan rakamsal sonuçlara göre, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalattaki %1'lik bir artış toplam ihracatta %1,012 düzeyinde bir artış ile sonuçlanmaktadır. Benzer ilişkiyi ambalaj sektörü açısından değerlendirdiğimizde elimizde olan veriler ile ortaya çıkan sonuç bir nebze farklıdır. Şöyle ki; dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj sektörü ithalatı ile toplam ambalaj sektörü ihracatı arasında eş bütünleşme belirsiz F sınır testi ile olarak tanımlanmaktadır. Ancak ADRL modeli sonuçları dahilde işleme kapsamında yapılan ambalaj sektörü ithalatının, ambalaj sektörü genel ihracatına olumlu ve pozitif bir etkisi olduğunu göstermektedir. Buna göre, dahilde işleme rejimi kapsamında ambalaj sektörü ithalatında %1'lik bir artış, toplam ambalaj sektörü ihracatında %1,015'lik artışa neden olmaktadır. Elbette burada yine, ithalat ve ihracat işlemlerinde mamul farklılaşma dolayısıyla gümrük tarifesi farklılıkları yine olmaktadır. Ancak toplam etki değerlendirildiğinde, toplam dahilde işleme rejimi ithalatının toplam ihracata etkisi ile ambalaj sektörü dahilde işleme rejimi ithalatının, toplam ambalaj sektörü ihracatına etkisinin paralellik gösterdiği tespit edilmiştir.

Tüm bu çalışmalar, dahilde işleme rejiminin ihracat üzerine olumlu etkisini ortaya koymaktadır. Kısa ve uzun dönem değerlendirmeleri pozitif ve anlamlıdır.

SONUÇ

Günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın sürdürülmesi ve kalkınmaya ivme kazandırılması amacı ile uygulanan ekonomik modellerin başında ihracata dayalı kalkınma modeli gelmektedir. Bu anlamda ülkeler refahlarını ihracat yoluyla arttırabilmek amacı ile ekonomik enstrümanları en verimli şekilde kullanmaya çalışmakta ve bu amaçla dış ticaret politikaları entegre dünya düzeni çerçevesinde uygulamaktadırlar. Uluslararası ticaretin zaman içinde serbestleşmesi ve kendine özgü uluslararası kuralları getirmesi ile birlikte ülkelerin uyguladığı dış ticaret politikaları da bu yönde evrilmiştir. Devletler, en fazla faydayı sağlayacak, uluslararası ticaret normlarına uygun dış ticaret teşvik politikalarını uygulayabilmek amacı ile titizlikle çalışmakta ve bu politikaları en önemli unsur olarak kabul etmektedirler.

Bir taraftan kalkınma amaçlı ihracat desteklerin sürdürülmesi diğer taraftan ise uluslararası ticaret düzenine uyumun sağlanması amacı ile Türkiye de dış ticaret teşvikleri konusunda oldukça titizlikle çalışan bir ülke konumundadır. 1980 yılında alınan ekonomik kararlar ile ortaya konan liberalleşme ve ihracata dayalı sanayileşme modeli çerçevesinde ülkemizde de piyasa ekonomisi kuralları işlemeye başlamış, dünya ekonomisi ile bütünleşme ve uluslararası piyasalarda yer edinme çabaları ile ithal ikameci politikalar terk edilmiş ve ihracata dayalı büyüme modeli çerçevesinde ihracata yönelik teşviklere büyük önem verilmiştir. Bu dönemde daha çok nakdi teşvikler gündemdedir ve ihracatta süreklilik kazanan bir artış gözlemlenmiştir.

1996 yılından itibaren hem benimsenen liberal ekonomi hem hedeflenen AB üyeliği nedeni ile birlik politikalarına uyum hem de DTÖ üyeliği dış ticaret politikalarının dünya ile uyumlu hale getirilmesi çabalarını beraberinde getirmiştir. İhracata dayalı sanayileşme modelinin küresel ekonomiye entegre biçimde işlerlik kazanması amacı ile bu tarihten itibaren dış ticaret politikaları yeniden şekillendirilmiştir. Bu kapsamda en önemli değişiklikler ihracatı teşvik politikalarında yapılmıştır. Çünkü teşvik sitemleri, içerisinde barındırdıkları dinamikler nedeniyle piyasa sistemine yapılan bir müdahale olarak görülmekte, mevcut kaynak ve gelir dağılımı üzerinde negatif etki yarattığı, teşviklerden yararlananlar lehine vergi yükünü ve gelir dağılımını değiştirmesi dolayısıyla

teşviklerden yararlanmayanları vergi yükü ve gelir dağılımı açısından olumsuz etkilediği nedenleriyle eleştirilmektedirler. Belirlenen hedefler doğrultusunda Türkiye’de de nakdi teşvikler yerini zaman içerisinde faaliyetlerin teşvik edildiği sistemlere bırakmıştır. İhracatı teşvik politikaları neticesinde ihracatın artırılması ekonomik gelişmeye iki yönden katkıda bulunmaktadır. İhracat artışı, milli geliri arttırarak kalkınmaya doğrudan katkı sağlarken aynı zamanda ülkede kurulu kapasitenin kullanımının artmasına katkı sağlamakta ve böylece üretimde ölçek ekonomilerinden yararlanma imkanı doğmaktadır.

Çalışmada, bu bağlamda yürürlüğe konan teşvik sistemlerinden en çok kullanılan ve literatürde en önemlisi olarak kabul edilen dahilde işleme rejimini temel prensipleri çerçevesinde incelenmiş, amaçları ve sonuçları arasındaki korelasyon literatür ve ampirik açıdan değerlendirilmiştir.

Türkiye gibi liberal ekonomilerde ihracatı teşvik sistemlerinin uygulanmasında en önemli unsur, uygulanan teşvik tedbirlerinin uluslararası ticaret kurallarının içinde kalmasıdır. Dahilde işleme rejimi bu anlamda, AB ve DTÖ normlarına uygun olarak ihracatın teşvik edilmesini sağlamaktadır. Ancak özgüllük kriterine uyan bir yardım olması sebebi ile Devlet Yardımları Anlaşması kapsamında dava edilemese de piyasa koşullarının uygulanması amacı ile kullanılan DTÖ ek anlaşmaları kapsamında dava konusu olabilmektedir. Dolayısıyla rejimin uygulanmasında hem yerli sanayinin korunması hem de makro ekonomik değerler açısından fayda maliyet analizlerinin yapılarak uluslararası yansımaların dikkate alınarak uygulanması bir gerekliliktir.

Dahilde işleme rejiminin değerlendirilen dönemlerde ithalat ve ihracat gerçekleştirmeleri dikkate alındığında en çok kullanılan teşvik sistemi olduğu ve ihracatın içindeki payı dolayısıyla en önemli teşvik sistemi olduğu açıktır. 2018 yılı gerçekleştirmeleri değerlendirildiğinde toplan ihracatın %45’inin dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleştiği görülmektedir. Yine değerlendirilen 2003 – 2018 yılları kümülatif olarak değerlendirildiğinde yapılan ihracatın %45’inin dahilde işleme rejimi kapsamında yapıldığı görülmektedir. Bu durum hem dahilde işleme rejiminin önemini ortaya koymakta hem de dahilde işleme rejiminin aksayan yönleri üzerinde titizlikle çalışılması gerektiğini açık olarak göstermektedir. Aynı dönemler içinde dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payının

ortalama %14 olduğu tespit edilmiştir. 2018 yılı gerçekleşmeleri incelendiğinde ise bu oranın %15 düzeyinde olduğu görölmektedir. Bu durum rejimin ithalattan ziyade ihracat açısından önemini ve ticaret etkisini ortaya koymaktadır.

Dahilde işleme rejiminin eleştirilen yönlerinden en önemlisi kamu gelirlerinden vazgeçiliyor olmasıdır. Bu anlamda, dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalat ve ihracat gerçekleşmeleri değerdendirilmiştir. İhracata net katkı rejim kapsamında yapılan dış ticaretin döviz kullanım oranlarının değerdendirilmesi ile tespit edilmektedir. Dahilde işleme rejiminin uygulanmaya başlandığı 1996 yılından 2018 yılına kadar olan rejim kapsamında dış ticaretin döviz kullanım oranları tespit edilmiş ve ortalama %47 olarak gerçekleştiğı görölmüştür. Bu durum rejim kapsamında gerçekleşen 47 dolarlık ithalatın 100 dolar ihracat ile sonuçlandığını göstermektedir. Bu anlamda vazgeçilen kamu gelirlerinin, ihracat geliri olarak ülke ekonomisine döndüğünü ve net katkının pozitif yönde olduğunu göstermektedir. 2018 yılı gerekleşmelerinde dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan dış ticaretin net katkısı 41 milyar dolar ve döviz kullanım oranı %44 seviyesindedir. 2018 yılında genel dış ticaret gerekleşmelerinde dış ticaret açığı 55 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Rejim kapsamında ihracat fazlasının 41 milyar dolar düzeyinde olduğu göz önüne alındığında dahilde işleme rejiminin dış ticaret açığını kapatmadaki etkisi açık olarak ortaya çıkmaktadır. Dahilde işleme rejimi mevzuatı istisnai durumlar dışında döviz kullanım oranının %80'e kadar çıkmasına izin vermektedir. Bu açıdan bakıldığında rejimin uygulamada kendisinden beklenenden çok daha fazla net katkı sağladığı belirtilebilir. Bu durum ticaret hadleri etkisini ortaya koymaktadır.

Dahilde işleme rejimi, yapılan ithalat ile ithal edilen ürünlerin işlenmesi ve bu işleme faaliyeti neticesinde bir katma değerd yaratılmasıyla ihraç edilmesi temeline dayanmaktadır. Bu durum ithal edilen ürünlerin hammadde ya da ve yarı mamul niteliğinde olması gerektiğı sonucu ortaya çıkarmaktadır. Bu yönden değerdendirildiğinde dahilde işleme rejimine getirilen bir diğerd önemli eleştirisi de hammadde ve yarı mamul temelinde ithalata bağımlılığı arttırıyor olmasıdır. Bu eleştirinin değerdendirilmesi amacı ile çalışmada dahilde işleme rejimi öncesi ve sonrası ara malı ve yatırım malları ithalat verileri dahil edilmiştir. Dahilde işleme rejimi uygulamasından önce ulaşılabilen en eski veriler 1989 yılı verileridir. 1989 –

1995 yılları arasında ara malı ve yatırım malları ithalatının toplam ithalat içindeki payı ile 1996 yılı sonrası ara malı ve yatırım malları ithalatının toplam ithalat içindeki payı arasındaki fark dahilde işleme rejiminin olumsuz etkisini tespit edebilecek anlam seviyesinde tespit edilmemiştir. Kümülatif olarak değerlendirildiğinde 1989 - 1995 yılları arasında ara malı ithalatı payı %72, yatırım malı ithalatı payı ise %21 seviyesinde iken, sonraki 7 yılda 1996 – 2002 yılları arasında ara malı ithalatı payı %68, yatırım malı ithalatı oranı yine %21 oranında gerçekleşmiştir. Sonraki yıllar da dikkate alındığında ve değerlendirme 1996 – 2017 arasında yapıldığında kümülatif olarak ara malı ithalatı oranının %70 olduğu, yatırım malı ithalatı oranının ise %17'ler seviyesine gerilediği görülmektedir. Bu oran dahilde işleme rejiminden çok ülkenin sanayileşme seviyesi ve genel ekonomik konjonktür ile ilgilidir ve dahilde işleme rejiminin ekonomiye bu anlamda olumsuz etkisi bu anlamda tespit edilmemiştir. Bu durumun esasen Türkiye ekonomisinin ithalata bağımlılığı konusundaki yapısal sorununu ifade etmektedir.

Genel ihracatın %45'inin dahilde işleme rejimi kapsamında yapıldığı dikkate alındığında ihracatın ithalata bağımlılığının yüksekliği görülmektedir. Ancak bu durumun dahilde işleme rejimi uygulamalarının bir sonucu olduğunu söylemek mümkün değildir. Ülkeler uyguladıkları iktisat politikaları çerçevesine ve bağlı oldukları bölgesel ve küresel mali kurumların belirlediği kurallara uyarak ticaret politikalarını şekillendirirler. Bu politikaların uygulanması sonucunda dünya ticaretinden daha fazla pay almak her ülkenin nihai hedefidir. Gelişmekte olan çoğu ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de hızlı büyümenin sonucu olarak dış piyasalardan ara ve yatırım malları ithal etme zorunluluğu mevcuttur. Ekonominin yapısal durumu nedeni ile dahilde işleme rejiminin en çok tercih edilen ve ihracata katkı sağlayan teşvik sistemi olması ile bir sonuç niteliği arz ettiği ifade edilebilir.

Bu çalışmada oluşturulan ve çalışmanın amacı çerçevesinde belirlenen hipotezler zaman serisi ve eş bütünleşme yöntemleri ile test edilmektedir. Değişkenlerin entegrasyon derecelerinin farklı olması ve kullanılan örneklem sayısının düşük olması nedeniyle çalışmada ARDL yöntemi kullanılmıştır. Değişkenler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanından temin edilmiştir. Kullanılan değişkenler logaritmik dönüşümleri alındıktan sonra analize dahil edilmiştir.

Çalışmada oluşturulan hipotezler ayrı ayrı test edilmiş ve tablolarda raporlanmıştır. Buna göre uzun ve kısa dönem katsayılar bir bütün olarak özetlenerek değerlendirildiğinde; Kısa ve uzun dönem dahilinde işleme rejimi ihracatının toplam ihracat üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlıdır. Kısa dönemde dahilinde işleme rejimi ihracatında meydana gelen %1 artış toplam ihracatı %0,885 artırmaktadır. Uzun dönemde ise %1'lik artış toplam ihracatı %1,209 oranında artırmaktadır. Kısa ve uzun dönem dahilinde işleme rejimi ithalatının toplam ithalat üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlıdır. Kısa dönemde dahilinde işleme rejimi ithalatında meydana gelen %1 artış toplam ithalatı %0,770 artırmaktadır. Uzun dönemde ise %1'lik artış toplam ithalatı %1,085 oranında artırmaktadır. Bu durum dahilinde işleme rejiminin ihracat artışına etkisini ortaya koymakla birlikte dahilinde işleme rejiminin aynı zamanda ithalatın da artması sonucunu getirdiğini tespit etmektedir. Bu noktada, ihracat artışına etkisinin hem kısa hem de uzun dönemde ithalat artışına etkiden daha yüksek olduğu göz önüne alınarak dahilinde işleme rejiminin net katkısının pozitif yönde olduğunu tespit etmek mümkündür. Bu anlamda, dahilinde işleme rejiminin ithalatı arttırdığı eleştirisinin haklı olduğu görülmekle birlikte bu ithalattan daha fazlasının ihracata yöneldiği de tespit edilmektedir.

Değerlendirme kapsamında kısa ve uzun dönem dahilinde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatın toplam ihracata etkisi pozitif ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Kısa dönemde dahilinde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatta meydana gelen %1 artış toplam ihracatı %0,626 artırmaktadır. Uzun dönemde ise %1'lik artış toplam ihracatı %1,012 oranında artırmaktadır.

Özetle, dahilinde işleme rejiminin kendisinden beklenen ihracatı arttırma amacını gerçekleştirdiğini; yapılan ithalatın ihracatta daha yüksek oranda bir artışa neden olduğunu belirtmek mümkündür.

Dış ticaret işlemleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde 2018 yılı itibari ile Türkiye dış ticaret hacmi 391,06 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 107,95 milyar dolarlık dış ticaret işlemi dahilinde işleme rejimi kapsamında yapılmıştır. Bu durum Türkiye dış ticaret hacminin %27,6'sının dahilinde işleme rejimi kapsamında yapıldığını göstermektedir.

Çalışmada örnek sektör olarak kabul edilen ambalaj sektörü hem kendi dinamikleri ile hem de dahilinde işleme rejiminin uygulanması açısından incelenmiştir.

Günümüz imalat sanayiinde sakladığı ürünün katma değerini arttıran bir unsur olarak kabul edilen ambalajın kişi başına tüketimi artık ülkeler nezdinde bir gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ambalaj malzemeleri dünya literatüründe beş ana grupta toplanmaktadır ve çalışmada bu ana gruplar temel alınmıştır. 2018 yılı tahminlenen verilere göre dünya ambalaj sektörü 975 milyar dolarlık büyüklüğe ulaşmıştır. Ambalaj sektörünün %47'lik kısmı plastik, %31'lik kısmı kağıt – karton, yaklaşık %12'ü metal ve %7'si cam ve %3'lük bir kısmı da ahşap ambalajlardan oluşmaktadır. Ambalaj malzemeleri tüketimi ise nüfus yoğunluğu ve gelişme hızı faktörlerine bağlı olarak dağılmakta ve 2016 verilerine göre %42 ile en büyük payı Asya almaktadır. Bunu %24'lük pay ile Kuzey Amerika ve %18'lik pay ile Batı Avrupa takip etmektedir. Ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre artan ambalaj malzemeleri tüketimi artış oranı gelişmekte olan ülkelere bu gelişmenin hızına bağlı olarak nispeten yüksek gerçekleşmektedir. Yine nüfus yoğunluğu ambalaj tüketiminin belirleyici faktörlerindendir.

Türkiye’de 2017 yılında ise sektör büyüklüğü 20 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Halen 180’den fazla ülkeye 4 milyar düzeyinde ihracat yapılmakta, 1,7 milyon ton ambalaj ürünü ihraç edilmektedir. 2018 yılı verileri ile Türkiye’de ambalaj malzemesi üretiminde yüzde 40 oranla en yüksek pay plastik ambalajın iken bunu yüzde 34'lük pay ile oluklu kağıt – karton ambalajlar takip etmektedir. Ambalaj sektörü tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de hızla gelişen bir sektör konumundadır. Sektör odağını inovasyon ve endüstri 4.0 olarak belirlemiş ve her geçen gün katma değerli mamul üretimini arttırmaktadır. Türkiye ambalaj malzemeleri ihracatı, global ambalaj malzemeleri ihracatı içinde 2017 yılı itibari ile %1,49 oranında pay almaktadır. 2018 yılı itibari ile Türkiye ambalaj sektörü ihracatı 4,6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Alt sektörler itibari ile değerlendirildiğinde plastik ambalaj sektörü 2,64 milyar dolarlık ihracat seviyesi ile toplam ambalaj sektörü ihracatının %57'sinden fazlasını oluşturmaktadır. Bunu %31'i aşan pay ile kağıt – karton ambalajlar izlemektedir. Ambalaj sektörü ithalatı 2018 yılında 3,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. İthalat alt sektörler itibari ile değerlendirildiğinde %51'lik pay ile ilk sırayı plastik ambalajların aldığı görülmektedir. Yine kağıt – karton ambalajlar %39'u aşan pay ile ikinci sırada yer almaktadır. Plastik sektörü 1,3 milyar dolarlık dış ticaret fazlası ile ülke ekonomisine

net katkısı oldukça yüksek bir sektördür. Ambalaj sektörü, dış ticaret fazlası veren, büyüklüğü 7,88 milyar dolar seviyesine ulaşmış başarılı bir sektör olmasının yanı sıra Türkiye ihracatı içinde payı %2,74 seviyelerinde; ihracat içindeki payı ise %1,47 seviyelerindedir.

Ambalaj sektörü, dahilde işleme rejimi çerçevesinde değerlendirildiğinde genel dış ticaret seyrine paralel bir durum ortaya çıkmaktadır. Ambalaj sektörü, ihracata dayalı büyüme hedefi olan, yatırımlarını inovasyon ve sürdürülebilirlik perspektifinde devam ettiren ve dünya pazarlarından pay almaya hedefleyen bir ilerleme hedefine sahiptir. Bu doğrultuda sektörün dahilde işleme rejimi kullanımı yıllar itibari ile artış göstermektedir. 2018 yılı gerçekleştirmelerine göre ambalaj sektöründe dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleşen ihracat 1,87 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu gerçekleşme, genel sektör ihracatının %46'sını oluşturmaktadır. Değerlendirilen 2013 – 2018 yılları kümüle olarak değerlendirildiğinde bu oran %45 seviyesindedir. Dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleşen ambalaj sektörü ihracatının %64'lük kısmı plastik ambalajlardan oluşmakta, bunu yaklaşık %27'lik pay ile kağıt – karton ambalajlar takip etmektedir. Metal ambalajlar yaklaşık olarak %10'luk pay alırken, cam ambalaj ve ahşam ambalajın toplamı %1'den düşük seviyedir. Sektör ihracatında dahilde işleme rejiminin payının yıllar itibari ile azaldığı gözlemlenmektedir. AB ve serbest ticaret anlaşmaları olan ülkelerden yapılan ithalatın vergisinin sıfır olması sebebi ile dahilde işleme rejiminin etkinliğinin azalması bu azalışta rol oynamaktadır. Bununla beraber, dahilde işleme rejiminin eleştirilen yönlerinden biri olan uygulama ve mevzuatta var olan karışıklık ve cezai müeyyidelerin ağır oluşu sektör temsilcileri ile yapılan görüşmelerde önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Her ne kadar seçilmiş fasıllar itibari ile değerlendirilen ithalat verileri değerlendirilen ihracat verilerinin girdileri olan ithalat verileri değilse de sektörün fasıllar itibari ile dahilde işleme rejimi kapsamında ithalat gerçekleştirmeleri değerlendirildiğinde 2018 yılı itibari ile 234,34 milyon dolar seviyesinde kaldığı görülmektedir. Dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatın toplam sektör ithalatı içinde payı %7 olarak gerçekleşmiştir. Değerlendirilen 2013 – 2018 yılları genel olarak ele alındığında bu oran %8 seviyesindedir. Dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleşen ambalaj sektörü ithalatının %57'lik kısmı plastik

ambalajlardan oluşmakta, bunu yaklaşık %36'lık pay ile kağıt – karton ambalajlar takip etmektedir. Metal ambalajlar yaklaşık olarak %7'lik pay alırken, cam ambalaj ve ahşam ambalajın toplamı %2'den düşük seviyedir.

Ambalaj sektörü genel olarak değerlendirildiğinde de hali hazırda ihracat fazlası veren, gelişmesi desteklenmesi gereken öncü bir sektördür. Dahilde işle rejimi kapsamında değerlendirildiğinde ortaya koyduğu katma değer ile bu gereklilik net olarak ortaya çıkmaktadır. Dahilde işleme rejimi kapsamında ambalaj sektörünün 2018 yılı itibari ile dış ticaret fazlası 1,62 milyar dolar seviyesindedir. 2013 – 2018 yılları toplam olarak değerlendirildiğinde son altı yılda sektörün sadece dahilde işleme rejimi kapsamında ortaya koyduğu dış ticaret fazlası 9,24 milyar dolardır. Elbette bu değerlendirme daha önce verilen girdi – mamul ilişkisi bazında ayrı bir çalışmayı gerekli kılsa da ambalaj sektörünü ifade eden seçilmiş fasıllar itibari ile değerlendirildiğinde dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ticarete sektörün incelenen yıllar itibari ile devamlılık gösteren net ihracat katkısı olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir.

Ambalaj sektörü açısından kısa ve uzun dönemli bulgular değerlendirildiğinde; Kısa ve uzun dönem dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ihracatının Türkiye ambalaj sektör ihracatı üzerine etkisi pozitif ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Kısa dönemde dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ihracatında meydana gelen %1 artış Türkiye ambalaj sektör ihracatını %0,928 artırmaktadır. Uzun dönemde ise %1'lik artış ambalaj sektör ihracatını %1,395 oranında artırmaktadır. Kısa ve uzun dönem dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ithalatının Türkiye ambalaj sektör ithalatı üzerine etkisi pozitif ve anlamlıdır. Kısa dönemde dahilde işleme rejimi ambalaj sektörü ithalatında meydana gelen %1 artış Türkiye ambalaj sektör ithalatını %0,575 artırmaktadır. Uzun dönemde ise %1'lik artış ambalaj sektör ithalatını %0,784 oranında artırmaktadır.

Görülmektedir ki, ambalaj sektöründe dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ihracatın, ambalaj sektörü ihracatına etkisi, genel ihracat etkisinden daha fazladır. Benzer şekilde, ambalaj sektöründe dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatın, ambalaj sektörü ithalatına etkisi, genel ithalat etkisinden daha azdır. Bu durum yine, dış ticaret fazlasını ifade etmekte, ambalaj sektöründe dahilde işleme

rejimi uygulamalarının, genel dış ticaret dahilinde işleme uygulamalarından daha yüksek oranda beklenen faydayı sağladığını ortaya koymaktadır.

Kısa ve uzun dönem dahilinde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatın dahilinde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj sektörü ihracatına etkisi pozitif ve anlamlıdır. Kısa dönemde dahilinde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalatta meydana gelen %1 artış dahilinde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj sektörü ihracatını %0,368 artırmaktadır. Uzun dönemde ise %1'lik artış dahilinde işleme rejimi kapsamında yapılan ambalaj sektörü ihracatını %1,015 oranında artırmaktadır.

Bu anlamda, ambalaj sektörünün dahilinde işleme rejiminden faydalanırken, dahilinde işleme rejiminden beklenen maliyetlerin düşürülmesi, uluslararası piyasalarda yer edinme, ölçek ekonomilerinden faydalanılması, ihracat ürünlerinin çeşitlendirilmesi gibi faydaların yanı sıra ihracatın artırılmasına da ortalamanın üstünde katkı sağlamaktadır. Özetle, dahilinde işleme rejiminin kendisinden beklenen ihracatı artırma amacını ambalaj sektöründe genel eğilimden daha yüksek oranda gerçekleştirdiğini; yapılan ithalatın ihracatta daha yüksek oranda bir artışa neden olduğunu belirtmek mümkündür. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, tüm teşvik sistemleri ile birlikte dahilinde işleme rejiminin de sektörler itibari ile değerlendirilmesi ambalaj sektörü gibi diğer sektörlerle nazaran ülke ekonomisine teşvik sistemleri yolu ile daha fazla katkı sağlayan sektörlerin daha fazla teşvik edilmesi, teşvik olanaklarının çeşitlendirilmesi, sektör ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesi gerekmektedir.

Dahilde işleme belgelerinin verilme aşamalarında yüksek katma değer oluşturan sektörlerle öncelik verilmelidir. Mevcut uygulamada dahilinde işleme rejiminden gerçek ihracatçı olmayan, ihracat kaydı ile yurtdışı satış yapan firmalar da yararlanabilmektedir. Belge verilme kriterleri ve belge özellikleri tekrar gözden geçirilerek imalatçı ihracatçı firmalar lehine düzenlemeler yürürlüğe konulmalıdır. Belge düzenlemelerinde özet bir üretim göstergesi niteliğinde olan kapasite raporlarından çok objektif firma gerçekleştirmeleri göz önüne alınmalı, üretici ihracatçı firmaların mümkün olan en yüksek seviyede teşvik uygulamalarından faydalanmaları sağlanmalıdır.

Ülkemizde neredeyse tüm sektörler dahilinde işleme rejiminden faydalanabilmektedir. Dahilde işleme rejiminin sadece arz eksikliği olan üretim

sektörlerine uygulanması ve bu sektörlerde uygulamanın geliştirilmesi hem katma değer yaratan sektör ihracatlarının desteklenmesi için hem de yerli üreticinin korunması için etkin bir yöntem olacaktır.

İhracatı teşvik tedbirlerinin etkinliği, bu tedbirlerin dönemler itibari ile kesinlik içeren istikrarlı bir metot ile uygulanması ile doğru orantılıdır. Ülkemizde, gerek mevzuatta sıklıkla yapılan düzenlemeler, gerek uygulamada ortaya çıkan farklılıklar, gerekse uygulayıcı kurumların farklı olması nedeni mevzuatın farklı yorumlanması gibi olumsuzluklar nedeni ile rejimden faydalanan ihracatçı firmalar sıkıntı yaşamaktadırlar. Ortaya çıkan mevzuat karmaşıklığı nedeni ile rejimin kullanılmasında etkinlik azalmakta ve firmaların kazanımları etkilenmektedir. 2018 yılında bakanlıkların Ticaret Bakanlığı çatısı altında birleştirilmesi ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet veren Gümrük İdareleri ve Ekonomi Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet veren Bölge Müdürlükleri'nin daha uyumlu çalışması ve rejim mevzuatına ilişkin kurumlarca yapılan farklı yorumlamaların ortadan kalması için bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

Dahilde işleme rejiminin kendisinden beklenen faydayı sağlayabilmesi için en önemli kriterler biri yerli üreticilerin olumsuz etkilenmemesi ve yerli girdi kullanan üreticiler açısından da haksız rekabetin ortaya çıkmamasıdır. Bu amaç doğrultusunda dahilde işleme rejimi kapsamında tecil-terkin sistemi geliştirilmiştir. Tecil – terkin sisteminin geliştirilmesinin yanı sıra üretimde kullanılan hammadde ve ara malına uygulanan KDV oranlarının düşürülmesi yerli girdi kullanımını teşvik edecek ve yerli üreticinin korunması açısından daha etkili bir yöntem olacaktır.

Yerli üretimin ekonomik çıkarlarına zarar vermemesi ilkesi dahilde işleme rejiminin ilk kriteri olarak tespit edilmiştir. Ancak mevzuatta bu kriterlerin neler olduğu belirtilmemiştir. Bu kapsamda hangi ve şart ve koşullarda dahilde işleme rejiminden faydalanabileceğinin objektif normlar çerçevesinde belirlenerek tespit edilebilir veriler ile değerlendirilmesinin esasa bağlanması önem arz etmektedir. Uygulamada bu konu Ticaret Bakanlığı ilgili Bölge Müdürlüklerinin olay bazında incelemelerine dayanmaktadır. Dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalat ve buna bağlı olarak yapılan ihracatın makro ekonomik faydasından söz edebilmek için en önemli unsur yaratılan katma değerdir. Düzenlemelerin bu katma değeri takip

edebilecek ve üst seviyede gerçekleşmesini sağlayacak nitelikte olması gerekmektedir.

Dahilde işleme rejimi kapsamında ithal edilen hammadde ve ara malının belge/izin süresi içerisinde tam olarak ihraç edildiğinin kontrolü yapılmalıdır. Rejimin suiistimale açık yapısı etkin denetim araçları ile kontrol altına alınmalıdır. Uygulamanın kötüye kullanılması ve ithal edilen eşyanın iç piyasada değiştirilerek yerine ikinci kalite eşyanın ihraç edilmesi hem yerli üretime zarar vermekte hem de devletin vergi kaybına uğramasına neden olmaktadır. Her ne kadar kaçakçılık fiilinin işlenmiş olması ile ilgili yaptırımlar oldukça ağırsa da sistemin denetleme mekanizmasının geliştirilmesine ihtiyaç olduğu açıktır.

Dahilde işleme rejimi kapsamında bazı teknik düzenlemeler firmalar açısından zorlayıcı olmakta, uzman personel yetersizliği nedeni ile de hata yapma olasılığını arttırmaktadır. Örneğin, telafi edici vergi hesaplamaları ihracat yapıldıkça tek tek ilgili ihracatın girdileri olan ithalatlar üzerinden manuel olarak yapılmaktadır. Dahilde işleme rejiminin kamu otoritelerince tamamen otomasyon ile takibi hedeflenmekte ise de belge kapanışlarında bu verginin hesaplaması bu sefer kamu otoritesinin uzmanlarınca yine beyanname bazında ve manuel olarak yapılmaktadır. Binlerce hesabı içeren bu işlemin manuel olarak yapılması durumunda hatasız olması çok mümkün olmamaktadır. Belge kapanışı aşamasında ihracatçı firma fazla telafi edici vergi ödedi ise bunu uzun süren bir yazışma süreci sonunda geri almaktadır. Fakat az vergi ödedi ise bu sefer gecikme faizi ve gecikme zammı ile birlikte vergiyi ödemek durumunda kalmaktadır. İhracatçı firmalar, iş gücü kaybı, erken ödenen vergi nedeni ile valör kaybı ya da geç ödenen vergi nedeni ile gecikme zammı ve faizi olmak üzere bu işlemde her anlamda zararlı çıkmaktadırlar. Telafi edici vergi hesaplamalarının sistem üzerinden yapılmasına ilişkin çalışmalar tamamlanmalı ve ihracatçı firmaların bu anlamda yaşadığı zorluklar giderilmelidir.

Tela fi edici vergi uygulamasında, firmalar için zorlayıcı olan ve yürürlükteki mevzuat hükümlerince karara bağlanmayan bir diğ er unsur ise ikincil işlem görmüş ürünlere ilişkin verginin hesaplanması konusudur. Hem ihracat beyannamesi aşamasında telafi edici vergiye dahil edilmekte hem de belge kapanma aşamasında millileştirilmek istenmesi durumunda ayrıca de ğ iş en gümrük tarifesi üzerinden ayrıca vergilendirilmektedir. Tela fi edici vergilerin Bölge Müdürlüklerince hesaplanıp de ğ erlendirilmesi, ikincil işlem görmüş ürün beyannamelerinin ise

Gümrük idarelerince değerlendirilmesi aynı konu için iki kere vergi alınması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu konuda kurumların hızla uyumlaştırılması önemlidir.

Uygulamada düzenlemeye gerek duyulan bir diğer konu ise ikincil işlem görmüş ürün ve fire hesaplarıdır. Yasal oranlar içinde olmak kaydıyla elde edilen ikincil ürün miktarı firmaya göre değişiklik göstermektedir. Yapılacak beyanlarda firmanın üretim verimliliği dikkate alınması gerektiğinden yasal azami oran altında olmak kaydıyla gerçekleşen oranlara göre beyanda bulunmak gerekmektedir. Bu ürünler için beyanname verme aşamasında ortaya çıkan yorum farklılıkları nedeni ile firmalar ciddi müeyyidelere maruz kalmışlardır. İmalat sektöründe elde edilen ikincil ürünler farklı cins ve miktarda olduğundan genel geçer bir şablon üretmek için sektörlerin örgütleriyle müşterek çalışmalar yapılarak üretim türleri itibarıyla asıl ve ikincil ürün tespit etme yöntemlerinin ortaya konulması gerekmektedir.

İkincil işlem görmüş ürünler ile ilgili olarak yaşanan bir diğer sıkıntı ise bu ürünlerin beyanı esasında kabul edilen menşeleri ile ilgilidir. Gümrük Kanunun menşe ile ilgili maddeleri uyarınca dahilde işleme rejimi kapsamında ithal edilen ürünün ikincil işlem görmüş ürün tanımına girecek şekilde işlem görmesi nedeni ile Türkiye menşeli statüsüne geçeceği açıktır. Oysaki uygulamada, Gümrük Müdürlükleri hesaplanan ikincil işlem görmüş ürün miktarı için kaynak ithal ülkesinin menşe olarak beyan edilmesini talep etmekte ve böylece uygulanan gümrük vergileri kaynak ülkenin vergi oranları olmaktadır. Şu kadar ki; çok çeşitli ülkelerden ithalat yapılması ve ikincil işlem görmüş ürün için artık menşe tespitinin mümkün olmaması durumlarında oranlama usulü ile ayırım yapılarak beyan talep edilmekte; Türkiye menşeli olarak beyan edilen ikincil işlem görmüş ürün beyannameleri cezai müeyyide ile karşılaşmaktadırlar. Uygulamadaki bu aksaklığın düzeltilmesi için mevzuat çerçevesinde hükme bağlanması gerekmektedir.

Özet olarak, ihracatı teşvik uygulamaları içinde dahilde işleme rejimi ihracatçılar tarafından en çok kullanılan, ihracatın yarısına yakınına kapsayan etki alanı oldukça geniş bir sistemdir. Rejimin gümrük vergisi ve katma değer vergisi muafiyeti sağlamak yoluyla ihracatçı firmalara rekabet avantajı sağlaması, kapasite kullanımlarının artmasını sağlayarak ölçek ekonomilerinden faydalanma imkanı ortaya çıkarması, yurt içinden sağlanamayan kaliteli girdi sayesinde yüksek kalitede

Üretim yapılmasına katkıda bulunması gibi ortaya çıkış amacını ifade eden teorik faydalarının yanı sıra ihracata olumlu etkisi sayısal veriler ile tespit edilmiştir. Açıktır ki; rejimden sağlanması beklenen faydaların daha üst seviyelere çıkarılabilmesi ve teşvik sistemi içinde etkinliğinin artırılması için birtakım düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

30.03.2005 Tarihli Toplantıda Gündeme Getirilen Bazı Sorunlar ve Bu Sorunların Çözümüne İlişkin 2005/4 Dahilde İşleme Rejimi Hakkında Genelge, <http://www.iib.org.tr/files/downloads/mevzuat/diib/7.pdf>, (14.12.2017).

Acar, Fatih. “Dahilde İşleme ve Geçici Kabul Rejimi Kapsamında Yurtiçi Teslimlerde Uygulanacak

KDV İstisnası”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 154, Temmuz 2001, Sayfa: 43 – 49.

Acar, Sadık. **Uluslararası Reel Ticaret, Teori, Politika, Gözden Geçirilmiş**, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, 3.Baskı, İzmir, 2007.

Aka, Assiye ve Avni Akın Ürün, “Türkiye’de Dış Ticaret Uygulamaları: 4458 Sayılı Gümrük Kanunu Özelinde”, **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 13, 2018, ss. 154 – 170, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/412359>, (15.01.2018).

Akdoğan, Hasan ve Mikail Doğan. “Dahilde İşleme Rejimi Faaliyet Rehberi”, **Gümrük ve Ticaret Müfettişleri Dayanışma Derneği İktisadi İşletmesi Yayını**, Yayın No: 38, Ankara, 2018.

Akdoğu, Serpil Kahraman. “1929 Krizi Krizi Sonrasında Türkiye Ekonomisinde İktisat Politikası Arayışları, İktisadi Devletçilik”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 2014, Sayı. 22, ss. 348 – 365.

Akkuzugil, Yüksel. **İhracat’a Yönelik Devlet Yardımları’nın Analizi ve Değerlendirilmesi**, <http://www.dtm.govtr/dtmadmin/upload/EAD/devletyard.doc>, (01.03.2017).

Alacahan, Nur Dilbaz. “Avrupa Birliği Ortak Dış Ticaret Politikasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, **Journal of Life Economics**, 2017, ss. 25 – 37.

All4Pack, Packaging: Market and Challanges in 2016, <https://www.all4pack.com/content/location/136757>, (15.02.2017).

Altunyıldız, Ziya ve Feridun Başer. “Türkiye ve Avrupa Birliği’nde Dahilde İşleme Rejimi Uygulamaları”, **İKV Dergisi**, Ankara, 1999, ss. 17-33.

Altunyıldız, Ziya. **Türkiye ve AB’de Dahilde İşleme Rejimi Uygulamaları**, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb /trkavp.doc>, (19.07.2016).

Alkın, Erdoğan. “Türkiye’de Koruma Politikası ve Dışa Açılma VII”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Ankara, 2003, Sayı 1 – 4, s. 327.

Ahşap Ambalaj Sektörü, Orsiad: Orman Sanayi İşadamları Gazetesi, 02.09.2014, <https://www.orsiad.com.tr/ahsap-ambalaj-sektoru.html>, (27.06.2017).

“Ambalaj Sektörüne Bakış”, **Dünya Gazetesi**, 29.09.2014, <http://www.istekobi.com.tr/sektorler/ambalaj-s19/sektore-bakis/ambalaj-b19.aspx>, (03.01.2016).

“Ambalaj Sektör Raporu”, **Gıda 2000 Gıda Teknolojisi ve Tarım Dergisi**, Eylül 2014, <http://www.gida2000.com/ambalaj-sektor-raporu.html>, s. 1, (04.02.2017).

Ambalaj Sanayicileri Derneği (ASD), **Ambalaj Nedir?**, <http://www.ambalaj.org.tr/tr/ambalaj-ve-cevre-ambalaj-nedir.html>, (04.04.2017).

Ambalaj Sanayicileri Derneği (ASD), **Ambalaj Sektörü**, <http://www.ambalaj.org.tr/tr/basin-odasi-basin-bultenleri-ambalaj-sektoru-12-milyar-dolar-buyukluge-ulasti.html>, (02.01.2018)

Ambalaj Sanayicileri Derneği (ASD), **Türkiye Plastik Ambalaj Malzemeleri Sektör İzleme Raporu-2017**,

<https://www.pagev.org/upload/files/Hammadde%20Yeni%20Tebli%C4%9F%20Bilg.%203/Plastik%20Ambalaj%20Malzemeleri%20Sekt%C3%B6r%20Raporu%202017.pdf>, (01.04.2018).

Ambalaj Sanayicileri Derneği (ASD), **Türkiye Ambalaj Sektörü Raporu 2017 (2016 Yılı Verileri İle)**, İstanbul, Ekim 2017, s. 9.

Arzova, Burak. **İhracat Hakkında Her Şey**, Türkmen Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, 2006.

Ambalaj Sanayicileri Derneği (ASD), Ambalaj Nedir?, <http://www.ambalaj.org.tr/tr/ambalaj-ve-cevre-ambalaj-nedir.html>, (04.04.2016).

Ambalaj Sanayicileri Derneği (ASD), Ambalajın Tarihçesi, <http://www.ambalaj.org.tr/tr/ambalaj-ve-cevre-ambalajin-tarihcesi.html>, (04.04.2016).

Andersson, Jens, Federico Bonaglia, Kiichiro Fukasaku ve Caroline Lesser, “Trade and Structural Adjustment Policies in Selected Developing Countries”, Temmuz 2005 OECD Development Centre Working Paper, No:245, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.759366>, (07.07.2018).

Asar, Ebru. **Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticaretine Etkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul, 2017.

Asar, Ebru ve Muhittin Adıgüzel, Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticaretine Etkileri, T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, Tartışma Metinleri WPS No/76/2017-02, 2017, <http://www.ticaret.edu.tr/uploads/dosyalar/921/76%20T%C3%BCrkiye%E2%80%99>

de%20Dahilde%20%C4%B0%C5%9Fleme%20Rejimi%20Ve%20T%C3%BCrk%20Di%C5%9F%20Ticaretine%20Etkileri.pdf, (12.10.2017).

Ataman, Ümit ve Haluk Sümer. **Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi**. Türkmen Kitapevi, 7.Basım, İstanbul, 2000.

Atan, Turhan. **Türkiye Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Gümrük Mevzuatı**. Gümrük Müfettişleri Derneği Yayınları, 1.Basım, İstanbul, 1996.

Atayeter, Coşkun. Arzu Erol, Türkiye'de Uygulanmakta Olan İhracat Teşvikleri, file:///C:/Users/xxx/Downloads/5000039234-5000054995-1-PB.pdf , s.3., (03.02.2015).

August, Ray. **International Business Law**, Paerson Prentice Hall, New Jersey, 2004

Avrupa İşletmeler Ağı İstanbul, **Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Sektör Rehberleri: Ambalaj Sanayii**, Umur Basım ve Kirtasiye San. ve Tic. A.Ş., İstanbul, 2010, s. 9.

Ayaydın, Aydın. **Otomotiv sanayicilerimiz ve DİR**, <http://www.sabah.com.tr/yaz1356-30-131.html>, (11.03.2007).

Aydın, Ali Kemal. “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Yeri ve Türkiye'nin Dış Ticaretinin Geliştirilmesindeki Önemi”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, İstanbul, 2004, Sayı 12, ss.46-49.

Aykut, Dilek. **Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı ve Rekabet Gücü**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2009, s. 2

Bağrıaçık, Atila. **Etkin İhracat Yönetimi**, Yaklaşım Yayıncılık, 1.Basım, İstanbul, 2006.

Bağrıaçık, Atila. **Uygulamalı Dış Ticaret İşlemleri**, Bilim Teknik Yayınevi, 8. Basım, İstanbul, 2004.

Bahadır, Sercan. “Dış Ticaret İşlemlerinde Antrepo Rejimi Bir İhtiyaç mıdır?”, <https://www.dunya.com/gundem/dis-ticaret-islemlerinde-antrepo-rejimi-bir-ihtiyac-midir-haberi-283629>, (12.10.2016).

Balassa, Bella. “Export Incentives and Export Performance in Developing Countries: A Comparative Analysis”, *Review of World Economics*, Springer, 114(1), 1978, ss. 24-61.

Barbaros, Osman. **İhracat Teşvikleri Teori ve Uygulama**, Alfa Yayınları, 1.Basım, Bursa, 2003.

Başer, Feridun. **Dahilde İşleme Rejimi’nde Tarım ve Gıda Sanayi Ürünlerinin Yeri**, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/dahil.doc>, (10.01.2017).

Başkol, Murat Ozan. ”Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığının Dahilde İşleme Rejimi Açısından Analizi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 12, Yıl 12, Sayı, 2016, <http://iibfdergi.ibu.edu.tr/index.php/ijesr/article/view/957>, ss. 11- 18. (12.10.2017).

Başoğlu, Ufuk. **Dünya Ekonomisi Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi**, 2. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001.

Başoğlu, Ufuk, Nalan Ölmezoğulları ve İlker Parasız, **Dünya Ekonomisi Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi**, 2. b., Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2001.

Bayraktar, Funda. Ahşap Ambalaj Malzemeleri Sektör Araştırması, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara: Mart 2005, http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/SA/2005-SA/SA-05-02-03_Ahsap_Ambalaj_Malzemeleri_Sektoru.pdf, (15.01.2015).

Bayraktar, Fulya. Kağıda Dayalı Ambalaj Malzemeleri Sektör Raporu, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/SA/2004-SA/SA-04-07-22_Kagida_Dayali_Ambalaj_Sektoru.pdf, (16.04.2016).

Berksoy, Taner. **1980’lerde Dış Ekonomik İlişkiler, Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980 – 1985**, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1987.

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi, 1908 – 2009**, İmge Kitabevi, 21. Baskı, Ankara, 2015.

Cevdet Bozkurt, “Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında İhraç Edildikten Sonra Geri Gelen Eşyanın İthalat Vergileri karşısındaki Durumu”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 227, Kasım 2011, <http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=13319>, (28.11.2015).

Bulut, Cihan. **Atatürk Dönemi Ekonomik Yapı ve Politikaları**, http://www.journal.qu.edu.az/article_pdf/1035_410.pdf, (10.09.2016).

Bülent, Ferik. **AB Devlet Yardımları Politikası ve Türkiye’de Devlet Yardımları Uygulamaları**, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/abdevlet.htm>, (04.03.2017).

Büyüktaşkın, Şener. **Dünya Ticaret Sistemi (GATT Dünya Ticaret Örgütü ve Türkiye)**, [http:// www.senerbuyuktaskin.com/dunya-ticaret-sistemi-gatt-dunya-ticaret-orgutu-ve-turkiye/](http://www.senerbuyuktaskin.com/dunya-ticaret-sistemi-gatt-dunya-ticaret-orgutu-ve-turkiye/), (04.01.2016).

Calver, Giles. **What is Packaging Design?**, A. Rotavision, İsviçre, 2007.

Cam Tarihçesi, http://www.yurtglass.com/content-449-cam_tarihcesi.html#.Wi8d1lt-rIU, (04.04.2016).

Can Mutlu, Esin. **Uluslararası İşletmecilik**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1999.

Cebeci, Aslıhan Kocaefe ve Mutlu Yılmaz, “Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticareti Üzerine Etkilerinin Analizi (1996 – 2011)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 2, ss. 205 – 224.

Cernat, Lucian ve Michael Pajot, “Assembled in Europe – The Role of Processing Trade in EU Export Performance, European Commission Trade Chief Economist Note, Ref Ares (2012) 1204293, 12.10.2012, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/october/tradoc_150006.pdf, (12.11.2017).

Ceyhan, Sami. “Dahilde İşleme Rejiminin Uygulanması ve Aksayan Yönleri”, **Gümrük Dergisi**, Yıl 15, Sayı 54, Ocak – Mart 2006, ss. 47 – 63.

Council Regulation 2913/92, O.J. 19.10.1992 L302/1

Customs Division Nenagh, Manual on Inward Processing, Temmuz 2016, <https://revenue.ie/en/tax-professionals/tm/customs/economic-procedures/inward-processing.pdf>, (02.01.2017).

Çamoğlu, Ersin. “Devletin Dış Ticarete Müdahalesi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 29, Sayı 3, 1963, s. 638, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhfm/article/view/1023004945>. (16.04.2016)

Çarıkçı, Emin. **Dünya Ticaretinde karşı Ticaret (Countertrade) İşlemleri ve Neticeleri**, <http://www.ekodialog.com/Makaleler/dunya-ticaretine-karsi-ticaret-countertrade.html>, (20.04.2016).

Çavuş, Birol. “Devletçe Uygulanan Bir İhracat Teşvik Unsuru: Dahilde İşleme Rejimi”, 10.11.2006, http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_401.htm, (15.11.2016).

Çevik, Bora. “Kağıt ve Kağıt Ürünleri Sektörü”, **Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü Yayını**, Mayıs 2016, https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/sr201607_kagitsektoru.pdf, (04.02.2017).

Dahilde İşleme İzni Hakkında Tebliğ, İhracat:2001/7, Resmi Gazete 24569, 31.10.2001.

Dahilde İşleme Rejimine İlişkin İşlemlerin Bilgisayar Veri İşleme Tekniği Yoluyla Yapılmasına Dair Tebliğ (İhracat:2007/2), Resmi Gazete 26480, 01.04.2007.

Dahilde İşleme Rejimi Hakkında Genelge 2008/2 Telafi Edici Vergi Uygulaması.

Dahilde İşleme Rejimi Hakkında Genelge 2005/4, http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwiH2vSZ4OviAhWEyqYKHRyuBmYQFjAAegQIABAC&url=http%3A%2F%2Fwww.akib.org.tr%2Ffiles%2Fdownloads%2Fdevletyrd%2Fdahilde_islem%2Fsirkuler62.doc&usg=AOvVaw3qNk_VYG30do2nQlYMpqBL, (14.12.2017).

Dahilde İşleme Rejimi Kararı, Sayı 2005/8391, Resmi Gazete 25709 – 27.01.2015

Dahilde işleme Rejimine İlişkin İşlemlerin Bilgisayar Veri İşleme Tekniği Yoluyla Yapılmasına Dair Tebliğ 2005/9, 03.08.2005 ve 25895 sayılı Resmi Gazete.

Dahilde İşleme Rejim Kararı 2005/8391, 27.01.2005 tarih ve 26382 sayılı Resmi Gazete.

Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, İhracat 2006/12 Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ 2006/12, 10.12.2011 tarih ve 28138 sayılı Resmi Gazete.

Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, İhracat 2006/12’nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ, İhracat 2018/1, Resmi Gazete 30409 (Mükerrer), 02.05.2018.

Demir, Abdurrahman ve diğerleri. **Gümrük Teftiş Kurulu Seminerleri 1**, Gümrük Müfettişleri Derneği Yayınları, Ankara, 2001.

Demir, Abdurrahman ve Cumali Semeğir, “Dahilde İşleme Rejimi ve Yaşanan Sorunlar”, **Gümrük Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 28, Haziran 1999, ss. 19 – 33.

Demirci, Barbaros. **Türkiye Plastik Ambalaj Malzemeleri Sektör İzleme Raporu 2014**, Plastik Sanayicileri Federasyonu Yayını, 2014.

Demircan, Esra. “Kamu Mali Yönetimindeki Değişim Trendinin Dış Ticaret Politikalarına Etkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Kütahya, 2009, Sayı 24, ss.64-72.

Demircioğlu, İpek. **Ambalaj Sektör Profili**, Şubat 2003, İstanbul Ticaret Odası, Etüt ve Araştırma Şubesi, <https://www.yumpu.com/tr/document/view/23585061/ambalaj-sektor-arastirma-raporu-2003-ito>, s.6, (10.04.2017).

Denetsel Gümrük ve Ticaret Danışmanlığı, **Dahilde İşleme İzin ve Belgelerine Ek Süre**, <http://www.denetsel.com/News/tr-TR/624>, (09.06.2018).

Devlet Planlama Teşkilatı, **Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, DPT Yayın No: 2681. 2004.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye – AT Mevzuat Uyumu Sürekli Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DTP Yayınları, Ankara, 1995.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Dış Ticaret İhtisas Komisyonu Raporu**, DTP Yayınları, Ankara, 2007.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayın No: 2730, ÖİK682, Ankara, 2007, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/oik682.pdf>, (26.09.2015).

Devlet Planlama Teşkilatı, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979 - 1983**, DPT Yayın No 1664, Ankara, 1979, (DördüncüKP), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf>, s. 3 – 4. (15.01.2015).

Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 – 2013), Dış Ticaret İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2007, (ÖİK660), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20htisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/15/oik660.pdf>, s.11. (15.01.2015).

Devlet Planlama Teşkilatı, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979 - 1983**, 1979.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Dünya Ticaret Örgütü**, www.dtm.gov.tr, (10.10.2016).

Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Türkiye'nin Dış Ticaret Stratejisi**, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretDegerelendirmeDb/Strateji.doc>, (12.06.2016).

Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Türkiye İhracatının Gelişimi**, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/IHR/genel.doc, (24.05.2016).

Dickey, D. A., and Fuller, W. A. (1979). “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”. Journal of the American Statistical Association. <https://doi.org/10.2307/2286348>, (15.01.2018).

Dilekçi, Ezgi. “Satışları ve Kar marjı Güçlü Şirketler”, **Fortune Turkey Dergisi**, Ekim 2018, <http://www.fortuneturkey.com/satislari-ve-kar-marji-guclu-sirketler-55344>, (15.11.2018).

Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Pan-Avrupa Menşe Kümülasyonu Sistemi** <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/mense%20ess.doc>, (11.03.2017).

Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi**. <http://www.dtm.gov.tr> (10.04.2017).

Doğanlar, Murat. “Uluslararası Ticaret ve Türkiye’nin İhracat Fonksiyonu”, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, İstanbul, 2004, Sayı 7, ss. 83-109, https://www.researchgate.net/profile/Harun_Bal2/publication/255642458_ULUSLARARASI_TICARET_VE_TURKIYE'NIN_IHRACAT_FONKSIYONU/links/564c961d08ae4ae893ba7a98.pdf, (20.03.2016)

Dotto, Steffano. **Avrupa Birliği Gümrük Birliği Malların Serbest Dolaşımı Ortak Dış Ticaret Politikası ve Türkiye’nin Uyumı**, İktisadi Kalkınma Vakfı yayınları, İstanbul, 2002.

Dölek, Ali. **Gümrük Birliği Sonrası Uygulamalı İhracat Bilgileri**, Beta Yayınları, İstanbul, 1999.

Duman, Mert Can. “İthalatsız İhracat Mümkün Müdür Hala? Türkiye’nin İthalat Bağımlılığı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Gümrük ve Ticaret Uzmanları Derneği Uman Görüş Dergisi**, İstanbul, Sayı 4, ss.28-32.

Durman, Mustafa. ve Hüseyin Önder. **İhracat Teşvikleri**, Alfa Aktüel Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2007.

Dünya Gazetesi, <http://www.istekobi.com.tr/sektorler/ambalaj-s19/sektore-bakis/ambalaj-b19.aspx> (03.01.2016).

Egger, Hartmut ve Peter Egger, *The Determinants of EU Porcessing Trade*, Blackwell Publishing Ltd., Malden, 2005.

Ekonomi Bakanlığı, Dahilde İşleme Rejimi,
https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/ihracat/mevzuat/ihrMevzuatDir;jsessionid=wFJ6q, (12.10.2016).

Ekinci, Mehmet Fatih. Türkiye'nin Mali İntiharı Kapitülasyonlar ve 1938 Balta Limanı Ticaret Sözleşmeleri'nden Sevres Anlaşması'na, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., Ankara, 2008.

Ernst Young, Dahilde İşleme izin Belgesi Kapsamındaki Yurt İçi Teslimlerde Tecil – Terkin Uygulamasına İlişkin Yeni Düzenlemeler, Sirküler No: 51, 27.05.2014.

Ersungur, Mustafa. “Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği: Sivas İlinde Bir Uygulama”, **Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sivas, 2009, Sayı 1, s. 81 - 98.

Ersungur, Mustafa ve İlkey Noyan Yalman, “Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği: Sivas İlinde Bir Uygulama”, **Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, 2009.

Esen, Sinan, Halil Şimdi ve Volkan Kocabaş. “Dahilde İşleme Rejimi’nin Firmaların Finansal Performansına Etkisi: Dokuma Giyim ve Deri Sektörü Örneği”,

Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Kastamonu, Nisan 2016, Sayı. 12, ss. 393 – 409.

Gelir İdaresi Başkanlığı, **GATT Bilgilendirme Rehberi**, Ankara: Yayın No: 95, 2009.

GATT Dosyası”, **Gümrük Dergisi**, Yıl 5, Sayı 13, Haziran 1995, ss. 50 – 65.

Gençosmanoğlu, Ömer Tarık. “Dahilde İşleme Rejiminin Türkiye’de Dış Ticaret, İstihdam ve Rekabet Gücüne Etkileri”, **Business and Economic Research Journal**, Cilt 7, Sayı 2, 2016, ss. 83 – 102, DOI: 10.20409/berj.2016217497, (07.07.2016).

Global Packaging Market to Reach 975 Billion USD by 2018”, **Paper Mart A Bi-Monthly Magazine for Pulp, Paper & Converting Industries in India**, 28.02.2014, <http://papermart.in/2014/02/28/global-packaging-market-to-reach-975-billion-mark-by-2018/>, (01.03.2017).

Gökalp, M. Faysal. “Liberalizasyon Sürecinde Türkiye’de Dış Ticaret Hadleri Trendi ve Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmelerin Gelir Etkisi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, İzmir, 2000, Sayı 1, ss. 49 – 65.

Güler, Kenan. **Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi ve Avrupa Birliği Mevzuatına Uyum**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Gültekin, Erdal. **Etkili Ambalaj Tasarımı**, Dora Yayınları, Bursa, 2009.

Gümrük Müşavirleri Derneği, “İthalatta Gözetim Uygulaması Yerli Üreticiye Yarar Değil Zarar Veriyor”, 19.02.2015, <http://www.igmd.org.tr/haber/ithalatta-gozetim-uygulamasi-yerli-uretickiye-yarar-degil-zarar-veriyor>, (04.04.2015).

Gümrük Yönetmeliği, Sayı: 4458, Resmi Gazete 27369, 07.10.2009.

Gümrük Kanunu, Sayı: 4448, Resmi Gazete 23866, 27.10.1999.

Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün 17.07.2002 tarih ve 16085 sayılı Tasarruflu Yazısı.

Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün 24.12.2002 tarihli 29040 sayılı Tasarruflu Yazısı.

Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün 09.08.2005 tarihli ve 20358 sayılı Tasarruflu Yazısı.

Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün 13.12.2005 tarih ve 00216 sayılı Tasarruflu Yazısı.

Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün 14.11.2005 tarih ve 28813 sayılı Tasarruflu Yazısı.

Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün 04.01.2006 tarih ve 00003 sayılı Tasarruflu Yazısı.

Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün 17.01.2006 tarih ve 00838 sayılı Tasarruflu Yazısı.

Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün 01.09.2006 tarih ve 22425 sayılı Tasarruflu Yazısı.

Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün 03.05.2007 tarih ve 2007/10 sayılı Genelgesi.

Gümüş, Mustafa. **Dahilde İşleme Rejiminde Telafi Edici Vergi Uygulamaları.** Gümrük Müfettişleri Derneği Yayınları, İstanbul, 2005.

Gürsoy, Yaser. **Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi**, Ekin Basım Yayın, Bursa, 2013

Güran, Nevzat. **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, Anadolu Matbaacılık, 2.Baskı, İzmir, 1999.

Hariçte İşleme Rejimi Kararı 2007/11864, Resmi Gazete 26484 – 05.04.2017.

Hatipağaoğlu, Aziz Murat. **Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Dönüşüm (1990 – 2011)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2014.

Hepaktan, C. Erdem. **1980'den Günümüze, Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Yapısal Değişimin Dış Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkisi**, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa, 2006.

İhracat Sayılan Satış ve Teslimler Hakkında Tebliğ, Sayı İhracat 2005/2, Resmi Gazete 25709, 27.01.2005.

“Inward Processing Guidelines for Traders”, 2016, <https://www.revenue.ie/en/customs-traders-and-agents/documents/inward-processing-traders-guide.pdf>, (02.01.2017).

İhracat Yönetmeliği, Resmi Gazete, Sayı 26190, 06.06.2006, Madde 4.

İnanç, Çetin. **Dış Ticaret Mevzuatında Geçici Muaflık, Geçici Kabul ve Dahilde İşleme Rejimlerinin Türkiye' deki Uygulamaları ile AB Mukayesesi**. 1.Baskı, İstanbul, 1997.

İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri, **DIİB Kapatma Başvurusu İçin Gerekli Bilgi ve Belgeler**, <http://www.immib.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rehberi-dahilde-ve-haricte-isleme-rejimi-dahilde-isleme-rejimi-diib-kapatma-basvurusu-icin-gerekli-bilgi-ve-belgeler.html>, (30.01.2015).

İstanbul Kimyevi Maddeler ve Mamulleri İhracatçıları Birliği (İKMİB), **Plastik Ambalaj Sektörü Gelecek Araştırması 2015 – 2023 Hedefler – Stratejiler Sonuç Raporu**, Antalya: 2013,

http://www.ikmib.org.tr/files/downloads/bilgi_bankasi/raporlar/plastik_hammadde_sektoru_gelecek_arastirmasi_sonuc_raporu.pdf, s. 10 – 12. (01.05.2017).

Jonsson, Malte, Plastic Pouches 2016: **State of the art Packaging for Retortable Food, WIPF: Innovate Packaging Solutions**, Viyana: 2018.

Kaya, Talip Engin. **Dünya Ticaretindeki Gelişmelerin Ülkemiz Menşe Mevzuatına Etkisi: Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülayonu Sistemi Örneği** (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2007, <http://www.abuzmanlari.org.tr/web/Portals/0/pdf/3.PDF>, (15.01.2018).

Kalpalı, İrfan. **Avrupa Birliği’nde Dış Ticaret Mali Yükümlölükleri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir, 2007.

Kalyoncu, Figen. “Tanzimat Döneminden İkibinli Yıllara Türkiye Ekonomisinin Dışa Açıklık Serüveni”, **KHO Bilim Dergisi**, İstanbul, 2013, Sayı 1, ss. 39 – 60.

Kantar, Birol. “Yeni KDV Uygulama Tebliği’ne Göre Dahilde İşleme ve Geçici Kabul Rejimleri Kapsamında İhraç Edilecek Malların Üretiminde Kullanılan Girdilerin Temininde Tecil – Terkin Uygulamasında Son Durum”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 258, Haziran 2014, <http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=24920&arananKey=Dahildeİşleme>, (24.11.2015).

Karabıçak, Mevlüt. “Türkiye’de Uygulanan Ekonomik Teşvik Politikalarının Boyutu, Ulusal Bölgesel ve Yerel Kalkınma Üzerine Olası Etkileri” **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Faköltesi Dergisi**, Isparta, 2013, Sayı 3, ss. 265 – 280,

Karaca, Nil. “GATT’dan Dünya Ticaret Örgütüne”, **Maliye Dergisi**, Ankara, 2003 Sayı 144. (Eylül – Aralık 2003), ss. 84 - 99.

Karluk, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomi**, 9. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliği, Resmi Gazete 28983, 26.04.2014

Kazgan, Gülten. **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**, 2. Baskı, İstanbul, 2005.

Kazgan, Gülten. **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri**, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1995.

Kazgan. Gülten. **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929 – 2001), Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Kemer, Osman Barbaros. **İhracat Teşvikleri Teori ve Uygulama**, 1.Basım, Alfa Yayınları, Bursa, 2003.

Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk.. **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

Kılıç, Cüneyt. **Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Dış Ticaret Politikası**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2006.

Kılıç, Uğur. **Türkiye Avrupa Toplulukları İlişkileri, Ekonomik, Sosyal, Siyasi, Hukuki ve İdari Yönden (1963 – 1988)**, TOBB Yayınları, Ankara, 1990.

Korkmaz, Murat ve Musa Ünal, “Dahilde İşleme Rejiminde Aracı İhracatçı”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 277, Kasım 2011, ss. <http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=13322>, (28.11.2015).

Korkmaz, Murat ve Musa Ünal, “Dahilde İşleme Rejimi III (İkincil İşlem Görmüş Ürünün Vergilendirilmesi)”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 221, Mayıs 2011, <http://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=12615>, (28.11.2015).

Krugman, Paul. “Causes and Consequences”, **Brooking Instiution Press, Brookings Papers on Economic Activity**, 1995, pp. 327-377.

Krugman, Paul. “Making Sense of the Competitiveness Debate”, **Oxford Review of Economic Policy**, Sayı 12/3, 1996, ss. 17 - 25.

Krugman, Paul ve Richard N. Cooper, “Growing World Trade: Causes and Consequences, Brooking Instiution Press”, **Brookings Papers on Economic Activity**, Vol. 1995, No. 1, 25th Anniversary Issue (1995), pp. 327-377., <http://www.jstor.org/stable/2534577>, (11.01.2016).

Kösekahyaoğlu, Levent. **Dış Ticaret ve Rekabet Gücü 1923 - 2011**, Alter Yayıncılık, İzmir, 2012.

Kural, Koray. **GATT Normları ve Uluslararası Bütünleşmeler Açısından Devlet Yardımları (Mukayeseli Bir İnceleme)**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1996.

MacKinnon, J. G. (1996). “Numerical Distribution Functions For Unit Root and Cointegration Tests”. **Journal of Applied Econometrics**, 11(6), 601-618.

Maç, Mehmet ve Eylem Yavuz. **Dahilde İşleme Rejiminde Önceden İhracat**, 01.07.2003, <http://www.vergi.tc/makaleDetay/MehmetMac/DAHILDE-ISLEME-REJIMINDE-ONCEDEN-IHRACAT/11f05043-c26d-4438-8843-c597de84704b>, (10.10.2017).

Mali, Metin. **Dahilde İşleme Rejimi ve Uygulamadaki Etkinliği**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2004.

Manuel on Inward Processing, Authorisations and Reliefs Unit, Customs Division, Nenagh, Temmuz 2016, <https://revenue.ie/en/tax-professionals/tadm/customs/economic-procedures/inward-processing.pdf>, (10.10.2016).

Masca, Mahmut. **Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası**, http://blog.aku.edu.tr/mmasca/?page_id=6, (09.01.2016).

Mcdermott, Cathherinet, **Design The Key Concepts**, Routledge Taylor & Francis Group, ABD, 2007.

Mete, Emrullah, Haydar Akyazı. “Avrupa Birliği ve Türkiye’de İhracata Yönelik Devlet Yardımları”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Haziran 2017, Yıl 7, Sayı 13, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/323899>, (12.10.2018), ss. 85 – 109.

Memiş, Derya. **Avrupa Birliği Ortak Ekonomik Politikaları İçinde Ortak Dış Ticaret Politikası ve Türkiye’nin Uyum Çabaları**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2005.

Mollasalihoğlu, Yavuz. **İhracat Teşvikleri**, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/ihrtes.doc>, (20.01.2016).

Namlı, Tuba. **Dahilde İşleme Rejiminin Uygulama Alanı ve Türkiye’de Etkinliği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Nural, Ali ve Remzi Akçin. **Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri**, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayını, Yayın No: 7, İstanbul, 1996.

Nurdan, Aslan. “Maliye Politikasının Ticaret ve Kalkınma Üzerindeki Etkileri”, **Maliye Yazıları Dergisi**, Ankara, 1999, sayı 23, ss.68-75.

Oğuz, Binhan. **Dahilde İşleme Rejimi ve Tekstil Sektörüne Etkileri**, İ T O Yayınları, İstanbul, 2000.

Onaylanmış Kişi Statü Belgesine İlişkin Tebliğ, Sayı 1, Resmi Gazete 29897 - 23.11.2016,

Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri, **Kağıt – Katon Sektör Raporu 2014**, <http://www.turkishpaper.org/Eklenti/66,oaibkagitkartonsektorraporu2014.pdf?0&tag1=D027EFCCE8258B47AF3AA374919562953158D13C&crefer=8066B43E18F12AF695417CD56AB532773B1362E9075D98ECF05619BE88E4CF0D>, (05.03.2017).

Osman, Saraç. **İhracatta Devlet Yardımları**, Yaklaşım Yayınları, Ankara, 2005.

Öksüztepe, Gülsüm. “Akıllı Ambalajlama Sistemleri ve Gıda Güvenliği”, **Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Veterinerlik Dergisi**, Sayı 29, 2015, s.67 - 74.

Özcan, Mustafa. **Ambalaj Malzemeleri: Dünü, Bugünü, Yarını**, Ambalaj Sektör Raporu, Ankara, 2009.

Özçelik, Özer ve Güner Tuncer. “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, 2005, ss. 253 – 265.

Özek, Eray Utku. **Ambalaj Sektörü**, 2016, Fırat Kalkınma Ajansı, Elazığ, http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FKA_ARASTIRMA_RAPORLARI/AMBALAJ%20SEKT%C3%96R%C3%9C%20VE%20TRB1.pdf, (27.06.2017).

Özel, Hasan Alp. “Türkiye’de Ticari Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Ankara, 2011, Sayı 2, ss. 73 – 92.

Özenalp, Ahmet. **Gümrüğe Dair**, Ekim Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2009.

Özgür, Müjdat. **Türkiye'nin Basım Ve Ambalaj Sanayi**, Ambalaj Sektör Raporu, Dünya Gazetesi, 2002.

Özsoylu, Ahmet F. **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim**, Karahan Kitabevi, Adana, 2011.

Özşuca, Şerife Türcan. **Türkiye Ekonomisi (1923 – 2011)**, Sendikacılık Ders Notları 2, Ankara, 2013.

Öztürk, Hüseyin. “Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ülkemizde Uygulanan İthalat Politikalarına, Devletin Dış Ticarete Müdahalesi”, **Dış Ticaret Dergisi**, Özel Sayı, Yıl 3, Ekim 1998, ss. 153 – 171.

Öztürk, Salih. ve Deniz Özyakışır. “Türkiye Ekonomisinden 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi”, **Mevzuat Dergisi**, İstanbul, 2005, Sayı 94, ss.37-43.

Paçacı, Cihan. “Cumhuriyet Döneminde Türk Bankacılık Sektörü”, **Yeni Türkiye Dergisi**, İstanbul, 1998, Sayı 23-24, ss.3398 – 3406.

Parasız, İlker. **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2004.

Parasız, İlker. **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998.

Payaslı, Volkan. “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Devletçilik Politikası Üzerine,” **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 2011, Sayı 13, ss. 124 – 141.

Pesaran, M. H., Shin, Y., and Smith, R. J. (2001). “Bounds testing approaches to the analysis of level relationships”. *Journal of Applied Econometrics*. 16, 289-326.

Phillips, P. C. B., and Perron, P. (1988). “Testing For a Unit Root In Time Series Regression”. **Biometrika**, 75(2), 335-346.

Pınar, Taner ve Sevgin Öztürk, **İhracat (Pratik Bilgiler – Kambiyo Mevzuatı – KDV İadesi - Çözümlü Örnekler)**, Furkan Ofset, Bursa, 2001.

Republic of Turkey Ministry of Economy, **Packaging Industry**, 2018, <https://trade.gov.tr/data/5b8fd5bf13b8761f041fee9b/0ddab56ab2434b5eea7a82bc0c5dd59e.pdf>, (15.01.2019).

Saruhan, Hüseyin. **Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Ticaret Yapısı Üzerine Etkileri (Türkiye Örneği)**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010.

Savrul, Burcu Kılınç. “Osmanlı’nın Son Döneminden Günümüze Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Ankara, 2013, Sayı 1, ss. 55 - 78.

Savrul, Burcu Kılınç, Hasan Alp Özel ve Cüneyt Kılıç, “Osmanlı’nın son Döneminden Günümüze Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, 2013, s. 63

Sayılgan, Güven ve Coşkun Şenol, “Dahilde İşleme Rejimi ve Türk İşletmelerinin İhracatı Üzerine Etkileri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 35, Ocak – Temmuz 2010, ss. 37 -53.

Selen, Ufuk. **Gümrük İşlemleri ve Vergilendirilmesi**, Güncellenmiş 9. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2017.

Selen, Ufuk. “Dış Ticaret Yardım Unsuru Olarak Dahilde İşleme Rejimi: Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, **Akdeniz İktisadi ve İdari İlimler Fakültesi Dergisi**, Antalya, 2005, Sayı 10, ss. 182 – 205.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1999.

Seyidoğlu, Halil. “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, Temmuz 2003, s. 142.

Seymen, Dilek. **Dış Ticarete Yeni Korumacı Eğilimler ve Türk Dış Ticareti Açısından Değerlendirilmesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2000.

Seymen, Dilek Aykut. **Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı ve Rekabet Gücü**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2009.

Sevgin, İshak. “Ambalaj Sektörü Araştırması: Ambalaj Sektörü Verimliliğe Yönelidi”, **TOBB Yayınları: Ekonomi Forum Dergisi**, 2017, http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2016/267/056_063.pdf, (02.02.2018), ss. 57-62.

Share of Global Packaging Market in 2017, Statista, 2019, <https://www.statista.com/statistics/258962/share-of-the-global-packaging-market-by-packaging-type/>, (02.02.2019).

Schneider, Tom. **Business Trends & Opportunities in The Global Packaging Market**, World Packaging Organization Reports, 2016, <https://www.iopp.org/files/SchneiderwebinarslidesFINAL.pdf>, (02.02.2019).

Smithers Pira, **Future Packaging Trends 2017**, Aralık 2016, <https://www.slideshare.net/adampage1976/future-packaging-trends-2017-from-smithers-pira>, (15.02.2017).

Smithers Pira, **Global Packaging Market to Reach \$975 Billion by 2018**, Aralık 2013, <https://www.smitherspira.com/news/2013/december/global-packaging-industry-market-growth-to-2018>, (15.04.2018).

Smithers Pira, **Paper and Board Have Key Roles in the Future of Packaging**, Şubat 2018, <https://www.smitherspira.com/resources/2018/february/the-future-of-packaging-trends>, s. 1, (15.11.2018).

Snyder, Francis. “Globalization and Europeanisation as Friends and Rivals: European Union Law in Global Economic Networks”, **European University Institute, Florence, Department of Law, EUI Working Paper Law No: 99/8**, Badia Fiesolana, San Domenico (FI), 1999, http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/153/law99_8.pdf, (15.11.2016).

Solmaz Gümrük Müşavirliği, “Dahilde İşleme’de ABD’den İthalata Kısıtlama Getirilmiştir”, Sirküler 2018/092, 21.05.2018, <http://www.solmaz.com/sirkuler/dahilde-islemeye-abdden-ithalata-kisiltama-getirilmistir/>, (21.05.2018).

Solmaz Gümrük Müşavirliği, “Dahilde İşleme Rejimi Tebliği’nde Değişiklik Yapılmıştır”, Sirküler 2018/80, 03.05.2018, <http://www.solmaz.com/sirkuler/dahilde-isleme-rejim-tebliginde-degisiklikler-yapilmistir/>, (03.05.2018).

Süren, Betül. “Dahilde İşleme Rejiminde Yaşanan Yeni Gelişmeler”, **Gümrük ve Ticaret Dünyası Dergisi**, Sayı 97 - 2018/2, Haziran 2018, ss. 50 – 54.

Şahin, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi – Bugünkü Durumu**, Gözden Geçirilmiş 7. b., Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2002.

Şanlı, Fatma Bahar. **Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar**, Doğu Anadolu Bölge Araştırmaları, 2004, ss. 160-166.

Şenalp, Şükrü. **Dahilde İşleme İzin Belgesi ve Tecil-Terkin Uygulamaları**, http://www.alomaliye.com/sukru_senalp_diib.htm, (15.12.2016).

Şenol, Coşkun. “Dahilde İşleme Rejimine İlişkin Düzenlemeler ile Rejimin Yerli Üreticiler Üzerindeki Etkileri”, **Gümrük Dünyası Dergisi**, İstanbul, 2006, Sayı 48, <http://gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/48/3.html>, ss.64-71, (15.04.2017).

Şenol, Coşkun. **Dahilde İşleme Rejiminin İhracat Üzerine Etkileri ile Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Üzerine Bir Değerlendirme**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.

Şenol, Coşkun. “Türkiye’nin İhracatı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Gümrük Dünyası Dergisi**, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayını, Ankara, 2007, Sayı 54, ss. 30-37.

Takaz, Hilmi. “Dahilde İşleme Rejimi, Eşdeğer Eşya Kullanımı ve Katma Değer Vergisi”, **Gümrük Dergisi**, Sayı: 38, Eylül 2001, ss. 22 – 31.

Takım, Abdullah ve Ş. Mustafa Ersungur. “Dahilde İşleme Rejimi: İhracat ve ithalat Üzerindeki Etkisi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 2, 2010, ss. 289 – 305.

Taşkın, M. Murat. “1923 – 2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Ticaret Politikaları”, **Dış Ticaret Dergisi**, Ankara, 2003, ss. 131 – 153.

T.C. Dış İşleri Bakanlığı, **Dünya Ticaret Örgütü**, http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-__dto_.tr.mfa, s. 1, (10.10.2009).

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Dahilde İşleme Rejimi Uygulama Kılavuzu**, <http://www.ticaret.gov.tr>, (15.11.2017).

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Doha Kalkınma Gündemi Müzakerelerinde Son Durum**, <http://www.ekonomi.gov.tr>, (11.09.2016).

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **İhracat Genel Müdürlüğü, Maden, Metal ve Orman Ürünleri Daire Başkanlığı, Sektör Raporları: Ambalaj Sektörü 2015**, <https://www.karacabeytso.org.tr/blogfiles/611508322511.pdf>, (12.10.2016).

T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürlüğü, **Sektörel Raporlar ve Analizler Serisi, Cam Sektörü Raporu 2014/1**, <file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/Rapor..pdf>, (04.02.2017).

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Dünya Ticaret Örgütü**, <http://ab.gtb.gov.tr/uluslararasi-orgutler/dunya-ticaret-orgutu>, (04.01.2016).

Tekin, Ümit Engin. “Dahilde İşleme Rejiminin İhracat ve İthalat Üzerine Etkileri (1996 – 2016)”, **International Journal of Economic Studies Dergisi**, Cilt 3, Sayı 6, 2017, http://www.javstudies.com/Makaleler/2029054952_18.%20ID_597.%20%C3%9Cmit%20Engin%20TEK%C4%B0N_192-206.pdf, ss. 192 – 206.

Tezel, Yahya Sezai. **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923 – 1950)**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1994.

Toprak, Zafer. **Türkiye’de Milli İktisat 1908 – 1918**, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, İstanbul, 2012.

Tuncer, Selahattin. “Finansal Kesim Üzerindeki Mali Yük KKDF”, **Yaklaşım Dergisi**, Ankara, 2007, Sayı 174, ss. 9-13.

Tübitak, Cam Sanayii Raporu, MMP Ön Raporu, Ek 2D, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/mm/Ek2d.pdf, (04.02.2017).

Türk Plastik Sanayicileri Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı (PAGEV), Türkiye Plastik Ambalaj Sektörü Raporu, 2017 – 6 Aylık, <https://www.pagev.org/upload/files/Hammadde%20Yeni%20Tebli%C4%9F%20Bilg.%203/Plastik%20Ambalaj%20Malzemeleri%20Sekt%C3%B6r%20Raporu%202017%206%20Ayl%C4%B1k.pdf>, (12.06.2017).

Türk Plastik Sanayicileri Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı (PAGEV), Türkiye Plastik Ambalaj Malzemeleri Sektör İzleme Raporu 2017, <https://www.pagev.org/upload/files/Hammadde%20Yeni%20Tebli%C4%9F%20Bilg.%203/Plastik%20Ambalaj%20Malzemeleri%20Sekt%C3%B6r%20Raporu%202017.pdf>, (01.04.2018).

Türk Plastik Sanayicileri Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı (PAGEV), **Türkiye Plastik Ambalaj Sektörü Raporu 2016.**

Türk Plastik Sanayicileri Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı (PAGEV), Türkiye Plastik Ambalaj Malzemeleri Sektör İzleme Raporu 2018, <https://www.pagev.org/upload/files/Hammadde%20Yeni%20Tebli%C4%9F%20Bilg.%203/Plastik%20Ambalaj%20Malzemeleri%20Sekt%C3%B6r%20Raporu%202018%20Ocak%20-%20Mart.pdf>, , s. 11. (01.06.2018).

Türk Plastik Sanayicileri Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı (PAGEV), Türkiye Plastik Ambalaj Sektörü Raporu 2016.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Türkiye Cam ve Cam ürünleri Sanayi Meclisi Sektör Raporu 2012**, TOBB Yayın Sıra No: 2013/203, Ankara, 2013, <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2013/TOBB-CAM-SEKT-20130924.pdf>, 2013, (15.04.2017).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), 2009 Ekonomik Rapor, TOBB Yayın No: 2010 / 110, Ankara, 2010, <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomikrapor2009.pdf>, (15.09.2016)

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Ekonomik Rapor 2011, TOBB Yayın No: 2012/151, Ankara, 2012, https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomik_rapor_2011.pdf, (15.09.2016).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Ekonomik Rapor 2017, TOBB Yayın No: 2018/306, Ankara, 2018, <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2018/EkonomikRapor2017.pdf>, (18.06.2018).

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. (Şişecam), **Faaliyet Raporu 2015**, <http://www.sisecam.com.tr/sites/catalogs/tr/Investor%20Relations/Presentations%20and%20Bulletins/Annual%20Reports/1-2015-yillik-faaliyet-raporu.pdf>, (16.04.2017).

Türkmen, Turan. “Ambalaj Sektörü Yeni Pazarlar Kazanmaya Devam Ediyor”, **Endüstri Otomasyon Dergisi**, Ocak 2018, <http://www.endustriotomasyon.com/tr/icerik/sayfa/ambalaj-sektoru-yeni-pazarlar-kazanmaya-devam-ediyor>, (02.01.2018).

Uluslararası Ticaret ve Türkiye'nin İhracat Fonksiyonu, https://www.Researchgate.net/profile/Harun_Bal2.pdf (20.03.2016).

Utkulu, Utku. **Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2005.

Ünal, Memduh Ünal. **Dahilde İşleme Rejimi ve İmalat Sanayii Üzerine Etkileri**, (DPT – Uzmanlık Tezleri), Devlet Planlama Teşkilatı, Yıllık Programlar ve Konjunktür Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009.

Ünlüsan, M. İhsan. “Dahilde İşleme veya Geçici Kabul İzin Belgesi Sahibi İhracatçılar İçin Alternatif KDV Çözümleri”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 163, Nisan 2002.

World Bank, **Duty and Tax Relief and Suspension Schemes: Improving Export Competitiveness**, http://siteresources.worldbank.org/INTEXP/COMNET/Resources/duty_and_tax_toolkit_pub_screen_2009.pdf, 2009, s. 8, (06.09.2016).

World Packaging Organization (WPO), **Market Statistics and Future Trends in Global Packaging**, <https://www.worldpackaging.org>, 2008, (12.10.2017).

World Trade Organization, **WTO Annual Report 2018**, s. 189, https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/anrep18_e.htm, (20.02.2018).

World Trade Organization (WTO), **Ministerial Conferances**, https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/minist_e.htm, (12.10.2018).

World Trade Organization, **Agreement Establishing The World Trade Organization**, http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto.pdf, (12.10.2015), s.9.

World Trade Organization, **Understanding The WTO**, 4. Ed., World Trade Organization Information and Media Relations Divisions, Switzerland, December 2008.

World Trade Organization (WTO), **The WTO General Council**, https://www.wto.org/english/thewto_e/gcounc_e/gcounc_e.htm, (12.10.2018).

World Customs Organization, **WCO Handbook on Inward and Outward Processing Procedures**, Mayıs 2017, <http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/wco->

handbookoninwardandoutwardprocessingprocedures/pc_471_handbook_en.pdf?db=web, (12.10.2017).

World Customs Organization, **WTO Secretariat Budget for 2015**, https://www.wto.org/english/thewto_e/secre_e/budget_e.htm, (20.02.2016).

Van Wayenberge, Elisa. **Washington Mutabakatı'ndan Washington Sonrası Mutabakata**, çev. Elif Karaçimen, Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma, ed. İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Vellas, François. ve Lionel Becherel. **Tourism Organizations and Tourism Policies, International Tourism An Economic Perspective**, Macmillan Press Ltd., London, 1995.

Yardım, Huriye. "DİR Otomasyon Projesinin Dahilde İşleme Rejimi Uygulamalarına Etkileri", **Gümrük ve Ticaret Uzman Görüş E-Dergi**, Yıl: 2, Sayı:3 ss. 35 -44, <https://drive.google.com/file/d/0B4S7pG1v0kv4NXJmaTIwOTIwRjQ/view>, (18.09.2016).

Yeğin, Mehmet Altay. "Gümrük Rejimi Nedir? Kaç Çeşit Gümrük Rejimi Vardır?", 03.09.2018, <https://www.gumruktv.com.tr/kose-yazilari/gumruk-rejimi-nedir-kac-cesit-gumruk-rejimi-vardir>, (04.11.2018).

Yeşilçimen, Fevzi. **Türkiye'deki Mukavva Üretimi Ve Sektörün Sorunları**, Ambalaj Sektör Raporu, Ankara, 2011.

Yorulmaz, Hülya. **Doğu Marmara Bölgesi Kağıt Sanayi Sektör Raporu**, Marka, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, Bölge Planı Yayınları Serisi – 16, 2014, http://www.dogumarmarabolgeplani.gov.tr/pdfs/kagit_raporu.pdf, (01.02.2017).

Yıldıran, Mustafa. "Türkiye'nin Hayat Alanındaki Dış Ticaret Stratejisi: Doğudan Yükselen Pazarlar ve Yeni Yönelimlerin Ekonomi Politikası", **Süleyman Demirel**

Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2010, Cilt 15, Sayı 1, s. 313 – 338.

Yıldız, Mircan. **Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği**,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/butun.doc>
(12.10.2016).

EKLER

EK-1 Dahilde İşleme Rejimine İlişkin Kavramlar

- i. Aracı ihracatçı: Dahilde işleme izin belgesinde/dahilde işleme izninde taahhüt edilen ihracatı, belge/izin sahibi firmadan tedarik ettiği şekliyle gerçekleştiren belge/izin sahibi olmayan firmayı,
- ii. Asıl işlem görmüş ürün: Dahilde işleme rejimi kapsamında elde edilmesi amaçlanan ürünü,
- iii. Belge: Dahilde işleme izin belgesini,
- iv. Belge süresi: Dahilde işleme izin belgesi üzerinde kayıtlı bulunan ve belge kapsamında ithalat ve/veya ihracat işlemlerinin gerçekleştirileceği ve tüm istisnaların uygulanacağı dönemi,
- v. Belge süresi sonu: Belge süresi bitiminin rastladığı ayın son gününü,
- vi. Dahilde işleme izin belgesi: İhraç amacıyla gümrük muafiyetli ithalata ve/veya yurt içi alımlara imkan sağlayan Bakanlıkça düzenlenen belgeyi,
- vii. Dahilde işleme izni: İhraç amacıyla gümrük muafiyetli ithalata imkan sağlayan ve gümrük idaresince verilen izni,
- viii. Değişmemiş eşya: İşlem görmemiş ithal eşyasını,
- ix. (Değişik: R.G.- 15/10/2010-27730) Döviz kullanım oranı: Dahilde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamındaki CIF ithal (yurt içi alımlar hariç) tutarının FOB ihraç tutarına (ikincil işlem görmüş ürünün serbest dolaşıma giriş rejimi hükümlerine göre ithalatının yapılması halinde bu ürünün gümrük kıymeti dahil) olan yüzde oranını,
- x. Eşdeğer eşya: İşlem görmüş ürünün elde edilmesinde ithal eşyasının yerine kullanılan ve ithal eşyası ile asgari 8 (sekiz)'li bazda gümrük tarife istatistik pozisyonu, ticari kalite ve teknik özellikleri itibarıyla aynı kalite ve nitelikleri taşıyan serbest dolaşımda bulunan eşyayı,
- xi. Eşyanın gümrükçe onaylanmış bir işlem veya kullanıma tabi tutulması: Eşyanın bir gümrük rejimine tabi tutulması, Türkiye Gümrük Bölgesi dışına yeniden ihracı veya serbest bölgelere ihracı, imhası veya gümrüğe terk edilmesini,

- xii. Fire: İşleme faaliyetleri sırasında özellikle kuruma, buharlaşma, sızma veya gaz kaçağı şeklinde yitirilen ve imha olan kısım ile ekonomik değeri olmayan atıkları,
- xiii. İkincil işlem görmüş ürün: İşleme faaliyetleri sonucunda elde edilen asıl işlem görmüş ürün dışındaki ürünü,
- xiv. İşlem görmüş ürün: İşleme faaliyetleri sonucunda elde edilen asıl veya ikincil işlem görmüş ürünü,
- xv. İşleme faaliyeti: Eşyanın montajı, kurulması ve diğer eşya ile birleştirilmesi dahil olmak üzere işçiliğe tabi tutulması, işlenmesi, yenilenmesi, düzenli hale getirilmesi dahil olmak üzere tamir edilmesi ile işleme sırasında tamamen veya kısmen tüketilse dahi işlem görmüş ürünün bünyesinde bulunmayan ancak, bu ürünün üretilmesini sağlayan veya kolaylaştıran önceden belirlenmiş bazı eşyanın kullanılmasını,
- xvi. İşlenmiş tarım ürünleri: İthalat Rejimi Kararının III sayılı listesinde yer alan ve bünyesinde temel tarım ürünlerini (hububat, şeker ve süt) bulunduran ürünleri,
- xvii. (Değişik: R.G.- 25/06/2010-27622) İşletme malzemesi: İşletme malzemesi: İşleme faaliyetleri sırasında tamamen veya kısmen tüketilseler dahi, ihracı taahhüt edilen işlem görmüş ürünün elde edilmesinde kullanılan ancak ürünün bünyesinde yer almayan ve sabit tesislerin çalışabilir durumda olmasını temin eden (enerji ve yakıt hariç), yatırım malı makine ve teçhizat niteliğinde olmayan malzemeyi,
- xviii. İzin: Dahilde işleme iznini,
- xix. İzin süresi: Dahilde işleme izni üzerinde kayıtlı bulunan ve izin kapsamında ithalat ve/veya ihracat işlemlerinin gerçekleştirilerek tüm istisnaların uygulanacağı dönemi,
- xx. İzin süresi sonu: İzin süresi bitiminin rastladığı ayın son gününü,
- xxi. Menşe ispat belgeleri: Türkiye'nin taraf olduğu anlaşmalar çerçevesinde tercihli rejimden yararlanmak üzere ihracatçı ülke yetkili kuruluşlarınca düzenlenip gümrük idaresince vize edilen ve malın menşeyini belirleyen EUR.1 dolaşım sertifikası, EUR-MED dolaşım sertifikası, EUR-MED fatura beyanı veya fatura beyanını,

- xxii. Onaylanmış kişi statü belgesi: Gümrük mevzuatı çerçevesinde Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca verilen belgeyi,
- xxiii. Önceden ihracat: İthal eşyasının şartlı muafiyet sisteminde ithal edilmesinden önce, eşdeğer eşyadan elde edilmiş işlem görmüş ürünün ihraç edilmesini,
- xxiv. Önceden ithalat: İşlem görmüş ürünün ihracından önce bu ürünün elde edilmesinde kullanılacak eşyanın ithalini,
- xxv. Pan-Avrupa Menşe kümülasyonu: Avrupa’da, aynı menşe kurallarını havi Serbest Ticaret Anlaşmaları ile birbirlerine bağlanmış ülkeler arasında oluşturulan ve taraf ülkeler menşeli eşya kullanılarak elde edilen işlem görmüş ürünün Kümülayona tabi bir diğer ülkeye tercihli rejim kapsamında ithaline imkan sağlayan ticaret sistemini,
- xxvi. Pan-Avrupa-Akdeniz menşe kümülasyonu: Avrupa’da ve Akdeniz Havzasında, aynı menşe kurallarını havi Serbest Ticaret Anlaşmaları ile birbirlerine bağlanmış ülkeler arasında oluşturulan ve taraf ülkeler menşeli eşya kullanılarak elde edilen işlem görmüş ürünün Kümülayona tabi bir diğer ülkeye tercihli rejim kapsamında ithaline imkan sağlayan ticaret sistemini,
- xxvii. Sanayi ürünleri: Tarım ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri dışındaki tüm ürünleri,
- xxviii. Serbest dolaşımda bulunan eşya: 4458 sayılı Gümrük Kanununun 18 inci maddesi hükmüne göre tümüyle Türkiye Gümrük Bölgesinde elde edilen ve bünyesinde Türkiye Gümrük Bölgesi dışındaki ülke veya topraklardan ithal edilen girdileri bulundurmayan veya şartlı muafiyet düzenlemelerine tabi tutulan eşyadan elde edilen ve tabi olduğu rejim hükümleri uyarınca özel ekonomik önem taşımadığı tespit edilen veya Türkiye Gümrük Bölgesi dışındaki ülke veya topraklardan serbest dolaşıma giriş rejimine tabi tutularak ithal edilen veya Türkiye Gümrük Bölgesinde yukarıda belirtilen eşyadan ayrı ayrı veya birlikte elde edilen veya üretilen eşyayı,
- xxix. Tedarikçi beyanı: A.TR dolaşım belgesi, EUR.1 dolaşım sertifikası veya EUR-MED dolaşım sertifikası ile birlikte kullanılan ve Türkiye ile Topluluk arasında ticarete konu Pan-Avrupa Menşe Kümülayonu veya

Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülasyonu kapsamı eşyanın menşeyini gösteren belgeyi,

- xxx. Topluluk: Avrupa Topluluğunu,
- xxxi. Üçüncü ülke: Avrupa Topluluğuna üye ülkeler dışındaki ülkeleri,
- xxxii. Verimlilik oranı: Belirli miktardaki eşyanın işlenmesi sonucunda elde edilen işlem görmüş ürünün miktarı veya yüzde oranını,
- xxxiii. Yan sanayici: Dahilde işleme izin belgesinde/dahilde işleme izninde taahhüt edilen ihraç ürününün tamamını ya da bir kısmını üreten, belgede/izinde kayıtlı ancak belge/izin sahibi olmayan firmayı,
- xxxiv. (Değişik: R.G.-25/07/2007-26593) Grup firması: Ana ortaklığın doğrudan kendisi veya diğer grup firmaları veya iştirakleri vasıtasıyla; sermaye ve yönetim ilişkileri çerçevesinde asgari %50 oranında hisseye veya asgari %50 oranında oy hakkına veya yönetim kurulu üyelerinin asgari %50'sini seçme hakkına veya yönetim kurulu üyelerinin asgari %50'sine sahip olduğu işletme,
- xxxv. (Değişik: R.G.-25/06/2010-27622) Başlamış işlem: Dahilde işleme rejimi kapsamında ithalata ve ihracata ilişkin gümrük beyannamesinin tescil edilmiş olmasını,
- xxxvi. (Değişik: R.G.-01/10/2014-29136) Yetkilendirilmiş Yükümlü Sertifikası: Gümrük mevzuatının öngördüğü basitleştirilmiş uygulamalardan ve/veya emniyet ve güvenlik kontrollerine ilişkin kolaylaştırmalardan yararlanmak üzere yetkilendirilen kişiler adına düzenlenen sertifikayı,
- xxxvii. (Değişik: R.G.-16/12/2014-29207) Bölge Müdürlükleri: Ticaret Bakanlığı Taşra Teşkilatında yer alan Marmara Bölge Müdürlüğü, Batı Anadolu Bölge Müdürlüğü, Güney Anadolu Bölge Müdürlüğü, İç Anadolu Bölge Müdürlüğü, Batı Karadeniz Bölge Müdürlüğü, Doğu Karadeniz Bölge Müdürlüğü, Doğu Anadolu Bölge Müdürlüğü, Güneydoğu Anadolu Bölge Müdürlüğünü,” ifade eder.

Ek 2. Firma Tanımlama Formu

Vergi Numarası		Vergi Dairesi Adı		Ticaret Sicil No	
Firma Tipi	Anonim Kamu	Limited Fert (Şahıs)	Komandit Kooperatif	Kollektif Holding	Joint Venture
Ticaret Sicil Gazetesinde Yer Alan;					
Firma Unvanı					
Adresi					
Semt/Belde		İlçesi		İli	
Posta Kodu		Telefon No	() -	Hat Sayısı	
Faks No	() -	E-Posta			
Kuruluş Yılı		Web Adresi	http://		
Firma Özelliği	İmalatçı-İhracatçı İhracatçı	Dış Ticaret Sermaye Şirketi (DTSS) Sektörel Dış Ticaret Şirketi (SDŞ)	Yan Sanayici Hizmetler		
Gümrükçe Onay. Kişi Statüsü	A	B	C	Diğer	
Varsa, Firmanın Bağlı Bulunduğu Holdingin;					
Unvanı					
Holding Vergi No					
Firma Yetkilisinin; (Firmanın telefonla aranması gerektiği durumlarda irtibat kurulacak kişi/kişiler)					
Adı	Soyadı	Görevi	Telefon No / Dahili	Cep Tel. No	
			() - /	() -	
			() - /	() -	
			() - /	() -	
Üyesi Olduğunuz İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği					
01-İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon 02-Ege 03-Akdeniz 04-Uludağ 05-Antalya	06-Güneydoğu Anadolu 07-Denizli Tekstil ve Konfeksiyon 08-Karadeniz 09-Orta Anadolu 10-Doğu Anadolu	11-İstanbul 12-İstanbul Maden ve Metaller 13-Doğu Karadeniz Hububat Bakliyat ve Yağlı Tohumlar			
Üretim Faaliyetinde Bulunduğunuz İller					
01 Adana 02 Adıyaman 03 Afyonkarahisar 04 Ağrı 05 Amasya 06 Ankara 07 Antalya 08 Artvin 09 Aydın 10 Balıkesir 11 Bilecik 12 Bingöl 13 Bitlis 14 Bolu	15 Burdur 16 Bursa 17 Çanakkale 18 Çankırı 19 Çorum 20 Denizli 21 Diyarbakır 22 Edirne 23 Elazığ 24 Erzincan 25 Erzurum 26 Eskişehir 27 Gaziantep 28 Giresun	29 Gümüşhane 30 Hakkari 31 Hatay 32 Isparta 33 Mersin 34 İstanbul 35 İzmir 36 Kars 37 Kastamonu 38 Kayseri 39 Kırklareli 40 Kırşehir 41 Kocaeli 42 Konya	43 Kütahya 44 Malatya 45 Manisa 46 K.Maraş 47 Mardin 48 Muğla 49 Muş 50 Nevşehir 51 Niğde 52 Ordu 53 Rize 54 Sakarya 55 Samsun 56 Siirt	57 Sinop 58 Sivas 59 Tekirdağ 60 Tokat 61 Trabzon 62 Tunceli 63 Şanlıurfa 64 Uşak 65 Van 66 Yozgat 67 Zonguldak 68 Aksaray 69 Bayburt 70 Karaman	71 Kırıkkale 72 Batman 73 Şirnak 74 Bartın 75 Ardahan 76 Iğdır 77 Yalova 78 Karabük 79 Kilis 80 Osmaniye 81 Düzce
Firma Yetkilisi/Yetkililerinin Adı Soyadı / Unvanı İmza ve Firma Kaşesi					

Kaynak: Dahilde İşleme Rejimine İlişkin İşlemlerin Bilgisayar Veri İşleme Tekniği Yoluyla Yapılmasına Dair Tebliğ (İhracat:2007/2), Resmi Gazete 26480, 01.04.2007, Ek 2.

Ek 3. Dahilde İşleme İzin Belgesi

T.C. EKONOMİ BAKANLIĞI İhracat Genel Müdürlüğü		DAHİLDE İŞLEME İZİN BELGESİ (D1)			
		1. Belgenin Numarası	2017/D1-		
		2. Belgenin Tarihi	10/02/2017		
İZİN SAHİBİNİN					
3. Vergi Numarası		4. Vergi Dairesi	ÇİĞLI		
5. Adı/Unvanı					
6. Adresi	10000 Sokak No.:7 Atatürk Organize Sanayi Bölgesi 35620 A.O.S.B. - ÇiğliİZMİR				
7. Belgenin İhracat Süresi	09/11/2017 (9 ay)	8. Belgenin İthalat Süresi	09/11/2017 (9 ay)		
9. Öngörülen İhracat Değeri	12.000.000 ABD \$	10. Öngörülen İthalat Değeri	7.216.998 ABD \$	11. Döviz Kurl Oranı	% 60.15
12. Teminat Değeri	7.216.998 ABD \$	13. Teminat Oranı	% 10		
14. Sektör	C- İMALAT -				
15. Yan Sanayicinin Vergi Numarası, Adı/Unvanı					
16. Özel Şartlar :					
1. İşbu belge kapsamında Bİİ.GE (Bilgisayarlı Gümrük Etkinlikleri) sistemine dahil olmayan gümrük idarelerinden yapılacak ithalatta indirimli teminat uygulanmaz. Geçici veya katı anti-dumping vergisi veya sübvansiyon vergisine tabi eşyanın ithalatında sadece anti-dumping ve sübvansiyon vergisinin %100'ü teminata bağlanır, bunun dışında bu ithalattan doğan vergi, bu fıkra çerçevesinde indirimli teminat uygulamasından yararlandırılır. 2. 2006/12 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliğinin 3. maddesinde "Fire: İşleme faaliyetleri sırasında özellikle kuruma, buharlaşma, sızma veya gaz kaçağı şeklinde yitirilen ve imha olan kısım ile ekonomik değeri olmayan atıklar" olarak tanımlandığından, işleme faaliyeti sonunda elde edilen asıl işlem görmüş ürün dışındaki ekonomik değeri olan atıkların (ikinci işlem görmüş ürün) serbest dolaşıma giriş rejimi hükümlerine göre ihracat taahhüdünün kapatılmasından önce gümrük mevzuatı çerçevesinde gümrük idaresi gözetiminde imhası, gümrüğe terk edilmesi, çıkış hükmünde gümrüğe teslimi veya serbest dolaşıma giriş rejimi hükümlerine göre işlem yapılması gerekmektedir. 3. İşbu belge kapsamında eşdeğer eşya olarak Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Atıkların İthalat Denetimi Tebliği'nin (Ürün Güvenliği ve Denetimi:2015/3) Ek-1 sayılı listesinde tanımlanan 3901 (bu GTİP dahil) ile 3914 (bu GTİP dahil) (3903 hariç) Gümrük Tarife Pozisyonlu eşyanın ithalatına izin verilmez. Belge konusu 3901 (bu GTİP dahil) ile 3914 (bu GTİP dahil) (3903 hariç) Gümrük Tarife Pozisyonlu eşyanın mezkur Tebliğ'in Ek-1 sayılı listesinde tanımlanan eşya olmaması halinde ise, söz konusu Tebliğ'in 11 inci maddesinin beşinci fıkrasında belirtilen Üretici Belgesi ve analiz sertifikasının ilgili gümrük idaresine ibraz edilmesi kaydıyla eşdeğer eşya olarak ithalatına izin verilir. 4. İşbu belge kapsamında ithal edilen veya eşdeğer eşya olarak kullanılan maddelerin ihracat edilen veya yurt içinde teslim edilen mamuller bünyesindeki kullanım oranlarını gösterir Ekspertiz Raporunun taahhüt hesabının kapatılması sırasında tevsiki gerekmektedir.					
Bu belge, ihracatçıların Dahilde İşleme Tedbirlerinden Yararlandırılması amacıyla, İhracat Genel Müdürlüğü'nce düzenlenmiştir. Dahilde İşleme Tedbirleri, bu belgede belirtilen esas ve şartlara göre Dahilde İşleme Mevzuatı çerçevesinde ilgili kuruluşlar tarafından uygulanır. İşbu belge 09/02/2017 tarih ve G2017/D1 sayılı firma müracaatının incelenmesi sonucu Bakanlar Kurulu'nun 17/01/2005 tarih ve 2005/8391 sayılı kararına istinaden elektronik ortamda düzenlenmiş ve onaylanmış belgenin bursu nüshasıdır. 10/02/2017 16:06:56 EK : İthalat ve İhracat Listesi Belgenin Asli Elektronik İmzalıdır. Basım Zamanı: 23/08/2017 15:43:04					

Esen EDREMITLİOĞLU
Bölge Müdürü Yrd.

İmza

Ek 4. Telafi Edici Vergi Tablosu

EK-8

TELAFİ EDİCİ VERGİ TABLOSU

FİRMA ADI : XXX
BELGE TARİH VE NO : 2017/01-XXX
VERGİ NO : XXX

İHRACAT				ÜÇÜNCÜ ÜLKEDEN İTHALAT										TEV HESAPLAMASI (YTL)											
SATIR KODU (*)	GTİP	MADDE ADI	MİKTAR (KG)	GB NO	GB TARİHİ	İMRE	SIRA	SATIR KODU (*)	GTİP	MADDE ADI	MİKTAR	BİRİM FİYAT \$	DEĞER	GB NO	GB TARİHİ	GÜMRÜK NO	İTHAL ÜLKE	ÖDENEK TEV (\$)	İHRACAT TARİHİ	ÖDENEK TEV (YTL)	İNİSİ GEREKEN TEV ANA PARA	FAİZ	FARK	MAKBUZ NO	TARİH
171.xxx.002	39.20.10.25.00.00	xxxx	0,00 EX	1.01.2017	ZİUR	1	172.xxx.001	39.01.10.90.00.11	LDPE	0,0000	1,00.000	İM	1.01.2017	ZİUR	1.01.2017	ZİUR	6,5	0,0000	3,6867	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	
171.xxx.002	39.20.10.25.00.00	xxxx	0,00 EX	1.01.2017	ZİUR	2	172.xxx.002	39.01.10.10.00.00	LLDPE	0,0000	1,00.000	İM	1.01.2017	ZİUR	1.01.2017	ZİUR	6,5	0,0000	3,6867	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	
171.xxx.002	39.20.10.25.00.00	xxxx	0,00 EX	1.01.2017	ZİUR	3	172.xxx.003	39.01.20.90.00.11	HDPE	0,0000	1,00.000	İM	1.01.2017	ZİUR	1.01.2017	ZİUR	6,5	0,0000	3,6867	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	
171.xxx.002	39.20.10.25.00.00	xxxx	0,00 EX	1.01.2017	ZİUR	4	172.xxx.004	39.01.40.00.00.00	MLLPE	0,0000	1,00.000	İM	1.01.2017	ZİUR	1.01.2017	ZİUR	6,5	0,0000	3,6867	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	
																		TOPLAM: 0,0000			0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	
171.xxx.001	39.20.10.89.00.00	xxxxx	0,00 EX	1.01.2017	ZİUR	1	172.xxx.001	39.01.10.90.00.11	LDPE	0,0000	1,00.000	İM	1.01.2017	ZİUR	1.01.2017	ZİUR	6,5	0,0000	3,6846	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	
171.xxx.001	39.20.10.89.00.00	xxxxx	0,00 EX	1.01.2017	ZİUR	2	172.xxx.002	39.01.10.10.00.00	LLDPE	0,0000	1,00.000	İM	1.01.2017	ZİUR	1.01.2017	ZİUR	6,5	0,0000	3,6846	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	
171.xxx.001	39.20.10.89.00.00	xxxxx	0,00 EX	1.01.2017	ZİUR	3	172.xxx.003	39.01.20.90.00.11	HDPE	0,0000	1,00.000	İM	1.01.2017	ZİUR	1.01.2017	ZİUR	6,5	0,0000	3,6846	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	
171.xxx.001	39.20.10.89.00.00	xxxxx	0,00 EX	1.01.2017	ZİUR	4	172.xxx.004	39.01.40.00.00.00	MLLPE	0,0000	1,00.000	İM	1.01.2017	ZİUR	1.01.2017	ZİUR	6,5	0,0000	3,6846	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	
																		TOPLAM: 0,0000			0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	
171.xxx.003	39.20.10.28.00.00	xxxxxxx	0,00 EX	1.01.2017	ZİUR	1	172.xxx.001	39.01.10.90.00.11	LDPE	0,0000	1,00.000	İM	1.01.2017	ZİUR	1.01.2017	ZİUR	6,5	0,0000	3,6846	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	
171.xxx.003	39.20.10.28.00.00	xxxxxxx	0,00 EX	1.01.2017	ZİUR	2	172.xxx.002	39.01.10.10.00.00	LLDPE	0,0000	1,00.000	İM	1.01.2017	ZİUR	1.01.2017	ZİUR	6,5	0,0000	3,6846	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	
171.xxx.003	39.20.10.28.00.00	xxxxxxx	0,00 EX	1.01.2017	ZİUR	3	172.xxx.003	39.01.20.90.00.11	HDPE	0,0000	1,00.000	İM	1.01.2017	ZİUR	1.01.2017	ZİUR	6,5	0,0000	3,6846	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	
171.xxx.003	39.20.10.28.00.00	xxxxxxx	0,00 EX	1.01.2017	ZİUR	4	172.xxx.004	39.01.40.00.00.00	MLLPE	0,0000	1,00.000	İM	1.01.2017	ZİUR	1.01.2017	ZİUR	6,5	0,0000	3,6846	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	
																		TOPLAM: 0,0000			0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	

Ek 5. Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Kullanılan Bilgi Formları

EK 61

T.C. GÜMRÜKLERİ		INF1	BİLGİ FORMU
1. Dahilde işleme izin sahibi:		Asıl	No <u>A</u> 000000
3. Başvurumun yapılacağı yer:		2. BAŞVURU(1) ☐ Aşağıda imzası bulunan dahilde işleme izin sahibi aşağıdaki bilgileri istemektedir. ☐ 4 no.lu kutuda belirtilen gümrük idaresi aşağıdakileri istemektedir. ☐ 5 no.lu kutuda belirtilen eşyanın veya ürünlerin serbest dolaşıma girmesi halinde dahilde işleme rejimine tabi eşyaya uygulanacak gümrük vergileri ve faizin gösterilmesi. ☐ İthal eşyanın tabi olduğu ticaret politikası önlemlerinin uygulanıp uygulanmadığının gösterilmesi. ☐ Özel ticaret politikası önlemlerinin uygulanmasının gerektiğinin gösterilmesi. ☐ Teminat miktarının gösterilmesi.	
4. Bilginin verileceği yer:		Yer: Tarih: Gün ay yıl Mühür	
5. Kapların adet ve türü, eşya veya ürünün tanımı ile bunların işaret ve numaraları:		6. Net miktarı:	
		7. TGTC No.su:	
GÜMRÜK İDARESİNCE VERİLECEK BİLGİ:			
8. Özel ticaret politikası önlemlerinin uygulanması için gerekli hususlar:			
9. Yükümlülük (3): a) Gümrük ~~vergileri~~ b) Eş etkili diğer mali yükümlülükler c) Diğer yükümlülükler d) Para cinsi:			
10. Özel ticaret politikası önlemlerinin uygulanması (1): ☐ Evet ☐ Hayır, aşağıdaki nedenlerle: (1) Uygun olan duruma (X) koyunuz. (2) 11 no.lu kutudaki rejim için ilk giriş tarihini yazınız (3) Tarım ürünlerinin işlenmesinden dolayı öngörülen gümrük vergileri, eş etkili vergiler, ihracat izdeleri ve diğer borçlar.		11. Değişiciler(2): Rejime ilk giriş tarihi: Gün ay yıl 12. Yer: Tarih: Gün ay yıl İmza: Mühür	
13. TESLİM SONRASI KONTROL İÇİN İSTEK: Aşağıda gösterilen gümrük idaresi bu formun aslına uygun olduğunu ve içerdiği bilgilerin doğrulanmasını istemektedir. Yer: Tarih: Gün ay yıl İmza: Mühür Gümrük idaresi:			
14. DOĞRULAMA SONUCU: ☐ Aslına uygun ve içerdiği bilgilerin doğruluğu onaylanır. ☐ Ekte belirtilen hususlara neden olduğu onaylanır. Yer: Tarih: Gün ay yıl İmza: Mühür Gümrük idaresi:			

1. İzin Hak Sahibi: Bağlantı kurulacak kişi:	INF 5 BİLGİ FORMU <u>Asıl No</u> A 000000 DAHİLDE İŞLEME ÜÇGEN TRAFİK (IM/EX)		
2. İşlem görmüş ürünü ihraç etmeye izin verilen kişi: Bağlantı kurulacak kişi:	3. İzin No: kapsamında tarihinde düzenlenen izin <u>gün</u> ay yıl tarihine kadar geçerlidir.(dahil) <u>gün</u> ay yıl		
4. Rejime tabi tutulacak ithal eşyanın tanımı:	5. TGTC no.su:	6. Net miktarı	
7. Denetleyici gümrük idaresinin adı ve adresi:	8. Rejime giriş gümrük idaresinin adı ve adresi:		
İHRACAT İLE SAĞLANAN BİLGİ			
9. 4 no.lu kutuda açıklanan eşyaya karşılık gelen işlem görmüş ürünlerin önceden ihracına ilişkin beyannamenin tescil tarihi: gün ay yıl İthalat için son gün gün ay yıl Alınan aynıyet önlemleri: İhracatın yapıldığı gümrük idaresi:			
10. İşlem görmüş ürünlerin Türkiye Gümrük Bölgesini terk ettiği tarih: gün ay yıl Bilgiler: Eşyanın TGB'ni terk ettiği gümrük idaresi:			
İTHALAT İLE SAĞLANAN BİLGİ			
11. Rejimine giriş beyannamesinin tescil tarihi: gün ay yıl Bilgiler: Rejime giriş gümrük idaresi:	12. Net Miktar:	13. Gümrük kıymeti:	14. Para birimi:

15. Eşyanın tesliminden sonra kontrol talebi
Aşağıda gösterilen gümrük idaresi bu formun aslına uygun olduğunu ve içerdiği bilgilerin doğrulanmasını talep etmektedir.

Yer:

Tarih:
gün-ay yıl

İmza:

Gümrük İdaresinin adı ve adresi

16. Doğrulama sonuçları:
Aşağıda belirtilen gümrük idaresi tarafından yapılan kontrolde bu [bilgi formunun](#) (1):

☐ Belirtilen gümrük idaresi tarafından tasdik edildiği ve içerdiği bilgilerin doğruluğu onaylanır.

☐ Aşağıda belirtilen bilgileri içerdiği onaylanır.

Yer:

Tarih:
gün-ay yıl

İmza:

Gümrük idaresinin adı ve adresi

17. Dahilde işleme rejimi kapsamında serbest dolaşımında olmayan eşyanın ithali

A kutusunda mevcut miktarı, B kutusunda ise rejim kapsamında yer alan miktarı gösteriniz:

Miktarlar	Rejime giriş bey.tipi , sayısı ve tarihi	Miktarlar (devamı)	Rejime giriş bey.tipi , sayısı ve tarihi	Miktarlar (devamı)	Rejime giriş bey.tipi , sayısı ve tarihi
A		A		A	
B		B		B	

18. Bilgiler

(1) Uygun olan [duruma](#) ☒ koyunuz.

1. İzin hak sahibi: Bağlantı kurulacak kişi:	INF7 BİLGİ FORMU No A 000000 DAHİLDE İŞLEME	
2. Beyan sahibi:	3. <u>Düzenleyen gümrük idaresi:</u>	
4. Dahilde işleme izin belgesinin tarih ve no.su:	Notlar:	
5. Bir önceki izin belgesinin tarih ve no.su		
6. İşlem görmüş ürünler:		
7. Tanım:	8. Net miktar (1):	
9. Gümrükçe onaylanmış bir işlem veya kullanım ve bunlara ilişkin belgelerin sayı ve tarihleri:		
10. Dahilde işleme rejimine girişi yapılan eşya:		
11. Tanım:	12. Net <u>miktar</u> (1):	
11. Tanım:	12. Net <u>miktar</u> (1):	
11. Tanım:	12. Net miktar (1):	
DÜZENLEYEN GÜMRÜK İDARESİNİN MÜHRÜ: Belgelemiş olan bilgi doğrudur Yer ve <u>tarih:</u> imza Mühür		13. Yer ve tarih: Beyan sahibinin imzası:
(1) kg, lt, adet		

14. Eşyanın tesliminden sonra kontrol talebi: Aşağıda gösterilen gümrük idaresi bu formun aslına uygun olduğunu ve içerdiği bilgilerin doğrulanmasını talep etmektedir.	
Yer:	Mühür
Tarih: <u>gün-ay</u> yıl	
İmza:	
Gümrük İdaresinin adı ve adresi	

15. Doğrulama sonuçları Aşağıda belirtilen gümrük idaresi tarafından yapılan kontrolde bu bilgi formunun (1):	
☐ Belirtilen gümrük idaresi tarafından tasdik edildiği ve içerdiği bilgilerin doğruluğu onaylanır, ☐ Aşağıda belirtilen bilgileri içerdiği onaylanır.	
Yer:	Gümrük idaresinin adı ve adresi
Tarih: <u>gün-ay</u> yıl	
İmza:	
16. Bilgiler	

1. İzin Hak Sahibi:		INF 9		BİLGİ FORMU	
Bağlantı kurulacak kişi:				No A 000000	
				DAHİLDE İŞLEME	
2. İşlem görmüş ürünü ihraç etmeye izin verilen kişi:		3. İzin No: kapsamında			
Bağlantı kurulacak kişi:		 tarihinde düzenlenen izin gün ay yıl			
		 tarihine kadar geçerlidir. (dahil) gün ay yıl			
4. İthal eşyasının tanımı:		5. TGTC No.su:		6. Net Miktarı:	
7. İşlem görmüş ürünlerin tanımı:				8. TGTC No.su:	
9. Denetleyici gümrük idaresinin adı ve adresi:		10. Rejimi kapatan gümrük idaresinin adı ve adresi:			
REJİME GİRİŞ İLE SAĞLANAN BİLGİ					
11. Rejime giriş beyannamesinin tescil tarihi:					
..... gün ay yıl					
İzme ilişkin süre sonu: gün-ay yıl					
Ayniyet önlemleri veya eşdeğer eşya kullanımını kontrol etmek için alınan önlemler:					
Rejime giriş gümrük idaresi:					
REJİMİN KAPATILMASI İLE SAĞLANAN BİLGİ					
12. Rejimi kapatan beyannamenin tescil tarihi:		13. Net Miktarı:		14. Gümrük Kıymeti:	
..... gün ay yıl					
Bilgiler:				15. Para birimi:	
Rejimi kapatan gümrük idaresi:					

16.Eşyanın tesliminden sonra kontrol talebi
Aşağıda gösterilen gümrük idaresi bu formun aslma uygun olduğunu ve içerdiği bilgilerin doğrulanmasını talep etmektedir.

Yer:

Tarih:
gün ay yıl

İmza:

Gümrük İdaresinin adı ve adresi:

17.Doğrulama sonuçları
Aşağıda belirtilen gümrük idaresi tarafından yapılan kontrolde bu bilgi formunun (1):

☐ Belirtilen gümrük idaresi tarafından tasdik edildiği ve içerdiği bilgilerin doğruluğu onaylanır,
☐ Aşağıda belirtilen bilgileri içerdiği onaylanır.

Yer:

Tarih:
gün ay yıl

İmza:

Gümrük İdaresinin adı ve adresi:

18. İşlem görmüş ürünlerin kapatılması
A kutusunda mevcut miktarı, B kutusunda ise kapatılan miktarı gösteriniz:

Miktarlar	Rejimi kapatan bey. tipi, sayısı ve tarihi	Miktarlar (devamı)	Rejimi kapatan bey. tipi, sayısı ve tarihi	Miktarlar (devamı)	Rejimi kapatan bey. tipi, sayısı ve tarihi
A		A		A	
B		B		B	

19.Bilgiler:

(1) Uygun olan duruma ☒ koyunuz.

NOTLAR

A. Genel notlar

- 1 ila 8 no.lu kutular izin hak sahibi tarafından doldurulur.
- Form silinmez şekilde ve okunaklı olarak tercihen daktilo veya bilgisayar ile doldurulmalıdır. Kazıntı ve silinti içermemelidir. Düzeltmeler hatalı kelimenin üzerine çizilerek doğrusu yazılmak suretiyle yapılmalıdır.Düzeltmeler, bu formu dolduran kişi ve düzenleyen gümrük idaresi tarafından onaylanmalıdır.

B. Kutulara ilişkin notlar:

- 1ve 2 no.lu kutu: Tam isim ve adresini yazınız. Tüzel kişilik söz konusu ise sorumlu kişinin adı yazılmalıdır.
- 6 ve 13 no.lu kutu: Eşyanın miktarı, kg, lt v.s gibi ölçü birimini yazınız.
- 15 no.lu kutu: Para birimini yazınız.

Ek 6. Gümrük Rejim Kodları ve Açıklamaları

Ko d	Açıklaması
1000	Daha önce bir rejime tabi tutulmamış eşyanın kesin ihracatı
1021	Hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihraç edilen eşyanın kesin ihracatı
1023	İhraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere geçici ihraç edilen eşyanın kesin ihracatı
1040	Muafiyete tabi olmadan serbest dolaşım ile eş zamanlı yurtiçi kullanıma giren eşyanın kesin ihracatı
1042	Muafiyete tabi olarak serbest dolaşım ile eş zamanlı yurtiçi kullanıma giren eşyanın kesin ihracatı
1072	Antrepoya alınan serbest dolaşımda bulunan eşyanın kesin ihracatı
1091	Gümrük kontrolü altında işleme rejimine tabi tutulan eşyanın kesin ihracatı
2100	Serbest dolaşımda bulunan eşyanın hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihracatı
2123	İhraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere geçici ihraç edilen eşyanın hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihracatı
2141	Dahilde işleme rejimi geri ödeme sistemi çerçevesinde serbest dolaşım ile eş zamanlı yurtiçi kullanıma giren eşyanın hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihracatı
2151	Dahilde işleme rejimi şartlı muafiyet sistemine tabi tutulan eşyanın hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihracatı
2152	51 no.lu kodda belirtilenin dışında dahilde işleme rejimine tabi eşyanın hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihracatı
2153	Geçici ithalat rejimi kapsamında ithal edilen eşyanın hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihracatı
2172	Antrepoya alınan serbest dolaşımda bulunan eşyanın hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihracatı
2191	Gümrük kontrolü altında işleme rejimine tabi tutulan eşyanın hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihracatı
2300	Daha önce bir rejime tabi tutulmamış eşyanın ihraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere geçici ihracatı
2340	Muafiyete tabi olmadan serbest dolaşım ile eş zamanlı yurtiçi kullanıma giren eşyanın ihraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere geçici ihracatı
2341	Dahilde işleme rejimi geri ödeme sistemi çerçevesinde serbest dolaşım ile eş zamanlı yurtiçi kullanıma giren eşyanın ihraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere geçici ihracatı
2342	Muafiyete tabi olarak serbest dolaşım ile eş zamanlı yurtiçi kullanıma giren eşyanın ihraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere geçici ihracatı
2351	Dahilde işleme rejimi şartlı muafiyet sistemine tabi tutulan eşyanın ihraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere geçici ihracatı
2352	51 no.lu kodda belirtilenin dışında dahilde işleme rejimine tabi tutulan eşyanın ihraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere geçici ihracatı
2353	Geçici ithalat rejimi kapsamında ithal edilen eşyanın ihraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere geçici ihracatı
2600	ATA Karnesi kapsamında eşyanın geçici ihracatı
3141	Dahilde işleme rejimi geri ödeme sistemi kapsamında serbest dolaşım ile eş zamanlı yurtiçi kullanıma giren eşyanın yeniden ihracatı
3151	Dahilde işleme rejimi şartlı muafiyet sistemine tabi tutulan eşyanın yeniden ihracatı
3152	51 no.lu kodda belirtilenin dışında dahilde işleme rejimine tabi tutulan eşyanın yeniden ihracatı
3153	Geçici ithalat rejimi kapsamında ithal edilen eşyanın yeniden ihracatı
3158	ATA Karnesi kapsamında geçici ithal edilen eşyanın yeniden ihracatı

3171	Gümrük idaresince eşya konulmasına izin verilen yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulan serbest dolaşımda bulunmayan eşyanın yeniden ihracatı
4000	Daha önce bir rejime tabi tutulmamış eşyanın muafiyete tabi olmadan serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4010	İhraç edilen eşyanın muafiyete tabi olmadan serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4051	Dahilde işleme rejimi şartlı muafiyet sistemine tabi tutulan eşyanın muafiyete tabi olmadan serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4053	Geçici ithalat rejimi kapsamında ithal edilen eşyanın muafiyete tabi olmadan serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4058	ATA Karnesi kapsamında geçici ithal edilen eşyanın muafiyete tabi olmadan serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4071	Gümrük idaresince eşya konulmasına izin verilen yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulan serbest dolaşımda bulunmayan eşyanın muafiyete tabi olmadan serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4072	Antrepo rejimine tabi tutulan serbest dolaşımdaki eşyanın Türkiye Gümrük Bölgesine girişi
4091	Gümrük kontrolü altında işleme rejimine tabi tutulan eşyanın muafiyete tabi olmadan serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4100	Daha önce bir rejime tabi tutulmamış eşyanın dahilde işleme rejimi geri ödeme sistemi kapsamında serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4121	Hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihraç edilen eşyanın dahilde işleme rejimi geri ödeme sistemi kapsamında serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4123	İhraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere geçici ihraç edilen eşyanın dahilde işleme rejimi geri ödeme sistemi kapsamında serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4171	Gümrük idaresince eşya konulmasına izin verilen yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulan serbest dolaşımda bulunmayan eşyanın dahilde işleme rejimi geri ödeme sistemi kapsamında serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4191	Gümrük kontrolü altında işleme rejimine tabi tutulan eşyanın dahilde işleme rejimi geri ödeme sistemi kapsamında serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4200	Daha önce bir rejime tabi tutulmamış eşyanın muafiyete tabi olarak serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4210	İhraç edilen eşyanın muafiyete tabi olarak serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4251	Dahilde işleme rejimi şartlı muafiyet sistemine tabi tutulan eşyanın muafiyete tabi olarak serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4253	Geçici ithalat rejimi kapsamında ithal edilen eşyanın muafiyete tabi olarak serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4258	ATA Karnesi kapsamında geçici ithal edilen eşyanın muafiyete tabi olarak serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4271	Gümrük idaresince eşya konulmasına izin verilen yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulan serbest dolaşımda bulunmayan eşyanın muafiyete tabi olarak serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
4291	Gümrük kontrolü altında işleme rejimine tabi tutulan eşyanın muafiyete tabi olarak serbest dolaşıma girişi ile eş zamanlı yurtiçi kullanımı
5100	Daha önce bir rejime tabi tutulmamış eşyanın dahilde işleme rejimi şartlı muafiyet sistemine tabi tutulması
5121	Hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihraç edilen eşyanın dahilde işleme rejimi şartlı muafiyet sistemine tabi tutulması
5123	İhraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere geçici ihraç edilen eşyanın dahilde işleme rejimi şartlı muafiyet sistemine tabi tutulması
5141	Dahilde işleme rejimi geri ödeme sistemi kapsamında serbest dolaşım ile eş zamanlı yurtiçi kullanıma giren eşyanın dahilde işleme rejimi şartlı muafiyet sistemine tabi tutulması
5171	Gümrük idaresince eşya konulmasına izin verilen yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulan serbest dolaşımda bulunmayan eşyanın dahilde işleme rejimi şartlı muafiyet sistemine tabi tutulması
5191	Gümrük kontrolü altında işleme rejimine tabi tutulan eşyanın dahilde işleme rejimi şartlı muafiyet sistemine tabi tutulması
5200	Daha önce bir rejime tabi tutulmamış eşyanın 51 no.lu kodda belirtilenin dışında dahilde işleme rejimine tabi tutulması

5221	Hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihraç edilen eşyanın 51 no.lu kodda belirtilenin dışında dahilde işleme rejimine tabi tutulması
5223	İhraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere geçici ihraç edilen eşyanın 51 no.lu kodda belirtilenin dışında dahilde işleme rejimine tabi tutulması
5271	Gümrük kontrolü altındaki yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulan serbest dolaşımda bulunmayan eşyanın 51 no.lu kodda belirtilenin dışında dahilde işleme rejimine tabi tutulması
5291	Gümrük kontrolü altında işleme rejimine tabi tutulan eşyanın 51 no.lu kodda belirtilenin dışında dahilde işleme rejimine tabi tutulması
5300	Daha önce bir rejime tabi tutulmamış eşyanın geçici ithalat rejimi kapsamında ithalatı
5321	Hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihraç edilen eşyanın geçici ithalat rejimi kapsamında ithalatı
5323	İhraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere geçici ihraç edilen eşyanın geçici ithalat rejimi kapsamında ithalatı
5341	Dahilde işleme rejimi geri ödeme sistemi kapsamında serbest dolaşım ile eş zamanlı yurtiçi kullanıma giren eşyanın geçici ithalat rejimi kapsamında ithalatı
5351	Dahilde işleme rejimi şartlı muafiyet rejimine tabi tutulan eşyanın geçici ithalat rejimi kapsamında ithalatı
5352	51 no.lu kodda belirtilenin dışında dahilde işleme rejimine tabi tutulan eşyanın geçici ithalat rejimi kapsamında ithalatı
5353	Geçici ithalat rejimine tabi tutulan eşyanın devrini müteakiben geçici ithalat rejimine tabi tutulması
5358	ATA Karnesi kapsamında geçici ithalatı yapılan eşyanın devrini müteakiben geçici ithalat rejimine tabi tutulması
5371	Gümrük idaresince eşya konulmasına izin verilen yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulan serbest dolaşımda bulunmayan eşyanın geçici ithalat rejimi kapsamında ithalatı
5391	Gümrük kontrolü altında işleme rejimine tabi tutulan eşyanın geçici ithalat rejimi kapsamında ithalatı
5800	ATA Karnesi kapsamında geçici ithalat
6121	Hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihraç edilen eşyanın vergi muafiyeti uygulanmaksızın yeniden ithalatı
6123	İhraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere geçici ihraç edilen eşyanın vergi muafiyeti uygulanmaksızın yeniden ithalatı
6321	Hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihraç edilen eşyanın vergi muafiyeti ile serbest dolaşım ve yurtiçi kullanıma eş zamanlı girerek yeniden ithalatı
6323	İhraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere geçici ihraç edilen eşyanın vergi muafiyeti ile serbest dolaşım ve yurtiçi kullanıma eş zamanlı girerek yeniden ithalatı
6326	ATA Karnesi kapsamında geçici ihraç edilen eşyanın yeniden ithalatı
6521	Hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihraç edilen eşyanın 51 no.lu kodda belirtilenin dışında dahilde işleme rejimi ve serbest dolaşıma eş zamanlı giren eşyanın yeniden ithalatı
6523	İhraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere ihraç edilen eşyanın 51 no.lu kodda belirtilenin dışında dahilde işleme rejimi ve serbest dolaşıma eş zamanlı giren eşyanın yeniden ithalatı
6771	Geçici ihraç edildikten sonra yurda dönen ve antrepo rejimine tabi tutulan eşyanın yeniden ithalatı
7100	Daha önce bir rejime tabi tutulmamış eşyanın gümrük idaresince eşya konulmasına izin verilen yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulması
7121	Hariçte işleme rejimi kapsamında geçici ihraç edilen eşyanın gümrük idaresince eşya konulmasına izin verilen yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulması
7123	İhraç edildiği şekli ile geri gelmek üzere ihraç edilen eşyanın gümrük idaresince eşya konulmasına izin verilen yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulması

7141	Dahilde işleme rejimi geri ödeme sistemi kapsamında serbest dolaşım ile eş zamanlı yurtiçi kullanıma giren eşyanın gümrük idaresince eşya konulmasına izin verilen yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulması
7151	Dahilde işleme rejimi şartlı muafiyet sistemine tabi tutulan eşyanın gümrük idaresince eşya konulmasına izin verilen yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulması
7153	Geçici ithalat rejimi kapsamında ithal edilen eşyanın gümrük idaresince eşya konulmasına izin verilen yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulması
7158	ATA Karnesi kapsamında geçici ithal edilen eşyanın antrepo rejimine tabi tutulması
7171	Gümrük idaresince eşya konulmasına izin verilen yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulan eşyanın; aynı gümrük idaresi denetimindeki başka bir yer veya antrepoya konulması ya da aynı antrepoda başkasına satış suretiyle devredilmesi
7191	Gümrük kontrolü altında işleme rejimine tabi tutulan eşyanın gümrük idaresince eşya konulmasına izin verilen yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulması
7200	Serbest dolaşımda bulunan eşyanın antrepoya konulması
7241	Dahilde işleme rejimi geri ödeme sistemi kapsamında serbest dolaşım ile eş zamanlı yurtiçi kullanıma giren serbest dolaşımda bulunan eşyanın antrepoya konulması
7252	51 no.lu kodda belirtilenin dışında dahilde işleme rejimine tabi tutulan serbest dolaşımda bulunan eşyanın antrepoya konulması
7272	Antrepoya konulan serbest dolaşımda bulunan eşyanın aynı gümrük idaresinin denetimindeki başka bir antrepoya konulması
9100	Daha önce bir rejime tabi tutulmamış eşyanın gümrük kontrolü altında işleme rejimine tabi tutulması
9171	Gümrük idaresince eşya konulmasına izin verilen yerler dahil olmak üzere gümrük antrepo rejimine tabi tutulan eşyanın gümrük kontrolü altında işleme rejimine tabi tutulması